

בוזחן כלייהת ולב

תרומת כלייה

הלכה - רפואה - מעשה

ישי שריג

בוהן כליות ולב | ישי שריג

עריכה: האלי סולומון
עימוד: אברהם כהן

נדפס בישראל, תמוז ה'תשע"ח | יולי 2018

הספר יוצא לאור בשיתוף עמותת 'מתנת חיים', טל: 02-5000755

לפניות בנושא הספר, לשיעורים ולהרצאות, ניתן לפנות למחבר, טל': 052-3114616
דוא"ל: notnimys@gmail.com

©

כל הזכויות שמורות למחבר, כל זכויות ההפצה שמורות
להוצאת ספריית בית אל בע"מ
ת"ד 34101 ירושלים 91340
טל' 02-6427117
www.beitel.co.il

All Rights reserved 5778 – 2018
Printing Rights reserved to Sifriyat Bet-El Publishing Ltd.
P.O.B 34101 Jerusalem 91340
Tel. 02-6427117

לעילוי נשמת

אילן מנחם

בן חנה ודוד

שכל חייו היטיב עם קרובים ורחוקים כאחד,
במחשבה דיבור ומעשה, בתפילה, בעצות,
ובממון, הן בהיותו בריא, והן בתקופת מחלתו.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

לע"נ אבינו

רם

בן שפרה בן-דוד ז"ל

אוהב התורה והארץ
רודף צדקה וחסד
אוהב שלום ורודף שלום
נלב"ע י"ז באב תשע"א

ת.נ.צ.ב.ה

לעילוי נשמת

מרים אליהו

בת אברהם ושושנה

איבדנו אותה לפני ארבעים ושלוש שנים, בהיותנו בקושי בני עשרים, עקב מחלת כליה שלא ניתן לה מענה. השנים שאזינו לחיות במחיצתה היו שנים מלאות בחום, באהבה ובנתינה שעליה אנחנו יכולים להישען ולהתרפק עד עצם היום הזה.

זוכרים ואוהבים אותה לעולמים.

כיום אני ואחותי מושתלי כליה (ואח נוסף נפטר בדיאלזיה), ואנחנו מאוד מעריכים ומוקירים את האנשים/מלאכים שמוכנים לעזור לזולת עד כדי תרומת כליה.

דוד אליהו

לעילוי נשמת

הרב אביחי (אבי) רונצקי זצ"ל

ראש הישיבה ורב הישוב איתמר

ולפנים הרב הצבאי הראשי

הרב נלחם כשנה וחצי על הזכות לתרום כליה תהליך שבסופו נמצאה המחלה הנוראה בגופו.

הרב חתם את חייו במילים

"דברים טובים"

המרחם על כל בריותיו הוא יחוס ויחמול
וירחם על נפש רוח ונשמה של

הסבא חיים כמוס חניה

בן מז'יאנה ז"ל

נלב"ע ט"ז במנחם אב תשע"ז

והסבתא דיאמנטה מנטו

בת טרקי לבית חניה

נלב"ע י"א באייר תשנ"ד

מלך מלכי המלכים ברחמיו יסתירם בסתר כנפיו
ובסתר אהלו, לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ולקץ
הימים יעמידם, ומנחל עדניו ישקם, ויצרור בצרור
החיים נשמתם, וישים כבוד מנוחתם, וילוה אליהם
השלום, ועל משכבם יבוא שלום, כדכתיב: יבוא שלום
ינוחו על משכבותם הולך נכוחו". הם וכל בני ישראל
השוכבים עמם, בכלל הרחמים והסליחות. אמן.

לעילוי נשמת

ישראל מנחם פוקס

"הולך תמים ופועל צדק ודובר

אמת בלבבו" (תהילים ט"ו)

איש מדע והלכה, יראת שמים,

יושר, חסד ואמת

לעילוי נשמת אבינו וסבינו היקר

רוברט חיים ז"ל

שניצל מתופת השואה

איש ישר ותם אוהב הבריות והארץ

יהי זכרו ברוך

לעילוי נשמת

נריה בן איילה הכהן יהונתן הי"ד

ל' באדר א' ה'תשס"ח

ולעילוי נשמת חבריו שנהרגו עימו

בפיגוע במרכז הרב:

שגב פניאל אביחיל הי"ד

יונתן יצחק אלדר הי"ד

יונדב חיים הירשפלד הי"ד

יוחאי ליפשיץ הי"ד

דורון מהרטה הי"ד

אברהם דוד מוזס הי"ד

רועי אהרן רוט הי"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

תוכן עניינים

13 תודות.
15 ברכות והסכמות
43 הקדמה
45 פתיחה
	תמצית הספר
49 א. דין החובל בעצמו
55 ב. האם חייב אדם לסכן את עצמו כדי להציל את חברו?
57 ג. מסירת איבר
59 ד. מצבו של חולה הכליות ואופן הטיפול בו
62 ה. תרומת כליה להלכה
64 ו. דינים ושאלות נוספות המטרידים את התורם הפוטנציאלי
65 ז. תהליך התרומה, סיפור אישי ונספחים
	פרק א – החובל בעצמו
69 א. האם רשאי אדם לחבול בעצמו?
77 ב. חבלה לצורך ריפוי מותרת ונחלקו לצורך נוי
81 ג. מצווה שיש בה מעין עבירה
82 ד. החובל בעצמו משום צער כבוד התורה או צער המת
83 ה. המצטער פטור מן המצווה
86 ו. בדין תרומת דם, תרומת כדוריות דם ותרומת מח עצם
88 ז. זאת תורת העולה (סיכום)
	פרק ב – האם חייב אדם לסכן את עצמו כדי להציל את חברו?
91 א. הנכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו מסכנה ודאית
93 ב. דעת ההגהות מיימוניות וראיתו מהירושלמי
98 ג. פוסקים נוספים שנקטו עיקר להלכה שלא כדברי ההגהות מיימוניות
103 ד. שיטת היד אליהו
107 ה. מקורות נוספים בתלמוד הבבלי שהובאו כראיות לדין זה
	פרק ג – הצלת חברו על ידי מסירת איבר ודין תרומת כליה
117 א. אחד המקורות המרכזיים לדין זה – תשובת הרדב"ז
126 ב. בדבר החיוב למסור איבר כדי לא לעבור על איסור לאו
128 ג. הצלת גופו ע"י פגיעה בגוף חברו

פרק ד – ביאור הגמרות ויישוב דברי הראשונים והאחרונים לענ"ד ..	133
פרק ה – דברי האחרונים בדין תרומת כליה	139
פרק ו – דינים נוספים הסובבים את החלטת תורם הכליה	
א. בדין חיוב האדם לצער את עצמו כדי להציל את חברו	949
ב. האם חייב לבנות את עצמו כדי להציל את חברו?	151
ג. המדקדק בכך סופו בא לידי כך	153
ד. בדבר חיוב האדם להוציא ממון כדי להציל את חברו	157
ה. ואהבת לרעך כמוך	160
ו. השפעת המעשה על הסביבה	162
ז. הפחד מניתוח והיחס אליו	164
ח. תרומה לקרוב משפחה	166
פרק ז – טענות המתנגדים לתרומת כליה	
טענה א: שמא כריתת הכליה פוגעת בתורם	171
טענה ב: אין רשות לאדם לעשות עצמו טריפה	172
טענה ג: ישנם אשר מעוניינים לתרום כליה עקב לחץ חברתי או חסידות יתרה ..	175
טענה ד: דברי הרופאים אינם מבוססים מספיק	177
פרק ח – תרומת כליה – מידת חסידות ואינה חיוב	
טענה א: תורם הכליה אינו מקבל פיצוי כספי מלא	181
טענה ב: סכנת ניתוח בהרדמה מלאה	181
טענה ג: החולה אינו לפנינו	182
טענה ד: לא כל הרוצה לתרום יכול לבוא ולתרום	182
טענה ה: אדם אינו חייב לצער את עצמו על מנת לקיים מצווה	183
טענה ו: תרומת הכליה אינה בגדר הצלת חיים	184
טענה ז: לא מצאנו חיוב תרומת איבר	184
סיכום הדיון ההלכתי	187
פרק ט – שאלות נוספות המטרידות את התורמים הפוטנציאליים	
א. מדוע שתורם כליה לא יקבל פיצוי כספי הולם על התרומה?	191
ב. האם מותר לתורם כליה לצום אחר התרומה? האם הוא חוזר לכוחותיו הקודמים?	193
ג. האם כהן רשאי לתרום כליה?	194
פרק י – תהליך התרומה	
א. פתיחה	201
ב. רמת הסיכון לתורם	201

204	ג. קבלת ההחלטה.
204	ד. מי יכול לתרום?
205	ה. התהליך ושלביו.
206	ו. התאמת תורם לנתרם.
207	ז. סקר מנהלים.
208	ח. ועדת המרכז הארצי להשתלות.
209	ט. הכנה לוועדה.
211	י. הרכב הוועדה והפגישה עימה.
211	יא. פגישה וקשר עם הנתרם.
213	יב. ההכנה לניתוח.
213	יג. דחיות ואכזבות.
214	יד. הניתוח.
215	טו. הצלחת הניתוח.
216	טז. ההתאוששות.
217	יז. חזרה לשגרה.
218	יח. לאחר כחודש.
218	יט. שיתוף המשפחה והחברים בדבר התרומה.
218	כ. "מתנת חיים".
219	כא. התמודדות וספקות.
221	כב. לסיכום...
225	פנינים מפיהם של תורמים
229	פרק יא – הסיפור האישי שלי
	פרק יב – נספחים
257	א. תרומת כבד.
259	ב. הרחבת היריעה בסוגיית הסתכנות לצורך.
269	ג. מכתבים.
281	מפתח מקורות.

תודות

אודה ה' בכל לבב על אשר זיכני לבוא באוהליו ולהיות מחובשי בית המדרש בישיבה הגבוהה בבית אל, בראשות מו"ר הגאון הרב זלמן ברוך מלמד, ה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, ימים על ימי מלך תוסיף.

ב"ה זכיתי בשנה האחרונה לעסוק בדין תרומת כליה מן החי הלכה למעשה, וראיתי איך איבר מגופי עוזר ומחיה נפש מעובדי ה' ויראי שמו.

ברצוני להודות למו"ר הגאון הרב יעקב ורהפטיג, ראש בית המדרש אריאל, על הזכות הגדולה שקרבני כבן ופינה לי זמן רב הן בשנים אשר זכיתי ללמוד תורה מפיו והן בשנים שלאחר מכן וכמו כן אודה למו"ר הגאון הרב יגאל צפירה וכן למו"ר הגאון הרב ברוך פז אשר זכיתי וזוכה אני ללמוד מתורתם.

אודה לאבי מורי, הרב אמוץ שריג וכן לאימי מורתי, מרת שולמית ציפורה מנב"ת, אשר גידלוני לאהבת הבורא ולהליכה בדרכיו. וכן ברכות ותודות לחותני רבי אהרון חניה וחותנתי מרת מזל מנב"ת, ה' יאריך ימיהם בטוב ושנותם בנעימים וירו נחת ושמחה מכל יוצאי חלציהם.

כמו כן ברצוני להודות לרב ישעיהו הבר, ראש עמותת "מתנת חיים", על אשר זיכני ללכת בדרך זו ולתת איבר מגופי. יהי רצון שאיש צדיק וישר זה אשר הציל ומציל נפשות רבות מישראל יזכה לרפואה שלמה בכל איבריו. בורא עולם ישלח לו בריאות איתנה ויזכהו לעמוד בחזון מחיקת רשימת ההמתנה של חולי הכליות.

ברצוני להודות לאשתי היקרה, אשר חשפה בפניי את כל נושא זה ובלעדיה לא הייתי זוכה לקחת חלק בתרומת כליה כלל, ויזכנו הבורא

יתברך לבנות ולהיבנות ולהצליח ללכת בדרכיו ולראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה, אנשי אמת, אוהבי תורה ויראי שמו.

תודות שלוחות למו"ר הדיין הרב אלעד עלי שליט"א אשר עזר לי רבות, האיר והעיר על חלק ניכר מהדברים המובאים בספר זה, ה' יזכהו ויפוצו מעיינותיו חוצה ויעמיד דור ישרים מבורך. כמו כן, תודתי לרב נחשון רבינשטיין, לרב יעקב כהן וכן לרב משה מאיר אבינר, לרב יצחק אורלן, לרב רועי כהן ולרב נתנאל גורדצקי על הארותיהם והערותיהם.

ברצוני להודות לרב אלחנן פרינץ אשר סייע לי והראה לי חלק מהמקורות המובאים בספר, יזכהו הבורא יתברך להמשיך להפיץ מעיינותיו חוצה ויזכה בע"ה לראות דור ישרים מבורך.

כמו כן תודתי לילדיי היקרים, ה' ישלח להם ברכה מרובה ויזכו לקרבה ולעבודת ה' אמיתית בכל מעשה ידיהם.

לסיום תודתי לתומכים בפרוייקט ההדסטארט אשר תמכו בהונם לצורך הוצאת ספר זה.

יהי רצון ויהיו דבריי אלה לעולה ולמנחה לפני בורא העולמים ויזכני להיות לסעד בישועתם של חולי הכליות בעמנו.

ישי שריג.

הסכמות וברכות

ברכת אב

ישי – בני היקר,

”כל מצוה שאין לה דורש ואין מי שיבקש אותה, תדרשנה. לפי שהיא כמת מצוה, ומצוה שאין לה רודפים רדוף אחריה לעשותה” (ספר חסידים סימן קה)

”אהוב את המצוה הדומה למת מצוה שאין לה עוסקים... כגון שתראה שבני עירך לומדים מועד וסדר נשים, תלמוד סדר קדשים... אהוב את המסכתות ואת הלכות שבני אדם אין רגילים בהם”. (ספר חסידים סימן קסא)

זכית בחסדי השי”ת להצטרף ולהיות מהרודפים ומגיעים לקיום מצוה שקיומה אינו מצוי תדיר.

ושוב זכית, שמצוה גוררת מצוה, לכתוב ספר הלכתי מקיף ומעמיק שמברר הלכות שבני אדם בד”כ אינם רגילים בהם ולהגיש הדברים לציבור בצורה עמוקה ויסודית ועם זאת מסודרת, מבוררת ומעשית.

לאמך, מנב”ת, ולי נתת במעשיך אלו בתוך מכלול הנהגותיך, נחת יהודי אמיתי וגם זו זכות נכבדה היא.

ברכתנו לך ישי ולרעייתך כלתנו היקרה ולבניכם ובנותיכם שיתן לכם הקב”ה ברכה ללא גבול ותמשיכו בדרככם, דרך של לימוד תורה וקיומה מתוך יר”ש ובנין עולם של מידות טובות ויתקיימו בכולכם כל הברכות כולם.

הכותב באהבה רבה

אבא¹

1. בשולי הדברים

אבקש להוסיף הרחבה והדגשה לנקודה אותה ציינת בפרק י', בו עסקת בתהליך התרומה:

בסעיף ג' העוסק בקבלת ההחלטה נכתב:

"כאשר אדם חושב לעשות מעשה ולהציל את חברו על ידי תרומת כליה. צריך תחילה לבדוק את עצמו לפי יכולותיו האישיות ולפי הסביבה שבה הוא מצוי. חשוב מאוד שאדם יקבל תמיכה למעשהו זה מאשתו ומהסובבים אותו. אין בכוונתי שאם ישנם מחבריו או מקרוביו אשר מתנגדים למעשה שיימנע את עצמו בשל כך, אלא שיברר את טעמי התנגדותם ויבדוק את עצמו האם צודקים דבריו וילך לדרכו בלב שלם.

כמו כן חשוב לציין שבמהלך הבדיקות וההכנה לתרומה ייאלץ התורם להתמודד עם שאלות של אנשי מקצוע, כגון פסיכולוגים עובדת סוציאלית ועוד ולכן חשוב מאוד שאדם ילך לדרכו בלב שלם ובטוח."

הדגשים לפי הבנתי היו:

א. "צריך תחילה לבדוק את עצמו לפי יכולותיו האישיות ולפי הסביבה שבה הוא מצוי"

ב. "ולכן חשוב מאוד שאדם ילך לדרכו בלב שלם ובטוח"

יש מקום לענ"ד להרחיב, או לחלופין לדייק, ולומר שאין העניין בהכרח נמצא רק ביכולותיו של אדם אלא גם נמדד לפי אישיותו ותכונותיו.

כאשר מדובר בקיום הלכה – "יקוב הדין את ההר" (סנהדרין ו: ו) – אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'" (משלי כא, ל) אך בדברים שהוגדרו כמידת חסידות, כלפנים משורת הדין, כדברים ש"בעל נפש" יעשה, הרי צריך שתהיה לאדם היכולת אם ימצא מתאים גם מבחינת אישיותו ותכונותיו.

ועל כך אציין מס' נקודות:

בסיום פרקי אבות נאמר: "ר' חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר 'ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר". ועל זה שאלו רבים ובראשם הרמב"ם, ודאי צריך כל אחד לקיים כל המצוות המוטלות עליו או במה הזכות שיש ריבוי מצוות? ואחת התשובות היא של הרמ"ע מפאנו שאומר שהריבוי ניתן לכל אדם ואדם לפי אישיותו, תכונותיו וכוחותיו למצוא את המצווה או קבוצת המצוות שבהם הוא יכול להוסיף, להדר ולדקדק מעבר לחיוב, וזהו שלכל אחד יש את בתורה.

ובספר קהלת נאמר: "את הכל עשה יפה בעתו" וע"ז נאמר: "שיפה הקב"ה אומנותו של כל אחד בעיניו" ואכן גם כאן מצאנו שמלאכתו ועיסוקו של האחד הנראים בעיניו מרתקים, מעניינים ומהנים, יכולים להראות משעממים ואפילו מדכאים בעיני אדם אחר.

וזהו שנאמר בסיום ברכת יעקב לבניו: "איש אשר כברכתו ברך אותם" ואומר הרש"ר הירש שהכוונה היא שכ"א נתברך שכוחותיו שלו יבואו לידי ביטוי.

וזהי הברכה האמיתית שכן כ"א מישראל יש לו את האות שלו בתורה ואת תפקידו בעולם וכשם שפרצופיהם שונים וכן דעותיהם שונות וכך משימתם שונה. ובדרך דומה אומר את הדברים הגר"א בספר "אבן שלמה" בפרק א' בו הוא מאריך על טבעי הגוף והנפש השונים מאדם לאדם.

בפרק א' סעיף ד' הוא אומר: "כל אדם צריך לגדור את עצמו מן העברות לפי טבע מזגו אף שאין דרכו נכונה בעיני הבריות שאינם מכירים בטבעו (משלי יד ב) רק בדבר שהוא נגד התורה לא יסמוך על שכלו. למשל להתענות בשבת".

בהתמקדות בנושא ספרך תרומת כליה, יש לענ"ד להדגיש את ההבדל בין בני אדם כאשר מעורב גורם של פחד. יש שאינו פוחד כלל אפי' נהנה ממעשים שיש בהם מתח ולחץ והאחר ביחס לאותם דברים כולו חיל ורעדה, נבהל ונלחץ. בפרשת שופטים (דברים כ' פסוקים ה-ח) אנו קוראים:

ודברו השטרים אל העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנכנו ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחללנו ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה ויספו השטרים לדבר אל העם ואמרו מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו" וע"ז מצינו במשנה סוטה פרק פ"ח מ"ה

"ויספו השוטרים לדבר אל העם... ר' עקיבא אומר הירא ורך לבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי מלחמה ולראות חרב שלופה". ומוסיף הספרי פסקה קצב:

"בוא וראה כמה חס מקום על כבוד הבריות מפני הירא ורך הלבב כשהוא חוזר יאמרו שמא בנה בית, שמא ארס אשה וכולם היו צריכים להביא עדותו חוץ מן הירא ורך הלבב"

במקורות אלו ראינו הן את ההכרה בכך שיש מי שפוחד יותר מן האחר (ובאמת לא משנה ממה בדיוק מפחד) והן בכך שיש להבין את מצבו ולאפשר לו להתנהג בדרך התואמת את אפשרויותיו ועם זאת לא לגרום לו שום בושה או מבוכה.

ואכן באחת ההזדמנויות בשיחה בינך לבין רב נכבד שאלת אותו מדוע אינו מורה לאנשים לתרום כליה אחרי שפרסם שהדבר ראוי ומצווה גדולה וענה לך אני לא תרמתי וע"כ איני יכול להורות לאנשים לתרום. אתה הגבת לדבריו באמירה א"כ שכבודו יתרום והוא בפשטות הגיב אני פוחד תוך הדגשה כמה הפחד שלו גדול.

גם בעולם ההלכה קיימת התייחסות למעשים שביסודם הם מעשי עבירה ואדם נדחף לעשותם כתוצאה מפחד ואנו כבני אדם איננו מתייחסים בפעולותינו למעשים כאילו נעשה איסור כלל. (שו"ע יו"ד שמ"ה,ג' ובש"ך ס"ק ו' ועוד רבים)

ואתה ישי יקירי, מאלו שפוחדים פחות ורעייתך גם היא כמוך ולכן מאוד מאוד ברור לכם שנכון מאוד לחזק כמה שיותר אנשים, לקיים מעשה מצווה זה של תרומת כליה. ואני לא באתי לרפות ידיים, מה גם שמניסיוני מי שאופיו נוטה לזה קשה לרפות את ידיו, אלא רק רציתי לאמור שמי שאישיותו כלל אינה תואמת סוג זה של עשייה של לפנים משורת הדין שימצא את מקומו ודרכו במה לעשות וילך כל אחד בכוחו שלו. ומי שכוחו תואם תרומת כליה אכן טוב שיהיה בעל נפש ויתרום.

לפי סדר קבלתן

לפני שהלכתי לניתוח ביקשתי מהרב ברכה. הרב התרגש מאוד והיה נראה ששמח על המעשה. אך כשביקשתי מהרב הסכמה לספר וביקשתי שהרב יכתוב את דעתו על תרומת כליה – הרב אמר לי שהוא לא יכול להגיד לאנשים לעשות מעשה שהוא עצמו לא עשה.

הסכמת הגאון הרב ישעיהו הבר²

ראש עמותת "מתנת חיים"

הר נוף, ירושלים ת"ו, כסליו תשע"ח

למעלת כבוד הרב הגאון רבי ישי שריג שליט"א

מה מאד התענגתי למראה ספרך המופלא "לתרום כליה ההלכה והמעשה", אשר ארגת ביד אמון, יצירה מקיפה החודרת לעמקי הסוגיות ההלכתיות ולרוחבן, ולצדם סקרת בכישרון רב את הפן המעשי – רפואי הכרוך בתהליך תרומת כליה.

הדברים כתובים בסדר מופתי ודייקנות בפרטים, ומעל כולם, זכית להיות "נאה דורש ונאה מקיים", כאשר קיימת בעצמך את המדרגה העליונה של גמילות חסדים שנתגלתה בדורנו, ולהדר ב"והלכת בדרכיו" מה הוא נותן חיים אף אתה וכו' ותרמת כליה לאדם שלא הכרת.

אין ספק כי יש בכוחו של ספר כזה אשר מחברו הינו תלמיד חכם מובהק ורודף חסד, כדי להביא בעזרת השם עוד רבים וטובים מעובדי השם להשתדל בטובת עמם ולהיות פתח מזור ומרפא לחולי ישראל.

יהי רצון שתזכה שיפצו מעינותיך חוצה ותאריכו ימים אתה ונוות ביתך הצדקנית שעומדת לימינך בגבורה בכל עת, בבריאות טובה, ושהקב"ה ירחיב גבולכם בצאצאים עובדי השם ומקדישי שמו.

מברך בכל לב מוקירו ומעריכו

אברהם ישעיהו הלוי הבר

ירושלים ת"ו

2. ההסכמות והברכות סודרו לפי סדר קבלתן כאשר בתחילה מופיעים דברי הפוסקים ולאחריהם דברי הרופאים. ההסכמות ניתנו למהדורה ראשונה של הספר ועל כן שם הספר בהם מעט שונה.

הסכמת הגאון בעל "אורחותיך למדני"

הובא לפני הספר החשוב תרומת כליה מהלכה למעשה שחיבר הרב ישי שריג שליט"א, והוא מביא לפני הקורא בצורה פשוטה את נושא תרומת הכליה הן מצדה ההלכתי על פי המצב הרפואי כיום והן מצדה המעשי. והוא מסביר את הכל בטוב טעם ודעת, ובלשון צח ובהיר, דברים המתקבלים על הלב. וגם הוא מקבץ כעמיר גורנה מקורות מן התלמוד הבבלי והירושלמי, וכן ממפרשיו ראשונים ואחרונים, ומפוסקי ההלכה עד בני דורינו. וגם הוא מודיע לקורא את הפרטים הרפואיים הרלוונטיים שעליהם לבסס את הדיון. ולכן נראה שודאי שספר זה יהיה תועלת הרבים.

והנני בברכה מקרב לב כי חפץ ה' יצליח תמיד בידו להביא תרף וישע לרבים, ונותן התורה יהא בעזרו שימצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם, ברבות הטובה, גם עדי זקנה ושיבה, באורך ימים ושנות חיים. וכל אשר יעשה יצליח, ללמוד וללמד לשמור ולעשות, בשובע שמחות וכל טוב.

מחבר הספר אורחותיך למדני

הסכמת מו"ר הגאון הרב יעקב ורהפטיג

ראש בית מדרש אריאל

לתלמידי ידידי היקר

הרב ישי שריג שליט"א

שם ספרך מעיד על גודל מעשך.

אין זה רק דיון תורני של בית המדרש, אלא ישום הדיונים "הלכה למעשה".

"ללמוד – וללמד לשמור – ולעשות", בקריאת שמע מצווים אנו לאהוב את הקב"ה ולקדש שמו.

"בכל לבבך" – בשני היצרים הטוב והרע.

"בכל נפשך" – אפי' נוטלים נפשך.

"ובכל מאדך" – אפי' נוטלים כל ממונך.

והנה אתה זכית לקדש שם שמים באופן נוסף. "בגופך".

מתפעל אני מכך שלא רק שעשית מעשה חסד ממש שלא כל אחד היה מסוגל גופנית ובעיקר רוחנית לעשות. אלא הוספת קומה חשובה למעשה נאצל זה. והוא ברור הלכתי שמקיף את כל הצדדים שקשורים לדיון תרומת כליה.

בספרך זה בא לידי ביטוי, ידע רב, כושר ניתוח וכוח כתיבה בהירה ומובנת לכל אדם. לא הנחת נקודה שקשורה לנושא שלא נגעת בה ובארת אותה בצורה יפה כל כך.

לא התעלמת מדברי אלו שסוברים שאל לו לאדם לסכן עצמו על ידי תרומת כליה, ומסיבות נוספות.

אמנם לומר שזו חובה על כל אחד ואחד אף אתה מגיע למסקנה שאי אפשר לומר כן.

עצם התרומה אף שבאופן רגיל אינה מסכנת את התורם, ומצילה את חיי הנתרם. עדיין אינה פשוטה כל כך, עד שנאמר שעצם בריאת האדם עם שתי כליות אף שלתפקודו די באחת כדי שיוכל לתרום אחת לנצרך.

אמנם אי אפשר לומר על התרומה "שומר פתאים ה'" אך בכל אופן ישנו סיכון קטן שמא הכליה הנותרת תרד מעט בתפקודה ואז שתי כליות (אף ששתיהן ירדו מתפקודן) עדיפות על אחת. אולם הסיכון קטן, והוודאי הצלת הנתרם יותר גדול.

ועל כך זו דרך חסידות ויותר מכך – לתרום.

כבר באבי האומה אברהם מצינו כי סיכן עצמו במלחמה נגד ארבעת המלכים שזה עתה נצחו את חמשת המלכים ועוד עממים, ועשה כך לשם הצלת לוט בן אחיו. ופלא בעיני, שהגה"מ הביא ראיה רק מריש לקיש בירושלמי ולא הסתייע אף במעשה אברהם.

ישי חביבי מקנא אני בך על מעשה החסד המופלא שזכית לעשות בעיני אתה "צדיק" ממש.

אמנם אני לא יכול לעשות כמוך מבחינה רפואית. אך לא ברור לי לגמרי שהייתי יכול לעשות זאת מבחינת רוח ורגש. נח לי לחשוב שאכן הייתי יכול לעשות כן.

בברכה נאמנה והערכה עצומה.

יעקב ורהפטיג

ברכת מו"ר הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג³

כבוד הרה"ג ר' ישי שריג שליט"א

שמחתי ונהנתי מאוד ממה ששלחת לי ספרך בעניין המצווה לתרום כליה לאדם חולה מאוד.

וגם אתה נאה מקיים והארכת בבירור הלכה זו.

אכן מצינו בגמ' ב"ב ג, ב. שאסור לשבור בית כנסת ישן ורק אחר שבנו בית כנסת חדש מותר לשבור הישן והטעם שמא יזדמן שצריך לפדות שבוי ולכן גם הכל מוכן לבנות בית כנסת חדש יצטרכו להוציא כל מה שהכינו לבניין החדש והקשו א"כ גם אם כבר בנו חדש יש חשש שיצטרכו למוכרו בשביל לפדות שבוי שדירת אדם לא מוכרים ע"כ הרי לכאורה נראה שאין אדם חייב ליתן ביתו כדי לפדות שבוי אכן במשנה ברורה קנג סק"פ שהכוונה שאין לעשות כן לסתור בית כנסת אפילו לפדות שבוי אבל יש להשתדל שאנשי העיר ינדבו כסף לפדות השבוי ולא יצטרכו לסתור בית כנסת ולפי"ז אם אין עצה להציל חולה רק בלסתור ג"כ מותר וצריך.

ואחתום בברכה שהקב"ה ימלא כל משאלותיך בתורה ומעשים טובים ובכל טוב.

זלמן נחמיה גולדברג

לשעבר דיין בביה"ד הרבני הגדול

3. לפני שהלכתי לניתוח ביקשתי מהרב ברכה. הרב התרגש מאוד והיה נראה ששמח על המעשה. אך כשביקשתי מהרב הסכמה לספר וביקשתי שהרב יכתוב את דעתו על תרומת כליה – הרב אמר לי שהוא לא יכול להגיד לאנשים לעשות מעשה שהוא עצמו לא עשה.

הסכמת הגאון הרב שלמה דיכובסקי

לשעבר חבר בית הדין הרבני הגדול ומנהל בתי הדין

ב"ה יח' בכסליו תשע"ח

לרב ישי שריג לאורך ימים ושנים טובות.

עיינתי מקופיא בספר החשוב תרומת כליה ההלכה והמעשה.

המיוחדות בספר היא לא רק הדיון והניתוח ההלכתיים, אלא גם במה שכותב הספר צירף הלכה למעשה ותרם כליה בעצמו.

ברוך אומר ועושה. רבים מאתנו עוסקים במקצועות התורה השונים. אולם רק מעטים מצרפים את המעשה להלכה ומקיימים בעצמם את מה שהטיפו לזולתם.

עסקתי בנושא לפני כ-50 שנה כתבתי על כך מאמר בנספח לספרו של אבי מורי זצ"ל נאות דשא חלק ב וכן בקובץ דיני ישראל חלק ז של אוניברסיטת תל אביב.

המאמר נכתב לפי הנתונים הרפואיים של אותם ימים, ובודאי שלפי הרפואה של ימינו, הסכנה פחותה בהרבה, ועל כן גדולה מאוד המצוה של הכותב ושל העושה.

ברכתי לרב ישי שליט"א, לאורך ימים ושנים טובות, בריות גופא ונהורא מעליא. ברכה לספר החשוב המאיר ומעיר בנושא זה, ויהי רצון שיפוצו מעיינותיו חוצה.

בברכה מקרב לב.

שלמה דיכובסקי.

לשעבר חבר ביה"ד הגדול ומנהל בתי הדין.

הסכמת מו"ר ראש הישיבה הגאון הרב זלמן ברוך מלמד

טבת תשע"ח

להר' ישי שריג שליט"א אברך ישיבתנו ישיבת בית אל ברכות מקרב לב.

אמנם להלכה איני ממליץ לשואלי לתרום כליה. וגם אין דעתי נוחה מהלחץ הצבורי לתרום כליה שיוצר תחושה שמי שאינו תורם יש בזה חסרון במדת החסד והגתינה.

על כן אין ברכתי מכוונת אלא לכוונתך הטובה ועמלך בלימוד התורה בסוגיא זו בתוך כל לימודך והנני מברכך שתמשיך לעלות במעלות התורה והמדות הטובות ללמוד וללמד לשמור ולעשות ותרבה כבוד שמים.

בברכה רבה

זלמן ברוך מלמד

הסכמת הגאון הרב יוסף ליברמן

יוסף ליברמן

ראש ישיבת "כולל שומרי החומות"
 הרב דקהל סדיגורא ירושלים ת"ו
 מח"ס "משנת יוסף"
 רח' אבינדב 3 ירושלים תובב"א

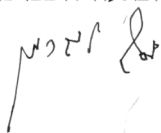
בס"ד, ג' אדר תשע"ח

לכבוד הה"ג הנכבד ר' ישי שריג שליט"א.

נהייתי לקבל את החיבור הנכבד **כליות יזמרו לשמך** ביאור מקיף בענין תרומת כליה מאדם לאדם אחר, אשר דבר זה הוא מהדברים החדשים בדורינו שיכולים להציל חיי אדם ע"י תרומת כליה לאדם שחיייו בסכנה גדולה, ובחיבור הנ"ל מבואר הענין באר היטב הן מהצד ההלכתי והן מצד המוסרי, ויש בזה ענין של צדקה והצלת נפשות. וכבר הארכתי בזה בשו"ת משנ"י (ח"ח סי' קיח, ח"י"ג סי' שכה-שכו).

יעמוד השי"ת לימין הרב המחבר שליט"א שהוא נאה דורש ונאה מקיים, שיזכה להמשיך לישב באהלה של תורה ולעשות נחת רוח לבורא ית"ש, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא לאורך ימים ושנים אמן.

ובאה"ח בברכה

והגאון הרב שמואל אליעזר שטרן

"גם לבי שמח לראות את יצירתו החשובה של כבוד הרה"ג ר' ישי שריג שליט"א, ובו הרחיב לברר משנת תרומת כליות, שיש בה משום הצלת נפשות בישראל, להאריך את חייהם בטוב ובנעימים, וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא ובודאי ישלם לו ה' כפעלו ותבא משכורתו שלמה מאת רבון כל המעשים אדון כל הנשמות.

בברכה מרובה

שמואל אליעזר שטרן

ברכת הגאון הרב יעקב אריאל

י"שר כוח כפול לרב ישי שריג שליט"א על תרומת הכליה בה הציל חולה מסוכן ועל ספרו המעולה שנכתב בעקבות התרומה 'תרומת כליה מהלכה למעשה'.

בעצם ספר זה הוא 'ממעשה להלכה' כי הוא נאה מקיים ונאה דורש.

ספר זה מלא וגדוש בבירורי הלכה בנושא חשוב זה של הצלת נפשות וכמעט כל רו לא אניס ליה. אין כמעט פוסק בדורנו שעסק בנושא זה שהרב ישי שריג לא הביאו. והכל ערוך בטוב טעם ובצורה מסודרת ומאירת עיניים.

לאחרונה גם אני עסקתי בנושא זה עקב התעניינות של אדם קרוב. בתשובתי אני מבחין בין מי שכבר נמצא ברשימות המועמדים לתרום, לבין מי שעדיין לא התנדב להירשם כמועמד לתרום.

מי שכבר רשום ורקמותיו נבדקו ונמצא חולה שרקמותיו מתאימות לתורם חובתו לתרום מדין 'לא תעמוד על דם רעך' ואין מקום לחששות כל שהם. אין בדבר כמעט סיכון ולכן חובתו להציל את החולה המסוכן (היות החולה צמוד למכשיר דיאליזה כל כמה ימים אינה מוציאה אותו מכלל סכנה. הוא במצב חמור ביותר והגדרתו ההלכתית היא כ'טרפה' אלא שהדיאליזה מצילה אותו. אין להשוות כלל בין השתלה, שהיא מחזירה אותו לחיים נורמאליים, לבין הדיאליזה שהיא מכונה מלאכותית, וחיי שאינם חיים ואינם מובטחים לאורך זמן, תלויים בה.)

אך מי שעדיין לא נמצא ברשימת המועמדים לתרום ומילא גם לא ידוע אם רקמותיו מתאימות לחולה מסוים לא חל עליו חיוב של 'לא תעמד על דם רעך' אך אין ספק שראוי להתנדב ולהיכנס לרשימת

המועמדים לתרום ולהציל נפשות. כי מצות הצלת נפשות גדולה מכל
המצוות שבתורה ואשרי חלקו.

יִישַׁר כּוֹחַךְ וַיִּישַׁר כּוֹחַם שֶׁל הַתּוֹרְמִים וְשֶׁל הַמִּתְנַדְּבִים בְּעַם בְּרַכּוֹ ה'
הֶרֶב יַעֲקֹב אֲרִיאֵל

לְשַׁעֲבֵר הֶרֶב הָרֵאשִׁי לִר"ג

ברכת הגאון הראשל"צ הרב אליהו בקשי-דורון

RABBI ELIYAHU BAKSHI-DORON
THE RISHON LETZION
Dean of "Binyan Av" Institutions

אליהו בקשי-דורון
הראשון לציון
ונשיא מוסדות "בנין אב"

בס"ד

כ"ז בניסן ה'תשע"ח

מכתב הסכמה

הובא לפני הספר הנפלא והחשוב בערכו הנקרא בשם "לתרום כליה ההלכה והמעשה" אשר נכתב ונערך בטוב טעם ודעת ע"י האברך החשוב ר' ישי שריג הי"ו

עברתי על הקונטרס החשוב וראיתי שהכל סידר בצורה יפה ברורה ובהירה, יפה דן ויפה הורה, וביאר בהרחבה כיד ה' הטובה עליו, והכל עשה בסברא ישרה ונכונה להסביר את נושא תרומת הכליה גם בצד ההלכתי וגם בצד המעשי ע"י שמנגיש את הדברים לציבור היקר בצורה מקיפה ורחבה וברורה. וע"י כך ירבו התורמים בישראל. ועי"ז יהיה הצלת נפשות ממש לאלו המתמנינים לקבל את הכליה וזהו ממש בגדר "מתנת חיים".

(ואזכיר כאן לשבח את מכובדנו היקר הגאון ר' ישעיהו הבר שליט"א יו"ר ארגון החסד העולמי "מתנת חיים" פשוטו כמשמעו ממש, שמעניק חיים חדשים למועמדים להשתלת כליה, ואף ידי תיכון עמו להצלחה וברכה בכל מעשה ידיו. וביודעו ובמכירו קאמינא על כל פעולותיו החשובים והברוכים הנודעים לשם ולתהילה ולשבח והוי כהצלת נפשות ממש וע"י כך מקיים בעצמו "מוציא אסירים בכושרות".

וזכה הרב המחבר שליט"א לשני הדברים. נאה דורש ואף נאה מקיים שהוא בעצמו תרם כליה ועי"ז יבורך מפני עליון בכל הברכות הכתובות בספר התורה.

ולא נצרכא אלא לברכה מעומקא דליבא שיוסיף הרב המחבר דרכו בקודש ללמוד וללמד ולעסוק בדברי תורה כל ימיו ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה בספריו ובמעשיו הכבירים והמבורכים. ויהי רצון שחפץ ה' בידיו יצלח כל הימים מתוך נחת שלוח ובראות איתנה ובריות גופא ונהורא מעליא וכל טוב סלה.

בברכה התורה,
הרב אליהו בקשי דורון
הראשון לציון
ונשיא מוסדות "בנין אב"

ברכת הגאון הרב דוד לאו

הרב הראשי לישראל

David Lau
Chief Rabbi Of Israel
President of The Chief Rabbinate Council

דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא מועצת הרבנות הראשית

בס"ד, כ"ט אייר, תשע"ח
14 מאי, 2018
הסכ' 359-עז

לכבוד
הרב ישי שריג הי"ד

השלום והברכה,

מכתב ברכה

קיבלתי את הקונטרס "לתרום כליה ההלכה והמעשה". בקונטרס זה הצגת נושא זה בטוב טעם ודעת ונגעת בכל השאלות הקשורות לתרומה זו.

בין השאר האם מותר לחבול בעצמו, האם מותר לסכן עצמו כדי להציל חברו ועוד.

בסוגיא האם מותר לאדם לחבול בעצמו הארתי בספרי "משכיל לדוד" (ח"א סי' עז) וראה שם שהבאתי דברי הר"י מיגאש בתשובותיו (סי' קפו) שכתב שאין הבלד בין מצער את עצמו למצער את חברו. הוא חולק על הרמב"ם דאמנם גם לדעת הרמב"ם אסור לאדם לחבול בעצמו אולם לדעתו יש הבלד בין חובל בעצמו לחובל בחברו, שחובל בעצמו אינו לאי גמור ואין עליו מלקות, ואילו להר"י מיגאש איכא לאו ומלקות. וראה באבי עורי הלכות דעות (פ"ג ה"א) שכתב שהגדר באיסור חובל בעצמו נלמד מזה שהאדם אינו בעלים על עצמו. והבאתי בעניין זה את דברי ספר הסיידים (סי' תרעו) כשם שאדם חייב על נזקי חברו כן חייב על נזקי עצמו, והכריע שם שהוא פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים שנאמר "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" עיי"ש.

אמנם דנתי שם בארוכה בשאלה האם להתיר ניסויים רפואיים בבני אדם במקום שיש חבלה, דלכאורה כל ניסיון רפואי הוא בגדר ספק אם זו רפואה או לא. אולם לענייננו שכיום רואים שבהשתלת כליה יש משום הצלת חיים, אין כל חשש מצד חובל בעצמו.

אני מכיר היטב פועלו של הרב ישעיהו הרב ראש עמותת "מתנת חיים", אכן ראוי להחזיר נושא זה למודעות הציבור.

בספרך זכית ליתן מענה לכלל השאלות ההלכתיות הנובעות מתרומת כליה, תזכה להגדיל תורה ולהאדירה.

מברוך בכל לב
בברכת התורה
דוד לאו
הרב הראשי לישראל

ברכת הגאון הרב מאיר ניסים מאזוז

Institutions Yeshivat
KISSE RAHAMIM

בתיאום רבתי שטאין:
מזן הגאון האריך הדיאשן לעבן הרב עובדיה יוסף שליט"א
והרב ר' שמואל ר' זצ"ל.
רב עליון, ורבי מועצת הרבנות הראשית לישראל

מוסדות ישיבת

נסא רחמים ספרדית (ע"ד)

על שם מזן הגאון
רבי רחמים חי חיותה חתן זצ"ל, ראב"ד אי נדבא
(מסדה בסטו ה'תשס"ג ע"י תלמודו הגאון הקדוש
רבו מצליח מאוז זצ"ל הר"ר ראב"ד ב'תנ"ג)
עמותה ערומה מז' 58000859

מפעלי התורה הקדושה

מוסדות
הישיבה

- מעמדת בני ילדים
- ח"ת לבנים
- גן ובי"ס לבנות
- מחנכתא ד-ח'
- ישיבה קטנה
- ישיבה גדולה
- סטיוד לבנות
- כולל אברכים
- בני-בית
- בבעת"ים
- מתיבתא ועוד
- ב'ר' ש'ספס' וצדק'
- ירחון 'אר תורה'
- 'סכנו הוב מצליח'
להוצאת ספרים
- כולל טרב
- לכתבת שו"ת
- ז'אן ספסאל
- סכנו למחנך בסכנות
- 'אר תורת משה עובד'
- מתיבתא בהלכות שבת ועוד
- 'אר ההלכה'
- קורן ב'מ"ח ומענקים
- סכנו ה'ס"ת הספרדי
- 'יד רפאל'
- ועוד...

נס"ד, בני-ברק, יום סיון אשת

אבא, הרב ישי שלום שליט"א
מורה ואצ"ר ז' לוג א-א

קולט אר ספרו החשוב "עיון סיה-הלב" אצ"ר
והיו שצבית ס'פוליס ונאמחז (ש"י)
בזוהר לז יבולת לזין כו. נאמחז ארז כ'א י"ג
לזין המורכב.

ובז"ך הרבן כ'אמס א ל' קולט רבוסקוים ז'אזינו
- אצ"ר ארז שהיו אכ'פ'קוים ד'התלה - הסכמת
ל'התער. וחי ק'הג ולח' ש'אומ ק'הז.

ב'כ'כ' ר'ב
שלום

הסכמת הגאון הרב פרופ' יגאל בצלאל שפרן

הרב פרופ' יגאל בצלאל שפרן, ראש "מרכזים" המחלקה לרפואה והלכה של הרבנות ירושלים
ראש התניית למדע והלכה באגו' בר אילן וחבר הוראה בכיר לאתיקה רפואית והלכה בבית"ס לרפואה

בס"ד חנוכה תשע"ח

הסכמה

חיבורו של הרב ישי שריג שליט"א "תרומת כליה – מהלכה למעשה" הוא מהחשובים שנכתבו בדור האחרון בנושא ההשתלות. הן התיאור הרפואי והן הדיון ההלכתי הינם מעשה אומן וראויים לכל שבת. ניכרת בהם ידו אמונה של תלמיד חכם אמיתי, העוטה אור מקיף וישר הן בהיקף הנושאים הנדונים והן בעומק הדיון, והמשכיל לירד לעומקן של הסוגיות בידע רב ובבהירות. ראוי לכל בר אוריין ואיש רפואה ללמוד את ספרו זה של הרב המחבר שליט"א באשר הספר הזה הינו יצירה תורנית-מדעית רבת ערך.

וכיהודה ועוד לקרא חובר אף אני הק' לדברי הרבנים הגדולים שליט"א שצרפו להערכתם התפעלות כנה מכך שהרב המחבר שליט"א אינו רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים, בהיותו איש מעלה שתרם מעצמו כליה לפלוני ובכך הצילו מתהום הנשייה. וכדברי המחבר: "אני עוזר לו כדי שהוא יצא מאפילה לאורה". ואם על מיעוט חלבו של מי שיושב יום אחד בתענית אמרינן "שיהא מיעוט חלבו ודמו שנתמעט כחלב על גבי המזבח", התורם אחת מכליותיו על אחת כמה וכמה. ובתפילת יו"כ קטן אומרים אנו: "חלבי ודמי הנמעט בצומי – תמור חלבים ודמים", לשון רבים. כי אכן זכות גדולה לרב המחבר שליט"א שכל אחד ממליון הנפרונים המכילים את הכליה שתרם, וכל אחד מהמילימטרים ב-40 הק"מ צנרת שמכילה הכליה שתרם, מרננים 'אשרי שגדלתי בגופו של צדיק ונתרמתי על ידי צדיק למעשה חסד נאצל זה'.

יהי רצון ויזכה הרב המחבר שיפוצו מעיניו חוצה ותהא משכורתו שלמה מאת אדון כל ויאותר רבים לאורו ויביאו מזור וישע לעם שבי פשע העמוסים מיני רחם ונשואים מיני רחם וימלא משאלות לב המחבר שליט"א במידה טובה ישועה ורחמים.

בברכה נאמנה,

יגאל שפרן

ברכת הגאון הרב פרופ' אברהם שטינברג

מחבר אנציקלופדיה הלכתית רפואית

בס"ד, י"ג בטבת, תשע"ח

למעכ"ת הרב ישי שריג שליט"א

השלום והברכה,

כיהודה ועוד לקרא הנני מצטרף בזה בלב שלם ובנפש חפצה לדברי השבח של הרבנים הגאונים שליט"א על פועלך העצום בנושא רב החשיבות של תרומת כליה מן החי.

הנך נאה דורש ונאה מקיים –

נאה דורש: זיכה אותך הקב"ה להבין ולהשכיל את עומק הסוגיות והנושאים הנוגעים לתרומה מן החי מצד ההלכה, ועלה בידך להקיף את כל ההיבטים ההלכתיים הרלוונטיים, יחד עם ההיבטים המעשיים הרב-תחומיים הכרוכים בתרומה אצילית זו. אף כי לא עיינתי בפרטי ספרך בעומק הדרוש בנושא זה, נראה לי בעליל שאכן עשית מלאכת מחשבת נאמנה ביד אמן ובטוב טעם ודעת. ונאה מקיים: מה רב טובך וחסדך לתרום מגופך כליה בפועל ממש להצלת חייו של אדם הזקוק לזה.

פועלך המשולב – בהלכה ובמעשה – חשוב ביותר, שכן עסקינן בענייני פיקוח נפש ממש, היינו הצלת חייו של חולה באי ספיקת כליות סופנית, ואשריך שזכית במצווה הגדולה של הצלת חיים בדבר זה. וכבר קבעו חז"ל שכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא, וכתב הרמב"ם שמגדר הלאו של לא תעמוד על דם רעך הזהירה התורה מלהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנה ותהיה לנו היכולת להצילו.

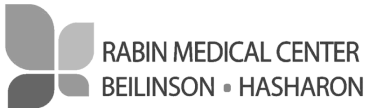
יהי רצון שתזכה להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה, להפיץ מעיינותיך חוצה, ותצליח בכל מעשי ידיך.

בברכה נאמנה.

אברהם שטינברג

מכתב ברכה מפרופ' איתן מור

מנהל מחלקת השתלות בבית חולים בלינסון

כ"ב באייר תשע"ח

לרב ישי שריג, ידידי היקר

ראשית, עלי להתנצל על שלקה לי זמן רב לקרוא ולהגיב על ספרך, "כליות יזמרו לשמך" השופך אור על משמעות תרומת הכליה בדת היהודית. הקפדתי לקרוא את הספר מתחילתו ועד סופו בכדי להבין לעומק גם את הסוגיות ההלכתיות.

אין ספק שתופעה זו של נתינה מתוך מידת חסידות היא הדרגה הגבוהה ביותר של נתינה הנעשית מתוך שיקול דעת ומחשבה תחילה. איני מכיר תופעה נרחבת כזו המתרחשת במדינות מפותחות ונראה שהיא נובעת מערכי חיים המבוססים על עשיית חסד, גמילות חסדים ונתינה המודגשים בדת היהודית.

למרות היותי "חילוני" לאחר מספר מפגשים ושיחות מעמיקות עם הציבור אליו אתה משתייך בזכותך ושכמותך הצלחתם לקרב אותי לערכים שלו של היהדות ועלי להודות לכם באופן אישי שנתתם לי הבנה עמוקה יותר של שורשי משפחתי, שהרי סבי מצד אבי, שנספה בשואה היה רב קהילה בסלובקיה.

בספרך בחנת לעומק את הצדדים ההלכתיים, הרפואיים והיום-יומיים (פרקטיים) הנוגעים להמעשה התרומה. אין ספק שספר זה ימשך מדריך טוב למתחבטים במעשה התרומה וטוב שנתת דגשים על הבעיות הניקרות בדרך החתחתים עד למעשה עצמו.

אנו כרופאים מנסים לעשות את המירב בכדי לשמור על הפרדה בין טובת החולה לרצון של התורם לתרום ופועלים מתוך עקרון שאל לנו לפגוע בבריאותו של נותן התרומה לטובת הארוך. החוויה האישית שלך מסמלת את הקשיים שבדרך ועל כל תורם להכין את עצמו לעיכובים, לבדיקות הרבות ואף לפסילה. עצם הפסילה אינה משנה את הכוונה הטהורה, גם אם לא הגיעה לכלל מעשה. הינך צודק שעלינו לתת את הדעת ולכבד את את כל מי שבחר בדרך זו גם אם לא הגיע למימוש התרומה.

לסיום, עלי לציין שהיתה לי ולרעייתי חוויה אישית מיוחדת ומרוממת באותו סוף השבוע בקיבוץ לביא. תודה לכל אחד ואחד מכם התורמים ומשפחותיכם היקרות וכמובן לרב הבר ולרעייתו רחל יבדל"א על שזיכיתם אותי לקחת חלק בקהלכם ולהרגיש קצת את קדושת השבת ואת שמחת הקהל הרב הנאסף לקבל את השבת ולברך על צאתה. הנני מאחל לך ולבני ביתך שתזכו להרבה בריאות מצוות ומעשים טובים... ואין הכוונה שתתרום גם אונת כבוד.

בידידות,

פרופ' איתן מור

Affiliated with the Sackler School of Medicine, T-A

Petah Tikva, 49100 Israel, Tel: 972 3 9377377, www.rmc.org.il

מכתב ברכה מד"ר הדר מרחב

מנהל יחידת ההשתלות הדסה

מר ישי שריג היקר

קראתי בעיון את ספרך בעניין השתלות כליה וההיבט ההלכתי של תרומה מהחי. מחקרך הינו פוריץ דרך ומקיף וחלקים רבים ממנו עוסקים בסוגיות הלכתיות מרתקות בהן איני מצוי ושאותן איני מביין לאשורן. המעניין והמרתק הוא שחכמינו ז"ל עסקו בסוגיות אלה עוד בטרם הפכו למציאותיות. עם זאת, כמאמר ההדיוט, ההוכחה נמצאת בפודינג והראיה היא שאתה החלטת לתרום כליה לאדם זר מתוך רצון לעשיית טוב.

הרצון לעשיית טוב לזולת ולתרומה הוא חלק בלתי נפרד מהמהות האנושית וקיים למעשה בכל תרבות ובכל דת. עם זאת, היכולת המופלאה לתת לרצון זה גושפנקא "מלמעלה" אינה מובנת מאליה ויש בה ייחודיות בדת היהודית. לא פלא, לכן, שמספר התרומות הללו בישראל וגם בקהילות היהודיות בניכר גבוה מאשר בחברות אחרות.

ספרך מעלה על נס שני ערכים עיקריים ביהדות – האחד הוא קדושת החיים והשני הוא ערך המצווה כאשר, על פי פרשנותך ופסיקת גדולי הדורות – הצלת חיים היא המצווה העילאית. ההסברים בספר ממצים וראויים מבחינת תוכניהם הרפואיים והלבטים והסיכונים מוסברים היטב כמו גם התוצאות הצפויות למקבל ולתורם.

כמי שעוסק יום יום בהשתלת איברים וער להקרבה ולצניעות ולטהרת הכוונות של כל התורמים, חיים ומתים כאחד, איני יכול אלא להתפעל מעשייתך הן ובעיקר ברמה האישית כשתרמת כליה מגופך והן בהתגייסותך זו לנמק את החלטתך ולהסביר את ההליך מנקודת הראות של האדם המאמין. אתה, והמאות של אנשים שעשו כמותך ותרמו כליה מגופם, מהווה דוגמא אישית (תרתי משמע) לכוחה של אמונה אבל גם לכוחו של המוסר האישי, של השכל הישר ושל אהבת האדם.

ועל זה ניתן לומר ובשני מובנים – "מעזו יצא מתוק".

תודתי לך על מפעלך זה ועל תרומתך האישית.

דר' הדר מרחב

מנהל יחידת השתלות מרכז רפואי הדסה

מכתב ברכה מד"ר רותי רחמימוב

מנהלת השירות למושתלי כליה

לישי שריג היקר,

תרומת כליה הוא מעשה חסד גדול, שמשפיע בצורה דרמטית על איכות החיים, הבריאות הכללית ותוחלת החיים של האדם הסובל מאי ספיקת כליות.

היתה לי הזכות הגדולה לפגוש יותר מ-3000 מהטובים והנעלים בבני האדם שהביעו נכונות לתת כליה מגופם ולסכן את עצמם לטובת אדם אחר: קרוב משפחה או אדם שאינו מוכר.

דרך הטבע היא להיות עם שתי כליות ולא כל אדם יכול לתרום כליה הן מבחינה נפשית והן מבחינה גופנית.

תפקידנו כצוות רפואי למצוא מבין הצדיקים את אילו בעלי הסיכון הנמוך ביותר בתרומה הן בטווח הקצר והן לטווח הארוך ולכן התהליך לקראת תרומת כליה הוא ארוך ומורכב.

אני מלאת הערכה על המפעל האדיר של כתיבת ספר מקיף ומעניין זה על ההבטים האתיים, ההלכתיים, הפרוצדורלים והאישיים בתרומת כליה, אשר יעזור לכל אדם שמעוניין לתרום כליה ובני משפחתו בהבנת התהליך הארוך והמורכב עד התרומה ולאחריה.

בברכה

ד"ר רותי רחמימוב

מנהלת השירות למושתלי כליה

ואחראית על הכנת תורמי הכליה

בית חולים בילינסון

הקדמות

הקדמה

אשרינו שזיכה אותנו הבורא יתברך לדור שבו עולם התורה עסוק בסוגיות חדשות אשר לא נידונו בעבר, זאת עקב ההתקדמות הטכנולוגית והתפתחות עולם הרפואה, מתוך כך זוכים אנו לדון ולקיים פנים חדשות במצוות הצלת נפשות, אשר לא זכו להם הקדמונים.

מטרת חיבור זה היא להביא לפני הקורא את נושא תרומת הכליה בצורה פשוטה, הן מצידה ההלכתי על פי המצב הרפואי כיום, והן מצידה המעשי.

הנגשת נושא זה תביא בע"ה למודעות הציבור ולהבנת דברי הפוסקים והרופאים אשר משקיעים ללא הרף בהצלת נפשות מדי יום ביומו, אלו בהצלת הגוף ואלו בהצלת הנפש, ומתוך בירור הדברים נזכה בע"ה שרבים מהציבור יזכו לתת מתנת חיים לאחיהם.

אחת הבעיות, או ליתר דיוק, אחד הקשיים, בעיסוק בנושא זה של תרומת כליה הוא הקושי בהשוואה בין מציאות אחת לחברתה.

בחיבור זה ננסה ללמוד את דין תרומת הכליה מן התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי, וכן ממפרשים ראשונים ואחרונים ומפוסקי ההלכה עד בני דורנו, אלא שיש להתבונן רבות בהשוואה המקרים הקדומים למקרה שלנו.

ראשית, ננסה לדון ככל יכולתנו וככל שיסייענו הבורא יתברך, באיזה אופן רשאי אדם, או אף חייב, לחבול בעצמו. לאחר מכן, בע"ה, נבחן באיזה אופן חייב אדם להציל את חברו במציאות שבה הוא נאלץ לסכן את עצמו לשם כך. וכן ננסה לעמוד על האופן ועל המצב שבו כל אחד מישראל יכול או צריך להיות שותף במצווה זו. לבסוף, יבואר התהליך שאותו חווה תורם כליה מתחילת קבלת ההחלטה ועד ההתאוששות וחזרתו לשגרה.

בחיבור זה השתדלתי להתמקד בהנגשת עיקרי הדברים ולכן נושאים שאינם מעיקר התרומה הובאו בקיצור.

לעיתים נאלצתי להרחיב במקומות מסוימים כדי להראות תמונה ברורה וכוללת יותר ולעיתים סברתי שמחובתי להרחיב את התמונה אך כדי שלא לפגוע ברצף הדברים העברתי את הנושא לנספחים.

הספר מחולק לשמונה חלקים:

א. פתיחה

ב. תקציר – בעמודים הראשונים הובא סיכום עיקרי הדברים בצורה בהירה השווה לכל נפש, דבר אשר נועד להקל על אותם אשר אינם מעוניינים לעיין לעומק בכל הנושא. אף למעיינים, תיתן הקדמה זו מעין ראייה כוללת אשר תקל לאחר מכן על הבנת הסוגיות לאשורן.

ג. דין החובל בעצמו – האם מותר לאדם לחבול בעצמו, מתי ולצורך מה.

ד. המסכן את עצמו – המציאות שבה אדם צריך או רשאי להסתכן על מנת להציל את חברו. פירוט רפואי והלכתי ולסיכום הלכה למעשה בדין זה מגדולי הפוסקים.

ה. דינים נוספים מעבר לתרומה עצמה – הפחד מהתרומה, דין ואהבת לרעך כמוך ועוד.

ו. חויית תרומת הכליה באופן מעשי – חלק זה נועד ללוות את התורם מתחילת תהליך התרומה ועד חזרתו לשגרה.

ז. סיפור אישי.

ח. נספחים.

פתיחה

רקע מדעי בסיסי

הכליה הינה איבר חיוני ביותר בגוף האדם ומתפקידיה: הפרשת רעלים ופסולת מגופינו, איזון הנוזלים בגוף, ועוד. אדם אשר חלה בכליותיו ייאלץ לעבור אחד משני טיפולים על מנת להציל את חייו: טיפול בדיאליזה או השתלת כליה.

הטיפול בדיאליזה יכול להיעשות בשני אופנים: האחד – הוצאת דמו של המטופל, סינונו והחזרתו לגוף, השני – החדרת חומר סופח רעלים לגוף והוצאתו יחד איתם.

טיפול בדיאליזה פוגע רבות באיכות חייו של החולה; החולה נאלץ לשהות שעות רבות בטיפול וגופו נחלש מאוד עקב כך. כמו כן נאלץ החולה להימנע מאכילת מאכלים רבים ורשאי לשתות מעט מאוד.

נוסף על כל זאת, תוחלת חייו נמוכה יחסית. על מנת לסבר את האוזן, כ-67% ממטופלי הדיאליזה מוצאים את מותם בחמש השנים הראשונות לטיפול (הרב פרופסור אברהם שטיינברג, קובץ ישרון כב, שנת התש"ע).

הטיפול השני המוצע לחולה הכליות הוא השתלת כליה. טיפול זה מחזיר את החולה לאורח חיים רגיל לחלוטין, למעט לקיחת כדורים מסוימים.

כיום סיכויי ההצלחה בניתוח גבוהים מאוד. לצורך ההשתלה ניתן לקחת כליה בין מאדם חי ובין מן המת, אלא שכליה מן החי הינה איכותית יותר ומועילה לאורך שנים רבות יותר.

הדיון ההלכתי

בהלכה ישנם כמה נושאים שאותם עלינו לברר בעניין תרומת כליה.

ראשית, מכיוון שכדי לתרום כליה צריך התורם לעבור ניתוח, יש לעיין האם מותר לו לחבול בגופו בעצמו או על ידי רופא לשם כך.

ואף אם נאמר שהדבר מותר, יש לעיין ברמת הסכנה הכרוכה בדבר ויש לבחון האם מותר לאחד להכניס את עצמו לספק סכנה על מנת להציל את חברו מסכנת נפשות ודאית.

עוד יש לעיין באופי הנתרם, אף אם נאמר שהותרה הרצועה, והותר לסכן עצמו להצלת אדם רב מעלה, כגון תלמיד חכם מופלג או אף לצורך הצלת אדם בעל חוכמה גדולה ברפואה, בביטחון וכדו', שרוב הציבור צריך לו – מכל מקום יש לעיין האם הותר לסכן את עצמו לצורך הצלת אדם השקול כמותו או אף פחות ממנו, ומהיכן נוכל לומר שדמו של החולה סמוק יותר?

לא אכחד ש"בסופו של יום", אחר העיון במקורות ההלכה ואחר הבנת המצב הרפואי הקיים בתחום זה היום – מטרתי העיקרית בחיבור זה היא לנסות לפרסם ולהודיע על מעשה תרומת הכליה בעם כולו, ומתוך כך נזכה לראות כיצד אנו כעם הערבים זה לזה, יכולים לקדם את הרצון בעמנו לתת מתנת חיים איש לרעהו, ולקיים "וחי אחיך עמך", פשוטו כמשמעו, וכל זאת בין ע"י תרומת הכליה מן החי ובין מן המת.⁴

4. אף שנחלקו הפוסקים כיצד לקבוע את רגע המוות, האם על פי מוות מוחי או על פי מוות לבבי, מכל מקום כיוון שכליה יכולה לשרוד עד שעות ספורות אחר המוות, לדעת כל הפוסקים יהיה מותר לבצע תרומה זו אף מן המת.

תמצית הספר

תמצית הספר⁵

א. דין החובל בעצמו

ישנה מחלוקת בגמרא במסכת בבא קמא, האם רשאי אדם לחבול בעצמו או לאו. רבי עקיבא סובר במשנה שאסור לאדם לחבול בעצמו, ואילו בבביתא מצוטטים דבריו להתיר ונחלקו בגמרא בטעמי הדברים וכן נחלקו הראשונים.

כאמור, נחלקו הראשונים כמי הלכה: לדעת הרמב"ם, הר"ן, הרשב"א והרמב"ן הלכה כדברי המשנה ואסור לאדם לחבול בעצמו ואילו לדעת הרמ"ה הלכה כבביתא והדבר מותר.

הרמ"ה והתוספות פסקו שיסוד דין חבלה בעצמו נלמד מאיסור 'בל תשחית' ואילו הרמב"ם נקט יסוד לדין זה מדין 'ונשמרתם מאוד לנפשותיכם'.

לכאורה היה מקום לומר שבמקום שהחבלה יכולה להתרפא אין איסור לאדם לחבול בעצמו, ולפי זה מוסבר מה שמסופר על רב חסדא שהפשיל את מכנסיו כלפי מעלה כאשר נאלץ לעבור בשדה קוצים וזאת מפני שהעדיף שרגליו יישרטו, כיוון שזו היא חבלה אשר תתרפא לאחר זמן, ולא רצה שמכנסיו ייקרעו ונמצא מפסיד את ממונו.

5. בחלק זה יבואר הספר כולו בתמצית; יושטטו נושאים שאינם עיקר העניין והדברים יובאו ללא ציון למקור המדויק שבו הם נאמרו. מטרת פרק זה לברור את עיקרי הדברים בשפה נקיה וקולחת כדי להקל על המעיין שיראה את התמונה בכללותה בתחילה וכן כדי להנגיש את עיקרי הספר בשפה הפשוטה ביותר.

דין חבלת אדם בעצמו הובא במשנה בסמוך לדין חבלת אדם בחברו ונראה מדברי המשנה שדין חבלת אדם בחברו חמור יותר. לכן כדי לבאר את המקומות שבהם נאסר על האדם לחבול בעצמו, נבאר ראשית את יסודות הדין של חבלת אדם בחברו.

המשנה כותבת שאסור לאדם לחבול בחברו וביאר הרמב"ם שלא נאסרה החבלה אלא בדרך "נציון", ונחלקו המפרשים בביאור דבריו; הסמ"ג גרס בדברי הרמב"ם שהחבלה האסורה היא דווקא בדרך בזיון, ואילו הרלב"ח נקט כגרסת הרמב"ם הנ"ל, וביאר ש"נציון" פירושו כדברי הפסוק "אנשים ניצים", היינו דרך מריבה.

לפי דברי הרמב"ם וביאור האחרונים בדבריו, יש שרצו לומר שכל חבלה שאינה דרך בזיון או דרך מריבה מותרת, אך בביאור לספר המצוות לרס"ג כתב הרב פערלא שאין הדבר כן ולא אמר הרמב"ם דבריו אלה אלא כדי להוציא דין חבלה המותרת שנאמרה בפירוש, כגון האב המכה את בנו לצורך חינוך או הרב בתלמידו.

עוד הותרה, לדעת כל הפוסקים, חבלה לצורך ריפוי שהרי ניתנה רשות לרופא לרפאות ונחלקו האחרונים בניתוח לצורך נוי האם נחשב הדבר כריפוי המותר או שמא יש לאוסרו כדין חבלה שאינה לצורך. הגאון הרב אליעזר יהודה ולדנברג בספרו ציץ אליעזר, אסר את הדבר אך יתר הפוסקים, רובם ככולם, נקטו שלא כדבריו ומהם הגאון הרב קליין בספרו משנה הלכות, הגאון הרב עובדיה יוסף ורבים נוספים.

יש לציין שעד כה הובאו דברים העוסקים באיסור חובל אך יש שרצו לאסור ניתוח לנוי מטעם הסכנה הכרוכה בו: הגאון הרב דוד הלוי מולאן סגל בעל ספר 'טורי זהב', כתב שאין להכחיש את חוש הראייה ודברים שעניינם רואות שהעם לא מפחד לעשותם

אי אפשר להגדירם בגדר סכנה. וכן פסק הגאון הרב יחזקאל לנדא בספרו 'נודע ביהודה', שכל סכנה שרגילים בה הסוחרים נראה שהותרה לאדם לצרכיו. רבים וטובים נקטו כדבריהם וכן נראה עיקר.

עד כאן ביארנו שמותר לאדם לחבול בעצמו לצורך ולכן נראה שמותר לעבור ניתוחים מסוימים אפילו שאינם מוכרחים לצורך שמירת הגוף. כל זאת כשמדובר בפגיעת אדם בעצמו על ידי עצמו או על ידי שליח, אך כאשר אדם פוגע בעצמו כדי להציל את חברו – יש לבאר דינים נוספים.

הגמרא במסכת סוכה כותבת שאדם שמצטער בקיום מצוות סוכה פטור מן המצווה, ונחלקו האחרונים האם דין זה הפוטר את המצטער מקיום המצווה תקף אף בשאר מצוות. הגאון הרב שמואל הלוי וואזנר פסק בספרו 'שבט הלוי' שמצטער אינו פטור אלא ממצוות סוכה אך לא משאר מצוות, ובספר 'ציץ אליעזר' פסק שבמצוות שאין בהם מעשה אדם, אינו חייב לעשותם אם יגרם לו צער על ידי כך.

דין לא תעמוד על דם רעך יבואר בפירוט בפרק הבא אך יסודו יובא כאן לצורך דיון בתרומת דם;

הגמרא במסכת סנהדרין מבארת שאדם הרואה את חברו במצוקה, כגון שנתקף על ידי שודדים או שטובע בנהר, חייב הרואה להצילו ואף שיש צער וטרחה בהצלה אין בכך כדי לפטור את האדם מהצלת חברו. מקור החיוב הוא מה שאמרה התורה "לא תעמוד על דם רעך", כלומר אל תעמוד מנגד כאשר חיו של רעך בסכנה.

בפרק זה דיברנו על אודות חבלת האדם בעצמו לצורך רפואי ולתועלת וסיימנו בצער שאדם צריך לקבל על עצמו לצורך הצלת חברו. יסודות אלו מהווים בסיס לדיון תרומת דם.

הגאון הרב וואזנר פסק שאדם חייב לתרום דם לרעהו כאשר אין בנמצא אדם אחר אשר יכול לעשות זאת, כגון שיש לתורם סוג דם מיוחד או שהדבר נצרך באופן דחוף ובהול. והסכימו עימו הגאון הרב אשר ווייס בספרו 'מנחת אשר' ורבים נוספים. אך מנגד כתב הגאון בעל הציץ אליעזר שאף שיש בדבר מצווה חשובה וחסד גדול אינו בגדר חיוב, שלא ייעלה על הדעת לחייב אדם במסירת דמו מאחר שהדם הוא עיקר חיות הגוף.

עוד נחלקו בדבר תרומת מח עצם וכדוריות דם. הגאון הרב וולדינברג אסר תרומת כדוריות דם משום שראה בדבר סכנה יתרה אך מנגד פסק הגאון הרב וואזנר שיש בתרומה זו וכן בתרומת מח עצם מצווה גדולה ואף שאין בה חיוב הינה בגדר חסידות והצלת נפשות. הגאון הרב אשר ווייס פסק שאין לחלק בין התרומות השונות וישנו חיוב גם בתרומת מח עצם.

הגאון הרב משה שטרנבוך בספרו 'תשובות והנהגות' נשאל האם יש חיוב לתרום מח עצם גם היום כאשר לא אומרים לתורם אם החולה הזקוק לתרומתו הוא יהודי או גוי ובעקבות מציאות זו הכריע הגאון הרב שטרנבוך שאין חיוב בדבר. אך אף לשיטתו התורם הינו בגדר חסיד.

ב. האם חייב אדם לסכן את עצמו כדי להציל את חברו?

בגמרא במסכת סנהדרין מובא דין לא תעמוד על דם רעך, ולומדת הגמרא שיש חיוב על אדם להציל את חברו מלסטים או מסכנה אחרת, כגון טביעה בנהר, ואף שהצלת חברו דורשת מאמץ גדול או אפילו הוצאה כספית אין בכך כדי לפוטרו.

ברא"ש מבואר שאף שחייב אדם להוציא ממון כדי להציל את חברו, מכל מקום אחר שמצילו צריך הניצול לפרוע לו הוצאותיו. ומבואר ביד רמ"ה שיש ללמוד מכך שאם יודע המציל שאין ביד חברו המצוי בסכנה די ממון כדי לפרוע את עלויות ההצלה אינו חייב להצילו והאריכו האחרונים בהבנת דבריו ובדחייתם.

דין מהותי הנצרך ללימוד מגמרא זו הוא הספק האם חייב אדם לסכן את עצמו כדי להציל את חברו? הרב הגאון יואל סירקיש בספרו 'בית חדש' לומד מדברי הטור שיישנה מחלוקת בדין זה בין הרמב"ם לטור; לדעת הרמב"ם אין אדם חייב לסכן עצמו לצורך הצלת חברו ואילו לדעת הטור – חייב. רוב האחרונים למדו את דברי הרמב"ם באופן אחר, וגם הב"ח בעצמו הסתפק בדבר והביא בסוף דבריו את דברי בעל הגהות מיימוניות שכתב במפורש שחייב אדם לסכן את עצמו לצורך הצלת חברו.

יסוד דברי ההגהות מיימוניות מובא בתלמוד הירושלמי במסכת תרומות, שם מובא מעשה ברבי אימי שנשבה בידי פושעים ורבי יונתן כבר התחיל לעשות הכנות ללווייתו ולא העלה על דעתו להסתכן ולהצילו, אך ריש לקיש הלך להצילו ומבואר שם שריש לקיש חשש לחייו במעשהו ובכל זאת סיכן את עצמו. עוד מובא שם מעשה בריש לקיש שסיכן את עצמו לצורך הצלת מעותיו של רבו רבי יוחנן מהגזלנים.

האחרונים דנו בדברי הגהות מיימוניות וניסו להוכיח שאין ראה ברורה ממעשהו של ריש לקיש לכך שכל אדם חייב לסכן את עצמו לצורך הצלת חברו; ראשית, ר"ל סיכן את עצמו לצורך הצלת רב אימי שהיה גדול הדור וכן לצורך הצלת ממונו של רבי יוחנן שתורתו נפגעה מהגזלה. וגם אם נאמר שמעשהו היה בגדר חובה אין בכך אלא ללמד שיש חיוב להציל תלמיד חכם מופלג שהדור צריך לו אך אין מקור שנלמד ממנו שצריך להסתכן

בעבור הצלת כל אדם, ועוד, שהרי רבי יונתן חלק על ריש לקיש ואולי הלכה כמותו.

דברי הגהות מיימוניות הובאו גם בבית יוסף אך הושמטו בשולחן ערוך ונחלקו האחרונים בטעם הדבר, ראשית, מדוע השמיט דין זה ושנית, האם בהשמטה זו מוכח שהשו"ע נוקט להלכה שלא כהגהות מיימוניות?

הסמ"ע למד שהשו"ע השמיט את דברי הגהות מיימוניות בחיבורו משום שלא ראה כדינו זה אצל שאר הראשונים ובספר 'אגודת איזוב' הוסיף וכתב שהסיבה שהשמיטו הראשונים והשו"ע את דין זה היא משום שהתלמוד הבבלי חולק בזה על הירושלמי.

לפני שננסה להיכנס לעומק דברי האגודת איזוב יש לומר שכדבריו נמצא במפורש בשני ראשונים. המאירי כתב בביאורו לגמרא במסכת סנהדרין שלא אמרו שחייב אדם להציל את חברו מליסטים או מטביעה בנהר אלא במקום שאין בכך סכנה למציל וכן כתב רבינו יונה שאין לחלק בין ספק פיקוח נפש לוודאי וכמו שברור שאין אדם צריך למסור את נפשו לצורך הצלת חברו כמו כן אינו חייב להיכנס למצב של סכנה בעבור הצלתו.

הגאון הרב צבי יהודה הכהן קוק מבין מדברי הגמרא במסכת סנהדרין שאי אפשר לומר שאדם יציל את חברו ממושעים המנסים להורגו ובהצלה זו אין כלל סכנה, אלא צריך לומר שהסכנה למציל פחותה יחסית, וכמו שראינו בירושלמי בסיפור ר"ל שהיה בעברו ראש לשודדים, שהלך וסיכן את עצמו, אך לאדם עם עבר כעברו אין בדבר סכנה מרובה. כדבריו הוכיח גם הגאון הרב רבינוביץ בספרו יד פשוטה.

אם כן, עד כה יוצא שיש לחלק ברמת הסכנה שאליה נכנס אדם כשמציל את חברו ואם סכנת המציל אינה מרובה אין בסכנה זו כדי לפוטרו מחיוב "לא תעמוד על דם רעך".

כמובא לעיל, סבר בעל האגודת איזוב שהתלמוד הבבלי חולק על הירושלמי בדין זה והוכיח דבריו משתי סוגיות: הראשונה היא הסוגיה שהובאה עד כה, המבוארת במסכת סנהדרין, שבה לומדת הגמרא שאדם מחויב להוציא הוצאות כדי להציל את חברו ולמד האגודת איזוב שהוצאות מחויבים להוציא אך לא יותר מכך והיינו שאין חיוב לסכן את עצמו לצורך הצלת חברו. יש להעיר פה שלימוד האגודת איזוב מוכיח שאין חיוב בדבר אך אין מכאן הוכחה לאסור הסתכנות לצורך ההצלה. הסוגיה השנייה שממנה למד האגודת איזוב את דבריו נמצאת במסכת נידה, שם נחשדו בני הגליל שהרגו את הנפש והם ביקשו מרבי טרפון שיחביא אותם מהמלכות אך רבי טרפון סירב לבקשתם ולא הסכים לסכן את נפשו כדי להצילם. בספר ציץ אליעזר כתב שראיה זו אינה נכונה ודחה אותה במספר דחיות אך מכל מקום הסכים בעל הציץ אליעזר לעיקר דברי האגודת איזוב שהבבלי חולק על הירושלמי.

ממספר סוגיות בש"ס נראה שאין הדברים ברורים כל כך. הגמרא במסכת בבא מציעא מביאה מחלוקת בין בן פטורא לבין רבי עקיבא בשני אנשים שהלכו במדבר וביד אחד מהם כמות מים המספיקה להצלתו אך אינה מספיקה להצלת שניהם, לדעת בן פטורא חייב בעל המים להתחלק עם חברו ואפילו שעלולים שניהם למות עקב כך ובא רבי עקיבא וחיידש שכתוב בפסוק וחי אחיך עמך משמע שחייך קודמים לחיי חברך. וייתנה בעל המים בלבד ויחיה.

וביאר הנצי"ב בספרו 'העמק שאלה' שלא ייעלה על דעת לומר שבן פטורא סובר שימותו שניהם אלא יש לומר שיש סיכוי ששני האנשים יינצלו אך הדבר איננו בטוח ובן פטורא ורבי עקיבא נחלקו במחלוקת שלנו שלדעת בן פטורא אדם חייב להסתכן לצורך הצלת חברו ואילו לדעת רבי עקיבא אינו חייב משום

שחיי אדם קודמים לחיי חברו ואפילו ספק סכנה של האדם עצמו קודם לוודאי סכנת חברו.

גם במסכת נדרים נחלקו תנאים במחלוקת זו. במקום שישנו מעיין המגיע לעיר מסוימת וממנו נהנים אנשי אותה העיר ואנשי עיר נוספת ונחלקו תנאים מה צריך לעשות כאשר אין מספיק מים לצורכי שתי העיירות; לדעת כולם חיי אנשי העיר הראשונה קודמים לחיי אנשי העיר השנייה אלא שלדעת רבי יוסי גם כביסתם של אנשי העיר הראשונה קודמת לחיי אנשי העיר השנייה וחלקו עליו חכמים ונראה שטעם דברי רבי יוסי משום שבמניעת כיבוס הבגדים נכנסים אנשי העיר הראשונה לספק סכנה וספק סכנה שלהם אינו נדחה מפני ודאי סכנת אנשי העיר השנייה.

הגמרות שהובאו עד כה אינן חד משמעיות ונחלקו הפוסקים האם באמת נחלקו בגמרות אלו כדברינו או שמא בכל גמרא היו טעמים אחרים לדברי התנאים.

בגמרא נוספת במסכת כתובות מובא מעשה במר זוטרא ורב אשי ובו סיכן רב אשי את עצמו לצורך הצלת מר זוטרא, החתם סופר למד ממעשה זה שהתלמוד הבבלי אינו חולק על דברי הירושלמי בנדון שהצגנו.

לסיכום: עד כאן הובאו מספר סוגיות מהתלמוד הבבלי ומהתלמוד הירושלמי שבהם נחלקו תנאים, אמוראים וראשונים האם אדם חייב לסכן את עצמו לצורך הצלת חברו אם לאו.

סכנה פחותה

על מנת להשלים את דברינו יש לעיין בסוגיה נוספת: הגמרא במסכת בבא מציעא כותבת שאדם שמדקדק יתר על המידה וחושש להתבזות תוך כדי הצלת חברו, מביא לכך שהקב"ה ידקדק עמו יתר על המידה וצריך אדם להתייחס להצלת חברו

כאילו הוא מציל את ממון עצמו. וכתב הרב אונטרמן על פי גמרא זו שאף שהגמרא דיברה בבזיון שאליו נכנס אדם יש ללמוד מכך אף לסכנה שאליה נכנס ולכן חייב אדם לבחון את עצמו ולבדוק את רמת הסכנה שאליה היה מוכן להיכנס כדי להציל את ממונו ויסכן את עצמו באותה מידה לצורך הצלת חברו. בדין זה האחרון יש הסכמה בין כל הפוסקים (משנה ברורה, ערוך השולחן, ציץ אליעזר, רדב"ז ורבים נוספים) ולכן בין אם נאמר שנחלקו התלמוד הבבלי והתלמוד הירושלמי בכניסה לסכנה מרובה לצורך הצלת חברו ובין אם נאמר שאין מחלוקת בין התלמודים, מכל מקום לדעת כולם כשהסכנה פחותה מחויב האדם להיכנס אליה לצורך הצלת חברו.

ג. מסירת איבר

עד כה דיברנו על הסכנה שאליה נכנס אדם כדי להציל את חברו אלא שבנדון שלנו – שאדם רוצה לתרום כליה לחברו – ישנו צד נוסף שבו עלינו לעיין והוא נתינת האיבר;

בדין מסירת איבר לצורך הצלת חברו נשאל הרקאנטי וכך היה המעשה: שר לכד את ראובן ואמר לחברו שמעון שהוא החליט להרוג את השבוי אך אם יסכים שמעון יש בידו להצילו וזאת משום שהשר מסכים לקטוע את ידו של שמעון "ובתמורה" לשחרר את ראובן לחופשי.

השאלה שנשאל הרקאנטי הייתה האם שמעון חייב להסכים שייקטעו את ידו ובכך להציל את חיי חברו ראובן? הרקאנטי ענה ששמעון חייב לוותר על ידו וכך מוכח בגמרא במסכת עבודה זרה שם כתוב שפיקוח נפש דוחה את קדושת השבת אך סכנת איבר אינה דוחה את קדושת השבת, ומכך נמצאנו למדים שפיקוח נפש חשוב מאיבר ויש למסור איבר כדי להציל גוף

שלם. כאשר נשאל רבי דוד בן זימרה שאלה זו הוא הביא את דברי הרקאנטי והאריך לדחותם ולבסוף הביא מספר טעמים להוכיח ששמעון אינו חייב למסור את ידו לצורך הצלת חברו. הטעם המרכזי בדבריו היה שלא יעלה על הדעת שתורתנו הקדושה, שדרכיה דרכי נועם, תכוף אדם לוותר על איבר מגופו. החתם סופר במסכת כתובות הביא את דברי הרדב"ז והקשה עליהם אך לבסוף כתב שאינו מכריע בדין זה ואף כתב שהוא צריך לעשות לו רב בדין זה.⁶

הרדב"ז בתשובתו סיים את דבריו ואמר שאם יש סכנת נפשות בקטיעת האיבר אסור לשמעון לתת איבר מגופו ולהיכנס למצב של פיקוח נפש ואם ייעשה כן הרי הוא חסיד שוטה. אך אם הסכנה פחותה יש מידת חסידות בדבר ורשאי שמעון למסור את ידו.

בתשובה נוספת כתב הרדב"ז שיש לחלק בין רמות הסכנה שאליהן רשאי אדם להיכנס כדי להציל את חברו; לסכנה גדולה אסור לאדם להיכנס כדי להציל את חברו ולסכנה שבה הספק שקול (כחמישים אחוז) מידת חסידות יש בדבר, אך בסכנה מועטת אסור לאדם לדקדק והמדקדק בכך ידקדקו עימו מן השמיים.

האחרונים העמידו סתירה בין שתי תשובות הרדב"ז שכן בראשונה נראה שאדם אינו חייב להיכנס אף לסכנה מועטת לצורך הצלת חברו והעושה כן חסיד יקרא ואילו בתשובתו השנייה כתב שיש חיוב בדבר.

נראה עיקר בדברי הרדב"ז שיש כאן שני דינים המשלימים זה את זה ובאמת אף שלסכנה מועטת מחויב אדם להיכנס כדי להציל את חברו, מכל מקום למסור איבר מגופו אינו חייב.

6. יש לציין שכל דברינו אמורים כאשר הוחלט להרוג אדם ויש ביד אדם אחר להקריב איבר מגופו ולהצילו אך אם הוחלט להרוג אדם ויש ביכולתו להינצל על ידי שייקטע את יד חברו בזה נחלקו הראשונים ויעוין בגוף הספר על היחס בין דין זה לדיננו כאן.

כחלוקה זו נראה גם בדברי האור שמח ואף שהגאון הרב עובדיה יוסף והגאון הרב משה פיינשטיין דחו ראייתו מכל מקום הסכימו למסקנת דבריו.

ד. מצבו של חולה הכליות ואופן הטיפול בו

לפני שנביא את דברי פוסקי זמננו בדין תרומת כליה ננסה להבין את מצבו הרפואי של חולה כליות ולאחר מכן נבין את היכולת הרפואית לטפל בו ואת התקדמותה בחמישים השנים האחרונות.

אדם החולה בכליותיו זקוק לרחמי שמיים מרובים על מנת לייצב את מצבו ולצאת בע"ה מאפילה לאורה. ראשית יש להבין שללא כליות הגוף לא יכול להתקיים אלא שב"ה, בניגוד לאיברים אחרים, לרפואה יש מענה לפחות חלקי לשמירה על תפקודו של חולה הכליות.

כדי לשמר את מצבו של החולה ולאפשר את תפקודו היום-יומי נאלץ החולה לעשות טיפולי דיאליזה. ישנם שני סוגי דיאליזה: דיאליזה חוץ גופית ופנימית. הדיאליזה הפנימית נעשית ע"י הכנסת חומר סופח רעלים לגוף ואח"כ הוצאתו יחד עם הרעלים, דיאליזה זו מוגדרת כטיפול הקל יותר והיא נעשית בחולים הקלים יותר דבר יום ביומו כמספר שעות. תהליך זה יכול להיעשות בלילה או ביום ומאפשר חיים תקינים יחסית אם כי ללא כוחות. הטיפול מחליש את הגוף כך שנדרשת מנוחה יום-יומית אך מצד שני הטיפול נעשה בבית והחולה אינו צריך לנסוע ולהתנייד ממקום למקום כדי לקבלו. הטיפול השני הינו דיאליזה הנעשית במכון בבית החולים אחת ליומיים. בטיפול זה מכונת הדיאליזה מוציאה את כל דמו של החולה ומסננת את רעליו וכך חוזר הדם לגוף כשהוא נקי. גם החולים המטופלים בביתם יאלצו בשלב מסוים לעבור לטיפול בבית החולים שכן טיפול זה טוב וחזק

יותר מהטיפול בבית. כשמסתכלים על מכלול חייו של חולה הכליות נראה שהוא נאלץ כמחצית מהימים לעבור טיפול המתיש את גופו ובמחצית הנותרת נאלץ החולה לנוח רבות עקב הטיפול. כמו כן, החולה מוגבל באכילה ובשתייה בצורה יוצאת דופן, דבר אשר גורם לעיתים למצב רוח ירוד ולהתדרדרות נוספת. אף שטיפול הדיאליזה נותן מענה למחלת הכליות אין במענה זה יכולת להחזיק את החולה לאורך זמן. כ־67% ממטופלי הדיאליזה מוצאים את מותם בחמש השנים הראשונות לטיפול ומעל ל־90% מכלל החולים מוצאים את מותם בעשור הראשון.

עד כה דיברנו על הטיפול בחולה לצורך שימור ותחזוק גופו דבר יום ביומו, כעת נעבור לטיפול השני – תרומת כליה והשתלתה בחולה – טיפול אשר אמור בע"ה לתת מענה מקיף יותר לחולה, מענה אשר משפר את איכות חייו מחד גיסא ואף מאריך אותם מאידך גיסא. השתלת כליה יכולה להיעשות בתרומה מן המת או בתרומה מן החי. יש לציין שהכליה יכולה להישמר שעות ספורות ללא פעילות גופנית דבר אשר מאפשר לדעת רוב הפוסקים לקבל תרומה זו מן המת. על אף שיישנה יכולת לדאוג בצורה לא מבוטלת לתרומות נוספות של אברים מן המת אנו נתמקד בדיון בדבר תרומת כליה מן החי.

בתרומת כליה מן החי יש לעיין בשלושה מישורים. הראשון שבהם הוא רמת הסכנה שאליה נכנס התורם, השני הוא רמת הכאב והסבל של התורם והמישור השלישי הוא רמת ההצלחה של הניתוח.

במחקרים הרפואיים העדכניים נראה שניתוח זה הינו בעל סיכון קטן ביותר. ישנם מחקרים המעמידים את סכנת התורם בכאחד לשלושת אלפים. אך גם מחקרים אלו נראה שאינם עומדים בקנה אחד עם המציאות העכשווית אשר מראה שהסיכון הינו אף נמוך יותר מכך. כמו כן, הסבל והקושי בהתמודדות התורם אינם

גדולים יחסית; מדובר על אשפוז של כשלושה ימים ולאחר מכן עוד כשבועיים שבהם נאלץ התורם לנוח בביתו ולאחר מכן, בכל יום שעובר ישנה התקדמות עד שלאחר כחודש יכול תורם הכליה לחזור לשגרה באופן מוחלט למעט מאמץ גופני רב, דבר אשר יתאפשר רק לאחר כשלושה חודשים מן התרומה.

כמובן שכל דברינו לגבי התאוששות התורם כלליים מאוד ובאופן האישי מתמודד כל אדם באופן שונה לפי כוחותיו ויכולתו אך כלל התורמים חוזרים לשגרה כחודש לאחר הניתוח.

עד כה דיברנו על התמודדות התורם, עתה נעבור לחולה, מקבל התרומה. אחוזי ההצלחה בניתוח זה הם כתשעים ותשעה אחוזים. כדי לסבר את האוזן, ב"מתנת חיים" (ארגון המקשר בין חולי כליה לתורמים פוטנציאלים) נתרמו כבר מאות כליות ובשלב שבו עמד הארגון על קצת יותר מארבע מאות וחמישים תרומות, עמד מספר הדחיות המיידי של הכליה על שתיים בלבד (פחות מרבע אחוז). יש לציין שבטווח של כעשור נדחות עשרות אחוזים מהכליות. חלק ניכר מהן קורות עקב חוסר התמדה תרופתית של החולים.

כ־82% מחולי הכליות אשר קיבלו תרומת כליה יוותרו בחיים לאחר חמש שנים מההשתלה, דבר אשר משנה באופן עצום את סיכוייהם ממטופלי הדיאליזה אשר סיכוייהם לשרוד עומדים על כ־33% אחוזים בלבד. נתון זה גרם לפוסקי ההלכה להגדיר את תרומת הכליה כמעשה מציל חיים ממש ולא רק כמעשה הנותן איכות חיים.

סיכום ביניים:

א. אדם חייב להציל את חברו הנמצא בפיקוח נפש מדין "לא תעמוד על דם רעך", ואף שנחלקו ראשונים ואחרונים ברמת הסיכון שאותה חייב המציל לשאת – ודאי שלסכנה פחותה עליו להיכנס.

ב. תרומת כליה הינו מהלך המציל חיים ממש, ואינו כרוך אלא בסיכון קטן ובסבל מועט לתורם, כמו כן, סיכויי הצלחת התרומה רבים ביותר.

ג. לא מצאנו חיוב לאדם למסור איבר מגופו לצורך הצלת חברו.

ה. תרומת כליה להלכה

הראשון שנשאל בדין זה ממש היה הגאון הרב יצחק יעקב ווייס אשר נשאל בשנת ה'תשכ"א האם מותר לאדם לתרום כליה לחברו. הרב בספרו 'מנחת יצחק' השיב שלאור המצב הרפואי נכון לזמנו, אין היתר בדבר וזאת משום שאחוזי ההצלחה היו מעטים ביותר ואף שסיכון התורם לא היה גבוה מכל מקום הכאב והסבל שלהם נדרש התורם היו רבים. יש לציין שמבחינת הרב ווייס שאלה זו לא הייתה מעשית עדיין שכן תרומת הכליה אומנם התחילה בחו"ל כבר כמה שנים קודם אך בארץ ישראל התרומה הראשונה נעשתה רק בשנת ה'תשכ"ד.

כשנה או שנתיים לאחר מכן נשאלו בדבר שני גדולי עולם נוספים, הלא הם הגאון הרב אליעזר יהודה ולדנברג מחבר ספר 'צייץ אליעזר' אשר כרב בית חולים שערי צדק היה מעורה מאוד בעולם הרפואה, והשני הוא הגאון הרב יעקב ישראל קנייבסקי המכונה הסטייפלר. הגאון הרב ולדנברג ענה לאסור אך סייג את דבריו והתיר תרומת כליה באופנים מסוימים וכך כשנשאל למעשה, התיר תרומה בין אם לבתה ובין אב לבנו. לעומתו הגאון הסטייפלר כתב שתרומת כליה מותרת ואף מידת חסידות יש בדבר.

לאחר פסיקות אלו התקדמה יכולת הטיפול בתורם ובחולה כך שבשנות השמונים, כעשרים שנה אחר כך, כשנשאל הגאון הרב עובדיה יוסף בדבר טרה הרב לומר שלא רק לדעתו הדבר הינו מידת חסידות אלא אף לשיטת הגאון הרב ווייס והגאון הרב ולדנברג תרומת כליה מותרת והיום יש בה מידת חסידות.

פוסקים רבים בני הדור הקודם ובני דורנו נקטו אף הם כדברים אלו וכך פסקו הגאון הרב שמואל הלוי וואזנר, הגאון הרב שאול ישראלי, הגאון הרב חיים דוד הלוי והגאון הרב שלמה זלמן אויערבך הגאון הרב מאיר מאזוז, הגאון הרב יצחק זילברשטיין, הגאון הרב משה שטרנבוך ורבים נוספים.

ישנם פוסקים מעטים אשר נקטו שלא לעודד תרומת כליה. מן הצד השני ראיתי שהגאון הרב אשר ווייס כותב שיכול והדעת נוטה שתרומת כליה הינה כחיוב ודינה אינו שונה מתרומת דם או מתרומת מח עצם, אך בשיחה עימו הבנתי שהרב לא מעלה על דעתו לחייב ממש בתרומה זו.

כמו כן, הובא שהטעם להתייחסות הפוסקים לתרומת כליה כמידת חסידות ולא כחיוב הינו משום שאין חיוב למסור איבר לצורך הצלת אדם מישראל ואף שטעם זה הינו הטעם המרכזי, לדעתי, ישנם מספר טעמים נוספים לדבר.

לסיכום: לדעת הפוסקים, רובם ככולם, ראוי ונכון לעודד תרומת כליה מחיים ולהציל בכך את חולי הכליות בעמנו והמצייל נפש אחת מישראל כאילו הציל עולם מלא.

ו. דינים ושאלות נוספות המטרידים את התורם הפוטנציאלי

א. ישנם דינים נוספים אשר מטרידים את התורם המיוחל ונסכם כאן את עיקרי הדברים והרוצה להרחיב יעיין בגוף הספר. ראשית, רבים הם אשר נמנעים מכניסה לתהליך התרומה משום פחד, לדעתי רובם ככולם מפחדים מהלא נודע. דבר אשר איננו צפוי או מתוכנן ואשר מרכיביו אינם ידועים לנו – מרתיע אותנו.

לפני כעשרים שנה בתחילת האינתיפאדה, שהיתי בשבת הורים בישיבתו של אחי הבכור ומצאתי לי חבר למשך השבת. במוצאי השבת ביקשנו כל אחד מהוריו לבקר בעתיד הקרוב אצל החבר החדש, שנינו נענינו בסירוב. טעם אחד היה לתשובות ההורים – מסוכן שם! באותה תקופה גרתי בגינות שומרון וחברי באפרת והורינו היקרים חששו כל אחד מהסכנה ביישובו של השני. המציאות הזרה הלא מוכרת גורמת לחששות הרחוקים מהמציאות. לכן ניסיתי לבאר ולפרט את חוויותיו של תורם הכליה הן באופן הפיזי הרפואי והן בהתלבטויותיו הרגשיות וזאת על מנת להפוך את נושא התרומה מזר למוכר.

ב. ביארתי באריכות את דין "ואהבת לרעך כמוך" וכן את המציאות המורכבת שבה צריך אדם שלא לחשוש יתר על המידה בהצלת חברו.

ג. הובא שכהן דינו כישראל לגבי תרומת כליה ואף לו ישנה מידת חסידות לתרום כליה.

ד. עוד הובא שתורם כליה אינו רשאי לצום בשנה הראשונה לתרומה ואף ביום כיפור צריך לשתות שיעורים ולא לצום כאחד האדם.

ז. תהליך התרומה, סיפור אישי ונספחים

בפרק העשירי של ספרנו מבואר התהליך שאותו חווה תורם כליה מקבלת ההחלטה לתרום ועד ההתאוששות והחזרה לשגרה. תהליך זה מתואר על פי חווייתי האישית אך בהתייחסות כוללת לתהליך העובר בדרך כלל אצל כל אדם ואדם. בפרק האחד עשר הובא סיפורי האישי ולאחריו הרחבה של כמה עניינים אשר אינם מעיקר הנושא אך נדרשים להשלמת התמונה כולה.

פרק א'

החובל
בעצמו

פרק א

החובל בעצמו

א. האם רשאי אדם לחבול בעצמו?

מחלוקת התנאים בשאלה אם אדם רשאי לחבול בעצמו

במסכת בבא קמא (דף ז', ע"ב) מובאת מחלוקת בדין החובל בעצמו: לדעת רבי עקיבא במשנה הדבר מותר, אך בבביתא הובאה דעתו לאסור.

בהמשך מנסה הגמרא להוכיח את דעתם של התנאים בשאלה זו: "מקריעין על המת ולא מדרכי האמורי, אמר רבי אלעזר: שמעתו, שהמקריע על המת יותר מדאי – לוקה משום בל תשחית, וכל שכן גופו [ומכאן לכאורה מוכח שאסור לאדם לחבול בעצמו]; ודלמא בגדים שאני, דפסידא דלא הדר הוא! כי הא דרבי יוחנן קרי למאני מכבדותא, ורב חסדא כד הוה מסגי ביני היזמי והגא, מדלי להו למאניה, אמר: זה מעלה ארוכה, וזה אינו מעלה ארוכה! [היינו כשהיה רב חסדא מגיע למקום קוצים וברקנים היה מפשיל בגדיו והיה גופו נחבל ונשרט והיה עושה זאת כדי שבגדיו לא יתבלו]. וסיימה שם הגמרא בדברי רבי אלעזר הקפר ברבי המוכיח דבריו בקל וחומר במעשה הנזיר: מה תלמוד לומר "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש" וכי באיזה נפש חטא זה שציער עצמו מן היין? והלא דברים קל וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין – נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה! [ומשמע שאין אדם רשאי לחבול בעצמו].

יסוד דין חבלה בעצמו ופסיקת הראשונים בדין זה

דעת התוספות

והובא בתוספות (שם ד"ה אלא) שאסור לאדם לחבול בעצמו אף לצורך. עוד כתבו בתוספות (ד"ה עובר) לגבי המעשה שהובא במסכת מועד קטן (דף כד, ע"א) דשמואל קרע עליה דרב תליסר אצטלי דמילתא: יש לומר דצורבא מדרבנן שאני ולא היה יותר מדאי. והיינו שדין חבלה נלמד מ"בל תשחית", שהרי אנו אומרים: מה לי חבל בממונו מה לי חבל בגופו, ומכל מקום על תלמיד חכם מותר, ויובא להלן מעשה ברבי עקיבא בדבר חבלה בגופו לצורך כבוד תורה.

דעת הרמב"ם

הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יא, הלכה ד) כתב שהלכה כדברי רבי אלעזר הקפר ואסור לאדם לחבול בעצמו ויסוד דין זה מן הכתוב השמר לך ושמור נפשך, ואם לא הסיר, והניח המכשולות המביאין לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר על לא תשים דמים.

וסיים דבריו שם (הלכה ה) וז"ל: הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד על כך מכין אותו מכת מרדות.

בכסף משנה כתב מקור לדבריו מהמובא במסכת בבא קמא (דף טו, ע"ב) תניא ר' נתן אומר מנין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ולא יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו שנאמר ולא תשים דמים בביתך.

ובמנחת חינוך (מצווה תקמ"תקמ"ז) התקשה בדברי הרמב"ם ותמה על דבריו. ראשית, שלא מצאנו אלא שיש לאו בדבר אבל עשה אינו מוזכר כלל ועוד שעיקר הלימוד שכתב הרמב"ם השמר לך וכו' מלמד על שמירת הנפש ואף שמבואר במסכת ברכות (דף לב, ע"ב) גבי חסיד אחד שהתפלל ונתן לו הגמון שלום ולא החזיר לו וכו' אמר לו כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכו' וכתוב ונשמרתם מאוד

לנפשותיכם וכו' והנה על ההגמון לא קשה כי הם מינים ומהפכים דברי אלקים חיים למינות ומי יודע איזה פירוש שפירש הרשע בכתוב הזה שלדעתו מדובר על שמירת הגוף אך דברי רבינו הרמב"ם צריכים עיון כיצד למד מפסוק העוסק בשמירת הנפש עשה לשמירת הגוף וצ"ע אך בודאי מצא באיזה מקום ונעלם מאתנו. עכ"ד.

ובספר 'קרית ספר' ביאר את יסוד דברי הרמב"ם על פי הגמרא במסכת בבא קמא (דף צא) שכתבה מאשר חטא על הנפש שציער עצמו מן היין המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה שנקרא חוטא כמו שכתוב מאשר חטא על הנפש ומשמע שחטא בנפש אדם וחובל או מכה חברו דרך ניציון עובר בלאו פן יוסיף להכותו אם הזהירה תורה בתוספת הכאת החוטא כל שכן למכה הצדיק.

נמצאנו למדים שנחלקו הראשונים ביסוד הדין של חבלה בעצמו, התוס' (ד"ה עובר משום) למדו מאיסור בל תשחית והרמב"ם העמיד יסוד דין זה בכתוב ונשמרתם מאוד לנפשותיכם וטעם הדבר ביאר בקרית ספר שיש איסור לאדם לצער את עצמו. גם במאירי (שם בב"ק דף צ, ע"ב) למד דין זה מן הפסוק "אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" ויסוד חבלה לדבריו בדין שמירת הנפש. וז"ל ספר חסידים (סימן תרעו): כשם שחייב אדם על נזקי חברו כך חייב על נזקי עצמו שאם הוא עצמו שרק וטש בפני עצמו ומתלש בשערו ומקרע את כסות עצמו ומשבר את הכלי בחמתו ומפזר את מעותיו בחמתו פטור מדיני אדם ודינו מסור לשמים שנאמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש.

לכאורה היה נראה לחלק ולומר שבמקום שהחבלה תתרפא בעתיד כמו המקרה של רב חסדא יהיה הדבר מותר לדעת האומרים שדין חבלה בעצמו נלמד מאיסור בל תשחית ואילו לסוברים שמקור הדברים באיסור שמירת הגוף והנפש אין לחלק באופן זה וכל חבלה אסורה ואף כשחוזרת לקדמותה.

וכתב בים של שלמה (ב"ק פרק ח, סימן נט) שבמקרה המובא במשנה שאמר ר"ע לאותו אדם "לא אמרת כלום, החובל בעצמו אע"פ שאינו רשאי פטור, אחרים שחבלו בו חייבים"; יש לומר שר"ע ביאר לאותו אדם שלא רק שמותר לאדם לבייש את עצמו אפילו חבלה שנאסר על האדם לחבול בעצמו משום בל תשחית עדיין אין בחבלתו בעצמו כדי להכשיר חבלת אחרים בו וחייב אתה לשלם. ועוד ציין שם שאף לשיטת הרמ"ה אין היתר לאדם לחבול בעצמו אלא לצורך וכדין בל תשחית שהותר לצורך (עיין במסכת קידושין דף לב, ע"א ובמסכת שבת דף קכט, ע"א) ומסיים בים של שלמה שאף לצורך נראה עיקר שאסור לאדם לחבול ולבייש את עצמו והמשנה עיקר לגבי הברייתא, וכן דרשו בגמרא "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" שאסור לאדם להרוג את עצמו בשביל שום דבר שיירא ממנו.⁷

לסיכום יש לומר, שנחלקו הראשונים ביסוד דין חבלת אדם בעצמו שבדברי הרמב"ם יסודו בדין שמירת הגוף והנפש ולפי הרמ"ה והתוס' יסודו בדין בל תשחית ואולי אפשר לומר על פי דברים אלו שכל מה שהתיר הרמ"ה אינו אלא חבלה העתידה להתרפא ולחזור לקדמותה, כגון מעשהו של רב חסדא ובע"ה בהמשך דברינו יבואר דין חבלה במקום תרומת דם ועוד.

מחלוקת הראשונים בפסיקת ההלכה ובמקור האיסור

הרמ"ה (הביאו השיטה מקובצת והטור בחושן משפט סימן תכ) פסק להלכה שרשאי אדם לחבול בעצמו, וראיתו ממעשהו של רב חסדא (שהיה מגביה את בגדיו) והלכה כמותו, שהרי בדבריו סיימה הגמרא. כך הכריעו גם התוספות, וזאת בהסתמך על דין נוסף המובא בגמרא בב"ק

7. ישנם מקומות שבהם הותר לאדם להרוג את עצמו מחשש לעיניוים מרובים וכדו' ואינו עניין לכאן והרצה לעיין בדין זה יראה בספר שמואל א פרק לא במעשהו של שאול המלך ע"ה ובדברי הריטב"א על הגמרא במסכת ע"ו דף יח, ע"א במעשהו של רבי חנינא בן תרדיון ובשאר ראשונים על דף זה.

(שם) וכן במסכת שבועות (דף כז, ע"א), וז"ל הגמרא: יכול נשבע להרע לעצמו ולא הרע, יכול יהא פטור? ת"ל: להרע או להיטיב, מה הטבה רשות, אף הרעה רשות. היינו שאדם שנשבע להרע לעצמו שבועתו חלה, וזאת על אף שאדם הנשבע לעשות דבר עבירה שבועתו בטילה. מכאן שאדם המרע לעצמו אינו עובר עבירה. וכן הובא גם בפסקי ריא"ז (ד"ה ואי).

מנגד, פסקו הרמב"ם (פרק ה מהלכות חובל ומזיק, הלכה א), הר"ן (שבועות יא, ע"א) והרשב"א (חלק א, סימן תרטז) כמסקנת הגמרא בב"ק שאין אדם רשאי לחבול בעצמו.⁸

בדברי הרא"ש יש לעיין, שהרי במסכת בב"ק (פרק ח הלכה יג) פסק כדברי הרמב"ם ואילו מדבריו במסכת שבועות (סוף פרק רביעי) משמע שאם אדם נשבע להרע לעצמו שבועתו חלה.⁹

וראיתי בביאור על ספר המצוות לרס"ג (הגאון הרב פערלא לאוין, ל"ת מז, מח) שהאריך בעניין והביא ראיות רבות לשיטת הרמ"ה וסיעתו לכך

8. וביאר הרשב"א שהגמרא בשבועות דיברה בנשבע שלא יאכל ולא מדובר בשבועה לדבר איסור, ואינו דומה לחובל בעצמו. וגם בחידושי הר"ן (דף כג, ע"ב ד"ה וני"ל) כתב דאין הכרע מהגמרא בשבועות לדין חובל בעצמו המובא בב"ק, ואף שאסור לאדם לחבול בעצמו מכל מקום איסור זה אינו אלא מדרשה, ולכן אם נשבע לחבול בעצמו שבועתו חלה אלא שאסור לקיימה, וכדבריו מצאתי גם כן בדברי בית הבחירה לרבינו המאירי (שבועות דף כא, ע"ב ד"ה זה).

וכן פסק הרמ"א (יו"ד סימן רל"ו סעיף ב) שאם נשבע אדם להכות את עצמו אף על פי שאינו רשאי, השבועה חלה. וביאר בש"ך (שם ס"ק ג) שאף שמקור האיסור בדברי תורה מכל מקום כיוון שנלמד מדרשה חלה עליו שבועה.

ובתומים (סימן כ"ז, ס"ק א) העלה לתרץ כל זה, שמה ששינוי שמקלל עצמו עובר בלא תעשה היינו רק משום שהמשנה דיברה לשיטת האומרים שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, אבל לשיטת האומרים שאדם רשאי לחבול בעצמו באמת מותר גם לקלל עצמו. והוסיף שם ראייה ממעשהו של מר זוטרא חסידא במועד קטן (דף יז, ע"ב, ובגדרים דף ז, ע"ב) שכשהיה אדם מתחייב נידוי אצלו בדין היה מנדה את עצמו תחילה, והוכיח שנידוי דינו כקללה, ומעשה מר זוטרא כשיטת האומרים שרשאי אדם לחבול בעצמו וכן לקלל את עצמו.

9. עיין בפלפולא חריפתא על דברי הרא"ש בב"ק אות ה, ועוד שם באות ח, שהביא דברי התוספות בשבועות (דף לו, ע"א ד"ה ושמור) שתמהו מדוע בחובל בעצמו נחלקו תנאים ולא למדו דין זה גם כן מהפסוק הנ"ל, ועיין שם שתירץ.

שרשאי אדם לחבול בעצמו. ונביא מקצת מראיותיו: בגמרא במסכת יומא (דף נג, ע"א) הובא מעשה ברבא, וז"ל הגמרא: רבא כד הוה מיפטר מיניה דרב יוסף הוה אזיל לאחוריה עד דמנגפן כרעיה ומתווסן אסקופתא דרב יוסף דמא. אמרו ליה לרב יוסף הכי עביד רבא. אמר להו יהא רעוא דתרום רישך אכולה כרכא [ביאור: כשרבא היה נפרד מרב יוסף רבו, הוא היה הולך אחורה כשפניו כלפי רב יוסף עד שרגליו היו פוגעות במפתן ביתו של רב יוסף ונפצעות ומתמלאות דם, רב יוסף היה עיוור ולא ראה את הנהגת רבא וכשאמרו את הדבר לרב יוסף שיבח את תלמידו על מעשהו זה]. ומכאן מוכח שרשאי אדם לחבול בעצמו.

לעניות דעתי, אפשר לדחות ראיה זו, ולומר שגם הפוסקים האומרים שאין אדם רשאי לחבול בעצמו מודים שלצורך מצווה ככבוד רבו מותר.

ועוד המשיך להוכיח דבריו מגמרא נוספת במסכת תענית (דף כג, ע"ב) שם מובא מעשה באבא חלקיה, נכדו של חוני המעגל. שכשהגיע למקום קוציים הגביה בגדיו ואמר לחכמים שעושה זאת כדי שיפצעו רגליו ובגדו לא ייקרע, שהגוף מעלה ארוכה ומרפא את עצמו ואילו הבגד, אם יתבלה, לא תהיה לו תקנה.

כדברי הרמ"ה פסקו גם התוספות יום טוב שהבין כן בדעת הרי"ף והרא"ש, וכנה"ג (ביו"ד סימן רלו, הגהות ב"י אות ג; ובח"מ סימן תכ, הגהות ב"י אות י) שהביא בשם כמה גדולי האחרונים שהבינו כן בדעת הרי"ף והרא"ש, עיין שם שהאריך בזה.

בשיטת האוסרים לחבול בעצמו, נחלקו הראשונים האם האיסור הוא מן התורה או מדברי סופרים. רבנו המאירי (בית הבחירה, ב"ק דף צ, ע"ב) כתב שהאיסור הוא מדברי סופרים, ובכך ביאר מדוע הנשבע לחבול בעצמו שבועתו חלה. אולם הרי"ן והרשב"א (הובאו בשו"ת יביע אומר, חלק א, י"ד סימן ח) כתבו שהאיסור הוא מהתורה.

היוצא מדברינו עד כה, הרמ"ה פסק עיקר כמעשהו של רב חסדא בגמרא בב"ק שאדם רשאי לחבול בעצמו. בתוספות הוכיחו כדבריו מהגמרא בשבועות שאדם הנשבע להרע לעצמו שבועתו חלה ובביאורו, הוסיף הגאון הרב פערלא ראיות לדבריהם. מנגד פסקו הרשב"א והר"ן כפשט המשנה בב"ק וכמסקנת רבי אלעזר הקפר שאסור לאדם לחבול בעצמו וביארו דברי הגמרא בשבועות באופן אחר. בהבנת דברי הרי"ף והרא"ש נחלקו האחרונים.

מחלוקת האחרונים בשאלה כדעת מי סובר הרמב"ם

הרמב"ם (חובל ומזיק פרק ה, הלכה א) פסק שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, אך סייג את האיסור לחובל 'דרך ניציון' [כלומר דרך מריבה, מלשון כי ינצו אנשים], וז"ל: אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין בחברו. ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה דרך נציון הרי זה עובר בלא תעשה שנאמר לא יוסיף להכותו. אם הוזהרה תורה מלהוסיף בהכאת החוטא קל וחומר למכה את הצדיק. עכ"ל. ובסמ"ג (עשין ע) גרס בדברי הרמב"ם "דרך בזיון" במקום "דרך נציון" עיין שם.

ונחלקו האחרונים מה בא הרמב"ם להוציא. הרלב"ח (בקונטרס הסמיכה, בקונטרס ראשון. דף ס ע"ג דפוס לבוב) ביאר שדווקא חבלה דרך ניציון או ביזיון אסורה, אך חבלה ברשות חברו מותרת. וכדי להסביר את המקור לכך יש לציין שהמשנה במסכת בב"ק (דף צ, ע"א רע"ב) חילקה בין דינו של האדם החובל בחברו לבין דינו של החובל בעצמו ומוכח מלשון המשנה שחבלה בחברו חמורה יותר מחבלה בעצמו שהרי "החובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי, פטור. אחרים שחבלו בו חייבים". וכן מוכח מדברי רש"י על הגמרא בסנהדרין (דף פד עמוד ב) שדנה בחבלת אדם באביו לצורך רפואה וכתב רש"י וז"ל: ואהבת לרעך כמוך – לא הוזהרו ישראל מלעשות לחבריהם אלא דבר שאינו חפץ לעשות לעצמו.

אולם הגאון הרב פערלא (שם) ביאר שמה שכתבו הרמב"ם והסמ"ג 'דרך ביזיון' כוונתם להוציא מדין מכה לרפואה, או מדין האב הרודה את בנו והרב הרודה בתלמידו וכיוצא בזה, שהם הכאות המחוייבות מן הדין אך שאר הכאות אסורות. והוכיח זאת מהסוגיה במסכת כתובות (דף לה עמוד א) וז"ל הגמרא שם: והא תנא דבי חזקיה: מכה אדם ומכה בהמה, מה מכה בהמה – לא חילקת בו בין בשוגג בין במזיד, בין מתכוין לשאין מתכוין, בין דרך ירידה לדרך עלייה, לפוטרו ממון אלא לחייבו ממון, אף מכה אדם – לא תחלוק בו בין בשוגג בין במזיד, בין מתכוין לשאין מתכוין, בין דרך ירידה לדרך עלייה, לחייבו ממון אלא לפוטרו ממון!

השו"ע (חו"מ סימן תכ, סעיף לא) פסק שהחובל בעצמו אף על פי שאינו רשאי פטור וכו', והשמיט את הסייג המובא ברמב"ם.

היוצא מדברינו עד כה: ישנה מחלוקת גדולה בין הברייתא למשנה ובין הראשונים והפוסקים האם רשאי אדם לחבול בעצמו. ולדעת רוב הפוסקים אינו רשאי, ביסוד האיסור נחלקו האם נלמד מדין בל תשחית או שמא מדין ונשמרתם מאוד לנפשותיכם ועוד נחלקו האם האיסור מדין תורה או שמא מדברי סופרים.¹⁰

10. בפתחי חושן (ניזקין פרק ב, סעיף ב) כתב שדעת רוב הפוסקים שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, ושם בהערה (ס"ק ז) כתב שיש מחלוקת בטעם דין זה, מהרמב"ם ומהשו"ע משמע לכאורה שדין זה בכלל הכתוב "את דמכם לנפשותיכם אדרוש", "דמה לי קטלא פלגא ומה לי קטלא כולא", אבל מהים של שלמה נראה שהוא מעין בל תשחית. עוד כתב, שבשדי חמד (כללים מערכת ה, כלל מא) כתב בשם ספר חסידים שאיסור זה מן התורה. ובסיום דבריו (שם בהערה ס"ק ט) כתב שוודאי מותר לאדם לצער את עצמו לצורך פרנסה, וכמובא ביעקב אבינו שנאמר הייתי ביום אכלני חורב וגו', וכן גבי פועל "דאליו הוא נושא את נפשו". ונאריך בדין פרנסה ופועל במקומו בע"ה.

ב. חבלה לצורך ריפוי מותרת ונחלקו לצורך נוי

והנה בדבר רפואה כבר כתב הרמב"ן (תורת האדם, שער המיחוש, עניין הסכנה) שהותרה על ידי חבלה ואינו משום השבת אבדה, רק משום ואהבת לרעך כמוך, והיינו שכיוון שאדם היה חובל בעצמו לרפואת גופו הותרה לו חבלה לרפואה אף בחברו.

וכתב הצ"א (חלק יא, סוף סימן מא) שלפי זה לא הותרה חבלה אלא לצורך ריפוי, אך לנוי אין להתיר, ולכן אין להתיר לאישה לעשות ניתוח פלסטי ואף שמועיל ליופייה.

אך מנגד בשו"ת 'ביע אומר' (חלק ח, חו"מ סימן יב) חלק על דבריו וכתב שאין אשה אלא ליופי (כמובא במסכת כתובות דף נט, ע"ב), ועיקר, שכיון שבשעת הניתוח היא בהרדמה ואין עליה צער מרובה ואחר כך הנאתה מהניתוח לאין שיעור, ודאי מותר. ועוד הביא את דברי הסמ"ג והרלב"ח המובאים לעיל בהבנת דברי הרמב"ם, וכן כתב שם בשם מהר"י אסאד (חלק י"ד, סימן רמט) שאין איסור לחבול בחברו רק דרך ביזיון או מריבה, כמובא לעיל. וסיים שם בביע אומר שכן מצא בדברי הרב הגאון רבי משה טורצקי בספר 'ישיב משה' (עמוד רפב) שכתב ששאל דברים אלו את הגאון הרב יוסף שלום אלישיב, והשיבו שמותר לכתחילה לעשות כן, ואין לחוש בזה משום סכנה, כי רק הרדמה עמוקה מאוד וארוכה יש בה חשש סכנה, אבל ניתוח כזה שאורכו פחות משעה אין בו חשש אמיתי, וכן בהרדמה שלפניו.

וכן התיר בשו"ת 'משנה הלכות' (חלק ד, סימן רמו), ואף הונפה ידו בשנית (שם סימן רמז) וכתב שאף לאיש מותר, אם מתבייש ללכת כך בין אנשים.

ראיה נוספת להיתר חבלה לצורך נוי

עוד יש להוכיח דין זה על פי המובא במשנה במסכת שבת (דף סה, ע"א): הבנות קטנות יוצאות בחוטיין, ואפילו בקיסמין שבאזניהם. ופירש

רש"י וז"ל: שמנקבות אזניהם, ואין עושיין נזמים עד שיגדלו, ונותנין חוטיין או קסמים באזניהם שלא יסתמו אזניהם, ואף שהרמב"ן (בחיידושיי שם) פירש על פי הירושלמי שמדובר בחוטיין שבראשם, מכל מקום גם לשיטתו מותר לעשות נזמים, וכמובא במשנה נוספת במסכת שבת (פרק ו משנה א) במה אשה יוצאה וכו' ולא בקטלא ולא בנזמים. והיינו שודאי שהיו עושים נזמים ועגילים באזניהם, וכביאור מורנו הרב מברטנורא (שם) שלא אסרו לצאת אלא בנזמי האף אך בנזמי האוזן ודאי מותר.

וכיצד הותרו נשות ישראל בעשיית נזמים ועגילים, והרי הן חובלות בגופן? אלא ודאי שלצורך נוי מותר.

ומכל מקום אולי אפשר לחלק ולומר שמה שהותר לנקב באף ובאוזן היינו משום שהוא נקב קל שבקלים ואינו דומה לניתוח בהרדמה, אך לא משמע כן בדברי הרדב"ז (חלק ג סימן תרכז ויובא להלן) שחושש אף בחבלה מועטת לסכנת כל גופו. ומן הצד השני נראה בדברי הרב אלישיב (הובא לעיל) לחלק, וצ"ע.

נעשים בכל יום

בשו"ת 'עטרת פז' (חלק א כרך ג, חו"מ סימן ז) כתב שניתוח לנוי מותר, שעל כל פנים המציאות מוכיחה היום שהניתוחים החיצוניים אינם בגדר סכנה כלל, ובפרט יש להתיר בניתוחים פלסטיים הנעשים בכל יום, ולא שמענו שניזוק מזה אדם, יעויין שם בדבריו. וכעין מה שכתב החתם סופר בתשובותיו (חלק יו"ד, סימן מה) שהניסיון מעיד יותר מכל הסברות, עיין שם. וראה גם בט"ז בשו"ע יו"ד (סימן צז, ס"ק ד) שכתב, שכל אשר רואים במציאות, כוחו גדול, שאין להכחיש את חוש הראות, יעויין שם. ועוד עיין בשו"ת 'נודע ביהודה' (מהדו"ת חלק יו"ד, סימן י) שכתב שם, שמותר לאדם להכניס את עצמו לסכנה לצורך פרנסתו, וכמובא במסכת ב"מ (דף קיב, ע"א) מפני מה עלה זה בכבש ונתלה

באילן, ומסר עצמו למיתה, כדי ליטול שכרו, עד כאן דבריו, עיין שם.

ובספר 'שערים המצויינים בהלכה' (חלק ד, סימן קד, ס"ק ד) הוסיף, שמה שנוהגים עתה לעשות ניתוח אפילו שאינו לפיקוח נפש, היינו משום שיש לו צער ומותר לאדם לחבול בעצמו להנצל מצער, כמבואר בתוספות במסכת נזיר (דף נט, ע"א ד"ה והא), ולכן יש להתיר גם כן לעשות ניתוח פלסטי להסיר כיעורו מעליו, והסרת הכיעור דינה כהסרת צערו על פי המבואר בתוספות במסכת שבת (דף נ, ע"ב) שבושה דינה כצער, ודומה דין זה לסותר על מנת לבנות שמבואר בתוספות במסכת שבת (דף קכט, ע"א) שנחשב כמתקן. ולא חוששים לסכנה, שהרי מעשים בכל יום שאנשים עושים ניתוחים כאלה, ואין בזה משום חשש סכנה. עד כאן דבריו.

עוד ראיתי בשו"ת 'משנה הלכות' (חלק יב, סימן תנו) שכתב וז"ל: בדבר שאלתו במשנה (שבת פ"ו, מ"ו) הבנות יוצאות בחוטין שבאזניהן, ופרש"י שמנקבות אזניהן שיהא לנומים. ותמה מהו ההיתר לעבור ולחבול בעצמו בשביל נוי. הנה דין זה מבואר ברמב"ם וטוש"ע (או"ח סימן שג, סעיף כ; וח"מ סימן תכ) וההיתר בזה דכל שהוא משום נוי ליכא בזה משום חובל בעצמו, דהוה ליה כמו ברפואה לחולה דלית ביה משום חובל כיון דעושה כן לצורך הגוף. עכ"ל.

בנשמת אברהם (כרך ד, חו"מ סימן תכ, ס"ק ג) הקשה מדברי הגמרא במסכת ב"מ (דף פג, ע"ב), שם מתואר כיצד עשה רבי אלעזר בן רשב"י ניתוח גדול לעצמו כדי להוכיח שלא שולטת בבני מעיו רימה ותולעה, ולכאורה צ"ע כיצד חבל בעצמו באופן חמור כל כך. ויש לומר על פי המובא לעיל בדברי הרמב"ם שכל שאינו דרך נציון מותר. ועוד ראיתי בשו"ת 'עטרת פז' (חלק א, כרך ג, חו"מ סימן ז) שכתב שהותר הדבר כדי להסיר לזות שפתיים מעליו וכן משום כבוד אביו ולצורך גדול עשה חבלה זו.

לסיכום: ניתוח פשוט כניתוח פלסטי הנעשה לנוי, שלא חוששים ממנו האנשים ונעשה חדשים לבקרים אין להחשיבו כסכנה האסורה, ויבואר בהמשך בדבר הניתוח בתרומת כליה האם דינו כניתוח הנ"ל.

ג. מצווה שיש בה מעין עבירה

דיוק חשוב נוסף הובא בדברי התוספות (ב"ק דף צא, ע"ב ד"ה אלא שציער עצמו מן היין) שרבי אלעזר הקפר אמר דבריו דווקא בנזיר טמא שעשה עבירה ונטמא, ודייק ר"ת שמה שאמר שנזיר טהור אינו חוטא, היינו רק מכיוון שמצווה גדולה מן העבירה שמצווה לידור כמו שאמרנו (בתחילת מסכת סוטה) הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומכל מקום קצת יש חטא, כדינו של המתענה תענית חלום בשבת שקורעין גזר דינו ונפרעין ממנו תענית של שבת ותקנתו שיעשה תענית לתעניתו שהמצווה גדולה מן העבירה, וכן אמרנו בנזיר אפילו רבי אלעזר שאמר נזיר חוטא כוונתו לנזיר טמא אבל נזיר טהור לא החשיבו רבי אלעזר כל כך חוטא, עד כאן דבריו.¹¹

וכן משמע בתורת חיים (על אתר) וז"ל: אלא שציער עצמו מן היין וכו'. לפי שהאדם נברא גוף ונפש דהיינו נשמה, ואין אדם חוטא אלא מצד הגוף אשר יסודו מעפר, אבל הנשמה כיון שהיא באה מלמעלה טהורה היא, ורוב החטאים באים בסיבת מילוי הכרס, כמו שאמרו מילוי כרסא זיני בישא, ולפיכך מצד הגוף יפה לו לאדם לענות גופו בתעניות ולצער עצמו מן היין להתיש חומרו שלא יחטא, אבל מצד

11. ה"ר יוסף כ"ץ (הובאו דבריו בשיטה מקובצת שם) ביאר באופן אחר וכתב, שלעולם אפילו טהור נקרא חוטא, אך דווקא כשלא השלים נזירותו, כגון אשה שהפר לה בעלה את נדרה, הואיל ולא השלימה נזירותה נמצא שעל חנם ציערה עצמה, אבל השלים נזירותו צדיק הוא. ולפי דבריו אין ראייה מהגמרא שכשיש מצווה גדולה בפני האדם כוח המצווה דוחה ומתיר אפילו עשיית עבירה הקטנה ממנה.

הנשמה אדרבה אי אפשר לו לאדם להשלים פעולתה לעסוק בתורה ובמצוות אלא אם כן אוכל ושותה כראוי, כדאמר בפ"ק דתענית אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים וזהו שנאמר גומל נפשו איש חסיד, נמצא שהתענית הוא מצוה מצד שמיגע את הגוף שלא יחטא, ועבירה קצת מצד שמונע קצת את הנשמה מלעסוק יפה במלאכת שמים, וזה שאמר הכתוב "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", פירוש דנהי דמצוה קעביד מצד הגוף, מצד הנפש דהיינו הנשמה חטא ובעי כפרה. עד כאן לשונו.

וכתב הראי"ה קוק (משפט כהן סימן קמד) בדבר מצווה הבאה בעבירה שיש מקום שהמצווה מתגברת על ערך העבירה, וז"ל: ובשביל כך קראו עובדא דיעל בשם עבירה לשמה (נזיר דף כג, ע"ב), אף על גב דהוי למגדר מילתא, ולדידי יש לומר דגם חיובא איכא, אף על גב שכבר כתבתי שאין זה נוגע לעצם ענינו, די"ל דהויא כמו מצוה שאינה חיובית, ואיני מוצא בזה דוחק. עכ"ל. עיין שם שהאריך בזה.

ביאור ומסקנת הדברים: אף שאסור לאדם לחטוא כדי לקיים מצוות הבורא יתברך, ואם עשה כן אין בידו שכר מצווה שהרי מצווה הבאה בעבירה היא, מכל מקום ישנם אופנים שכיוון שעיקר המעשה מצווה, אף שיש בו מעין עבירה רצוי ונכון לעשותו. ודוגמה לדבר, נזיר שמצער עצמו ואף על פי כן נקרא קדוש, וכן תענית חלום בשבת שאף שנכון לצום בשבת מצד החלום הרע מכל מקום ביטל עונג שבת ותקנתו לעשות תענית לתעניתו.

והוא הדין אצלנו לדעת הרמב"ם וסיעתו בחבלה שיש בה מעין חטא, אך כיוון שנועדה לצורך רפואה והצלה הרי שגודל וחשיבות המצווה דוחים את האיסור.

ד. החובל בעצמו משום צער כבוד התורה או צער המת

שנינו במסכת סנהדרין (דף סח, ע"א) שרבי עקיבא הכה בבשרו על מיתת רבי אליעזר עד שדמו היה שותת לארץ. ובתוספות (ד"ה היה מכה בבשרו) כתב וז"ל: ומשום שרט לנפש ליכא, דמשום תורה קעביד כדאמר הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן.

וביאר בבית הבחירה לרבנו המאירי וז"ל: השורט על המת לוקה שנאמר ושרט לנפש וכו', והשריטה הוא שחובל בעצמו לצערו על המת, ודוקא דרך שריטה אבל דרך הכאה לא, וזהו שאמרו כשנפטר רבי אליעזר שהיה רבי עקיבא מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ, ויש אומרים שלא נאמר אלא על צער המת אבל רבי עקיבא על צער התורה שאבדה עשה כן והרי הוא כשורט על ביתו או על ספינתו, ויש אומרים שלא נאסר אלא בפני המת.

וכן הביא בערוך לנר שמשום תורה עשה כך, וציטט את דברי הטור (יו"ד סימן קפ) שכתב שלא נאסרה אלא גדידה אבל הכאה מותרת.

ובערוך לנר במסכת יבמות (דף יג, ע"ב ד"ה דאמר) האריך בדין זה, ועיקר דבריו שקשה על רבי עקיבא כיצד הכה את עצמו הרי הוא עצמו אמר במסכת ב"ק שאסור לאדם לחבול בעצמו, ומה בכך שאינו שורט הרי איסור חבלה קיים, ואף שבש"ך פסק על פי הפוסקים שהובאו לעיל שמשום כבוד תורה הותרה גם חבלה צ"ע, ואולי יש לומר שר"ע משום גודל צערו הכה בעצמו אך לא היתה כוונתו בחבלה, וכשראה ששותת דמו ודאי הפסיק.

ובשו"ע (יו"ד סימן קפ, סעיפים ו, ז) הובא דין זה וז"ל: גדידה ושריטה על מת, אסור, אפילו שלא בפני המת. (ועל צער אחר, שרי) (ב"י מפ"י הטור) יש מי שאומר דדוקא שריטה, אבל אם מכה בידו על בשרו עד שדמו

שותת, מותר, ¹² ויש מי שאוסר (וכן פסק בב"ח ולא כב"י והובא בש"ך ס"ק ט).

וז"ל הלבוש (שם סעיף ו): ודוקא לחוק עבודה זרה או על מת אסרה התורה אפילו שלא בפני המת, דהא סתם כתיב למת או לנפש בין בפניו בין שלא בפניו. אבל השורט על שאר צער, כגון על ביתו שנפל ועל ספינתו שטבעה בים, שרי, דלא אסרהו התורה, וגם חכמים לא רצו לגזור בה שאין אדם נתפס על צערו, אלא דגבי מת גזירת הכתוב הוא. ויש מי שאומר עוד שגם על מת אינו אסור אלא דוקא בשריטה, אבל אם מכה בידו על בשרו בשביל מת עד שדמו שותת לארץ מותר, ויש מי שאוסר בזה, כיון שהתורה אסרה בין ביד בין בכלי, ההכאה לא גרע מחד מינייהו דדמי או ליד או לכלי.

היוצא מדברינו עד כה: לדעת התוספות הותרה חבלה משום צער כבוד התורה, וכן פסק הש"ך. בערוך לנר השאיר דין זה בספק. בדבר חבלה על המת נחלקו הראשונים, אך בשאר מיני צער נראה עיקר להתיר, וכדברי הלבוש.¹³

ה. המצטער פטור מן המצווה

שנינו בגמרא במסכת סוכה (דף כו, ע"א) וז"ל: חולים ומשמשיהם. תנו רבנן: חולה שאמרו – לא חולה שיש בו סכנה, אלא אפילו חולה שאין בו סכנה, אפילו חש בעיניו, ואפילו חש בראשו. אמר רבן שמעון בן גמליאל: פעם אחת חשתי בעיני בקיסרי, והתיר רבי יוסי

12. ובשול"ת 'חכם צבי' (נוספות סימן ט אות יא) כתב שבעיניו דברי הטור מדוקדקים ואין אדם רשאי לחבול בעצמו ותמה על הב"י שכתב שהדבר מותר לכתחילה והרי פסק בחושן משפט (סימן תכ) שאסור לאדם לחבול בעצמו ולא שייך כאן לומר שמטעם שריטה מותר וגם על הרמ"א יש לתמוה שסתר דברי עצמו.

13. יש לעיין בדין זה גם לגבי חבלה לשם מצווה, כגון חולה שיש בו סכנה הרוצה לצום ביום כיפור ע"י שיתנו אינפוזיה בגופו ויקבל נוזלים דרך הוריד, ובפוסקים דנו בו בין השאר מדין חבלה, וצ"ע. (עיין פסקי תשובות תרי"ב א, תרי"ח ג).

בריבי לישן אני ומשמשי חוץ לסוכה. רב שרא לרב אחא ברדלא למגנא בכילתא בסוכה משום בקי. רבא שרא ליה לרבי אחא בר אדא למגנא בר ממטללתא משום סרחא דגרגישתא. רבא לטעמיה דאמר רבא: מצטער פטור מן הסוכה. – והא אנן תנן: חולין ומשמשיהם פטורים מן הסוכה. חולה – אין, מצטער – לא! – אמרי: חולה – הוא ומשמשו פטורים, מצטער – הוא פטור, משמשו לא.

ויש לעיין בדברי הראשונים בדין מצטער האם הוא פטור מן הסוכה דווקא או שאפשר ללמוד מכך כלל לשאר מצוות שבמקום צער פטור.

וכתב רש"י (ד"ה מצטער) שהסוכה מצערתו וכן נראה בתוס' (ד"ה הולכי דרכים) שכשהוא מצטער בסוכה נמצא שאין בסוכה דין דירה שהרי כתוב תשבו כעין תדורו. ונראה מדבריהם שהפטור משום מצטער אינו כלל לשאר מצוות אלא דין במצוות סוכה בפרט.

ומדברי המאירי (סם) בשם חכמי לוניל שכתבו "שכל שפטרנו את המצטער דוקא בשאר הימים אבל לילה הראשונה הואיל והכתוב קבעו לחובה כמצה לעולם חייב" נראה שדין מצטער הפטור אינו דווקא במצוות הסוכה אך אינו פטור אלא במצוות שאינם מן התורה.

ובשו"ת 'שבט הלוי' (חלק ה, סימן ריט) דן באריכות בדין זה ונקט עיקר שמצטער פטור דווקא ממצוות הסוכה ולא משאר מצוות (ודחה שם דברי החלקת יואב, דיני אונס ענף ז) ולא זו בלבד אלא אפילו במקום שיגיע לו חולי שאין בו סכנה אם יקיים המצווה אין ביד חולי זה כדי לפוטרו וכן הוכיח שם מדברי הריטב"א והמאירי (סוכה כה) וכן מדברי רבינו מנוח (סוכה פרק ו) שלא פטרו את העתיד לחלות מן הסוכה אלא משום שמחוסר בו "כעין תדורו" שאין דרך לדור במקום המזלף ומביאו לידי חולי ולא מצד החולי עצמו.¹⁴

14. בספר 'בנין שלמה' לגאון מוילנא (סימן מ"ז) סבר שאפשר ללמוד מהגמרא בסוכה לשאר מצוות (לפחות לעניין שב ואל תעשה) והביאו הגאון הרב גרוסמן (פעמי יעקב נגינד, תשס"ד) ודחאו. ולא כשו"ת צ"א (חלק יב סימן מ"ג) שהסכים לדבריו.

והגאון הרב משה שטרנבוך (תשובות והנהגות כרך א סימן שב) נשאל באישה שהרופא חושש שתיפגע בריאותה אם תאכל כזית מצה בפסח והביא דברי השערי תשובה (סימן תרמ, ס"ק ז) שכתב בשם קדמונים שאף שמצטער חייב בלילה הראשון בסוכה מכל מקום חולה פטור, וזאת משום חשש סכנה שמא תגבר מחלתו על ידי זה ומצטער הרבה וזהו פטור מכל המצוות עשה. ובספר 'אור זרוע' (חלק א, סימן תקלב) למד מהירושלמי (מסכת ברכות פרק ב) שחולה פטור מן התפילין וכן פסק בשו"ע (או"ח סימן לח, סעיף א).

עוד ראיתי בדין שתיית ארבע כוסות בפסח שכתב השולחן ערוך (אורח חיים סימן תעב, סעיף י) שמי שאינו שותה יין מפני שמזיקו או שונאו צריך לדחוק עצמו ולשתות וכתב עליו המשנ"ב (סעיף לה) שדברי השולחן ערוך אמורים אף במקום שמצטער בשתייה ויכאב ראשו עקב כך אך לא אם ייפול למשכב¹⁵ וטעם דבריו מבואר בשער הציון (ס"ק נב) שאינו דרך חירות ועל פי דבריו נראה שאם יפול למשכב מקיום המצווה אין בכך כדי לבטלה אלא אם כן עיקר המצווה נפגע, כגון בשתיית ארבע כוסות שמהות השתייה שתהיה דרך חירות וכשנופל למשכב אינו דרך חירות.

עוד ראיתי שהגאון הרב ישראל גרוסמן (פעמי יעקב נגינד, תשס"ד) דן בדבר והאריך לחלק בין סוגי המצוות וכתב שחולה פטור במצוות הקהל וראייה וכן במצוות תפילין ומפני שיבה תקום כל מצווה וטעמה ואין מהם כלל העולה לפטור אף בשאר מצוות ומכל מקום במצוות הכנסת אורחים יש לומר שאין על החולה חיוב להכניס אורחים שהרי חייך קודמים וסיים ששבחו של אברהם אבינו ע"ה היה בכך שאף שלא היה מחויב בדבר יצא מפתח ביתו והכניס אורחים בחוליו.

15. יסוד דבריו בירושלמי (שקלים פרק ג, הלכה ב) במעשה רבי יונה ששתה יין בפסח וכאב ראשו עד חג הסוכות וכן פסק ברשב"א (חלק א סימן רל"ח) והובא בב"י (שם) ונראה שאף שיכאב ראשו לאורך זמן אינו ראוי להימנע ממצוות עשה.

ובשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק טז, סימן כג) כתב שבכלל הדעת נותנת שבעבור קיום מצות עשה או לא תעשה בשב ואל תעשה אין חיוב לעשותם או לקיימם אם אפילו שכתוצאה מזה יחלה רק בחולי שאין בו סכנה.

לסיכום: נחלקו הפוסקים האם אפשר ללמוד מהגמרא בסוכה בניין אב לכל התורה כולה לפטור את החולה מהמצווה ויש שלמדו מכך בניין אב לדחיית מצוות בשב ואל תעשה ונראה נכון לומר שאין לחלק בין אדם הנמצא בחוליו החושש להחמרת מצבו לבין אדם בריא אשר ייכנס למשכב אם יקיים את המצווה ולפי דברים אלו יש לדון בדין תרומת דם שעצם התרומה מחליש את הגוף ועל פי דברי הפוסקים שיובאו בסעיף הבא נראה שאין בכך כדי להימנע מן המצווה ומכל מקום לגבי תרומת כליה כיוון שמדובר בתקופה ארוכה יותר (בין שבועיים לחודש) אשר גופו נחלש באופן משמעותי נראה שיש בטעם זה כדי לפטור את האדם מחיוב המעשה ויבואר בסוף פרקנו באריכות.

ו. בדין תרומת דם, תרומת כדוריות דם ותרומת מח עצם

כתב בשו"ת 'שבט הלוי' (חלק ה, סימן ריט) שאין בתרומת דם איסור כלל לא מצד חבלה ולא מצד כניסת האדם לסכנה וזאת לאור המציאות בימים קדמונים שהיו אנשים מקיזים מדמם לצורך רפואה (מסכת שבת דף קכט) ועוד שענינינו רואות שאין סכנה היום לתורמים ולא רק שאין בדבר איסור אלא יישנה חובה על האדם לתרום דם במקום בו חולה לפניו או שנדרשים לסוג דם נדיר לצורך הצלת חולה ויכול זה להצילו. והוסיף הרב שם שחייב אדם להצטער ואפילו אם ייפול למשכב עקב תרומת הדם אין בכך כדי לפוטרו¹⁶ ובשו"ת 'אג"מ' (חושן משפט

16. הרב וואזנר מאריך להוכיח שדין מצטער הפטור מן הסוכה אינו גדר בדיני הסוכה וכן דייק ברש"י (שם סוכה כו, ע"א ד"ה מצטער) וכן מוכח מדברי רבינו מנוח (מסכת סוכה פרק ו, הלכה ב) ובמהר"ם ש"ק (אורח חיים סימן רס) ועוד.

חלק א סימן קג) כתב שאף במקרה שאין חולה לפנינו מותר הדבר ועוד התיר ש"יתרום דם" תמורת תמורה כספית.

וראיתי עוד בשו"ת 'שבט הלוי' (שם) שכתב שיש לחלק בין תרומת דם לבין תרומת כדוריות דם אשר נעשית על ידי הוצאת כל דמו מן הגוף במשך כמה שעות וסינון כדוריות הדם ממנו – שבתרומת כדוריות דם אין חיוב.

ובשו"ת 'צ"א' (חלק טז סימן כג) חלק על דברי שו"ת 'שבט הלוי' וכתב שבתרומת דם אין כלל חיוב וזאת משום "כי נפש הבשר בדם היא" (ויקרא יז, יא) וכיוון שאין חיוב על האדם להציל את חברו בנפשו אף שיש מידת חסידות בתרומת דם, ודאי שאין זה בגדר חיוב וסיים בדין תרומת כדוריות דם שאם יש בזה כניסה לסכנה ואף לסכנה פחותה נראה שיש לאסור את התרומה.

ובדין תרומת מזעצם כתב הגאון הרב משה שטרנבוך (תשובות והנהגות כרך ה, סימן שפז) וז"ל: אמנם למעשה נלע"ד שאף שלא נוכל לחייבו לתרום, אם מתנדב לשם שמים מקיים מצוה גדולה ומותר, אף שמבטל בשל כך כמה ימים תפלה בציבור ואף שישנו סיכוי שיגיע אולי לבני נישואי תערובת שדינם כעכו"ם, מ"מ קיים סיכוי ניכר שיגיע ליהודים וביניהם הרבה בגדר תינוקות שנשבו, ולכן נראה שיש בזה מצוה גדולה. ודברים מעין אלו כתב הגאון הרב פרופסור אברהם ס' אברהם (המעין כה, תשמ"ה) וכתב שהסכים עימו הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך וכן ראיתי שכתב הגאון הרב אליהו שלזינגר (בית הלל ז, תשס"א) שאף שבתרומת איבר אין חיוב אלא מידת חסידות מכל מקום בתרומת מזעצם יש חיוב גמור.

ז. זאת תורת העולה (סיכום)

א. ישנה מחלוקת בגמרא במסכת ב"ק האם רשאי אדם לחבול בעצמו או לאו. הרמ"ה פסק שמותר ואילו הר"ן והרשב"א אסרו. הרמב"ם פסק לאסור בדרך בזיון או מריבה.

ב. לדעת הרמ"ה, יסוד דין חבלה באיסור בל תשחית ואילו לדעת הרמב"ם ושאר ראשונים יסודו בדין ונשמרתם מאוד לנפשותיכם.

ג. נחלקו בדבר איסור זה אם מקורו מדברי תורה או מדברי סופרים.

ד. אף לאוסרים חבלה בעצמו, הותרה החבלה כאשר בא על ידה תיקון מצד אחר, ולא נאמר בזה מצווה הבאה בעבירה.

ה. חבלה לצורך ריפוי מותרת, ולצורך נוי עיקר להתיר.

ו. החובל בעצמו משום צער אין מדקדקים בו, שאין אדם נתפס בשעת צערו.

ז. נחלקו הפוסקים בדבר החובל בעצמו משום צער כבוד התורה, וכן בדין החובל בעצמו משום מתו.

ח. נחלקו הפוסקים האם חייב אדם לתרום דם לחברו ומכל מקום ראוי ונכון להשתדל בדבר.

ט. אף שמצטער פטור מן הסוכה וכן חולה פטור ממצוות רבות מכל מקום נראה שאין די בכך כדי להימנע מתרומת דם וכדו' ולעניין תרומת כליה יבואר בפרק הבא בע"ה.

י. לא מצאתי לנכון להאריך בדין תרומת דם ותרומת מח עצם שהרי הדבר פשוט למעשה ויש בו תועלת רבה וכל היכול להציל את חברו כאילו הציל עולם מלא.

פרק ב'

האם חייב
אדם לסכן
את עצמו כדי
להציל את
חברו?

פרק ב

האם חייב אדם לסכן את עצמו כדי להציל את חברו?

א. הנכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו מסכנה ודאית

האם חייב אדם לסכן עצמו כדי להציל את חברו – דברי הרמב"ם והטור

כתב הרמב"ם (הלכות רוצח פרק א, הלכה יד) וז"ל: כל היכול להציל ולא הציל עובר על לא תעמוד על דם רעך, וכן הרואה את חברו טובע בים או ליסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו ויכול להצילו הוא בעצמו או שישכור אחרים להצילו ולא הציל... וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על לא תעמוד על דם רעך. עכ"ל. ומקורו בברייתא המובאת במסכת סנהדרין (דף עג, ע"א) "תניא: מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו, או לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו – תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך... והא מהכא נפקא? מהתם נפקא: אבדת גופו מניין – תלמוד לומר והשבתו לו! – אי מהתם הוה אמינא: הני מילי – בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי [לשכור פועלים להצילו] – אימא לא, קא משמע לך". ע"כ.

והנה הרמב"ם הוסיף על לשון הגמרא וכתב "יכול להצילו". וביאר הב"ח שהרמב"ם הבין שמדובר דווקא ביכול להציל את חברו ללא שיכניס את עצמו לסכנה.¹⁷ ומשמע מהטור שהביא דברי הגמרא ולאחר מכן דברי הרמב"ם, שחולק על הרמב"ם. אם כך נמצא, להבנת

17. בבאור נוסף: הב"ח לא הבין מדוע הוצרך הרמב"ם לומר שהמקרה הוא כשיועד שיכול להציל את חברו והרי הדבר ברור שאם אינו יכול להצילו מה יעשה? אלא שרצה לחדש שבמקום שהצלת החבר כרוכה בכניסת המציל לספק סכנה הבין הרמב"ם שאינו מחויב בדבר.

הב"ח,¹⁸ שנחלקו הרמב"ם והטור האם חייב אדם להכניס את עצמו לספק סכנה משום ודאי סכנה של חברו.

ביאורים נוספים בגמרא בסנהדרין

יש שכתבו¹⁹ להוכיח עוד מגמרא זו (סנהדרין דף עג) שחייבו אדם לשכור פועלים כדי להציל את חברו אך לא חייבוהו יותר מכך, והיינו שאם היה מחויב לסכן את עצמו היה הדבר צריך להיכתב במפורש.

ויש שניסו לדחות ראיה זו על פי הגמרא במסכת ברכות (דף סא, ע"ב): תניא, רבי אליעזר אומר: אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך? ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך? אלא: אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו – לכך נאמר בכל נפשך, ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו – לכך נאמר בכל מאדך. ודחה דבריהם בצ"א (ח"ט סימן מה), וכן כתב גם במשפט כהן (סימן קמד סעיף יז, שביאר דברי הגמרא שמדובר בטורח גופו וכן ביאר הגר"א שם).

ראיית הרצי"ה קוק

ראיתי שהגאון הרב שלמה אבינר (במאמר שבו פרסם הרב את דעתו לגבי תרומת כליה) הביא דברי הגאון הרצי"ה קוק בספרו לנתיבות ישראל (חלק א, קי"ח) שם כתב בעניין שעת מלחמה, והביא דברי ההגהות מיימוניות והב"י, וכתב תמיהת הפוסקים על מה שלא הזכירו דין זה. ופסק כהגה"מ, וראייתו מגמרא זו (סנהדרין עג, ע"א) שלסטים באים עליו וז"ל: ואמנם לא נמצא במקורות רבותינו ז"ל דבר נגד זה [נגד דברי

18. לפי דברי הב"ח כאן ודברי הגהות מיימוניות שיובאו בהמשך, נראה שאולי פסק הרמב"ם כדברי הירושלמי נגד דברי התלמוד הבבלי וראיתי שדברים אלו עולים יפה עם דברי הגאון הרב שלמה גורן בספרו "הגר"א והירושלמי" שם כותב הרב שלעיתים נוטה הרמב"ם להכריע כדברי הירושלמי נגד דברי הבבלי (והדגיש דבריו אלו במאמרו "האם מותר לכהן ללמוד רפואה" שהתפרסם באסיא סט"ע, תשס"ב, עמוד 71)

19. וכן ביאר במהר"ם שיק (יו"ד סימן קנה) והביא דבריו הגאון הרב עובדיה יוסף בספרו יביע אומר (חלק ט ח"מ סימן יב).

הגה"מ], והמנחת חנוך (רצה"רצו אות א) העיר ממה שספק סכנתו של המציל נדחה מפני ודאו של הניצל, וכתב שיש לקבל באימה דברי הירושלמי,²⁰ הרי זה גם ממילא בכלל הדברים של החיוב להציל את מי שטובע בנהר או לסטים באים עליו או חיה רעה באה עליו (שהביאווה הראשונים והפוסקים ולא נזכר שהוא דוקא באופן רחוק שאין בו שום חשש סכנה לטובע ולהנתקף מהלסטים ומהחיה), שהרי סתם שטף המים או התקפת הלסטים או חיה הרעה יכול להיות בהם חשש סכנה גם בשביל מי שבא להציל, וכו' עד כאן דבריו.²¹

ב. דעת ההגהות מיימוניות וראיתו מהירושלמי

והנה, הב"י והב"ח (ח"מ סימן תכו) הביאו את דברי ההגהות מיימוניות שכתב שבירושלמי מבואר שחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו מוודאי סכנה.²²

וכך מובא בירושלמי:²³ רבי אימי נתפס על ידי גזלנים בסיפספה. אמר רבי יונתן יכרך המת בסדינו, כלומר אין דרך להצילו. אמר רבי שמעון בן לקיש אני אלך להצילו בכח ואו שאני אהרוג אותם או שאהרג על ידם. הלך ופייס אותם ושחררו את רב אימי. אמר לגזלנים ואתם בואו אצל רבי יוחנן והוקן ויתפלל עליכם. באו אצל רבי יוחנן,

20. ובמנחת חינוך (מצווה רלו ס"ק ב) כתב על דברי הגה"מ וז"ל: וצ"ע, אך באמת דבר זה מביא בשם ירושלמי צריכין אנו לקבל באימה, ומכל מקום למעשה צריך עיון דין זה, ונראה לי דעל כורחינו השמיטוהו הראשונים דלא סבירא ליה כן. עד כאן לשונו.

21. וכן אמר הגאון הרב עובדיה יוסף (כנס תורה שבעל פה ע"י מוסד הרב קוק, תשס"ו) שבגמרא בסנהדרין נכנס המציל לסכנה מסוימת רק שאיננה גדולה כל כך.

22. מעיון בדברי הב"ח נראה שהסתפק בדברי עצמו בהבנת הרמב"ם שהרי כשהביא דברי הגה"מ כתב "ומיהו".

23. הירושלמי מובא בתרגום שעיקרו מדברי ה"ידיד נפש".

אמר להם מה שרציתם לעשות לו יבוא עליכם, לא הספיקו להגיע עד אפיפסירוס עד שמתו כולם.

לכאורה אין ראיה מן הירושלמי

אלמלא דברי ההגהות מיימוניות שלמד מדברי ר"ל שחייב אדם להכניס את עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו השרוי בסכנה ודאית, היה אפשר לומר שאין ללמוד מדברי הירושלמי דין זה.

ומספר טעמים לדבר: תחילה, כמובא בירושלמי, ר"ל חלק במעשהו על רבי יונתן ואולי אין הלכה כר"ל. ועוד, שמדברי ר"ל משמע שמותר לאדם להכניס את עצמו לסכנה כדי להציל את חברו אך אין מפה ראיה לחיובו. ועוד, אולי יש לחלק בין מקרה זה לשאר מקרים שהרי מדובר פה בהצלת רבי אימי שהוא תלמיד חכם מופלג, ואולי אף הדור צריך לו.²⁴ ועוד יש לומר, שאולי במעשהו של ר"ל לא הייתה סכנה גדולה כל כך שהרי ידוע ר"ל בגבורתו ובעברו שהיה ראש לליסטים.²⁵

בירושלמי מובא מעשה נוסף, שגם ממנו לכאורה ניתן להביא ראיה לדברי הגהות מיימוניות: בעלי קנייה גזלו את רבי יוחנן. עלה רבי יוחנן לבית הועד, והיה ר"ל שואל אותו ורבי יוחנן לא הגיב, שואלו ולא הגיב. שאלו ר"ל מה זה. אמר לו כל האיברים תלויים בלב והלב תלוי בכיס ועכשיו שגזלו את כיסי האיברים שותקים. שאלו מה כוונתך. ענה לו גזלו אותי בעלי קנייה. ביקש ר"ל מרבי יוחנן שיראה לו את המקום שבו הוא נגזל, הראה לו, וכשראה ר"ל את הגזלנים הוא ציווה עליהם שיישארו במקומם ומרוב פחד ענו לו אם גזלנו את

24. וכן ביאר הגאון הרב עובדיה יוסף (בשיעור שנתן בכנס תורה שבעל פה ע"י מוסד הרב קוק בדין תרומת כליה, יום ראשון ה' במנחם אב ה'תשס"ו).

25. ואף שמדברי ר"ל שאמר שהולך להרוג או להיהרג נראה שחשש על חייו עדיין אולי התבטא בלשון גזומא. וצ"ע.

ר"י נחזיר לו חצי מהגזלה. אמר להם חייכם שאת הכול אקח מכם ולקח מהם את הכול.

אולם, גם ממקרה זה לא מוכרח להבין כדברי ההגה"מ. תחילה, מדובר פה בהצלת תורתו של רבי יוחנן שהוא רבו של ר"ל וודאי שהדור צריך לו. ועוד, שלא מוכח שר"ל מסתכן במעשהו וכן נראה מתגובת הגזלנים שמפחדים מאוד מר"ל. וכן גם ר"ל עצמו לא אומר דבר שאפשר ללמוד ממנו על כניסה לסכנה.

יש לציין, שכל דברינו לא נאמרו אלא ללימוד, אך אין בהם כדי לדחות דברי ההגהות מיימוניות שלמד מדברי הירושלמי שחייב אדם להכניס את עצמו לסכנה כדי להציל את חברו.²⁶

השולחן ערוך השמיט דין זה

את דברי הגה"מ הביא הב"י, אך נמנע מלהביא בשו"ע. וכתב בסמ"ע (ס"ק ב) שכיוון שהרי"ף הרמב"ם והרא"ש השמיטו את דין זה, לכן הושמט אף בשו"ע.²⁷

דעת האגודת איזוב שהבבלי חולק על הירושלמי

בפת"ש (ח"מ סימן תכו, ס"ק ב) כתב בשם האגודת איזוב שהטעם לכך שהראשונים השמיטו דין זה הוא שהבבלי חולק על הירושלמי, והביא שתי ראיות לכך:

ראיתנו הראשונה של האגודת איזוב (בדבריו בדבר סוגיה דבא במחותרת סנהדרין עב, פסקה יא) היא מהגמרא במסכת סנהדרין (דף עג, ע"א), שם נלמד שחיובו הגדול ביותר של אדם כדי להציל את חברו הוא "מיגר אגורי"

26. בצ"א (חלק ט, סימן מה) כתב חלק מהסיבות שהובאו כאן לדחיית הבנתו של הגה"מ.
27. הסמ"ע אמנם מסביר את טעמו של השו"ע להשמטת דברי הגה"מ, אך לא מוכרח שנכון ללמוד מכך שהשו"ע חזר בו מדבריו בב"י.

היינו לשכור פועלים להצילו ולא יותר מכך.²⁸ ושם בטהרת איזוב (אות ז) הביא את דברי הרדב"ז (וכן הביאו בפת"ש ביו"ד סימן קנז, ס"ק טו) שכתב שפשוט "דספיקא דידיה עדיף מודאי דחבריה", והיינו שאין לאדם להסתכן כדי להציל את חברו ואף שסכנת חברו ודאית.²⁹

ראיה נוספת לדבריו שהבבלי חולק על הירושלמי מביא האגודת איזוב³⁰ (דרושים דף ג, עמוד ב) מהמובא במסכת נדה (דף סא, ע"א): אמר רבא: האי לישנא בישא, אף על פי דלקבולי לא מבעי – מיחש ליה מבעי. הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה: לטמרינן מר! אמר להו: היכי נעביד? אי לא אטמרינכו – חזו יתייכו, אטמרינכו – הא אמור רבנן האי לישנא בישא, אף על גב דלקבולי לא מבעי – מיחש ליה מבעי, זילו אתון טמרו נפשיכו.

והביא האגודת איזוב את דברי התוספות (שם ד"ה אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא וכו') שכתבו: פירש בקונטרס ושמא הרגתם ואסור להצילכם, ובשאלות דרב אחאי מפרש שמא הרגתם ואם אטמין אתכם חייבתם ראשי למלך, והיינו מיחש מיבעי ליה למיחש שיש לחוש ללשון הרע להאמינו לגבי זה שיזוהר שלא יבא לו הפסד ולא לאחרים.

ועוד הביא (באגודת איזוב בהשמטות לדף זה מופיע שם בדף לח, עמוד ב) שאם נאמר שחייב אדם להכניס את עצמו לספק סכנה משום ודאי סכנה של חברו היה ר"ט חייב להצילם ממה נפשך, שהרי אם לא הרגו את הנפש אין סכנה לעזור להם, ואם הרגו הרי הם בוודאי סכנה והוא אינו אלא בספק.

28. וכן מובא בדברי המהר"ם שיק (יו"ד סימן קנח).

29. בהמשך דבריו כתב בטהרת איזוב: "מכל מקום בדברים אלו אין לדקדק יותר מדאי, וכמו שכתוב במסכת ב"מ (דף לג, ע"א) גבי שלך קודם לכל אדם, שהמדקדק בעצמו כך סופו בא לידי כך."

30. וכן כתב בשו"ת דברי יציב (ח"מ סימן עט).

הצ"א פוסק כאגודת איזוב, אך דוחה אחת מראיותיו

בעל הצ"א (חלק ט, סימן מה) מסכים עם ראיתו הראשונה של האגודת איזוב, אך דוחה את הראיה השנייה: ראשית ציין הצ"א שכל דברי האגודת איזוב אינם אלא על פי הסברו של השאלתות המובא בתוספות, אך לפי רש"י אין הדבר כן, שכתב שר"ט לא רצה להחביאם שמא הרגו את הנפש ואסור להצילם.³¹

שנית, אפילו לפירוש השאלתות ניתן לדחות ולומר ששם הדין שונה מפני שהם במעשיהם גרמו לעצמם להיכנס לסכנת נפשות, ומשום כך אין חיוב על רבי טרפון להסתכן בשבילם.

וממשיך בצ"א וכותב וז"ל: וגדולה מזו ראיתי בהעמק שאלה על השאלתות (שאלתא קכ"ט אות ד) שמעובדא זאת דר"ט רוצה להוכיח לאידך גיסא שכן יש חיוב להיכנס בספק סכנה בכדי להציל חברו מסכנה ודאית, והוא דמדקאמר ר"ט (לפי גירסת השאלתות שם) דילמא איתא למילתא, משמע דהא אם היה ברור לרבי טרפון שאינו אלא עלילת שקר היה מזדקק למטמרינהו אף על גב דאי לא מסתייע מילתא היה מסתכן בעצמו ומחייב ראשו, והיינו כמו שכתב בהגה"מ דמחויב ליכנס בספק סכנת נפשות בשביל ודאי פקוח נפש של חברו ע"ש, עכ"ל.³²

דחייתו השלישית של בעל הציץ אליעזר היא מגרסת השאלתות בדברי ר"ט שגרס "וגרימתון צער לדילי נמי", והיינו שחשש ר"ט שיגרמו גם לו צער, ולא נמנע ר"ט מלהצילם אלא מחשש לצער, וברור

31. עוד כתב שבערוך לנר רוצה להסב דברי רש"י גם כן אל הכוונה הנזכרת של השאלתות, וז"ל: דמה שכתב רש"י ואסור להציל אתכם אין הפירוש שעל פי דין תורה אסור להצילכם אלא על פי חוק המלכות ואם כן אכנס בסכנה, או אפילו על פי דין תורה על ידי זה אסור להצילכם אם אבא לידי סכנה, ע"ש.

32. הצ"א בוחר שלא להבין כגרסה זו של השאלתות, ומעדיף רק לדחות את ראית האגודת איזוב מגמרא זו אך לא להוכיח ממנה כהגה"מ.

שחייב אדם לצער את עצמו כדי להציל את חברו,³³ ואם כן יש לומר שר"ט הבין שבני גלילא אינם נמצאים במצב של סכנת נפשות אלא רק במצב שנגרם להם צער.

וסיים בצ"א בדברי ההעמק שאלה שהבין שאולי הם יכלו להציל את עצמם אף ללא עזרתו של ר"ט רק שבעזרתו היו ניצלים ללא מאמץ ולכן ר"ט סירב להחביאם ולהסתכן כשיש אפשרות להגיע לתוצאה דומה ללא סכנתו.³⁴

לסיכום, הצ"א מסכים לדברי האגודת איזוב ומודה שאכן הבבלי חולק על הירושלמי. אלא שהאגודת איזוב סובר שישנן שתי סוגיות המוכיחות את טענתו (סנהדרין עג, ונידה סא), והצ"א הודה לדבריו רק בסוגיה אחת.³⁵

ג. פוסקים נוספים שנקטו עיקר להלכה שלא כדברי ההגהות מיימוניות

כדברי הצ"א לפסוק שלא כהגה"מ נקטו פוסקים רבים ומהם: שו"ת 'דברי יציב' (חו"מ סימן עט), שו"ת 'יחל ישראל' (סימן סו) ויובאו בהמשך גם דברי שו"ת 'חיי הלוי' (חלק ה סימן קכ) ועוד, ולדעתם אדם אינו

33. המקור לדברי הצ"א הוא מהעמק שאלה שדייק כן מגרסת הירושלמי "צער לדילי נמי" היינו צער לי ולכם. וכן כתב במהר"ם שי"ק (יו"ד סימן קנה). ויובא בהמשך בע"ה שיישנם דרגות שונות של צער, ולא כל צער חייב אדם לספוג כדי להציל את חברו.

34. ויש לבאר שבני גלילא אמנם נחשדו שהרגו את הנפש אך לא הועמדו למשפט ונראה שאינם אלא במצב של ספק סכנה ורבי טרפון אינו מחויב להכניס את עצמו למצב של ספק סכנה משום ספק סכנה של בני גלילא (וכן אמר הגאון הרב עובדיה יוסף בכנס תורה שבעל פה ע"י מוסד הרב קוק בדין תרומת כליה, יום ראשון ה' במנחם אב ה'תשס"ו).

35. יש לציין שהצ"א בתשובה זו לא מתייחס כלל לדברי הרב"ו בתשובתו בחלק ה. אך בכרך י, סימן כה מתייחס הצ"א לתשובה זו ויובא להלן.

מחויב לסכן את עצמו כדי להציל את חברו. וכן מבואר גם במאירי וברבנו יונה שיובאו להלן.

דעת המאירי

הנה כתב המאירי (סנהדרין עג, ע"א) וז"ל: חייב להשתדל בהצלתו וכו' אם הוא יכול בלא סכנה, עכ"ל. ומבואר שאין אדם מחויב להכניס עצמו לסכנה.

אלא שבחידושו למסכת ע"ז (דף יח, ע"ב) כתב המאירי וז"ל: הרבה מעמדות היו לאותם עובדי האלילים שהיו עושים בימי אידיהם מהם שכל הבא לשם היה מסתכן ומהם בלא חשש סכנה ובכולם אסור לילך לשם מפני שהוא מושב לצים ופעמים שמותר לילך לאותו מעמד שיש שם סכנה אם הוא בטוח בעצמו שיושיבוהו במקום הבטוח אם כוונתו לשמים כגון שאם יראה שם ישראל קרוב לסכנה שיהא צווח להצילו או להעיד על עדות אשה להצילה ובצד אחר אסור. עכ"ל.

ובהערות מהגאון הרב אברהם סופר כתב וז"ל: דקדק רבינו לכתוב: "קרוב לסכנה", כי אם האחר בוודאי סכנה, מחויב להכניס עצמו לספק סכנה, כמו שאמרו בירושלמי כתב הסמ"ע בחו"מ תכ"ו סק"ב ואכמ"ל.³⁶ עכ"ל.

ולעניות דעתי אין ראיה לדקדוק זה, שהרי המאירי התיר לאדם להיכנס למקום שיש בו סכנה, אך לא התיר לו לסכן את עצמו, וכן מוכח מלשונו "שבטוח שיושיבוהו במקום הבטוח", ואף אם חברו בוודאי סכנה לא מוכח שחייב לסכן את עצמו משום כך, רק מוכח שהדבר מותר.

ונבאר: המאירי התיר לשבת במקום סכנה באזור בטוח כדי להציל אדם שקרוב לסכנה. אם היה רבנו המאירי כותב שאותו אדם נמצא

36. כמובא לעיל שאין להוכיח מלשון הסמ"ע שהשו"ע חזר בו מדבריו בב"י רק שלא הזכירם.

בסכנה ודאית עדיין ישנן שתי אפשרויות לבאר דבריו. הראשונה שהיה אומר שמותר לשבת אף במקום סכנה באזור שאינו בטוח, והשנייה שהיה אומר שיש חיוב גמור בכך. ולעניות דעתי אף שהגאון הרב סופר הבין כאפשרות האחרונה שהבאנו, כיוון שהדבר סותר לדבריו המפורשים של המאירי במסכת סנהדרין, נראה עיקר כביאור הראשון. ונראה שיש ללמוד מן המפורש על הסתום.³⁷

דעת רבנו יונה

דין זה מופיע גם בדברי רבנו יונה (איסור והיתר הארוך שער נט סימן ל"ח, הביא דבריו בכנה"ג חו"מ סימן תכ"ו אות א, אליה רבה סימן שכ"ט ס"ק ח ועוד) על הגמרא בסנהדרין בדבר לא תעמוד על דם רעך וו"ל: ומיהו אם בודאי היה גם כן הוא מסוכן עמו אין לו לסכן גופו, מאחר שהוא חוץ מן הסכנה, אף על פי שרואה במיתת חברו כדדרשינן וחי אחיך עמך. ולא מצינו חילוק בין סכנה למיתה ודאית.

דעת הרמב"ם

כמובא לעיל, הרמב"ם (הלכות רוצח פרק א, הלכה יד) שינה מלשון הגמרא בסנהדרין. והב"ח הביין³⁸ מדבריו שסבר שאדם אינו מחויב להכניס את עצמו למקום סכנה כדי להציל את חברו.

ויש לעיין בדברי הרמב"ם בהלכות שבת (פרק ב, הלכה כד) ולנסות לעמוד על שיטתו. וז"ל הרמב"ם שם: וכן ספינה המטרפת בים או עיר שהקיפה נהר מצוה לצאת בשבת להצילן בכל דבר שיכול להצילן, ואפילו יחיד הנרדף מפני הגוים או מפני נחש או דוב שהוא רודף אחריו להרגו מצוה להצילו, ואפילו בעשיית כמה מלאכות בשבת ואפילו לתקן כלי זין להצילו מותר, וכו'.

37. הרב סופר עצמו לא התייחס לסתירה היוצאת מדקדוק דבריו לא בדבריו במסכת ע"ז ולא בדבריו במסכת סנהדרין.

38. או אולי רק הסתפק על פי הבנתו. כמובא לעיל.

וביאר בספר יד פשוטה (מהגאון הרב נחום אליעזר רבינוביץ) וז"ל: וכן ספינה נהר וכו'. אף שבהן לא מדובר על מלחמה, בכל זאת דומין הן למלחמה בכך שיתכן שיסתכן המציל בים או בשטפונות ולפיכך כתב "וכן". לפיכך גם חזר וכלל: ואפילו לתקן כלי זין להצילו מותר, שהרי כל שצריך כלי זין אינן אלא לצורך לחימה, ויש כאן ספק סכנה למציל, ואפילו להצלת יחיד חייב להכניס עצמו לספק סכנה.

ועוד הוסיף שם וז"ל: וכן ספינה... ואפילו לתקן כלי זין להצילו מותר. כבר ציינתי לעיל שמן העובדה שהתנא כלל עיר שהקיפוח גוים שהוא דין של מלחמה יחד עם אסונות טבע כגון הקיפוח נהר וכן ספינה המטורפת בים, וכן הצלת רבים בשווה עם הצלת יחיד, מכל זה ניתן ללמוד שכמו במלחמה אשר בה יש סכנה קצת למצילים³⁹, כך גם בשאר הצלות חייב אדם להכניס עצמו אפילו בספק סכנה כדי להציל את חברו. זהו שכתב רבינו "וכן", כלומר בזה כל ההצלות שוות, וסיים לתקן כלי זין להצילו מותר, והרי בכל מקרה שנזקקין לכלי זין ברור הוא שיש סיכון גם למציל שהרי הרודף לא יטמין את ידיו בצלחת. עכ"ל.

אך לא משמע כן מלשון הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה רצו), וז"ל: והמצוה הרצ"ו היא שהזהירנו מהתרשל בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת המוות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו. כמו שיהיה טובע במים ואנחנו נדע לשחות ונוכל להצילו. או יהיה גוי משתדל להרגו ואנחנו נוכל לבטל מחשבתו או לדחות ממנו נזקו. ובאה האזהרה מהמנע להצילו באמרו יתעלה לא תעמוד על דם רעך.

ומשמע שכשמצילו אינו נכנס לכלל סכנה רק שחברו אינו יודע לשחות והוא יודע וכן לגבי לסטים לא מדובר שנלחם בהם רק שיכול לבטל מחשבתם. ואף בסוף דברי הרמב"ם שכתב "לדחות ממנו נזקו" נראה

39. ועיי' בנספחים בדבר סכנת אדם לצורך הצלת חברו בשעת מלחמה.

לבאר כשאר המקרים שמצילו ללא כניסה לסכנה עצמית. כגון, שיידחה נזקן על ידי שוחד וכדומה ולא דווקא בדרך מלחמה וסכנה ומכל מקום אינו מוכרח.

דברי הרב סולוביצ'יק

ובספר 'נפש הרב' (שיצא במלאות שנה לפטירת הגאון הרב יוסף דב הלוי סולוביצ'יק עמוד 105-106) כתב מעשה בדין זה וז"ל: "פעם היתה בבריסק מגפת חולירע ולמרות שהיא מחלה המדבקת מאוד הורה הגר"ח שהכל מחוייבים לעזור לאלו שהתעלפו ברחובות מחולשת המחלה ולסייעם בכל מאי דאפשר דאלו שהתעלפו הם בבחינת ודאי סכנה והבא לסייע רק מכניס את עצמו לכלל ספק סכנה והיה סבור כדעת ההגהמי"י דבכל כה"ג מחוייב האדם להכניס את עצמו בספק סכנה בכדי להציל את חברו מודאי סכנה והגר"ח אף הלך בעצמו ושלח את בנו ובני ביתו לסייע בהולכת החולים שנתעלפו לבית החולים ואף לסייעם ברפואתם וכן הורה אף הג"ר אלי' חיים מייזלס בלאדו' בעת פרוץ המגפה שמה ופעם אף הסיר מעל עצמו את מעיל הפרווה שלו (אף על פי שעל ידי כן היה קר לו מאוד ועל ידי כן הסתכן קצת בעצמו פן בחלישות גופו מכח הקור תדבק בו מחלת החולירע) בכדי לכסות בו אחד מהחולים המסוכנים עד שהכניסוהו לבית והם הגר"ח והגר"ר אליהו חיים לא נחלו בזה אך כמה מהמסייעים האחרים כן נחלו ואף מתו".⁴⁰

סיכום עיקרי הדברים עד כה

ההגהות מיימוניות למד ממעשיו של ר"ל המובאים בתלמוד ירושלמי שאדם חייב לסכן את עצמו כדי להציל את חברו. דין זה הובא בב"י

40. ראיתי דברים אלו מובאים בספר 'בדי הארון' על הלכות פיקוח נפש למו"ר הגאון הרב רא"ם הכהן ושם (עמוד 189 והילך) כתב הרב שיש לחלק בין סכנת היחיד לצורך הצלת חברו לבין סכנה ציבורית, כגון מעשה מגפה ומכל מקום בדברי הגאון הגר"ח מבריסק מוכח שלא כך.

אך הושמט מהשו"ע. בטעם הדבר כתב האגודת איזוב שדין זה אינו למעשה, וזאת משום שהבבלי חולק על ירושלמי זה. האגודת איזוב הביא ראייה לדבריו מהגמרא בסנהדרין וכן מהגמרא בנדה ממעשהו של ר"ט. הובצ"א דחה ראייתו האחרונה אך הסכים לראייתו הראשונה וכן לעיקר דבריו.

כדברי האגודת איזוב מדויק גם במאירי וברבנו יונה ושלא כהגהות מיימוניות.

מנגד ראינו מעשה רב מהגר"ח סולוסצ'יק והגאון רבי אליהו חיים מייזלס שסיכנו עצמם ואף הורו לאחרים שיסתכנו כדי להציל את המוטל בסכנה וכדברי הגה"מ.

בביאור דברי הרמב"ם יש לעיין ואינו מבורר בעיניי.

ד. שיטת היד אליהו

בשו"ת 'יד אליהו' (סימן מ"ג) האריך לדחות דברי הגהות מיימוניות, וכתב הבנה חדשה בדין כניסה לספק סכנה.

היסוד לדבריו מופיע במסכת הוריות (דף יג, ע"א) וז"ל המשנה שם: האיש קודם לאשה – להחיות ולהשיב אבדה, והאשה קודמת לאיש – לכסות ולהוציא מבית השבי. בזמן ששניהם עומדים בקלקלה – האיש קודם לאשה. וכו' כהן קודם ללוי, לוי לישראל, ישראל לממזר, וממזר לנתין, ונתין לגר, וגר לעבד משוחרר. אימתי? בזמן שכולם שוים, אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ – ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ.

ביאור דברי המשנה: כאשר יש לפנינו מספר אנשים המשוועים לעזרה, ובאפשרותנו להציל רק את חלקם – יש להצילם לפי סדר חשיבותם. כאשר מדובר במקום סכנת חיים האיש קודם לאישה, וכאשר מדובר

במקום בושה וצער האישה קודמת לאיש.⁴¹ תלמיד חכם קודם לכולם ואחריו כהן לוי וישראל.

תמצית דברי היד אליהו: צריך לראות כל מקרה הצלה לגופו, אם מעלת הניצול גבוה משל המציל, כגון שהמציל אינו תלמיד חכם ויש באפשרותו להיכנס למצב של סכנה ולהציל תלמיד חכם אף שאינו מחויב לסכן את עצמו לשם כך מכל מקום אם ייכנס למקום הסכנה זכות תיחשב לו, וחסידי ייקרא. אך בכל אופן אחר יש איסור בדבר.

יש לציין שמפשט המשנה בהוריות נראה שמדובר באדם שמגיע להציל נפשות (עיי' צ"א חלק יח, סימן א) ויש לפניו שני אנשים, לפי המשנה יש סדרי קדימויות בין תלמיד חכם לעם הארץ וכו', וחידוש היד אליהו שקדימות זו אינה רק בין הניצולים אלא אף בין המציל לניצול במקרה שיש בהצלה משום חשש סכנה.

ראיות היד אליהו

תחילה הוכיח דבריו מדברי הגמרא במסכת נדרים (דף כב, ע"א) שם מובא שעולא היה בדרך עם שניים מבני חוזאי וקם אחד מהם ושחט את חברו, וכששאל אותו רשע את עולא האם טוב עשה עודדו עולא ואף פרע את בית השחיטה של האדם שנשחט, והגמרא מצדיקה את מעשיו של עולא.

לעניות דעתי אפשר לדחות ראיתו. ראשית, שם בגמרא נחלקו הראשונים אם היה אותו הרוג יהודי או גוי (לרש"י ולרא"ש שם ד"ה בני חוזאי מדובר ביהודים, אך הר"ץ המובא בשיטה מקובצת הסתפק אם היו יהודים או גויים, וכן הסתפק הרא"ם), ועוד, שמדברי הגמרא נראה שלא הייתה בידו של עולא שום אפשרות להציל את השחוט.

41. על פי המשנה במסכת כתובות פרק יג, משנה ג וכן במסכת בבא בתרא פרק ט, משנה א. וכן מובא במשנה בהוריות פרק ג, משנה ז.

ראיה נוספת שהביא הרב יד אליהו לדבריו, וזה לשונו: עיין מה שכתב בספר חסידים (סימן תרצ"ח) שמצוה להדיוט לומר הרגוני ולא חבירי תלמיד חכם, ובפירושו של ר' שם טוב בפתיחה של מורה נבוכים כתב וזה לשונו: אבחר מיתת אלף אלפים סכלים בעבור הצלת איש מעולה ולא מיתת איש מעולה בעבור הצלת אלף אלפים סכלים וכו'. עד כאן דבריו.

לפי הדברי יציב והצי"א, דעת היד אליהו אינה מוכרחת

בשו"ת 'דברי יציב' (ח"מ סימן ע"ט) כתב על דבריו: ובגוף דברי היד אליהו שאם חברו ת"ח מצוה למסור עצמו במקומו להריגה, וציין לספר חסידים (סימן תרצ"ח) שמצוה להדיוט לומר הרגוני ולא חבירי ת"ח. הנה המעיין שם בספר חסידים יראה בלשונו שכתב, שנים שיושבים ובקשו אויבים להרוג אחד מהם אם אחד תלמיד חכם וכו' עיין שם, משמע שלא ייחדו לאחד מהם רק רוצים להרוג אחד משניהם, ובזה כתב שההדיוט ימסור עצמו, אבל בכה"ג שרוצים להרוג את הת"ח אפשר דאינו חייב למסור עצמו במקומו, ודו"ק.

ומה שכתב מהקדמה למורה נבוכים מרבינו שם טוב שכתב, אבחר אני במיתת אלף אלפים סכלים בעבור הצלת איש מעולה ולא מיתת איש מעולה בעבור הצלת אלף אלפים סכלים וכו' עיין שם. לכאורה יש לומר ששם כשכולם באים לפנינו להצילם אז איש מעולה קודם, מה שאין כן כשהמציל עצמו נמצא בסכנה חיי קודמין אף לתלמיד חכם.

ואף בצ"א (חלק ט סימן מ"ה וחלק י סימן כ"ה) ציטט דברים אלו של ספר חסידים ודחה הבנת היד אליהו, שהרי מקור הספר חסידים במעשה של ר' ראובן בן איצטרובלי שביקש שיהרגו אותו במקום שיהרגו את רבי עקיבא, ואולי באמת אסור להסתכן כדי להציל תלמיד חכם ודווקא לההרג כדי להציל תלמיד חכם כרבי עקיבא שהרבים צריכים לו מותר. 42

מסקנת היד אליהו

וסיים ביד אליהו שאין חובה או איסור למסור נפשו להצלת חברו המעולה ממנו אלא רשות, וראיתו מהמוכב במסכת בבא מציעא (דף לג, ע"א) שאם היו אביו ורבו בבית השבי פודה את רבו ואחר כך פודה את אביו, ומשמע שאם היו הוא ורבו בבית השבי הוא קודם לרבו ואף שרשאי למסור את נפשו להצלת רבו. ובשו"ע (יו"ד סימן רנ"ב, סעיף ט) כתב במפורש שהוא קודם לרבו בשביה, ובש"ך (שם ס"ק י) כתב שדין זה נלמד בדרך קל וחומר מאבדה. שהרי אבדת ממונו קודמת וכל שכן אבדת גופו. ומסקנתו שאדם אינו מחויב להכניס את עצמו לסכנה אפילו כדי להציל את רבו.

ביאור הקל וחומר: כשכבר נתפס ויושב בשביה – הוא קודם להצלה על פני רבו, על אחת כמה וכמה שאינו מחויב להכניס את עצמו לסכנה מתחילה. ואין לומר ששם בשביה ששניהם בוודאי סכנה על כן הוא קודם לרבו אבל כשהוא יהיה רק בספק סכנה כשיציל ואילו רבו או אפילו חברו נמצאים בוודאי סכנה מוטב להציל את הוודאי ולהכניס עצמו לספק כמו שכתב הב"י סברה זו. ראשית שלא מצינו לחלק בענין סכנת נפשות בין ספק לוודאי, ופשוט שאם יש לפנינו אפשרות להציל שנים שהאחד בספק ואחד בוודאי שמצילין את הוודאי ומניחין את הספק, שהרי מהיכן נוכיח לעשות ההיפך כששניהם שוים במעלה, אך אם אין שניהם שוים במעלה והיותר במעלה הוא בספק הצלה והמאוחר במעלה בוודאי הצלה, צריך עיון גדול אם להניח את הספק המוקדם במעלה מפני זה המאוחר במעלה.

וסיים דבריו, אף אם תאמר שדין זה עומד בספק, ידוע לנו שכל ספק נפשות להקל, ועדיף שכל אחד ואחד יעמיד את עצמו בשב ואל תעשה בספק איסור של "לא תעמוד על דם רעך" מאשר שייכנס בספק ונשמרתם מאוד לנפשותיכם בקום ועשה, אבל לעניות דעתי אין שום ספק ואינו רשאי כלל. עד כאן דבריו.

ובשו"ת דברי יציב (ח"מ סימן ע"ט) כתב בדבר מחלוקת בן פטורא ורבי עקיבא⁴³ (מובא להלן) שכיון שהאדם חייב להחזיק במדת הענוה, וכמו שכתב באגרת הרמב"ן לבנו וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך וכו' עיין שם, לכן ייתן המים לחברו ויחשוב שבחברו לא שייך דין "מה ראית לחשוב שדמך סמוק יותר מדם חברך". ועל כל פנים כשהאדם מסתפק אם חברו גדול ממנו או לאו, יש לומר בזה ספיק ספיקא. ספק שמא לא יסתכן כלל, ואם תרצה לומר שיסתכן שמא חברו גדול ממנו ודמו חשוב יותר, עד כאן דבריו.

לפי דברי הדברי יציב אין מקום כלל לדברי היד אליהו שהובאו לעיל שהרי איך אפשר לחשב אם הניצול גדול מהמציל כשלוקחים את דברי הרמב"ן להלכה ולמעשה וכל אדם נראה בעיניך כגדול ממך.

סיכום: הובאו דברי הרב יד אליהו אשר אסר לאדם להכניס את עצמו למצב של סכנה כדי להציל את חברו אלא אם כן מדובר באדם בעל מעלה יותר גדולה ממנו. את עיקרי ראיותיו דחו בשו"ת 'דברי יציב' ובשו"ת 'צ"א'.

ה. מקורות נוספים בתלמוד הבבלי שהובאו כראיות לדין זה
דין מעיין של בני העיר ודברי הנצי"ב

בגמרא במסכת נדרים (דף פ, ע"ב-פא, ע"א) מובאת ברייתא: מעיין של בני העיר, חייהן וחיי אחרים – חייהן קודמין לחיי אחרים, בהמתם ובהמת אחרים – בהמתם קודמת לבהמת אחרים, כביסתן וכביסת אחרים – כביסתן קודמת לכביסת אחרים, חיי אחרים וכביסתן – חיי אחרים

43. שנחלקו במעשה ששני אנשים הולכים במדבר ובידם מים המספיקים רק לאחד מהם ואמר בן פטורא ישתו שניהם וימותו וחיידש רבי עקיבא שכתוב: "וחי אחיך עימך" חייך קודמים לחיי חברך.

קודמין לכביסתן, רבי יוסי אומר: כביסתן קודמת לחיי אחרים; השתא כביסה, אמר רבי יוסי יש בה צער, גוף כולו לא כל שכן! אמרי: אין, כביסה אלימא לר' יוסי, דאמר שמואל: האי ערבוביתא דרישא מתיא לידי עזירא, ערבוביתא דמאני מתיא לידי שעמומיתא, ערבוביתא דגופא מתיא לידי שיחני וכיבי. שלחו מתם: הזהרו בערבוביתא, הזהרו בחבורה, הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה, וכו'.

ביאור הברייתא והגמרא: ישנו מעיין אחד העובר בעיר אחת וממשיך אחריה לעיר אחרת אלא שאין מספיק מים במעיין כדי לספק את כל צורכיהם של אנשי שתי הערים. במצב כזה, חייהם של בני העיר הראשונה קודמים לחיי אנשי העיר השנייה ולכן ייקחו לעצמם הראשונים מים לצורך שתייה. אחרי שלקחו מים לחייהם והשאירו מים כדי חיי אנשי העיר השנייה, ייקחו מים לצורך חיי בהמתם. וחיי בהמתם קודמים לחיי בהמת אנשי העיר השנייה. אחרי שקיבלו אנשי כל עיר ועיר כדי חייהם וחיי בהמתם ייקחו אנשי העיר הראשונה מים כדי צורך כביסתם. הגמרא שואלת האם נאמר שכביסת אנשי העיר הראשונה קודמת לחיי אנשי העיר השנייה ועונה שחיי אנשי העיר השנייה קודמים ולדעת רבי יוסי כביסתם של בני העיר הראשונה קודמת. ממחלוקת זו מסיקה הגמרא שני דינים; הדין הראשון הוא שוודאי לדעת כולם חייבים אנשי העיר הראשונה לצער את עצמם כדי להציל את אנשי העיר השנייה. והדין השני הוא שרבי יוסי אמר את דבריו כיוון שלפי הבנתו יש לחוש שכשאדם לא מכבס את בגדיו הוא עלול לבוא מכך לידי סכנה ולכן כניסה של אנשי העיר הראשונה לסכנה אינה קודמת לוודאי סכנה של אנשי העיר השנייה.

וביאר הנצי"ב בספרו 'העמק שאלה' (שאלתא קמז ד"ה וכן הלכתא) ששורש מחלוקת תנא קמא ורבי יוסי הוא בנדון שלנו שלדעת רבי יוסי אדם אינו חייב להכניס את עצמו לספק סכנה כדי למנוע סכנה ודאית מחברו ולכן כביסה של אנשי העיר הראשונה קודמת לחיי אנשי העיר השנייה כי בחוסר כיבוס יש חשש של כניסה לספק סכנה ואילו לדעת

תנא קמא חייבים אנשי העיר הראשונה להיכנס למצב של ספק סכנה משום ודאי סכנה של אנשי העיר השנייה.⁴⁴

דברי השאלות

ובשאלות (שאלתא קמ"ז) כתב להלכה שכביסה הרי היא כחיים ממש והיא קודמת לשתייה של אנשי העיר השנייה. ומשמע שוודאי חייב לצער עצמו כדי להציל את חברו. וכתב הנצי"ב (שם) שמשמע מדברי השאלות שפוסק כרבי יוסי.

הקבלת מחלוקת בן פטורא ורבי עקיבא לענייננו

בהעמק שאלה קישר מחלוקת זו למובא במסכת בבא מציעא (דף סב, ע"א): שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם – מתים, ואם שותה אחד מהן – מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך – חייך קודמים לחיי חבירך. והדבר תמוה, כיצד יעלה על דעת בן פטורא שימותו שניהם? אלא יש לומר שאם ישתו שניהם אולי יזדמן להם מים תוך יום או יומיים, ובכך מסתכן גם בעל המים אך אינו ודאי שימות. וסיים שם בהעמק שאלה בדברי הגמרא במסכת יומא (דף פה, ע"ב) "וחי בהם ולא שימות בהם".

ולעניין הלכה כתב בסוף דבריו: כיון שהפוסקים לא הביאו דין זה של הגהות מיימוניות וכיון שידוע שהלכה כרבי עקיבא וכרבי יוסי, ודאי שאין לו לאדם להכניס את עצמו בספק פיקוח נפש כדי להציל את חברו אם לא ממידת חסידות וכמובא בירושלמי,⁴⁵ ודין זה שרשאי

44. ובשו"ת 'דברי יציב' (חו"מ סימן עט) ביאר באופן אחר וכתב שצריך לומר בדינו של רבי יוסי שלא מדובר באופן שאנשי העיר השנייה עומדים למות בצמא, אלא שהם יכולים לשכור להם חופר שיכרה להם מים במקום אחר (וכן מצא בשו"ת 'בית שלמה' יו"ד חלק ב, סימן צט).

45. כן הבין השאלות עצמו בדברי הירושלמי שר"ל עשה את מעשהו ממידת חסידות ולא כהבנת הגהות מיימוניות וכן הבין הנצי"ב בהעמק שאלה וכן הובא גם כן בצ"א ועוד.

ממידת חסידות לא שייך בדין המופיע במסכת נדרים בבני העיר משום שבעיר יש ילדים קטנים שאינם בני מחילה. עד כאן דבריו.⁴⁶

אך בספר 'חוות יאיר' (סימן קמו) למד שהלכה כדברי הגהות מיימוניות והירושלמי וכמובא בב"י (סימן תכ"ו) ובכסף משנה (סוף פרק א מהלכות רוצח) והבין שמוכח מסוגיה זו שגם בבבלי עיקר שחייב להסתכן כדי להציל את חברו ולא אמר ר"ע את דבריו אלא במקום שוודאי ימותו שניהם אך בספק ימותו אל יראה זה במיתתו של חברו וסיים דבריו בצ"ע.

מעשה רבי חנינא בן דוסא והערוד – ראייה ודחייתה

עוד כתב בציץ אליעזר (חלק ט סימן מ"ה, ס"ק ו) שראה בפירוש התורה תמימה (קדושים פר' יט, פס' טז) שהביא ראייה לכך שחייב אדם להכניס את עצמו לספק סכנה כדי להציל נפש חברו על פי המובא במסכת ברכות (דף לג, ע"א) שרבי חנינא שם רגלו על חורו של הערוד ולימד שאין הערוד ממת אלא החטא. ותמה המהרש"א כיצד הכניס עצמו לסכנה, ותירץ שלגבי רבי חנינא בן דוסא אין פה סכנה ודאית רק ספק. ובצ"א דחה דברים אלו וכתב שרבי חנינא בן דוסא מלומד בניסים היה ולגבי עצמו לא היה זה אפילו ספק סכנה.

ולעניות דעתי יש לדחות דברי התורה תמימה בשתיים: ראשית, אף אם נאמר שרבי חנינא בן דוסא הכניס את עצמו לסכנה במעשהו אין מכך ראייה אלא שרשאי אדם לעשות כן, ושמא עשה הדבר כדי ללמד את העם, והיה חשוב לו לימוד זה ועשה מעשהו בתורת חסידות ולא מצד חיוב, ועוד יש לומר שבמעשהו זה הציל אנשים רבים, ואולי הוה כהצלת רבים שדינה שונה.⁴⁷

46. וכדבריו ביאר גם במהר"ם שי"ק (יו"ד סימן קנה)

47. יש לציין שבירושלמי (ברכות פ"ה, ה"א) מובא הסיפור בדרך אחרת ושם משמע שרבי חנינא בן דוסא התפלל ותוך כדי תפילתו נשכו ערוד ולא נעשה הדבר במתכוון כלל.

ראיה ממסכת כתובות לחיוב להסתכן, ודחייתה

בגמרא בכתובות (דף סא) מובא שמר זוטרא ראה שמביאים למלך את סעודתו והיה תאב לאוכלה ונעשה חולה מכך, ורב אשי שהיה איתו לקח באצבעו ממאכל המלך ושם על פיו של מר זוטרא והצילו. במעשהו, סיכן רב אשי את עצמו ובדרך נס לא פגעו בו.

משמע מגמרא זו שאדם רשאי או אולי אף מחויב לסכן את עצמו כדי להציל את חברו (ובחת"ס בחידושי שם הוכיח מגמרא זו שהלכה כהגהות מיימוניות, וכן ראיתי שכתבו בבאור דף על הדף בשם הגאון האדר"ת בקובץ יגדיל תורה סימן קנ"ג ונדפס בסוף ספר חשבונות של מצוה).

וראיתי בשיטה מקובצת (סם) שכתב ע"פ דברי רש"י במהדורה קמא וז"ל: מאי טעמא סמכתא אניסא שנתת אצבעך במאכל מלכא וחשבת בלבך שיעשה לך הקדוש ברוך הוא נס. חזאי רוח צרעת דפרחא ביה במר זוטרא מרוב תאוה ומסרתי עצמי למיתה.

ולמד מדבריו בשו"ת 'יביע אומר' (חלק ט, חושן משפט סימן יב) שלכאורה מוכח מכאן שרשאי להכניס את עצמו בספק סכנה להציל חברו מסכנה ודאית. אך כתב שאפשר לדחות ראיה זו שהרי דינו של מר זוטרא שונה שהיה אדם גדול והרבים צריכים לו. ועוד שלגבי רב אשי לא נחשב נס היוצא מגדר הטבע, מאחר שהיה משוכנע בעצמו שהמאכל היה בו נגע צרעת, וכשיבוא אליו בטרוניא, יוכיח אותם על פניהם וישימו יד לפה, ואף אם ירהיבו עוז לדבר אל המלך וימסרוהו למלכות, עמו עוז ותושיה להוכיח צדקתו ויגולל האשמה עליהם. והאריך בראיות לכך שרב אשי מקורב למלכות היה. עכ"ד.

ראיה ממסכת ע"ז דף כז

וראיתי בספר 'הצלה כהלכה' שהאריך בדין זה (הרב עדי כהן, פרק יא, עמוד עב, הערה 3) שכתב שאולי יש להביא ראיה נוספת שהבבלי לא פסק כהירושלמי מהגמרא במסכת ע"ז (כז ע"ב) שם אמר רבי יוחנן

שמותר להתרפא מהגוי במקום שיש חשש מיתה ולא חוששים שמא הגוי יהרוג את החולה שאין מקום לחוש לחיי שעה במקום שאפשר להצילו לחיי עולם ואם היה מותר להסתכן לצורך הצלת חברו קל וחומר הוא שמותר להסתכן לצורך הצלת עצמו ובדברי רבי יוחנן מוכח שלא סובר כדברי הירושלמי ואף שהיה מקום לומר שמהירושלמי לומדים שצריך לסכן את עצמו לצורך הצלת חברו דווקא בסכנה קטנה ורבי יוחנן חידש שלצורך הצלת עצמו צריך להסתכן אף סיכון גדול, מכל מקום כיוון שהגמרא לא חילקה ברמת הסכנה נראה שאין ללמוד מגמרא זו לדיננו.

מסירות נפשן של המיילדות. וכן מסירות נפשו של משה רבנו.

עוד יש להביא ראיה לדברי ההגה"מ ממעשיהם של המיילדות שסיכנו את עצמם להצלת עם ישראל ולעזרה ליולדות וקיבלו שכר על כך כמו שכתוב: "ויעש להם בתים" (שמות א, כא), וכן במשה רבנו ע"ה שכתוב (שמות פרק ב, יב): "ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול", וכיצד הכניס את עצמו משה רבנו ע"ה לסכנה כה גדולה כדי להציל את חברו? וכן מצינו בירושלמי (ברכות פרק ט, ה"א) על מה שכתוב (שמות פרק יח, ד): "ויצילני מחרב פרעה" שתפשוהו והביאו אותו לפרעה וניסה פרעה להורגו אלא שנעשה לו נס ונהיה צוארו שיש וניצל.

וראיתי בספר 'משך חכמה' (סוף פרשת שמות) שלמד מדברי הקב"ה למשה רבנו היפך דברינו והבין שהקב"ה אמר למרע"ה "לך שוב מצרימה כי מתו האנשים המבקשים את נפשך" שלא אמר לו לשוב עד שמתו כדי שלא יכניס את עצמו לסכנת נפשות ואפילו בשביל הצלת כלל ישראל.

וגם אצל אהרון ראינו שסיכן את עצמו להצלת כלל ישראל וז"ל הפסיקתא זוטרתא (פרשת קורח): ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה ותן עליה אש מעל המזבח וגו'. אמר אהרן למשה בי אדוני משה להרגני אתה מבקש. בני מפני מה שהקריבו אש הדיוט נשרפו ולי

אתה אומר קח את המחיתה ותן עליה אש מעל המזבח להוציא מן הקדש חוץ אמר לו עד שאתה מדבר הם מתים אלא והולך מהרה כיון ששמע אהרן כך אמר אפילו אני מת על ישראל אינו חושש.

ראיה מהורדת בנימין למצרים, ודחייתה

וראיתי בשו"ת 'דברי יציב' (חו"מ סימן ע"ט, ס"ק לא) שהביא דברי שו"ת 'חקקי לב' להגר"ח פלאג'י (חו"מ סימן כ"ו) שכתב שלא יצאנו מדי ספק בדבר סכנת היחיד את עצמו כדי להציל את חברו. וסיים שם בדברי רש"י פרשת מקץ (מג, ח) וז"ל: בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש ואנו כולנו מתים ברעב אם לא נלך, מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי עכ"ל. וברביד הזהב כתב שמכאן סמך לירושלמי ששייך בזה אין ספק מוציא מידי ודאי, עיין שם. אך למה שנתבאר שיש לחלק בין רבים ליחיד אין ראיה משם. וגם יש לומר שהדין שם שונה שהרי גם בנימין היה בכלל סכנת הרעב ודו"ק.

הראי"ה קוק מתיר לאדם לסכן את עצמו

וכתב הראי"ה קוק (משפט כהן, סימן קמ"ג) שאף שאין חיוב לאדם למסור את עצמו למען הצלת חברו, מכל מקום אם רוצה רשאי ואף הרמב"ם – שסובר שכל מקום שנאמר יעבור ואל יהרג אם נהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו – מודה בהצלת נפשות שמותר.

וראיתי במאמר של הגאון הרב יעקב נבון (הצלת יחיד ורבים בכלל, ובמלחמה בפרט) שהביא דברי הראי"ה קוק ולמד מהם שכיוון שהותר לאדם למסור את נפשו להצלת חברו, כל שכן שאם רוצה רשאי להכניס את עצמו לסכנה.⁴⁸

48. וכן הביא הגאון הרב לוי יצחק היילפרין (שו"ת 'מעשה חושב' חלק ד, עמוד סד) על פי היד אברהם (יו"ד סימן קנז סע' א) שלמד מהרמב"ם שאין אדם מחויב להניח שיקצצו איבר שלו לצורך הצלת חברו ומכל מקום הרשות בידו למסור איבר מגופו לצורך ההצלה. ועוד עיין בד"ן זה באגרות משה (יו"ד ב, סימן קעד, ענף ד) שכתב שאף שאין חיוב לאדם לתת איבר מגופו כדי להציל את חברו מכל מקום ודאי שהדבר מותר.

סיכום כל הנאמר עד כה

לדעת הגה"מ חייב אדם להכניס את עצמו לספק סכנה משום ודאי סכנה של חברו ולמד זאת מדברי הירושלמי, וכן דייק הגאון הרב אברהם סופר במאירי, וכן הבין ביד פשוטה בדברי הרמב"ם בהלכות שבת, והרצי"ה הבין כך בפשט הגמרא בסנהדרין. מנגד כתב המאירי במפורש שלא כך, וכן מובא בדברי רבינו יונה, וכ"כ בסמ"ע, באגודת איזוב, בהעמק שאלה, בצ"א, בשו"ת 'דברי יציב' ורבים נוספים.

ועיקר העולה מדברי הפוסקים שאין חיוב להכניס את עצמו לספק סכנה משום ודאי סכנת חברו. ויובא להלן שיש מידת חסידות בדבר.

פרק ג'

הצלת חברו
על ידי מסירת
איבר ודין
תרומת כליה

פרק ג

הצלת חברו על ידי מסירת איבר ודין תרומת כליה

א. אחד המקורות המרכזיים לדין זה – תשובת הרדב"ז

דברי הרקאנטי

הרקאנטי (סימן תע) כתב שחייב אדם לוותר על איבר מגופו כדי להציל את חברו, והביא ראייה לדבריו מהגמרא במסכת עבודה זרה (דף כח, ע"ב), שם מסבירה הגמרא שמחללים שבת כדי להציל עין של אדם וזאת משום שהלב תלוי בעין, ומשמע שלצורך הצלת איבר אחר אסור לחלל שבת,⁴⁹ ומצד שני ודאי שפיקוח נפש דוחה שבת. נמצינו למדים ששבת חשובה מאיבר אחד, ואילו כל הגוף חשוב ממנה. אם כך ודאי שצריך אדם לוותר על איבר לצורך הצלת גוף שלם.⁵⁰

הרדב"ז חלק על הרקאנטי, והחת"ס דחה את ראיות הרדב"ז

הרדב"ז דחה את דבריו וכתב שאין להשוות בין סכנת איבר שהוא אונס שהגיע מן השמיים לבין המקרה שלנו, שהוא מביא את הסכנה על עצמו.

49. וכן פסק השו"ע באו"ח סימן שכח, סעיף יז.

50. מהר"ם שיק (בחיבורו 'על המצוות', מצווה רל"ח) הוכיח שאינו צריך להכניס עצמו לספק נפשות להצלת חברו גם כן מקל וחומר בהלכות שבת ואלו דבריו: "הרי מצוות שבת החמורה נדחתה מפני פקוח נפשו של יהודי וכל שכן שידחה החיוב של לא תעמוד על דם רעך מפני פקו"נ".

עוד כתב שאדם שיסכים שיכרתו לו איבר מכניס את עצמו לסכנת נפשות, והוא ראה אדם ששרטו אותו באוזנו ומת עקב איבוד דם ואין איבר קל מהאוזן, אם כן כיצד יכניס האדם את עצמו למצב של פיקוח נפש וסכנת עצמו ממש.

ואני, אני מבין דבריו. ומה לנו שמת אחד משריטת אוזנו, וכי זו ראייה ששריטה באוזן היא פיקוח נפש? וכי הרדב"ז היה מתיר למי שנשרטה אוזנו לחלל שבת? ועוד יש לתמוה, האם היה הרדב"ז אוסר לאדם לשרוט את אוזנו כדי להציל את חברו?? ויש לומר שזו אינה ראייתו העיקרית, אלא סניף בלבד.⁵¹

ובחתי"ס (חידושויו על מסכת כתובות דף סא עמוד ב) התייחס לדברים אלו וחילק בין קטיעת איבר על ידי סם שאין בה סכנת נפשות לבין קטיעה על ידי מכת חרב או ברזל שיש בה ספק פיקוח נפש.

עוד ממשיך הרדב"ז לדחות ראיית הרקאנטי ואומר שיש לחלק בין גוף אחד שאיבר בגוף האדם פחות חשוב מגופו כולו, לבין שני גופים שלא מצאנו שיהיה חייב אדם לסכן איבר שלו כדי להציל את גוף חברו.

51. וכתב לי הדיין הרב אלעד עלי וז"ל: הרדב"ז לא מדבר על שריטה באוזן כמו בעברית המדוברת היום אלא על חתך באוזן וז"ל הרדב"ז: "ע"י ששרטו את אוזנו שריטות דקות להוציא מהם דם ויצא כל כך עד שמת" וכן משמע מדבריו שהאיש מת מאיבוד דם. ובכה"ג שיש איבוד דם ולא יכולים לעצור את הדימום נראה שמותר לחלל שבת. ועוד עיין סימן שכח סעיף ז שמחללים על מכה מחמת ברזל ומשמע אפילו שלא על גבי היד והרגל. הרדב"ז רק רצה לומר שחתך בגוף יכול לגרום למיתה גם אם החתך באיבר קל כמו אוזן. עכ"ל. ולעניות דעתי, כיוון שכל דברי הרדב"ז לא באו אלא לדחות את דברי הרקאנטי. וברקאנטי דיבר בסכנת איבר שאינה דוחה את השבת אי אפשר לפרש שמדובר כאן בסכנת איבר שדוחה את השבת. ועוד יש לדחות שאפילו שהרדב"ז ראה אדם שמת משריטות באוזנו נראה שטעם מיתתו משום שלא טיפלו בו אחר הפגיעה וברור שבשאלה שנשאל בה הרקאנטי מדובר שאחרי הקטיעה יטפלו במציל שלא ימות. ואף לדברי מו"ר אין מכאן ראייה למסקנת דברי הרדב"ז שכתב להתיר מסירת איבר כמידת חסידות אך לא כחויב.

ובחת"ס כתב שחייב אדם לחלל שבת כדי להציל את חברו החולה שיש בו סכנה ואסור לעשות זאת כדי להציל איבר שלו עצמו ומשמע שגוף חברו חשוב מאיבר שלו.

עוד כתב הרדב"ז שאין עונשין מדין קל וחומר, ודחה זאת בחת"ס וכתב שאין אומרים כך אלא בבית דין.

טענתו המרכזית של הרדב"ז היא שלא יעלה על הדעת שאדם חייב להקריב אחד מאיבריו להצלת חברו, וזאת משום שתורתנו הקדושה דרכיה דרכי נעם וכל נתיבותיה שלום.

על טענה זו כתב החת"ס שאינו יודע מה יענה הרדב"ז לבן פטורא שאמר שאם שניים הולכים במדבר ויש להם מים המספיקים רק לאחד מהם ישתו שניהם וימותו, וגם רבי עקיבא שאמר חיך קודמים לא אמר אלא על כל הגוף ונראה שיודה שחייב לוותר על איבר להצלת חברו.

ולסיום כתב הרדב"ז שאם המציל מכניס את עצמו לספק פיקוח נפש הדבר אסור והרי הוא חסיד שוטה, ואם אין פה פיקוח נפש למציל אשרי חלקו ומידת חסידות היא.

ובחת"ס אחרי שדחה כל ראיות הרדב"ז סיים וזה לשונו: "ועוד צריך אני לעשות לי רב בזה".⁵²

העולה מדברי הרדב"ז בתשובה זו ומדברי החת"ס

לדעת הרדב"ז ישנה מידת חסידות לוותר על איבר כשהוא לא נכנס לספק פיקוח נפש בכך, ולדעת החת"ס נראה עיקר שחייב וכדברי

52. וכתב הגאון הרב שמואל הלוי וואזנר (שבט הלוי חלק יא תשובה רצ"ה) דאין לעזוב פשיטת הרדב"ז משום ספק מר"ן החת"ס.

הרקאנטי, אך למעשה צריך עיון, שהרי סיים שצריך לעשות לו רב בדין זה.⁵³

חייב אדם לסכן עצמו, אך רק בספק הנוטה להצלה

עד כאן הובאו דברי הרדב"ז שבהם דן החת"ס. אך ישנה תשובה נוספת של הרדב"ז שאותה לצערנו לא זכה החת"ס לראות. בתשובה

53. בשו"ת 'משנת יוסף' לגאון הרב יוסף ליברמן (חלק ח סימן קיח, נכתבה בשנת תשס"ד) העמיד סתירה בדברי החת"ס בין דבריו בחידושים (כתבות סא) לבין דבריו בתשובה (שו"ת חת"ס אבן העזר חלק א, סימן ל) שם דן הרב באשה שחלבה ארסי וכשמניקה את בנה מגיע לה חולי וספק סכנה מכך ואם לא תניק יש לוולד ודאי סכנה וכתב שאין ספק מוציא מידי ודאי וצריכה להניק את בנה. וקשה שהרי בחידושים חלק על דברי הרדב"ז בטעם שאמר "דרכיה דרכי נעם" והסיק שחייב אדם לוותר על איבר מגופו כדי להציל את חברו היכן שאין בקטיעת האיבר ספק סכנה לכל הגוף (ויש לציין שהגאון הרב עובדיה יוסף בשו"ת יבי"א חו"מ חלק ט סימן יב ציין לדין זה של מינקת וביאר שמדובר במתאווה למאכל שאם לא תאכלהו תסתכן ולא מדובר בצער בלבד), אך למסקנה כשיש סכנה לכל הגוף בקטיעת האיבר הסכים שאינו חייב להציל את חברו וכתב במשנת יוסף שכשיש סתירה בין דברי החת"ס בין חידושי לשו"ת – עיקר כדבריו בשו"ת (כדברי הפמ"ג ביו"ד סימן סח משב"ז סו"ס ק"ו שהתשובות עיקר ברשב"א כשסותר חידושי ובעין מה שכתב בבי" סוף סימן רסג ולא כספר תו חיים הנספח לשדה חמד, הצואות קה"ת, אות לד), וסיים הרב משנת יוסף שיש לחלק בין אם שהולידה את בנה ומחויבת להניקו לבין סכנת אדם מישראל כדי להציל את חברו ואף שכל ישראל ערבים זה לזה מכל מקום אינו דומה דין אדם לחברו לחיובה של אם לבנה במקום שאי אפשר שתניקהו אשה אחרת. (והובא גם כן בשו"ת 'הרי בשמים' חלק ה (מהדורא חמישאה) סימן סד וכתב שכן פסק בשו"ת 'בית יעקב' סוף סימן קיב אך בשו"ת שואל ומשיב תניינא חלק ג סימן לג פוסק שלא כך ועיין שם שסמך דבריו על דברי הסמ"ע בסימן קכו) ומיושבת בזה קושיית הח"מ (אבן העזר סימן פ, סעיף יב) וסיים במשנת יוסף שנראה בדין תרומת כליה לפי הרדב"ז שאין סכנה לדעת הרופאים ורשאית האשה השואלת לתרום לאחותה ולפי החת"ס ודאי הדין כן שדומה דין ניתוח הכליה לקטיעה על ידי סם באותם זמנים ודברי הרדב"ז בדין "דרכיה דרכי נעם" ודאי שאינם עניין לכאן שהרי לא שייך בחסרון כליה שלא ניכר על האדם מבחוץ ויתכן שאפילו מבפנים אינו מרגיש החסרון (וכדברי החשוקי חמד במסכת סנהדרין דף מד). וראיתי שהגאון הרב משה שטרנבוך (תשובות והנהגות חלק ג, סימן רס) כתב שאף שאין לדמות את הכאב שיש לאדם כשקוצצים את ידו לכאב שבקצירת הכליה הנעשה בהרדמה, עדיין ודאי שאין חיוב לתרום כליה מגופו שכן כליה היא איבר שהנשמה תלויה בו ולא יעלה על הדעת לחייב אדם לתת איבר שהנשמה תלויה בו לחברו.

זו (חלק ה סימן ריח) כותב הרדב"ז שהלכה כירושלמי המובא לעיל, ופוסק שוודאי שאדם חייב לסכן את עצמו כדי להציל את חברו, אלא שיש לחלק ברמת הסכנה שאליה נכנס המציל.⁵⁴ מסקנתו היא שאם המציל מסכן את עצמו ברמה כזו שהספק נוטה אל הוודאי שימות אינו חייב למסור נפשו ואף אם הספק אינו מוכרע עדיין אינו מחויב בכניסה לסכנה. אך בספק הנוטה אל ההצלה (נראה שכוונתו למצב שבו יש יותר מחמישים אחוזי שיציל את חברו) חייב להציל את חברו מדין לא תעמוד על דם רעך. עד כאן דבריו.

נראה לכאורה שדברי הרדב"ז סותרים דברי עצמו, שבתשובתו בחלק ג כתב שכאשר אין סכנה למאבד האיבר הרי זו מידת חסידות ואילו בתשובתו בחלק ה כתב שאם הסכנה שאליה נכנס המציל עומדת על פחות מחמישים אחוזי הרי ההצלה הינה חיוב גמור והמדקדק בכך סופו בא לידי כך.

יישוב שתי התשובות לפי הדברי יציב

ובשו"ת 'דברי יציב' ביאר דברי הרקאנטי על פי המובא בספר 'מעשה בצלאל'. ועיקר דבריו שאם השלטון התחיל להרוג את חברו ונתן לאדם בררה שאם יוותר על איבר מאבריו יפסיקו את הריגת חברו בזה ודאי שאין אדם מחויב למסור את האיבר. אבל המקרה שהגיע אל הרקאנטי היה שהשלטון התחיל לקצוץ את האיבר ורק נתן רשות לאדם שיפסיקו את קציצת האיבר ויציל את האיבר על ידי מיתת חברו, ובזה כתב הרקאנטי שאסור לאדם להציל את איברו על ידי הריגת חברו.

לפי ביאור זה אפשר לומר שאין כלל מחלוקת בין הרדב"ז לרקאנטי; הרדב"ז הבין את הרקאנטי כמו ההעמדה הראשונה שהביא המעשה

54. וכן תירץ המהר"ם שיק בספרו על המצוות (מצווה רלח) דברי הירושלמי הנ"ל (והובאו דבריו ביב"א חלק ט חו"מ סימן יב).

בצלאל ולכן כתב את דבריו. אך בשו"ת 'דברי יציב' משמע שהרדב"ז חלק על הרקאנטי בשני האופנים. ולעניות דעתי נראה כדבריו עיקר, שהרי לפי ראיית הרקאנטי בשני האופנים יהיה חייב.

ישוב הצ"א לסתירה ברדב"ז

וראייתי שהגאון בעל הצ"א (חלק י סימן כ"ה, פרק כח) יישב תשובות הרדב"ז וכתב שאף שמדבריו בחלק ט משמע שחולק על דברי הירושלמי, הגיעה לפניו תשובה זו האחרונה וראה בה שהרדב"ז כותב במפורש עיקר כירושלמי, וציין שאף שמדברים אלו לכאורה קשה עליו, קשה מהם אף על הרדב"ז עצמו. וביאור דברי הרדב"ז לדעתו שעיקר כירושלמי וחייב אדם לסכן את עצמו כדי להציל את חברו אך מכל מקום ישנן דרגות שונות של סכנה, וכירושלמי לא חייב אלא במקום סכנה שאינה אלא פחות מחמישים אחוז, או כלשון הרדב"ז "שהספק נוטה אל ההצלה".

נראה, לפי עניות דעתי, שמדברי הרדב"ז עולה שאין מחלוקת כלל בין הבבלי לירושלמי. ותמה אני מדוע הגאון בעל הצ"א בתשובתו בחלק ט ראה עצמו כמחויב לדברי הרדב"ז ונדחק בדבריו. ואחר שראה תשובתו השנייה לא חזר בו. ואף שלהלכה אין שינוי מהבנתו הראשונה מכל מקום ברור שהרדב"ז הבין שאין מחלוקת בין התלמוד הבבלי לירושלמי.⁵⁵

55. הצ"א ציין אומנם שמהירושלמי אין חיוב להבין כהגהות מיימוניות אך מכל מקום ברדב"ז לא ציין דברים אלו.

ביאור דברי פוסקי זמננו בתשובות הרדב"ז

וראיתי שהגאון הרב אשר וייס (מנחת אשר, חלק ג, סימן קכג) כתב ליישב תשובות הרדב"ז, אך תחילה הביא את מחלוקת האחרונים בדין זה, ונביא את עיקרי דבריו:

כאשר חברו נמצא בסכנה שיש בה פיקוח נפש ויכול להצילו על ידי שיכניס את עצמו לסכנה הפחותה משל חברו – לדעת הגה"מ חייב לסכן את עצמו (כמובא לעיל) וכן כתב הרשד"ם (יו"ד סימן ר"ד), וברדב"ז אוסר. ויש אומרים שרשאי ומידת חסידות יש בדבר, וכן כתבו רבים מן האחרונים.

וסיים הרב מנחת אשר שם שעיקר להלכה שתולים בדרגת הסכנה שאליה נכנס המציל ביחס לדרגת הסכנה שבה נמצא חברו, ולכן אם המציל מכניס את עצמו לסכנה גדולה הדומה לשל חברו יש לאסור, ואם סכנת המציל זניחה, קרוב הדבר שחיוב גמור הוא ושומר מצווה לא ידע דבר רע, וכן הבין הרב בדברי הרדב"ז ליישב תשובותיו שבאחת כתב עיקר כירושלמי וכהגה"מ, ובשנייה אסר וקראו חסיד שוטה.

ובסיום דבריו כתב לגבי תרומות אברים בימינו שבתרומת מה עצם חיוב גמור הוא, ובנוגע לתרומת כליה כתב וז"ל: לולי דמסתפינא מחבראי היה לבי נוטה שהיום חיוב גמור הוא, דכל המחקרים מוכיחים שהסכנה לתורם קטנה מאוד וכמעט זניחה, והסיכוי להציל גדולה מאוד.

56. ולעניות דעתי מדברי הרדב"ז מוכח שאוסר רק כשהספק נוטה אל הוודאי אך כשהספק שקול גם הרדב"ז רואה בהצלה מידת חסידות. וכן מדויק מדבריו שכתב וז"ל: "ואפילו בספק מוכרע אינו חייב למסור נפשו דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דידיה סומק טפי". עכ"ל. ועוד שנקט עיקר כירושלמי כמוכח מלשונו ושם נראה שיש ספק סכנה כמו שאמר ר"ל שיוצא להרוג או להיהרג.

אך מכל מקום ברור דהוי מדת חסידות וכן ראוי לנהוג וראוי לעודד הנהגה זו. עכ"ל.⁵⁶

וכדברי הגאון הרב אשר וייס בתשובות הרדב"ז יישב גם ביביע אומר (חלק י חו"מ סימן ו).

דברי האחרונים על היחס שבין דברי הגהות מיימוניות לבין דברי הרדב"ז נחלקו הפוסקים האם גם בעל ההגהות מיימוניות מודה לחלוקה זו של הרדב"ז, וכתב בכנסת הגדולה (חו"מ סימן תכ"ו) שהשו"ע השמיט דברי הגה"מ בשולחנו הטהור משום שסובר שהגה"מ יודה שאם הספק נוטה אל הודאי אין חיוב להכנס לספק סכנה להצלת חברו, אך בעל הנשמת חיים (הר"ח אבולעפיא בדרוש ו לשבת זכור. הובאו דבריו במאמר של הגאון הרב נבון) כתב שאפילו לספק הגדול מחמישים אחוז, חייב אדם להיכנס לשיטת הגה"מ. ולעניות דעתי נראה שכן עיקר בירושלמי בדברי ר"ל שאמר "עד דאנא קטיל אנא מתקטיל" והיינו שהכניס את עצמו לסכנה מרובה.

57. וכן ראיתי עולה מדברי הגאון הרב אליעזר שטרנבוך (קול תורה נט, תשס"ה, קעה:קפד) שיש חיוב גדול יותר על קרובי החולה אך כל אדם מחויב להציל את חברו ע"י תרומת כליה. אחרי כותבי דברים אלו הלכתי לקבל את ברכת הגאון הרב אשר וייס להרפסת ספרי ושאלתי להסבר דבריו מה התכוון הרב שאמר לולי דמסטיפינא הייתי אומר חיוב גמור הוא שאלתי את הרב האם הרב סובר שזה חיוב או לא? הרב השיב לי שאי אפשר לומר שזה חיוב גמור בשום אופן ואחר שהמשכנו לדבר בנושא שאלתי את כבוד הרב מה דעתו על תרומת כבד. אחר שהצגתי את הנתונים לסיכון בתרומת כבד ענה הרב שסיכון של אחד למאתיים שהחמין יישרף זה סיכון מצוין אבל אותו סיכון שאדם יעלה על שולחן הניתוחים ולא ירד ממנו זה כבר משהו אחר.

אמרתי לרב שלא הבנתי את דבריו, האם דברי הרדב"ז לא מפורשים בנושא זה? הרב אמר לי שמי שחושב שהתורה נתנה לנו דברים ברורים ומדויקים עד רמת האחוזים בכל דבר הוא בור ועם הארץ. והוסיף הרב ואמר שהרדב"ז בעצמו כתב דברים לא ברורים בנושא. מאוד נהינתי שהרב פינה לי מזמנו אך יצאתי עם יותר שאלות ממה שנכנסתי שכן מדוע בחר הרב לפסוק כדברי הרדב"ז שפסק דבריו מסברה "שתורתנו הקדושה דרכיה דרכי נעם" ולא הביא מקור לדבריו ודחה הרב דברי הרקאנטי שקדם לרדב"ז והביא ראייה מפורשת לדבריו וכן העדיף הרב את דברי הרדב"ז מדברי החתם סופר שחלק עליהם והוכיח דבריו.

הבנות נוספות בדין זה

וראיתי בספר 'טל אורות' (בדרשותיו די"ח עמוד ב, והביאו הגאון הרב עובדיה יוסף במאמר הנדפס בגליון תורה אור רלא) שכתב בשם הכנה"ג (ח"מ סימן תכ"ה בשם הרדב"ז) שבזמן הזה שיד האומות תקיפה אין להציל את הנרדף בנפשו של רודף שנמצא המציל מכניס עצמו לסכנה.

ואולי אפשר לומר שגם לדעת הרדב"ז בתשובה (ח"ג תרכ"ז) מדובר שיד האומות תקיפה ולכן חשש כל כך למסירת איבר כדי להציל את חברו, וכמו שכתוב לגבי פדיון שבויים שחוששים שמא הגויים יחטפו יהודים רבים כדי לעשוק את קהילות היהודים ואין לפדותם יותר מכדי דמיהם (גיטין דף מה ע"א במשנה), וכמעשה שהיה במהר"ם שנשאר בכלא וסירב שיפדוהו.

ובספר 'התורה והמדינה' (ד, בעריכת הגאון הרב שאול ישראלי) הובא מאמר מהגאון הרב איסר יהודה אונטרמן ושם כתב שאדם צריך לבדוק כל מקרה לגופו, ואם כדי להציל את חברו צריך להכניס את עצמו למקום סכנה יש לו לבדוק את עצמו אם היה נכנס לסכנה זו כדי להציל את ממון עצמו, ואם אכן היה נכנס, ודאי שסכנת נפשות של חברו חשובה מממון עצמו.⁵⁷

58. מקור לדבריו מובא בגמרא במסכת ב"מ (דף ל ע"ב) בדין זקן ואינה לפי כבודו ונפסק ברמב"ם (הלכות גזילה ואבידה פרק יא הלכה יג) וכן בשו"ע (ח"מ סימן רסג סעיף א) שאדם מחויב להשיב אבדת חברו ולהתבונות בהשבתה עד כדי הביזיון אותו היה מוכן לספוג כדי להציל את ממון עצמו. ונראה שהגאון הרב אונטרמן השווה בין בזיון לכניסה למקום סכנה. וקדם לרב אונטרמן בדברים אלו הגאון הראי"ה קוק (משפט כהן תשובה קמג) והביא דבריו הגאון הרב גדעון פרל במאמרו "בדין תרומת איברים מן החי להציל את חברו" אשר התפרסם בספר 'בניין אריאל' (לזכר אריאל טובי, עמוד 273).

אחר כותבי דברים אלו דיברתי עם הגאון הרב שלמה דיכובסקי שהפנה אותי לדברים שכתב בנושא כבר בשנת ה'תשל"ז (הובא בסוף ספר שכתב אביו של הרב הקרא 'נאות דשא') שם הביא הרב את דברי הגאון הרב אונטרמן וכתב שאינם עניין ישיר לדין תרומת כליה שהרי הרב אונטרמן דיבר בדין לא תעמוד על דם רעך שם הדיון הוא בין מקום שבו יש חיוב להציל את חברך לבין מקום

ב. דין מסירת איבר

כדי לא לעבור על איסור לאו

כתב הרמ"א (יו"ד סימן קנ"ז, סעיף א) שחייב אדם למסור כל ממונו ולא יעבור על לאו, ופסק שם הש"ך (ס"ק ג) שצ"ע אם חייב למסור איבר מגופו כדי להינצל מלאו, וסיים שהעיקר להקל ולא חייב למסור איבר מגופו לשם כך, והביא דבריו באג"מ (יו"ד חלק ב סימן קע"ד) וכתב שלא "לא תעמוד" דינו כשאר לאווין ולא מחויב למסור איבר מגופו כדי להציל את חברו, ומכל מקום סיים שם באג"מ שרשאי לעשות כן וחסיד יקרא.

סכנת איבר – דברי האור שמח

בדבר סכנת איבר הובאו לעיל דברי הרדב"ז אשר חילק בין אונס שהגיע מן השמיים, כגון המובא במסכת ע"ז לבין אונס שהגיע מן השר, כגון המעשה שהובא לפניו בדבר שרצו לקצוץ איבר של אדם ובכך יימנעו מרצח חברו.

וכתב באור שמח (הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ז) וז"ל: כן מה שראיתי מביאים בשם הרדב"ז שחייב לקוץ את עצמו אבר כדי להציל חברו,⁵⁸ נראה לי דאינו כן, וקצת סעד לזה מהא דאמרו בסנהדרין (דף מ"ד עמוד ב), וכששמעו חכמים בדבר אמרו להחזירו אי אפשר כו', דקא הדרי בהו כו', וברש"י שם (ד"ה דבעיא), והיה להן לומר לעדים שיקוצו את ידיהם, ועדים שנקטע ידן קודם מיתה אחר שנגמר דין פטור, וכדאמר שמואל (שם דף מה, ע"ב) דבעי לקיים בו יד העדים תהיה בו

שאינו חייב בכך ואילו בתרומת כליה הדין הוא בדין סכנת אדם את עצמו והחלוקה היא בין מקום שבו אסור להסתכן לבין מקום שבו מותר להסתכן ובכל זאת הסכים הגאון הרב דיכובסקי שיש לקחת מדברי הגאון הרב אונטרמן כלל, ואף בדין תרומת כליה, לומר שמידת חסידות יש בהצלת חברו במקום שבו היה משקיע את אותה השקעה ולוקח את אותה רמת סיכון לצורך הצלת ממון עצמו.

59. נראה שכוונתו לדברי הרקאנטי המובאים ברדב"ז.

בראשונה כו', ועל כרחין דאינו מחויב לקטוע ידו להציל פלוני, אף דע"י עדותן שקר נהרג בחנם, וזה קצת סעד, וכו' עכ"ל.

סכנת איבר – דברי האור שמח

בדבר סכנת איבר הובאו לעיל דברי הרדב"ז אשר חילק בין אונס שהגיע מן השמיים, כגון המובא במסכת ע"ז לבין אונס שהגיע מן השר, כגון המעשה שהובא לפניו בדבר שרצו לקצוץ איבר של אדם ובכך יימנעו מרצח חברו.

וכתב באור שמח (הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ז) וז"ל: כן מה שראיתי מביאים בשם הרדב"ז שחייב לקוץ את עצמו אבר כדי להציל חברו, ⁵⁹ נראה לי דאינו כן, וקצת סעד לזה מהא דאמרו בסנהדרין (דף מ"ד עמוד ב), וכששמעו חכמים בדבר אמרו להחזירו אי אפשר כו', דקא הדרי בהו כו', וברש"י שם (ד"ה דבעיא), והיה להן לומר לעדים שיקוצו את ידיהם, ועדים שנקטע ידן קודם מיתה אחר שנגמר דין פטור, וכדאמר שמואל (שם דף מה, ע"ב) דבעי לקיים בו יד העדים תהיה בו בראשונה כו', ועל כרחין דאינו מחויב לקטוע ידו להציל פלוני, אף דע"י עדותן שקר נהרג בחנם, וזה קצת סעד, וכו' עכ"ל.

וראיתי בגליון 'אור תורה' (רלא, במאמר של הגאון הרב עובדיה יוסף וכן כתב בשו"ת יב"א חלק ט חו"מ סימן י"ב) שהביא דברי הפני משה (ירושלמי סנהדרין פ"ו, ה"ג) שכתב שמדובר בעדים ששיקרו בעדותם על רוצח, ובזה הרי פסק ברמב"ם (סנהדרין פרק יד ה"ח) שאם נגמרה עדות הרוצח אפשר להורגו ביד כל העם ולכן גם אם יקטעו את ידיהם לא ינצל זה מדינו. ונדחית ראיית האור שמח.

ובאגרות משה (יו"ד חלק ב, סימן קע"ד) כתב לדחות דברי האור שמח שאף שבית הדין לא יאמינו להם ודאי מחויבים העדים עצמם לקצוץ ידיהם שהרי עוון רצח בידם אלא שאף שחזרו ממעשה העדות עדיין רשעים היו ולא היו מוכנים למסור איבר כדי לתקן את אשר עיוותו.

העולה מסעיפים א ו-ב וחתימתם

חייב אדם להכניס את עצמו לסכנה מועטת כדי להציל את חברו מפיקוח נפש, והמדקדק בדבר עובר באיסור לא תעמוד על דם רעך. ואם מכניס את עצמו לסכנה מרובה, נראה שיש בכך מידת חסידות כל עוד סכנתו פחותה מסכנת חברו.

ובשו"ע (או"ח סימן שכ"ט, סעיף ח) כתב וזה לשונו: הרואה ספינה שיש בה ישראל המטורפת בים, וכן נהר שוטף (וכן) יחיד הנרדף מפני אנס, מצוה על כל אדם לחלל עליהם שבת כדי להצילם. (וע"ל סוף סימן ש"ו מי שרוצים לאנסו אם מחללין עליו שבת).

ובמשנה ברורה (שם ס"ק יט) כתב וז"ל: מכל מקום אם יש סכנה להמציל אינו מחויב דחיו קודם לחיי חברו, ואפילו ספק סכנה נמי עדיף ספיקו דידיה מודאי דחברו, אולם צריך לשקול הדברים היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו המדקדק עצמו בכך בא לידי כך (פתחי תשובה חו"מ סי' תכ"ו). עכ"ל.

ג. הצלת גופו ע"י פגיעה בגוף חברו

דעת רבנו ברוך

וכתב בהגהות הרמ"א על המרדכי (מסכת סנהדרין פרק ארבע מיתות המתחיל ברמז תשי"ח) וזה לשונו: אם אמר הנכרי ליהודי קטע יד פלוני ואי לא קטילנא לך, אמר רבינו ברוך דמותר לקטוע מפני פקוח נפש וחייב לפרוע דמי ידו, ונראה דעל ידי אבר אחד מחללין שבת דבאבר אחד איכא סכנות נפשות כדאמרינן בהחובל דלמא בהדי דעיור עיניה נפיק נשמתיה, ואף על גב דרובא באבר אחד לא מייתי הא אמרינן ביומא אין הולכין בפיקוח נפש אחר הרוב, ומה בין זה לגב היד וגב הרגל דמחללין כדאיתא פרק שמונה שרצים. ויש דוחים דמחללים בשבות בעלמא

משמע בכלי ברזל אף בחבורה כל דהו מחללים לפירוש ר"ת כדאמר פרק הנשרפין דפרזלא מירויף זריף עכ"ל (לקוח מספר ערוגת הבושם).

לכאורה נראה שיש מכאן ראיה לדברי הרקאנטי, ורבנו ברוך מתיר לאדם לקטוע את יד חברו כדי להציל את נפשו משום שחייב אדם למסור איבר כדי להציל את חברו.

בשיעורי ר' דוד ור' שמואל חילקו בין הדינים

אך בשיעורי ר' דוד (כתובות דף ג, ע"ב, סעיף רלח) הביא דברי הגהות רמ"א אלו וביאר לחלק בין דין זה לדין שהביאו הרדב"ז והרקאנטי. וכתב שבמקרה שהנכרי אמר לראובן שיקטע את ידי שמעון ואם לא ייעשה כך יומת. בזה מותר לאדם לקטוע את יד חברו ובזה דיבר רבנו ברוך. אך אם לא כופה הנכרי על הישראל שיעשה את המעשה רק אפשר לו שאם יעשה כך ינצל, בזה נחלקו הרקאנטי והרדב"ז.

כחלוקה זו ביאר גם בשיעורי רבנו שמואל (סנהדרין דף עב, ע"ב, סעיף קנט) והביא ראיה לחילוק זה מהראב"ד, ולבסוף נתקשה בדבריו, וסיים בצריך עיון.⁶⁰

60. דין זה המובא במרדכי לכאורה אינו עניין לכאן שהרי שם הנדון הוא בהצלת אדם את עצמו על ידי פגיעה בחברו ויסוד דין זה בהצלת אדם את ממונו ע"י פגיעה בממון חברו כמובא במסכת ב"ק (דף קיד) וברמב"ם (הלכות גזילה ואבידה פ"ו ה"ד) וכן בהצלת אדם את גופו על ידי ממון חברו וכמובא במסכת ב"ק (דף ס) ע"ש. ואף שאינו עניין לכאן הבאתיו בקצרה להוציא מהתולים בדברי רבנו ברוך יסוד לדין תרומת כליה.

וכתב בשו"ת משנת יוסף (חלק ח, סימן קיח) שדן בדברי הכפ"ת (יומא פד, ע"ב) שכתב על גויים שאונסים את ראובן לסמא את עינו של שמעון ואם לא יעשה כן יהרגוהו וביאר הרב משנת יוסף שאין על שמעון חיוב למסור את עינו אלא שהגויים אונסים את ראובן לעשות כך ובכל מקרה אם יסרב הם יסמאו את עין שמעון ובזה יכול ראובן להציל את עצמו ע"י שיסמא את חברו ולא הוא שגזל עין חברו אלא הגויים גזלוהו. עכ"ד.

ושמעתי בשיעור של הגאון הרב אריאב עוזר שביאר את ההבדל בין דינו של המרדכי המופיע כאן לבין דין תרומת כליה ובראשית דבריו הביא את דברי הש"ך (יו"ד קנ"ז ס"ק ג) שכתב

לעיין באו"ח סימן שכח וסיים בכך שאין אדם מחויב למסור איבר כדי שלא לעבור על איסור לאו ובפמ"ג תמה על דבריו שהרי המעיין בסימן שכח יראה שמשמע משם הפוך שהרי שם למדנו לאסור חילול שבת לצורך הצלת איבר שאין סכנת איבר דוחה את השבת וביאר הגאון הרב אריאב עוזר שכונת הש"ך במה שכתב "עיין שם" שתראה שהדין שם לא דומה לדין ייהרג ואל יעבור כי שם מדובר במציאות שאין אונס להציל את האיבר אך כאן אין אונס למסור את האיבר. וכדברים אלו כתב הגאון הרב משה פיינשטיין (אגרות משה יו"ד חלק ב סימן קעד ענף ד).

ועוד שאל שם בדין לא תעמוד על דם רעך שאדם חייב לתת ממון לצורך הצלת חברו אך לא חייב למסור איבר ויש לעיין אם יכול החולה לאנוס את התורם ולקצור את הכליה ממנו. וביאר לאסור. ועוד שאל: מדוע אסור לכוף את תורם הכליה? איזה לאו עובר אם ייקח את הכליה מחברו? וענה שאיסורו בלאו "לא תוסף להכותו" וקשה שהרי לאו זה הוא אינו בכלל ג' עבירות שנאמר בהם ייהרג ואל יעבור?

ויש ליישב על פי דברי ר' שמואל בחידושים בקונטרסים בזכרון שמואל (סוה, פג) וכן בסנהדרין ובפסחים אך בזכרון שמואל באופן שלם. (יסודו בדברי ר' שמעון - ע"פ רש"י ב"ק ס) הגמרא אומרת שאסור לאדם להציל את עצמו בממון חברו. וברש"י מפרש כפשוטו וכל הראשונים חולקים על רש"י ומבארים שהאיסור הוא להציל את עצמו בחינם אך אם יישלם אח"כ ודאי שמותר והראב"ד בשיטה מקובצת (סוף ב"ק דף קיז) כותב שעיקר הדין כרש"י אלא שיש תקנה מימות יהושע בן נון שיכול להציל את עצמו בממון חברו ולשלם.

מה הסברה של רש"י? לא תגזול אינה מג' עבירות החמורות? אמר ר' שמואל כל דיני הדחיות שבתורה למיניהם נאמרו בתוך אדם לעצמו אבל מה שנוגע לממון חברך זה לא שייך לדיני דחיות וכן בלולב הגזול יש גם איסור של מצווה הבאה בעבירה ולא אומרים עשה דוחה לא תעשה מול חברך רק מול עצמך. וכן לגבי דיננו אנו שדין הצלת עצמו אינה יכולה לדחות את גזלת חברו. והוסיף ר' שמעון שכל הראשונים החולקים על רש"י סוברים גם הם כהבנת יסוד זה רק שלשיטתם אם בעל הממון היה כאן הרי היה חייב להציל את חברו על ידי ממוןו לכן גם כשאינו פה יהיה מחויב להצילו והניצול יישלם.

ממילא אי אפשר להוציא כליה מחברו בעל כרחו. כי בדין זה כל הראשונים מודים לרש"י שכיוון שהוא לא חייב לתרום כליה או גם לקחת ממנו בכוח אסור.

עוד יש לציין כאן דברי המנחת יצחק (חלק ה, תשובה ז, סעיף יז) שכתב שברור להלכה ולמעשה שהלכה כחולקים על רבנו ברוך ואסור לאדם להציל את עצמו על ידי חיתוך איבר מחברו וטעם הדבר משום שחברו אינו מחויב למסור איבר מגופו לצורך הצלתו ואפילו במקום שלא יהיה בקטיעת האיבר סכנה לכל גופו.

אבל אם האנס אומר ליהודי או תקטע יד חברך או תמות בזה הדין שונה ורשאי לקטוע יד חברו. כי האנס החליט שהיד תקטע ואין אדם מחויב למסור את חייו להצלת יד חברו. אך אם היה אומר תמסור יד של מי שאתה רוצה ותציל את עצמך בזה יהיה אסור.

פרק ד'

ביאור הגמרות
ויישוב דברי
הראשונים
והאחרונים
לענ"ד

פרק ד

ביאור הגמרות ויישוב דברי הראשונים והאחרונים לענ"ד

ראשית יש להדגיש שספר זה מונגש כספר הלכה ומובאים בו דברי גדולי עולם הלכה למעשה. אך בשונה משאר פרקי הספר, פרק זה אינו אלא דעתי הדלה בלבד ואין ללמוד ממנה מסקנות למעשה.

נראה לעניות דעתי שאפשר להעמיד את דברי התלמוד הבבלי והירושלמי באופן שלא יסתרו זה את זה וכעולה מדברי הרדב"ז.⁶¹

ויעלה לנו להלכה כמשמע מהירושלמי שמותר לאדם לסכן את עצמו כדי להציל את חברו ואולי אף חייב, וכמו שהבין בעל הגהות מיימוניות. אלא שאפשר לבאר שלר"ל לא הייתה סכנה גדולה כל כך במעשהו וסכנתו דומה למובא במסכת סנהדרין (דף עג) בדין לא תעמוד על דם רעך וכמובא שם שאדם חייב להציל את חברו מלסטים הבאים עליו להורגו.⁶²

בכל המקרים המובאים בבבלי אין ראיה ברורה לרמת הסכנה שאליה האדם נכנס וכן אין ראיה מהגמרא בניהה במעשהו של רבי טרפון כמובא לעיל בדברי הצ"א.

61. וכן הוא בדברי הצ"א בחלק י, סימן כה, פרק כח, ולא כדבריו בחלק ט, סימן מה, וכן הובא באריכות בכתבי עת של הרב מאיר יוסף סלושץ בשם "אם חייבים להכנס לספק פיקוח נפש כדי להציל את חברו".

62. שהרי אי אפשר לומר שאין כלל סכנה בהצלת חברו מלסטים אלא שיש בכך ככל הנראה סכנה מועטת (הגאון הרצי"ה קוק בספרו לנתיבות ישראל חלק א, קיח כתב שמוכח מכאן שהבבלי והירושלמי אינם חולקים משום שבהצלה מלסטים ישנה סכנה) וכן יש, לעניות דעתי, לדחוק בדברי המאירי ולחלק בין סכנה מועטת לסכנה מרובה.

לכן נראה לי לבאר שאדם חייב לסכן את עצמו סכנה פחותה, כהבנת הרדב"ז, האגודת איזוב והמשנ"ב ואין חולק בזה.

לגבי סכנה גדולה יותר, קשה לאמוד מתי אדם מחויב להיכנס אליה ומתי לא, שהרי כל מקרה לגופו. וכן כל אדם נדון בהתאם לעצמו, יש אדם החושש יותר מחברו ויש אדם אשר תושייה וקור רוח מלווים את מעשיו.⁶³

63. שאלתי את הגאון הרב שלמה אבינר אחר שראיתי את דבריו בדין תרומת כליה. מדוע לא

נאמר שאדם חייב לתרום כליה? מדוע דין זה אינו אלא מידת חסידות?

הרב ענה שאי אפשר לדרוש מאדם לעשות מעשה התלוי בטרחה כ"כ גדולה וכן דורש ניתוח וכאב. ישנם אנשים שכואבת להם השן והם מפחדים ללכת לרופא שיניים אך תדרוש מאדם כזה לתרום כליה? אנשים חוששים מדברים הרבה יותר וניחים מזה. כמו כן כישנן אימהות ששומעות על בן שלהם שמעוניין לעשות מעשה ולתרום כליה והן מפחדות ומתנגדות, אני אומר לילדים לא להקשיב בכזה מצב. כמובן לא להתחצף אך בדרכי נעם לתרום. לא להימנע ממעשה כזה משום פחד של האם.

שאלתי את הרב אם כך, כאשר מדובר באדם בעל יכולת גופנית ונפשית אשר אינו חושש מהניתוח ויש ביכולתו על פי דעת הרופאים ואנשי המקצוע לעמוד בתרומה. האם על אדם כזה נוכל להגיד שאין מידת חסידות במעשהו אלא חיוב גמור?

הרב ענה שברור שכל אדם מחויב בקיום מצוות לפי כוחו ותכונותיו ולכן ודאי שאם אדם בעל יכולת לשבת וללמוד תורה שמונה שעות ביום יש עליו חיוב גמור לבצע זאת וכמו כן בדין תרומת כליה אדם שכשיר מבחינה גופנית ונפשית לתרום כליה יש עליו חיוב גמור לעשות זאת.

עוד ראיתי בעניין זה את דברי הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג (מאמר קדושים תהיו המופיע באתר ישיבה) שיש לחלק את המצוות לשני סוגים: ישנן מצוות אשר הובאו במפורש בתורה ובפוסקים, כגון תפילין וציצית וישנן מצוות כלליות, כגון ועשית הישר והטוב ולמען תלך בדרך טובים ושונני מהותי ישנו בין שני סוגי מצוות אלו שהמצוות המפורטות אחידות הן בין אדם לאדם ובין זמן למשנהו ולעולם נאסר על יהודי לאכול בשר טרפה ונבלה אם לא במצב של פיקוח נפש אך אלו המצוות אשר תלויות בכלליות האדם שונות הן בין אדם לחברו ולכן גאוותו של האדם ומידותיו נמדדים לפי אופיו הכללי ואין בהם דין כללי לכל ישראל כאחד. דוגמה לדבר מביא הגאון הרב זלמן נחמיה מדיני השבת אבדה (שו"ע חו"מ סימן רנט, סעי' ה) שכתב וז"ל: אף על פי שמן הדין במקום שרוב עובדי כוכבים מצויים, אפילו נתן ישראל בה סימן אינו חייב להחזיר, טוב וישר לעשות לפנים משורת הדין להחזיר לישראל שנתן בה סימן. והוסיף הרמ"א: ואם הוא עני ובעל אבידה עשיר, אין צריך לעשות לפנים משורת הדין.

כך גם מוכח מדברי הגאון הרב אונטרמן שכתב שאדם מחויב לסכן את עצמו כדי להציל את חברו באותה מידה שבה היה מסכן את עצמו כדי להציל את ממון עצמו.

יש לציין שני דברים נוספים. ראשית, איני מבין מדוע נקטו האחרונים למעשה נגד דברי הגהות מיימוניות. הב"י הביא את דבריו, ואף אם לא הביאם בשו"ע סוף לא דחאם.⁶⁴ ועוד, שהרדב"ז כתב עיקר כירושלמי. ועל דברי האגודת איזוב, שרצה לדחות דברי הירושלמי משום שבבבלי מוכח שחולק עליו, קשה, שהרי גם בבבלי ודאי שחייב לסכן את עצמו ברמה מסוימת כדי להציל את חברו שהרי אי אפשר לומר שאין סכנה כלל בהצלה מלסטים. ולעניות דעתי, טעם השו"ע שלא הביא דברי הגה"מ בספרו משום שכל אדם נידון על פי מעשיו וכמובא בדברי הרב אונטרמן ולא רצה השו"ע להביא דבריו לשיעורים.

עוד נראה לי שעיקר בהבנת דברי הרדב"ז שמסירת איבר להצלת חברו חמורה מסכנה, ולכן אף שבמסירת האיבר אין סכנה מרובה אינו מוגדר כחייב. אך ליבי נוטה לומר שעדיין העיקר לחלק בין איבר חיצוני כיד או רגל אשר נטילתו משאירה את האדם בעל מום, לבין איבר ככליה שאין אחר נטילתה שום שינוי באורח חיי התורם, וכדברי הגאון הרב זילברשטיין.

עולה מדברי הרב שבנדון שלנו שרוב הפוסקים אמרו שדין תרומת כליה הינו מידת חסידות יהיה דין שונה בין אדם אחד למשנהו וצריך הפוסק לעמוד על טיבו ועל תכונותיו של השואל כדי לדעת האם המעשה הינו מותר, אסור או אולי אף חייב גמור בשל תכונותיו של השואל. 64. ויש לעיין בדברי האחרונים במקום שבו מרן השו"ע הביא דין בב"י אך לא חזר לשנותו בשולחן ערוך.

וביביע אומר (חלק ז או"ח, סימן כב, סעיף ו) שבמקום שלא הובאו דברי הב"י בשו"ע אם ישנם ראשונים החולקים על דין זה כנראה שראה השו"ע את דבריהם וחזר בו מדבריו בב"י. ויש לעיין בדבריו אם עומדים בקנה אחד עם היחס בין דברי הגהות מיימוניות לבין שאר ראשונים בדיננו אנו. ועיין בדברינו בהבנת הראשונים באריכות והדבר לא בהיר בעיני שאפשר לומר בנדון הצלת חברו שהשו"ע חזר בו והכריע שלא כהגה"מ.

היוצא מהבנתי בסוגיה שאין לדקדק יתר על המידה, ואדם אשר בריאות גופו ונפשו מאפשרים לו לתרום כליה ראוי שייבחן האם מניעתו מתהליך התרומה אינו בגדר דקדוק יתר, ויבחן עצמו כדברי הגאון הרב אונטרמן, וישקיע בהצלת חברו כהשקעתו בהצלת ממון עצמו.⁶⁵

65. אחר כותבי דברים אלו ראיתי בשו"ת 'ויען דוד' לגאון הרב חיים יוסף דוד ווייס (חלק ד, סימן קא, נתיב טו) שכתב שאדם אשר היה מוותר על כליה שלו מחמת ממון חייב לתורמה כשאי אפשר על ידי אחר.

פרק ה'

דברי
האחרונים
בדין תרומת
כליה

פרק ה

דברי האחרונים בדין תרומת כליה

כדי להבין ולהתייחס בצורה הנכונה לפסקי האחרונים בני הדור הקודם ובני דורנו חשוב מאוד להבין את הזמן שבו ניתנו פסקי ההלכה ואת מצב הרפואה באותו הזמן.

דעת המנחת יצחק (תשכ"א)

ראשון הפוסקים אשר דן בדין זה ממש הוא הגאון הרב יצחק יעקב ווייס בעל המנחת יצחק. בספרו (חלק ו סימן ק"ג) פסק הרב שהדבר אסור, ונימק דבריו בכך שאף למתירים לאדם להכניס את עצמו לספק סכנה משום ודאי סכנה של חברו, מדובר שוודאי ינצל חברו.

יש לציין שפסק זה נכתב בשנת תשכ"א, כשלוש שנים לפני השתלת הכליה הראשונה שנעשתה בארץ. ובשלב זה הרופאים עדיין לא עמדו על התאמת הכליה בין הנתרם לתורם עד כדי שחלק גדול מההשתלות הסתיימו בדחיית השתל ומוות מוקדם לנתרם.

וסיים שם הרב וז"ל: "ויש לברר כל זה, וכתבתי כעת רק להעיר. ואי"ה עוד חזון למועד בעזה"י."

פסק הציץ אליעזר (תשכ"ו)

בשנת תשכ"ו (בציץ אליעזר לא ברור הדבר ואולי נכתב כבר בשנת תשכ"ה) התפרסמו שני פסקים נוספים בנושא, הראשון מבעל הציץ אליעזר (חלק ט סימן מ"ה) שם פסק הרב לאסור, אך סייג דבריו וזה לשונו: אלא אם כן סגל חבורה של רופאים מומחים יחליטו אחרי עיון מדוקדק שהדבר לא כרוך בספק סכנת נפש למנדב, וכולי האי ואולי. עכ"ל. ועוד סייג שאף שאינו חיוב, יש מקרים בהם יש בזה מידת חסידות,

כגון – וז"ל: מקרה שאירע שאשה רוצה להכניס את עצמה לספק סכנה לנדב אחת מכליותיה להצלת בנה הלומד תורה שמחוסר ב' הכליות לא עלינו, אפשר לומר שמותר לה לעשות זאת ואין כל איסור לסייע בכך ואולי יש עוד מצוה בזה.⁶⁶

דברי הסטייפלר (תשכ"ו)

והובא בקהילות יעקב (אגרות ורשימות קהילות יעקב חלק ה) תשובה לרה"ג הרב משה ניישלאס מהגאון הרב הסטייפלר במקרה של חולה כליות אשר אחותו רוצה לתרום לו אחת מכליותיה, וכתב שעל זה כתב האגודת איזוב שלא לדקדק ביותר, ובוודאי מצוה היא עושה [יש לציין שתשובה זו נכתבה בשנת תשכ"ו וסכנת התורם הייתה גדולה אז בהרבה מסכנת התורם היום, וכן אחוזי הצלחת הניתוח היו נמוכים מההצלחות היום].

עוד הפנה שם לדברי הפת"ש (יר"ד סימן קנ"ז ס"ק ג) בשם התפארת ישראל וז"ל: מכל מקום מותר להכניס עצמו לספק סכנה היכא דלא שכיח היזיקא, ומצוה דעסיק בה אגוני מגני וראיה מרבי עקיבא שהכניס עצמו לספק סכנה בנטילת ידים שהיה סומך אל עצמו שלא יניחו שומר האסורים למות בצמא כדאיתא בעירובין דף כ"א ע"ש. עכ"ל.

המשנה הלכות (תשל"ג)

בשנת תשל"ג נשאל בזה הגאון בעל המשנה הלכות (חלק ו סימן שכ"ד) וחשש בעיקר משום ספק סכנה, וסיים דבריו שאינו מורה בזה לא לאיסור ולא להיתר עד שישאלו לגדולים נוספים בני דורו.

66. עוד ביאר בדין זה בדבריו בחלק י, סימן כה, פרק ז ופרק כח.

הגאון הרב שלמה דיכובסקי (תשל"ז)

בשנת תשל"ז נשאל בדין זה הגאון הרב דיכובסקי (הובא בספר נאות דשא, בסופו) ואחר שהביא את הדיון בסוגיה כתב שוודאי שהדבר מותר והעושה כן חסיד ייקרא.

הרב הוסיף מספר נתונים הנוגעים לתרומת כליה ואלו דבריו: "כתב ד"ר יעקב לוי (נעם חלק י"ד "תחליפי הכליה בהלכה") ניתוח כליה בוודאי פחות מסוכן, בתנאים הסטרייליים שבימינו מחיתוך יד או רגל או עקירת עין שבימי הביניים. המוחה המפורסם להשתלת כליות פרופ' המבורגר (פריס) כותב שלפי נסיונותיו הסיכון הוא 0.24 אחוז" [בשיחה עם ד"ר בויקוס מנהל המכון הנפרולוגי לילדים בבית החולים "תל השומר" נאמר לי כי לפי הספרות הרפואית החדשה נחשב הסיכון של התורם ל-1:2000] עכ"ל.

התפתחות הרפואה⁶⁷

במהלך השנים פיתחו הרופאים תרופות נוגדי דחייה של אברים מושתלים, ובכך הצליחו לצמצם את אחוז הכישלונות משנה לשנה כך שבשנת 1983 אחוזי ההצלחה עמדו על כ-70% ובתחילת שנות התשעים עמדו כבר על 90%. כיום, קשה לאמוד בצורה מדויקת את אחוזי ההצלחה, אך נראה שאחוזי הכישלון והדחיה המיידית של התרומה עומדים על פחות מאחוז בודד.

יש לציין שהנתרם לוקח מדי יום ביומו תרופות נוגדות דחייה למשך כל חייו.

בתרומת כליה מן החי כ-50% מהנתרמים יזכו להצלחת ההשתלה לאורך שנים רבות, ואילו אצל ה-50% הנותרים הכליה תדחה במהלך עשר השנים הראשונות.

67. עיקרי ענייני הרפואה המובאים כאן מקורם באתר ויקיפדיה בערך השתלת כליה.

בראיון של פרופ' סולי מזרחי, מנהל המחלקה הכירורגית במרכז הרפואי "סורוקה" (אצל פרופ' רפי קרסו 20/06/2016), נאמר שככל שעוברות השנים מצליח עולם הרפואה בסיעתא דשמיא גדולה לייצר תרופות טובות יותר ויותר, ולכן אי אפשר לאמוד היום כמה זמן יצליח המושתל לשמור על הכליה המושתלת בגופו שהרי מושתל מלפני עשר שנים לקח תרופות ברמה נמוכה בהרבה מהתרופות אשר מקבל היום וכן בעתיד בע"ה.

לסיכום

ככל שעוברות השנים מתקדמת הרפואה בסיעתא דשמיא בצעדי ענק.⁶⁸ אחוזי ההצלחה בתרומות הכליה עומדים על מעל תשעים אחוז, כן זמן ההתאוששות של התורם הולך וקטן מאז שהתחילו לעשות את הניתוח בצורה לפרוסקופית (ניתוק הכליה נעשה על ידי מצלמה ושלושה חתכים קטנים בגודל של כשני ס"מ והוצאת הכליה נעשית ע"י חתך של כשבעה ס"מ בתחתית הבטן).

דעת פוסקי ההלכה היום

פוסקי ההלכה הלכו יד ביד עם התקדמות הרפואה, ואף שבתחילה היו שהתנגדו למהלך (הצ"א והמנחת יצחק) היום כמעט כל פוסקי ההלכה נוקטים שתרומת כליה הינה מידת חסידות. כמו כן כבר מצינו שנמצא

68. הגאון הרב גרעון פרל במאמרו "בדין תרומת איברים מן החי להציל את חברו" אשר התפרסם בספר 'בניין אריאל' (לזכר אריאל טובי, עמוד 273) הביא בסוף דבריו את דברי הרב פרופסור אברהם סופר אברהם אשר פירסם בניסן תשמ"ה מאמר בנדון וז"ל: עד התקופה האחרונה מתו שלושה בני אדם מתוך כשבעת אלפים תורמי כליה עקב הניתוח וכן אין עדות לשום פגיעה בתיפקוד הכליה הנשארת או בחייהם של התורמים. אשר לחולה המקבל את הכליה יש שיפור ניכר מאד במצבו ובנוסף גם הארכת ימי חייו ברובם לעומת החולים המטופלים בדיאליזה מאז עברו למעלה מעשרים שנה ונושא ההשתלות התפתח בצעדי ענק ואלפי בני אדם ניצלו בזכות ההשתלות ואחוז הסיכונים ירד ביחס לאחוז הסיכויים לחיות, כך שאין ספק שיש לעודד את הציבור למצווה זו של הצלת נפשות.

מי שנוטה אפילו לחייב בתרומה את מי שכשיר לכך מבחינה גופנית ונפשית.

בין הפוסקים התומכים בתרומת כליה⁶⁹ נמצאים הגאון הסטייפלר (שכבר בשנת תשכ"ו תמך בתרומת כליה), הגרש"ז אויירבך (הובא בנשמת אברהם יו"ד סימן קנ"ז), הגאון הרב שאול ישראלי (אסיא זנח כרך טו, התשנ"ז, התשובה נכתבה בשנת התשנ"ג),⁷⁰ האגרות משה (יו"ד חלק ב, סימן קעד), הגאון הרב חיים דוד הלוי⁷¹ (אסיא כז"ח), הגאון הרב שאר ישוב הכהן (כתב עת 'וחי בהם' א, תשנ"ב, עמוד 62), הגאון הרב חיים קנייבסקי (דרך שיחה, עמוד ט), הגאון הרב משה שטרנבוך (תשובות והנהגות חלק ג, סימן קס, וכן בחלק ב, סימן תשלג, ובחלק ה, סימן שפח), הגאון הרב יצחק שמואל שכטר (ישיב יצחק חלק ט, סימנים פב-פז),⁷² הגאון הרב אשר וייס (מנחת אשר ח"ג, סימן

69. הלכתי לגאון הרב אביגדור נבנצאל לבקש הסכמה לספרי והרב אמר לי שהוא מפרד לתת הסכמה לספר כזה. לא הבנתי את דברי הרב אך שאלתי האם הוא מתנגד לנושא והרב אמר שחס ושלום להתנגד לדבר כזה אך הסכמה הוא לא ייתן.

70. הגאון הרב ישראלי כתב וז"ל: איבר או רקמה דוגמת כליה וכיוצא בזה שאינו עומד להתחדש בגוף התורם וכו' אם כי מידת חסידות יש בדבר ואשרי חלקו מי שיוכל לעמוד בזה וכו' ויש להמליץ על זה בתור מעשה שהוא מגדר לפנים משורת הדין. עכ"ל. הרב הדגיש בשאלה שמדובר על תרומת כליה או אונת כבד וכו' ולמסקנה לפי דבריו נראה שאף שבתרומת כליה אין חיוב כי אם מידת חסידות מכל מקום בתרומת כבד לכאורה הדבר הינו חיוב גמור וצ"ע. וראיתי שהרב ד"ר מרדכי הלפרין (הכינוס הבינלאומי הראשון לרפואה, אתיקה והלכה, תשנ"ג, עמוד 195, הערה 10) הכריע שאף באיבר שגזעו מחליף אין לחייב את התרומה ומכל מקום ראוי לכלול זה בגדר לפנים משורות הדין שאין האדם חסר ממש על ידי זה.

71. הרב מדגיש שם בתחילת דבריו שאין בדבריו הוראת הלכה למעשה אך בהמשך דבריו אומר שאי אפשר לאסור תרומת כליה מן החי. וזה לשונו: "והרי זה (הרב מדבר על הבריאה שבא לתרום) דינו כדין החולה עצמו שהותר הניתוח, ועל כל פנים לא ניתן בשום פנים לעניות דעתי לאסור".

72. ובסוף סימן פז כתב הרב שעל התורם לברך ברכת הגומל בלי שם ומלכות אך החולה שקיבל כליה, יברך ברכת הגומל אחר שיבריא עם שם ומלכות. ובספר חזון עובדיה (טו בשבט וברכות הלכות ברכות ההודאה סע' כא עמוד שעח) חלק על דבריו וכתב שתורם כליה יברך הגומל בשם ומלכות.

קכג), הגאון הרב יצחק זילברשטיין⁷³ (חשוקי חמד סנהדרין מד, וכן בשיעורים לרופאים), הגאון הרב יוסף שלום אלישיב הגאון הרב עובדיה יוסף (יחזה דעת חלק ג, סימן פד; יביע אומר חו"מ חלק ט, סימן י"ב⁷⁴), הגאון הרב יצחק יוסף (ילקוט יוסף כיבוד אב ואם פרק ט, סעיף ז) הגאון הרב שמואל הלוי וואזנר (שבט הלוי חלק יא, סימן קצה)⁷⁵ הגאון הרב מאיר מאוזו (ירחון 'בית נאמן' גיליון 73, פרשת דברים, אות טז) הגאון הרב ישראל מאיר לאו (יחל ישראל חלק ב, סימנים עדיעה) הגאון הרב משה שלמה עמאר (שמע שלמה חלק ה, חו"מ סימן ז) הגאון הרב לוי יצחק היילפרין (שו"ת 'מעשה חושב' חלק ד, עמוד סח) ורבים נוספים.⁷⁶

73. החשוקי חמד (סנהדרין דף מד, ע"ב) כתב לגבי תרומת כליה לאדם שאם לא תושל בו כליה ימות תוך שבוע, ונמצא אדם המתאים לתרומה זו, שאין בזה חיוב, וזה לשונו בסוף התשובה אחר שהביא דברי הרדב"ז, הרקאנטי, והחת"ס: אך יתכן שכל דבריהם לא נאמרו אלא בקטיעת איבר, שאז חברו יחסר איבר בגופו ויהיה מוגבל, אבל בתרומת כליה, שאינו מורגש כלל, ויכול האדם לחיות בזה עד מאה ועשרים שנה, בלא סיבוכים, יתכן שגם הרדב"ז יודה שהאדם מחויב בכך. אך נראה שאינו מחויב בדבר, כיוון שבפעם הניתוח יש בזה סיכון, ולשיטת הרדב"ז אין אדם מחויב להסתכן כדי להציל את חברו. עכ"ל.

ואני הקטן איני מבין דבריו וכי בשביל סכנה מועטת כהרדמה בניתוח יהיה פטור מהצלת חיי חברו, ולכאורה על סכנה מעין זו נאמר שהמדקדק בכך סופו בא לידי כך, וכמובא לעיל בפרק ו סע' ג ע"ש, ואף לרדב"ז נראה שחיוב גמור הוא וצ"ע.

74. וסיים בשו"ת יבי"א הנ"ל וז"ל: "נראה שהעיקר שיש להתיר לאדם בריא לתרום כליה אחת מכליותיו להצלת חייו של אדם מישראל הנתון בסכנת נפש במחלת הכליות, ומצוה נמי איכא. וראויה מצות הצלת נפשות להגן על התורם אלף המגן. ומכל מקום בודאי שיש לעשות זאת רק ע"י רופאים מומחים, ושומר מצוה לא ידע דבר רע. והשי"ת יאיר עינינו בתורתו, ויצילנו משגיאות, ומתורתו יראנו נפלאות, אמן."

75. הובאה דעתו ודעת פוסקים נוספים בשו"ת חיי הלוי חלק ה סימן קכ וכן בשו"ת 'אשר הנן' חלק ג, סימן קי. ובתשובתו בחלק יא סיים דבריו וז"ל: א. לחייב נדבת כוליא בנ"ד, לא יעלה על הדעת. ב. לעורר בדרך צבורי לנדבת לב, על נתינת כוליא עדין צל"ע. ג. אם אדם בריא לגמרי או קרוב משפחה בריא הכניס עצמו לזה ועלתה בידו, ולחולה בשלמות, ודאי חסד עשה ויקח שכר מן השמים. ד. דבר פשוט דלהלכה אין להפקיר איברי אדם גם להציל אחרים. ה. איברא פשוט דבחיוב הצלה בפקו"נ אין להסתכל אם יוגרם להמציל חולי שאין בה סכנה (סתם) כמבואר שבט הלוי ח"ה סוס"י רי"ט.

76. ועוד ראיתי מאמר מהגאון הרב אורי יונגרייז (מובא בספר 'עטרת שלמה', עמוד קלט והלאה) המאריך בדברי הגמרות והראשונים בדין תרומת איברים מהחי וביאר בטוב טעם ודעת דין זה והרוצה להרחיב היריעה יעיין שם.

וכתב לי ידידי הגאון הרב אלחנן נפתלי פרינץ בדין הרוצה לתרום כליה ואביו מתנגד ואלו דבריו: הבית לחם יהודה (יורה-דעה רמ, טו) כתב: "בן שיודע שאביו ואמו מצטערים על שהוא מתענה לא יתענה בתעניות שאינן חובה", וממילא כיוון שאין חיוב לתרום, עולה דאין לו לצער את הוריו ויש להעדיף את מצות כיבוד אב על מצות תרומת כליה (אולם זהו כשיש אחר שיכול לתרום או מקור אחר לקבל את התרומה).

הגר"י זילברשטיין בשיעורו בכ' בתמוז תשנ"ז (הובא בספר 'בנתיב החינוך' פ"ג, הערה 493) אמר שאם האב מתנגד שבנו יתרום כליה, כיוון שתרומת כליה אינו חיוב מדינא אלא רק ממידת חסידות, ואילו מדין כיבוד אב ואם יש עליו חיוב למנוע צער מאביו. לפיכך אין לו לתרום, אם יש תורם אחר.

בילקוט יוסף (כיבוד אב ואם ט, ז) איתא: "הרוצה לתרום כליה לאחד מקרוביו, ואביו מונע בעדו, ואביו יצטער מכך אם יתרום את הכליה, יש אומרים שאסור לו לתרום את הכליה עד שאביו יתן את הסכמתו. ויש חולקים ואומרים שמותר לו לתרום כליה לקרובו, ובפרט לבנו או לאשתו, אף בלא רשות אביו. והנכון הוא שיפציר באביו על ידי רבנים ותלמידי חכמים שישפיעו עליו לתת את הסכמתו לכך, אחר שבזמן האחרון לא שכיח סכנה כל כך בתרומת כליה. ויש בדבר הצלת נפשות, כשאין אפשרות אחרת".

בשו"ת וישמע משה (ד, רפז) כתב בשאלה זו שהגריש"א זצ"ל, והגר"נ קרליץ כתבו דאין לך חסד גדול מזה (אף שאביו מתנגד). וכתב הגר"ש גראס דינסה לפייס את אביו ואם הוא עדיין מתנגד ישראל שאלת חכם (שכן ישנם מספר סיבות שבגללן יתכן שהאב מתנגד). וע"ע בשו"ת 'שואלים ודורשין' (ט, פו).

פרק ו'

דינים
נוספים
הסובבים
את החלטת
תורם הכליה

פרק ו

דינים נוספים הסובבים את החלטת תורם הכליה

בפרק זה ננסה לעמוד על הדברים שאותם משקיע תורם הכליה, כגון צער, ממון, ביטול תורה ועוד.

א. בדין חיוב האדם לצער את עצמו כדי להציל את חברו

כתב בהפלאה (קונטרס אחרון סימן פ, סעיף יב) שאף שהשו"ע לא הביא את דברי ההגהות מיימוניות שחייב אדם להכניס עצמו בספק סכנה כדי להציל את חברו, מכל מקום ודאי שחייב לצער את עצמו לצורך הצלת חברו. וכן כתב המהר"ם שי"ק (יו"ד סימן קנה).

ובב"י (אבן העזר סימן פ) הביא מחלוקת בין הראשונים במקרה שבו פסקו מזונות לאישה מניקה והיא חפצה לאכול מאכלים המזיקים לוולד וכתב הרמב"ם שאין רשות ביד בעלה למונעה מאכילתם ותמהו על דבריו הר"ן והמ"מ.

דין זה הובא בשו"ע (אבן העזר סימן פ, סעיף יב) שהביא דברי הרמב"ם בתחילה ולאחריו דברי החולקים. ותמה על דבריו החלקת מחוקק (ס"ק כב) והרחיב בדבר הבית שמואל (ס"ק טו) וכתב שאם מגיע מזה לוולד ספק סכנה ולה אין סכנה כלל אלא צער, כיצד נאמר שמכוח צער תסכן את הוולד? ואם גם לה יש סכנה, אין מי שחולק על זה שהרי חייה קודמים, וניסה לדחוק שאפשר לומר שאף על גב שהוולד מגיע לכלל ספק סכנה מכל מקום מותרת לאכול, כמובא במסכת נדרים (דף

פ, ע"ב) כביסתן וחיי אחרים כביסתן קודמת ואף על גב שאינו אלא צער.⁷⁷

וסיים בבית שמואל שמכל מקום קשה, שהרי אף שאלו הם דברי רבי יוסי, הרי חכמים חלקו על דבריו, ומהיכן לו לרמב"ם לפסוק כרבי יוסי נגד דברי חכמים? עד כאן דבריו.

ואולי יש לומר כפי הנראה מדברי הב"י בסוף דבריו שכשהיא מתאוה למאכל מסוים אין לחוש לסכנת הוולד וכמובא לעיל (במעשה מר זוטרא במסכת כתובות דף סא) שאדם התאב לאכילת מאכל מסוים נמצא בסכנה אם לא יאכל ממנו.

ומכל מקום נראה עיקר בב"י ובשו"ע שלא כדברי הרמב"ם וכן עיקר בח"מ ובב"ש שם שחייב אדם לצער את עצמו לצורך הצלת חברו.

ראיית המגן אברהם ממעשה אשת רשב"י

ובמגן אברהם (סימן קנו, ס"ק ב) כתב על פי הגמרא במסכת שבת (דף לג, ע"ב) שם מובא שרבי שמעון בר יוחאי חשש שמא הרומאים יענו את אשתו ועקב הצער היא תגלה להם את מקום המסתור שלו ונקט שם שחששו נובע משום שנשים דעתן קלה והיא לא תעמוד בעינויים שלהם. ומכאן למד המגן אברהם שיש חיוב על האדם להצטער כדי להציל את חברו.

ויש להעיר על דבריו שמא עינויים אלו שיבואו על אשת רבי שמעון בר יוחאי עלולים אף להמית אותה, ואולי יש ללמוד מכאן לא רק על צער שחייב אדם לסבול משום סכנת חברו אלא אף על סכנה שאליה חייב להיכנס. וצריך עיון.

77. ולא כנצי"ב בהעמק שאלה המובא לעיל שביאר שכביסתן אינה צער אלא ספק סכנה. ועוד הובא לעיל בדברי הנצי"ב והצ"א ראייה מהירושלמי לדין זה. עיין פרק ב, הערה 33.

יש להזכיר פה את דברי הנצי"ב בהעמק שאלה וכן את דברי הצ"א שלמדו כדברי המ"א מהירושלמי.⁷⁸

ובשו"ת 'דברי יציב' (חושן משפט סימן עט, ס"ק לא) כתב שחייב לצער עצמו ולהחליש עצמו בתרומת דם וכדומה כדי להציל את חברו.

ב. האם חייב לבזות את עצמו כדי להציל את חברו?

כתב הגר"ש קלוגר (בחכמת שלמה חו"מ סימן תכו) שכיוון שדין הצלת רעהו נלמד מדין השבת אבדה וכמו שחייב אדם להציל את ממון חברו חייב הוא להציל את גופו (כמובא בסנהדרין עג, ע"א), אם כן דינם שווה ובמקום בזיון פטור מלהצילו אם אינו יכול לשכור אחרים שיעשו זאת.

והביא דבריו בשו"ת 'דברי יציב' (חושן משפט סימן עט) וכתב שמצא בהגהות מהבית מנחם (נדפס בתחילת שו"ת מהר"ח או"ז בסימן רמ"ד) שהסתפק בזה, ולפשטות דברי התוספות במסכת סוטה (דף י, ע"ב) הלבנת פנים כשפיכות דמים ממש, וממילא כמו שאין צריך להיהרג אין צריך להתבזות לצורך הצלת חברו. וכן מובא במסכת סנהדרין (דף עה, ע"א), במעשה שהעלה ליבו טינא (ראה להלן), ואמרו ימות ולא תעמוד לפניו ערומה, ואינה צריכה להתבזות כל כך כדי להצילו.⁷⁹

78. ובספר 'אמרי בינה' (או"ח סימן יג, אות ה) תמה על דברי המ"א וכן על דברי הרדב"ז בחלק ג תשובה תרכ"ז וכתב שאינו מבין כיצד פסקו נגד דברי הירושלמי. ולי צ"ע האם ראה דברי הרדב"ז בחלק ה תשובה רי"ט.

79. העיר לי חברי הרב משה מאיר אבינר שברמב"ם (הלכות יסודי התורה, פרק ה, הלכה ט) כתב טעם לדין הגמרא שלא יהיו בנות ישראל הפקר ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות ואם כך אין מגמרא זו ראייה לביזוי בשאר מקומות (ואחר כותבי זאת ראיתי שכיוון לדברי הכלי חמדה {פרשת כי תצא, אות ה}).

ובשו"ת 'אגרות משה' (יו"ד חלק ב, סימן קע"ד) הביא דברי החכמת שלמה וכתב על דבריו וז"ל: פשוט במחילת כבוד גאונים אלו אשר הוא טעות גמור ושרי להו מרייהו, דדברי חכמת שלמה הא ודאי חס ושלום לאומרם דאם כבוד שמים נדחה דהרי נדחו כל איסורי התורה החמורים ביותר כשבת ומאכלות אסורות מפני פקוח נפש של פחות שבפחותים ואפילו בשביל עובר עבירות לתיאבון כל שכן שנדחה כבוד בשר ודם אף של הגדול שבגדולים. עכ"ל.

טעמו העיקרי של הגאון האג"מ משום שהגמרא במסכת בבא מציעא (דף ל, ע"ב) כותבת וז"ל: אמר רבא: כל שבשלו מחזיר – בשל חברו נמי מחזיר שאדם פטור מלהשיב אבידה דווקא במקום שאם הייתה זו אבדתו שלו הוא לא היה מתאמץ בהשבתה. אך ודאי שכל אדם היה מתאמץ ומבזה את עצמו כדי להציל את חייו.

הגמרא בסנהדרין – מעשה דהעלה ליבו טינא

וזה לשון הגמרא שם: אמר רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשה אחת, והעלה לבו טינא. ובאו ושאלו לרופאים, ואמרו: אין לו תקנה עד שתבעל. אמרו חכמים: ימות, ואל תבעל לו. – תעמוד לפניו ערומה? – ימות ואל תעמוד לפניו ערומה. – תספר עמו מאחורי הגדר? – ימות ולא תספר עמו מאחורי הגדר. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני. חד אמר: אשת איש היתה, וחד אמר: פנויה היתה. בשלמא למאן דאמר אשת היתה – שפיר. אלא למאן דאמר פנויה היתה מאי כולי האי? – רב פפא אמר: משום פגם משפחה. רב אחא בריה דרב איקא אמר: כדי שלא יהו בנות ישראל פרוצות בעריות. ולינסבה מינסב! – לא מייתבה דעתיה, כדרבי יצחק, דאמר רבי יצחק: מיום שחרב בית המקדש ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה, שנאמר מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם.

והביא בדברי יציב מדברי הירושלמי שצריך להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חברו וכל שכן שחייב לבזות עצמו לשם כך, ודברי הגמרא שהעלה ליבו טינא שונים משום שגרם לעצמו⁸⁰ ועוד שבביזיון גדול כל כך לא דיברו.

וכתב הגאון הרב יצחק ווייס בספרו מנחת יצחק (חלק ה, תשובה ז, סעיף יח) בשם בעל הכלי חמדה שיש לחלק בין ביזיון שמתבזה המציל תוך כדי ההצלה לבין ביזיון שנשאר עליו אף לאחר ההצלה.

עוד האריך שם שאין חיוב זה במאבד עצמו לדעת.

לסיכום

נראה שיש חיוב על האדם להכניס את עצמו למציאות של צער כדי להציל את חברו וכן לספוג ביזיונות לשם כך. אלא שנראה לומר שישנם רמות שונות של צער וביזיון. ובצער וביזיון גדולים מאוד אינו חייב.

ג. המדקדק בכך סופו בא לידי כך

מקור הדין

שנינו בגמרא בבבא מציעא (דף לג, ע"א): מנא הני מילי? – אמר רב יהודה אמר רב: אמר קרא אפס כי לא יהיה בך אביון – שלך קודם לשל כל אדם. ואמר רב יהודה אמר רב: כל המקיים בעצמו כך – סוף בא לידי כך.

80. ובמרכבת המשנה (הלכה ב) כתב שאין טעם זה מספיק שהרי סוף סוף עתה הוא מסוכן אלא יש לומר שיכול עכשיו ליישב דעתו באופן אחר.

וביאר רש"י: אף על פי שלא הטילו עליו הכתוב, יש לאדם להיכנס לפנים משורת הדין ולא לדקדק שלי קודם, אם לא בהפסד מוכח, ואם תמיד מדקדק – פורק מעליו עול גמילות חסדים וצדקה, וסוף שיצטרך לבריות.

ביאור הפרישה

וכתב בפרישה (י"ד סימן רסד, ס"ק א) וז"ל: ונראה לי כוונתן שלא יורה היתרא לנפשיה להתנצל תמיד ולומר לא אשיב ואעסוק בעסקי שלא אבוא לידי הפסד והתורה אמרה אפס כי לא יהיה בך אביון שבאמת לא פטרה התורה אלא בשהפסד שלו מוכח וניכר. עכ"ל.

דברי הרי"ד

ובפסקי הרי"ד הביא דברי הגמרא ולמד מהם שחייב מעיקר הדין שלא לדקדק בהצלת ממון חברו, ובהערות על פסקיו (הערה 185), הובא שכן הם דברי הרי"ף שכתב: כל המקיים בעצמו כך סוף בא לידי כך, כלומר, כל הנמנע מלעשות מצוה או מלסייע לחברו כדי שלא יעני סוף בא לידי עוני, לשון הנמנע מלעשות מצוה, משמע שחוב עליו לעשות את המצוה, ולא כדברי רש"י ור' יהונתן שביארו שמדובר בלפנים משורת הדין. ובחידושי הריטב"א החדשים כתב: כל המקיים בעצמו כך פירש"י עיקר, נראה שכוונתו להוציא מפירוש הרי"ף.

דברי המהר"ל והמהרש"א

וכן משמע בחידושי אגדות למהר"ל שכתב: וכאשר הוא מתירא מן עניות הרי ייתן לעניות מקום לפעול בו ובא אליו הדבר, וכמו שאמר איוב (איוב ג, כ"ה) ואשר יגורתי יבא לי, כי כאשר הוא ירא מן דבר אחד והוא בעצמו מקטין עצמו לפני אותו דבר שהוא ירא ממנו, ובזה פועל בו אותו דבר. ובפרט העניות שהוא ההעדר, וכאשר נתן עצמו אל ההעדר מקבל ההעדר, שהוא רודף אחריו תמיד, ודבר זה ברור.

אף על גב ששלו קודם, היינו מצד החיוב, שאינו חייב שיהיה של חברו קודם, אבל אשר קובע בנפשו כך וזהו כאשר מתיירא מן העניות אז הוא בא לידי כך, כאשר הוא בדעתו שהוא מוכן לזה.

וכן הוא במהרש"א (חידושי אגדות על אתר) שכתב שמי שאומר שלכך מחזיר אבדתו ולא אבדת אביו לקיים מקרא זה אפס כי לא יהיה וגו' שלא יעני הנה הוא פותח פיו לשטן וסופו לבא לידי כך.

ביאור הבן יהודע

ובבן יהודע ביאר, שהנה מעיקר הדין אבדתו קודמת לאבדת אביו או רבו, אך לפני משורת הדין צריך להקדים את אבדת אביו ורבו. ולכך אמרו שמי שיקדים את אבדתו לאבדת אביו סופו שגם בניו יעשו לו כן, אך מי שינהג לפני משורת הדין אף בניו ינהגו עמו בהנהגה זו.

וכן נפסק בשו"ע (ח"מ סימן רס"ד סעיף א) וז"ל: "מי שאבדה לו אבידה, ופגע באבידתו ובאבידת חברו, אם יכול לחזור את שתיהן חייב להחזירם; ואם לא, יחזיר את שלו, שאבידתו קודמת אפילו לאבידת אביו ורבו, כדדרשינן מאפס לא יהיה בך אביון. ואף על פי כן יש לו לאדם ליכנס לפני משורת הדין ולא לדקדק ולומר: שלי קודם, אם לא בהפסד מוכח. ואם תמיד מדקדק, פורק ממנו עול גמילות חסדים וסוף שיצטרך לבריות."

תשובת הציץ אליעזר

ובשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו) כתב שיוצא מכאן דיון לגבי רופאים אם מחויבים להכניס את עצמם בספק סכנה כדי להציל חולה מסוכן שנגוע במחלה מדבקת באופן שאין דרך שבה יוכל הרופא להיזהר מזה והגשת הטיפול כרוכה בסיכון עצמי, שלפי האמור אינו מחויב

בכך על פי הדין, אך צריך לשקול העניין היטב אם אמנם יש בזה ספק סכנה כלפי עצמו.

ובפסקי דין רבניים (חלק ה עמוד 149) הובא דין זה וז"ל: כלומר, אין לו לאדם לדקדק למעלה מהמידה, ולהתנהג בזהירות יתירה בשמירה על שלו, למען פטור עצמו מלגמול חסד עם חברו. כי חישובים וחששות כגון אלו, אין להם גבול. ומרוב דקדוק וחשבון, עלול אדם להגיע לידי השתמטות גמורה ופריקת עול מוחלטת של גמילות חסד וצדקה, ולא לכך נתכוונה תורה בפטור הנלמד מהפסוק אפס כי לא יהיה בך אביון.

תשובת להורות נתן

וכתב בשו"ת 'להורות נתן' (חלק יב סימן ע"ח) לגבי תרומת כליה וז"ל: ובנדון דידן אמרו השואלים שלדברי הרופאים אין סכנה בדבר ליתן כליה לאחרים, ויש מהרופאים אומרים שלפי ידיעתם הם אף מאריכים ימים מאחרים. ועל כל פנים אם הם רוצים ליתן כליה לאביהם, נראה שאין למונעם.

העולה מכל הנ"ל

צריך האדם לבדוק עצמו ולבחון מעשיו בפלס, ויבדוק את רמת הסכנה או ההפסד אשר עליו לספוג לצורך חברו, שלעיתים חששותיו של האדם אינם עולים בקנה אחד עם המציאות, אלא מפליגים אל הדמיון. ונחלקו הראשונים האם חייב בכך מן הדין או אינו אלא לפנים משורת הדין.⁸¹

81. ויבואר מהמשך האם דין תרומת כליה נלמד ישירות מהאמור כאן או שמא יש לחלק בין סכנה שאליה נכנס המציל לבין תרומת איבר.

ד. בדבר חיוב האדם להוציא ממון כדי להציל את חברודברי הרא"ש בחיוב פריעת הוצאות ההצלה

הובא ברא"ש (סנהדרין פרק ח, הלכה א) שהניצול חייב לפרוע למציל מה שהוציא, והביא ראיה לדבריו מהגמרא בסנהדרין (דף עד עמוד א) שם מובא שנרדף ששיבר את הכלים של רודף פטור. של כל אדם חייב והרי אם היה מחויב להציל את הנרדף בממונו יש לפוטרו משבירת כלים של אחרים שהרי ממונם חייב בהצלתו.

מדברי הגמרא ומהרא"ש משמע שאדם מוציא ממון כדי להציל את חברו, אך חברו חייב להשיב לו את הוצאותיו, וכן פסקו גם הר"ן והמאירי על גמרא זו והובא דין זה בב"י ביורה דעה (סימן רנ"ב בשם מהרי"ו) וברמ"א שם בשם המרדכי⁸².

דברי היד רמ"ה

וביד רמ"ה (סנהדרין דף עג) כתב שאם יודע המציל שאין לניצול כסף לפרוע הוצאותיו אינו מחויב להצילו.

קושיית הכלי חמדה על הרמ"ה

ובספר כלי חמדה (פרשת כי תצא, אות ד) הביא דברי הרמ"ה והקשה על דבריו, כיצד ייפטר זה מדין לא תעמוד על דם רעך והרי חייב אדם להוציא כל ממונו ובלבד שלא יעבור על מצוות עשה. ותירץ בדברי הרמ"ה שני תירוצים: האחד, שהרמ"ה סובר שמדין והשבותו לו חייב להציל גוף חברו כממון חברו ופטור מהוצאת ממון בהצלה זו, ומדין לא תעמוד על דם רעך כיוון שיש לפניו לאו שאין בו מעשה דינו כשאר מצוות עשה שחייב להוציא עליהם עד חומש מנכסיו. עוד כתב

82. כאשר הוצאות ההצלה מרובות, כתב בשו"ת 'עשה לך רב' חלק ח, סימן פז, שהקהל ישלמו למציל את הוצאותיו ואין לחייב בכך את הניצול. עיין שם.

שצריך לומר שבאמת מדין לא תעמוד על דם רעך פטור אך מדין לא תאמץ ולא תקפוץ חייב שאין מצוות צדקה גדולה מזה שמציל חיי חברו. ולמסקנה כתב שודאי עיקר בדין זה שחייב להצילו אף בעני ובהוצאת ממון.

וכ"כ גם בשו"ת הריב"ש (סימן שפ"ז) שכל שהוא עובר על לאו אף שאין בו מעשה צריך ליתן כל אשר לו ולא יעבור, וחולק בזה על בעל החוות יאיר (סימן קל"ט) שכתב בלאו שהוא שב ואל תעשה שאינו חייב ליתן כל אשר לו, והביא דבריהם רע"א (ביו"ד סימן קנז, ס"ק א). ובספר אהבת חסד למרן החפץ חיים (ח"ב פרק כ) כתב שבמקום פיקוח נפש ודאי שחייב להוציא כל ממונו.⁸³

הגמרא בסוטה – איזהו חסיד שוטה?

ומובא בגמרא במסכת סוטה (דף כא, ע"ב): הוא היה אומר: חסיד שוטה כו'. היכי דמי חסיד שוטה? כגון דקא טבעה איתתא בנהרא, ואמר: לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה. ובתוספות (שם ד"ה היכי דמי חסיד שוטה) הביא דברי הירושלמי: ראה תינוק מבעבע בנהר אמר לכשאחלוץ תפילין אצילנו עד שהוא חולץ תפילין הוציא זה את נפשו.

ונראה מהתוספות שהשווה אישה הטובעת בנהר לתינוק, ומדובר שאין סכנת טביעה מחמת סערה וכדומה אלא מחמת חוסר ידע או חוסר יכולת בשחייה והמציל לא מכניס את עצמו לסכנה כלל בהצלתה. ועוד יש לומר מדברי הירושלמי כפירוש קרבן העדה (שם) וזה לשונו: שזה חושש שיתמסמוסו תפילין במים ויבואו לידי מחיקה, וזהו חסידות של שטות שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. כי אולי ימות

83. עיין נשמת אברהם (או"ח סימן שכט הערה ו 5) שהביא דברי הגרש"ז איערבאך שכתב כדברי החפץ חיים אך הביא מהגאון הרב ר' ישראל מסאלאנט שהסתפק בדין זה וחילק בין חבר טובע לפניו שחייב להוציא כל ממונו לבין הצלת ידוע ומפורסמת שפטור ועוד הביא שם מהגאון הרב אלישיב שכתב שאינו מחויב להוציא יותר מחומש על הצלת חברו.

בתוך שהוא חולץ תפיליו. עכ"ל. ומשמע שחייב אדם להוציא ממון כדי להציל את חברו (וכמובא ברא"ש לעיל) או שמא לא מדובר כאן אלא בחשש לביזוי התפילין והשמות אשר בהם שכשהוא נכנס למים ירטבו ויימחקו. וצ"ע.

מסקנת הגאון הרב שטרן

הגאון הרב שמואל אליעזר שטרן (כתב עת 'זכור לאברהם' (חולון), תש"ס-תשס"א עמודים תת-תתד) האריך בדין הוצאת ממון לצורך הצלת נפשות, ומסקנתו שאף לרמ"ה ודאי חייב להוציא עד חומש מנכסיו אף אם הניצול לא יחזיר לו. ומכל מקום עיקר שלא כרמ"ה ואם אדם נמצא לבד במקום שרק הוא יכול להציל את חברו יוציא עליו כל ממונו.

סעד לדבריו מהר"י אבן שועיב⁸⁴

וראיתי סעד לדבריו מדרשות ר"י אבן שועיב (אחרי מות וקדושים. הרב הוא תלמיד הריטב"א) שכתב וז"ל: ואמר לא תעמוד על דם רעך כנגד לא תרצח והוסיף במלת לא תעמוד, שכל היכול להציל חברו בין בגופו בין בממונו ובלשונו ועומד ואינו מציל הוא עובר על לא תרצח. ועל זה הזהיר שלמה "התרפית ביום צרה סר כחך". כלומר אם התרפית עצמך על צרת אחיך ולא עזרת בכל כחך, השם מסיר כחך או ממוןך באותו דבר שהיית יכול להצילו מדה כנגד מדה.

מסקנת הדברים

לדעת כל הראשונים והאחרונים חייב אדם להוציא ממון כדי להציל את חברו ואף שנחלקו הראשונים במציאות שבה אין לניצול כסף להחזיר למציל את הוצאותיו מכל מקום ודאי שאין בכך כדי לשקול האם להצילו או לאו.

84. את דבריו הראה לי ידידי הרב נתנאל גורדצקי

ה. ואהבת לרעך כמוך

ביאור הרמב"ן על התורה

כתב הרמב"ן (ויקרא פרק יט) וז"ל: וטעם ואהבת לרעך כמוך – הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חיך קודמין לחיי חבירך (ב"מ דף סב, ע"א) אלא מצות התורה שיאהב חברו בכל ענין כאשר יאהב את נפשו בכל הטוב.

הרמב"ם בהלכות דעות

וכן הוא ברמב"ם (הלכות דעות פ"ו, ה"ג) וז"ל: מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו שנאמר ואהבת לרעך כמוך, לפיכך צריך לספר בשבחו ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו, והמתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא.

והיינו שפשט ואהבת לרעך כמוך הוא כדברי הלל שאמר לגר (שבת לא, ע"א) "מאן דעלך סני לחברך לא תעביד", ואינו בכלל עשה טוב אלא בכלל סור מרע שלא תעשה לחברך רעה כאותה רעה שלא היית רוצה שיעשה לך, וכן עיקר ברדב"ז (הלכות ממרים פ"ה, ה"ז).

הרמב"ם בהלכות אבל

אך מוסיף הרמב"ם בהלכות אבל (פי"ד ה"א והביא דבריו בד"מ חו"מ סימן תכו) וז"ל: מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספור ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעדם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך בתורה ובמצות.

והיינו שלא זו בלבד שאסור לאדם לפגוע בחברו אלא אף חסד יש לעשות לו כמו שרוצה האדם שיעשה חברו בו, וכן כתבו הלבוש (יו"ד סימן רמא, סעיף ג) והסמ"ע (סימן תכז, ס"ק יא) וערוה"ש (או"ח סימן קנו, סעיף ז) ועוד רבים.

דברי בעל העיקרים

ובספר העיקרים (מאמר ד, פרק מה) ביאר באופן אחר וזה לשונו: והטעם לפעל הזה בכריתת הברית הוא שכריתת הברית הוא קשר קיים בין שני אנשים כורתי הברית כדי לקשור ולדבק האהבה ביניהם, עד שיהיו שניהם כאלו הם גוף אחד וישמור כל אחד מהם את חברו כשמירתו את עצמו, לפיכך היו כורתין בעל חי לשנים ועוברין בין הבתרים ההם, לאות כי כמו ששני הבתרים ההם היו גוף אחד בבעל חי ההוא בהיותו חי, והיה כל חלק מהם מרגיש בצער חברו, עד שכאשר היה מגיע חולי או נזק בחלק האחד היה חברו מרגיש בחולי או הנזק ההוא, ולא הפריד בין שני אלו החלקים רק המוות, כן שני האנשים כורתי הברית יהיו כגוף אחד בהיותם בחיים, ולא יפריד ביניהם רק המוות, ומזה יתחייב כי כאשר ירגיש האחד איזה נזק או צער בא על חברו בעל בריתו שיכניס עצמו בדוחק להצילו, כמו שיכניס עצמו בסכנה בעד עצמו, וכן שלא יכחיד ממנו דבר ממה שידע או ירגיש שחושבים להרע אליו או שחשבו עליו איזו מחשבה רעה, וכן יגלה לו סודותיו ומצפוני לבו כמו שיגלה אותם לעצמו, כי אין החבר זולת עצמו, וראוי לו שיאהב אותו כאהבתו לעצמו, וזהו שאמרה תורה ואהבת לרעך כמוך, כלומר כמו שאהבתך את עצמך אין בה זולתיות כך אהבתך את חבריך לא תחשוב שהוא דבר זולתך, שהוא גדר האהבה הגמורה שיתאחד האוהב עם האהוב. עכ"ל.

דברי המהר"ל

המהר"ל (נתיב אהבת ה', א) מבאר שאהבת הזולת אין פירושה שיאהב את חברו כאהבתו את עצמו אלא ששורש אהבת האחר נובע מהבנה עמוקה שהאחר הוא עצמך ובשרך ולכן כיוון שהאחר הוא חלק ממך והאדם אוהב את עצמו התוצאה הישירה של זה היא "ואהבת לרעך כמוך".⁸⁵

לסיכום

בביאור הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" נראה שישנם שלושה היבטים: האחד, שלא ייפגע בחברו כדרך שהיה רוצה בעצמו והיינו סור מרע. ומוסיף על זה הרמב"ם בדבר עשיית הטוב הכללי עם עם ישראל וכדוגמת ניהום אבלים וקבורת המת. ומוסיף עליו ספר העיקרים בדבר אהבת הרע שנעשה לו כעצמו ובשרו וישמור את חברו כדרך ששומר את עצמו ויסכן את עצמו כדי להציל את חברו בשעת צרה.

1. השפעת המעשה על הסביבה

לפעמים נוטה לב האדם לעשות מעשה בשל חשיבותו או נחיצותו ועקב חוסר תשומת לב ודבקות במטרתו אינו רואה מספיק את הסביבה היותר רחבה והשפעתו עליה. כאשר אדם נאלץ לעבור טיפול רפואי, גורם הדבר לעיתים לעומס על משפחתו ועל סביבתו הקרובה וכן עלולים שותפיו לעבודה או מעסיקיו להיפגע מכך. כאשר ייסורים באו על האדם אינו יכול לשקול את הדברים שכן אנוס הוא, לא כן אדם בריא אשר ביוזמתו הולך ועושה מעשה ונותן אחד מאיבריו לרעהו. אדם זה אשר החליט מיוזמתו לתרום כליה צריך לשים לב ככל האפשר

85. ביאור עמוק יותר מופיע בתחילת ספרו של מו"ר הגאון הרב זלמן ברוך מלמד "וידעת היום" שם הרב מבאר את הקשר העמוק בין "ואהבת לרעך כמוך" לאהבת ה'.

שמעשהו אינו פוגע בסביבתו. אין בדבריי אלו כדי למנוע מאדם את מעשה התרומה עקב התנגדות המעסיק והדבר פשוט הוא בכל שאר תחומי החיים, כגון שאין ביד המעסיק למנוע אישה המועסקת אצלו מהבאת ילדים נוספים לעולם וכדומה. ומכל מקום יש לשים לב ככל האפשר שהתרומה לא תפגע בסביבה במקום שאינו לצורך, כגון תרומה דווקא בזמן לחוץ בעבודה וכדו'.

עוד יש לציין שאדם נאלץ בעקבות הניתוח לנוח ומנוחתו זו מונעת ממנו קיום תורה ומצוות, כגון תפילות במניין ולימוד תורה. וכן אדם אשר עסוק בעבודת קודש, כגון ביטחון, בנייה בארץ ישראל ודברים נוספים במקום שאי אפשר שייעשו על ידי אחרים.

וכבר דנו הפוסקים ומורי ההוראה בדברים מעין אלו ולא נביא אלא מקצת מדברי רבותינו בכך:

כתב השולחן ערוך (יורה דעה, הלכות תלמוד תורה סימן רמו, סעיף יח) וז"ל: תלמוד תורה שקול כנגד כל המצות. היה לפניו עשיית מצוה ותלמוד תורה, אם אפשר למצוה להעשות על ידי אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתורתו.

מקורו בגמרא במסכת מועד קטן (דף ט, ע"ב) ובאמת שלשון הגמרא לחלק בין מצווה שאפשר לעשותה על ידי אחרים לבין מצווה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים.

ויש לעיין בדברי הרמב"ם (הלכות תלמוד תורה פרק ג, הלכה ד) שכתב דין זה וביאר הכסף משנה (שם בהלכה ג) מקור לדבריו בתלמוד ירושלמי (פסחים פרק ג, הלכה ז) וז"ל: ר' אבהו שלח לרבי חנינה בריה יזכי בטיבריה. אתון ואמרין ליה גמל הוא חסד שלח ומר ליה המבלי אין קברים בקיסרין שלחתין לטבריא. שכבר נמנו וגמרו בעליית בית אריס בלוד שהתלמוד קודם למעשה. רבנין דקיסרין אמרין הדא דתימר בשיש שם מי שיעשה אבל אם אין שם מי שיעשה המעשה קודם. [ביאור - ר' אבהו אף שהיה גר בקיסרין שלח את בנו לתלמוד בטבריה.

ולאחר זמן שמע שבנו מתנדב שם בסיוע לקבורת מתים וגער בו מדוע אינו מקדיש את כל זמנו ללימוד ואם הייתי רוצה שתעסוק במצוות הלזית המת הייתי משאיר אותך פה בקיסרין שהרי גם אצלנו יש מתים ונענה רבי אבהו שכאשר המעשה לא נעשה על ידי אחרים דינו שדוחה תלמוד תורה]. ושאלו באחרונים (כן ראיתי בכרוב ממשח מרבי שלמה אלפסי) על דברי הכסף משנה מדוע לא ציין מקור לדברי הרמב"ם בגמרא במועד קטן ותימצו שבגמרא בבבלי נלמד דין זה מהפסוק "יקרה היא מפנינים וכל חפצך לא ישוו בה", ונלמד שם שחפצי שמיים – ישוו בה, והקשתה הגמרא מהפסוק "וכל חפצים לא ישוו בה" – ומשמע שאפילו חפצי שמיים לא ישוו בה! – ולמדה מסקנה לחלק בין מצווה שאפשר לעשותה על ידי אחרים, ובין מצווה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים. ומשמע מדברי הגמרא שאם הזדמן לו לאדם לתלמוד תורה או לעשות מצווה שלא תעשה על ידי אחרים יבחר כרצונו שהרי חפצי שמיים (תלמוד תורה) "ישוו בה" שווים הם בערכם לעשיית המצווה לכן הביא הכסף משנה מקור לדברי הרמב"ם דווקא מהירושלמי לומר לך שאינם שווים וכשאינן שם מי שיעשה מעשה, המעשה חשוב יותר ועשייתו דוחה אפילו תלמוד תורה. וכן הוא בספר טורי אבן (הלכות תלמוד תורה פרק ג, הלכה ד).

וכתב בשו"ת 'צ"א' (חלק ט"ו סימן ל"ח) שכאשר אי אפשר לעשות המצווה על ידי אחרים ודאי שייבטל מלימודו כדי להציל נפשות.

לסיכום: כאשר יש לפני האדם מצווה כהצלת נפשות שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, ודאי שהדבר דוחה אף את חשיבות לימוד התורה.

ז. הפחד מניתוח והיחס אליו

התורה בספר דברים (פרק כ פסוק ח) כותבת לנו: "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו".

ונחלקו במשנה במסכת סוטה (פרק ח, משנה ה) בביאור פסוק זה. רבי עקיבא אומר הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה. רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זהו המתירא מן העבירות שבידו לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגלגלן.

וטעם הדבר כמובא בפסוק שלא יימס לבב אחיו. ובמדרש תנאים כתבו על פסוק זה שאם לא עשה מלחמה בכל ליבו נמצא זה שופך דמים ועליו נאמר ארור עושה מלאכת ה' רמיה, ארור מונע חרבו מדם.

וברמב"ם (ספר המצוות ל"ת נח) כתב שהזהירנו מלירא אויבים בשעת מלחמה.⁸⁶

ואף שחייב אדם לחרף נפשו להצלת רעהו בשעת מלחמה מכל מקום קודם היציאה למלחמה (במלחמת רשות) היו פוטרם את הירא ורך הלבב מלבוא עימם ומהפסוק משמע שחששו שהפחד של אדם זה עלול לפגוע במורל המלחמה של חבריו.

כל זאת בשעת מלחמה ובמקום שבו הסכנה רבה וגלויה לעין כול. אך במקום שבו הסכנה אינה מצויה כבר כתב החסיד הרמח"ל בספרו מסילת ישרים (פרק ט) וז"ל: עוד ממפסידי הזריזות הוא רוב הפחד וגודל המורא מן הזמן ותולדותיו, כי פעם יירא מהקור או מהחום, ופעם מהפגעים, ופעם מן החלאים, ופעם מן הרוח, וכן כל כיוצא בזה. הוא הענין שאמר שלמה עליו השלום (משלי כו): אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחובות. וכבר גינו חכמים זכרונם לברכה המדה הזאת ויחסוה אל החטאים, ומקרא מסייעם דכתיב (ישעיה לג): פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים, עד שאמר אחד מן הגדולים אל תלמידו בראותו אותו מתפחד, חטאה את (ברכות ס). אלא על זה נאמר (תהלים לז): בטח בה' ועשה טוב שכן ארץ רעה אמונה.

86. הרמב"ן (השגתו שם) חולק וכותב שהאיסור חל כבר בהכנות למלחמה ולא רק בשעת המלחמה.

ובגמרא (שם ברכות ס, ע"א) אמר רבי ישמעאל לתלמידו חוטא אתה משום שלא הותר הפחד אלא בדברי תורה שכתוב: "אשרי אדם מפחד תמיד" שמא ישכח תלמודו, אך פחד שאינו בדברי תורה מעיד על מיעוט ופגם בעבודת ה'.

וכבר כתב הפסוק ביעקב אבינו עליו השלום "וירא יעקב מאוד" (פרשת ויצא) וביאר באלשייך הקדוש שראה יעקב אבינו בעצמו את התעוררות הפחד ואמר ודאי שיש בי עוון אחרת לא היה מתעורר בי פחד זה.

צריך האדם לשים אל ליבו שיהיו מעשיו נעשים מתוך הבנה עמוקה ושלטת השכל על הרגש. ובמקום שמתעורר פחד באדם מחשש כל שהוא יבדוק האדם את עצמו ויחפש מהם מקורות הפחד.

אין ברצוני אלא לעורר את אותם אשר אמרו לי שכל דבריי אינם אלא לאנשים חזקים אשר אינם מתייראים כלל מסכין המנתחים. ולא כן הדברים! רוב החששות אשר מתעוררות באדם אינם אלא פחד מן הקור ומן החום אשר אינו בנמצא. פחד מן הלא נודע. כל רצוננו הוא להפוך את הלא נודע לידוע ולהראות שאותם פחדים אשר מתעוררים באדם ומונעים ממנו את הצלת חברו אינם אלא דמיונות ותעתועים.

ה. תרומה לקרוב משפחה

כאשר אדם תורם מזמנו, מכספו, וכל שכן איבר מגופו – רוצה האדם לממש את תרומתו בצורה הטובה ביותר. וכבר כתב השולחן ערוך (יורה דעה, הלכות צדקה סימן רנא, סעיף ג) וז"ל: הנותן לבניו ובנותיו הגדולים, שאינו חייב במזונותיהם, כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג הבנות בדרך ישרה, וכן הנותן מתנות לאביו והם צריכים להם, הרי זה בכלל צדקה. ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים. ואפילו אינו בנו ולא אביו, אלא קרובו, צריך להקדימו לכל אדם. וכו'. והיינו

שיש סדר קדימויות בנתינת צדקה וכן בדין הצלת נפשות כבר הובאה לעייל הגמרא במסכת הוריות (דף יג) שיש להקדים תלמיד חכם לעם הארץ וכן כהן ללוי ולוי לישראל וכו'.

ונחלקו האחרונים האם בתרומת כליה צריך האדם להקפיד על הסדר המופיע בגמרא או שמא אינו עניין לכאן ⁸⁷ ומכל מקום יש לציין שבתרומת כליה מאדם לאשתו או לבנו ובתו אין דינה כתרומה לאדם זר וכן כתוב במדרש תנחומא (ורשא, פרשת וירא, סימן יב) על מעשה לוט אשר רצה למסור בנותיו לזנות ולהציל בכך את אורחיו. וז"ל: בנוהג שבעולם אדם מוסר ליהרג על בנותיו ועל אשתו והורג או נהרג, וכו'. (והביאו בפירוש הרמב"ן בראשית פרק יט, פסוק ח) וכתב השולחן ערוך (אבן העזר, הלכות כתובות סימן עא, סעיף א) וז"ל: חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש, אפילו יש להם נכסים שנפלו להם מבית אבי אמם; ומשם ואילך, זנן כתקנת חכמים עד שיגדלו. ואם לא רצה, גוערין בו ומכלימין אותו ופוצרין בו. ואם לא רצה, מכריזין עליו בצבור ואומרים: פלוני אכזרי הוא ואינו רוצה לזון בניו, והרי הוא פחות מעוף טמא שהוא זן אפרוחיו. וכו'.

אחר שראינו שנוהג העולם שאדם מסכן את עצמו להצלת בנו ובתו וכן שתיקנו חכמים שיוזן את ילדיו לפי כוחו. נראה שיש להתייחס

87. עיין ב'נשמת אברהם' (חלק ד, יורה דעה, סימן רנא, ס"ק א) שהאריך בדין זה וביאר שכל דין קדימה נעשה דווקא כשבאו החולים בבת אחת ועוד הביא דברי האג"מ (חושן משפט חלק ב, סימן עד, אות א) שכתב שקשה לעשות מעשה בדין זה בלא עיון גדול. ובעניין קדימת כהן ללוי גם כן אינו מבורר שכן כתב בצ"א (חלק יח, סימן סט, אות א) שביאר שייחוס כהונה אינו מספיק כדי להקדים הכהן בקום עשה רק בשב ואל תעשה. וביאר דין זה באריכות הרב עדין כהן בספר 'הצלה כהלכה' (סימן יב) ולעניות דעתי כיוון שרבו החילוקים בדין זה ובנדון שלנו בדין תרומת כליה, כל קיומו תלוי בחולים הנמצאים במצב דומה ובהתאמה דומה לתורם, נראה שקיום דין קדימה תלוי בהכרעות מרובות ואינו שכיה ועוד שמכיוון רוב הפוסקים הכריעו שתרומת כליה הינה מידת חסידות נראה שאף לאומרים לילך על פי סדר הקדימות המופיע במשנה אינו חיוב רק עדיפות ולמעשה כיוון שרבו החילוקים בדבר וכל מקרה נידון לגופו לא הארכתי בדבר והתורם ייועץ ברבותיו.

להצלת אשתו ובניו באופן אחר. ואיני יודע כיצד לאמוד דין זה ונראה שיש בהצלת אשתו ובניו חשיבות יתרה משאר הצלות.

ודיברתי עם מו"ר הגאון הרב יעקב ורהפטיג ואמר לי שיש להוכיח ממעשהו של אברהם אבינו ע"ה שהכניס את עצמו לסכנה כדי להציל את לוט שראוי ונכון להסתכן לצורך הצלת הזולת. ואולי יש לחלק כמובא לעיל ולומר שמעשה אברהם אינו אלא סכנה על מנת להציל את לוט "אחי אברם" ואין מכך אלא להוכיח שסכנה לצורך הצלת בנו או קרובו חשובה דיו כדי שיסכן את עצמו ועוד יש לומר כדברי האלשיך הקדוש, הספורנו, האברבנל (שם בראשית פרק יד פסוק יב) ועוד, שנקרא לוט "אחי אברם" כיוון שלא נשבה אלא בשל קרבתם והיינו שכל סכנתו של לוט לא באה עליו אלא בשל היותו אחי אברהם ולכן צריך אברהם לסכן את נפשו לצורך ההצלה.

פרק ז'

טענות
המתנגדים
לתרומת
כליה

פרק ז

טענות המתנגדים לתרומת כליה

יישנם רבנים חשובים אשר נמנעים מלעודד את המעשה ובפרק זה נתייחס לטענותיהם.

טענה א: שמא כריתת הכליה פוגעת בתורם

יש מן הפוסקים (הובא בעלון 'טראבלס של מעלה', גיליון 17 טבת תשע"ה, בשם הגאון הרב דבליצקי) אשר אינם תומכים בתרומת כליה בטענה שלא ידוע היום מדוע יש בגוף האדם שתי כליות ויש לחוש שמא בעתיד יובן הדבר ונמצא שהתורם פוגם בגופו בסכנה גדולה יותר מאשר ידוע לרפואה כיום.

ושם השיבו בשם הרב ישראל כהן שצריך אדם כליה לעצמו וכליה כדי לתרום, ודברים אלו נאמרים דבר יום ביומו ע"י הרופאים.⁸⁸

88. בשבת פרשת יתרו ה'תשע"ח שהינו במלון לביא בשבת של כ"140 תורמי כליה יחד עם צוות "מתנת חיים", רבנים ואנשי מקצוע בתחום תרומת כליה. בליל שבת יישבנו לפאנל שבו הציפו התורמים שאלות על הנושא אשר נענו הן בזווית ההלכתית והן בזווית הרפואית. אחד התורמים שאל את פרופ' איתן מור (מנהל מחלקת השתלות בביה"ח בלינסון) מדוע יש לאדם שתי כליות? פרופ' מור ענה שאף שאדם יכול לנהל אורח חיים תקין לחלוטין עם כליה אחת ואף שרוב מחלות הכליות פוגעות בשתי הכליות במקביל מכל מקום מחלת כליות תפגע בכליה אחת מהר יותר ולכן אדם בעל כליה אחת עם מחלה מעין זו ימצא את עצמו בטיפול דיאליזה לפני חברו שלא תרם כליה. מכל מקום, סיים פרופ' מור, הסבירות שאדם אשר נמצא מתאים לתרומה יצטרך בעתיד כליה בעצמו נמוכה מאוד וזאת כיוון שלפני התרומה נבדק התורם הפוטנציאלי ע"י צוות הרופאים ונמצא בריא לחלוטין וכשיר למעשה. פרופ' מור טוען שהסבירות עומדת על אחד לכמה אלפים והיא נמוכה בהרבה מהסיכון שרוב האנשים לוקחים על עצמם בניהול אורח חיים.

אך תירץ תירוץ נוסף שם שפשוט הדבר שניתנו באדם שתי עיניים כדי שאם תיפגם אחת יוכל לראות בשנייה וכן שתי אוזניים כדי שאם תיפגע אחת – השנייה תעבוד.

וראיתי בספר 'דרך שיחה' (עמוד יט) שכתב בשם הגאון הרב חיים קנייבסקי שהסברה היא שיש לאדם שתי כליות כדי שאם תיפגע אחת תישאר לו השנייה אך כל שלא נראה פגם בכליותיו אין לחוש לכך ואף שאין חיוב לתרום כליה מכל מקום מצווה גדולה היא זו.

ועוד יש לומר על טענה זו שני דברים: האחד, שטענה זו חלשה היא, ודאי שאין בידה לדחות פיקוח נפש ודין לא תעמוד על דם רעך. ועוד, שאם אדם צריך להוציא מגופו התוספתן ילך מייד למנוע עצמו מסכנה ולא מצינו מי שהתמהמה בכך, וכיצד זה שבטענה כל כך חלשה לא נתחשב בשאר עם ישראל כאילו היו אנו עצמנו.⁸⁹

טענה ב: אין רשות לאדם לעשות עצמו טריפה

יש הטוענים שבתרומת כליה נכנס האדם לגדר טריפה ואין רשות לאדם להיכנס למצב זה.⁹⁰ ננסה לעמוד על יסוד הטענה, ונראה האם אדם אכן נעשה בגדר טריפה או בעל מום במעשה זה.

89. כתב לי ידידי הרב יצחק אורלן: לענ"ד טענה זו אין בה ממש, שהרי לדעת כולם יש תועלת בכך שיש לאדם ב' כליות וזו הסיבה שלא כל אדם רשאי לתרום אלא דווקא אנשים מסויימים אך לגבי אותם אנשים הכשירים לזה מנין לנו לומר טעמים בדויים ובייחוד שבמסכת חולין (דף נד במשנה) מבואר שכשניטלו הכליות אינו עושה טריפה. עכ"ד.

ויש להעיר על דבריו שהמשנה דיברה בטריפה בבהמה ומבואר ברמב"ם (הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ב ה"ח) שטריפה באדם תלויה בהבנת הרופאים. ולענ"ד הדבר פשוט שאדם שניטלו ב' כליותיו יוגדר כטריפה ומ"מ לעיקר דבריו כבר כתבתי שלענ"ד טעם זה אין בו ממש.

90. כתב בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק טז, סימן כג) וז"ל: "ונידון הזה הוא מבחינת מה עוד יותר מספק סכנה, דהרי לשם השגת הכדוריות מוציאים כל דמו של המתנדב למשך כמה שעות כדי להוציא הכדוריות הנצרכות ורק לאחר מיכן מחזירים דמו לגופו, ויוצא אפוא שראשית דבר מכניסים אותו מיד למצב של סכנה ממש ורק עם חכמת הרפואה בזה נוצר ספק אם ע"י פעולה נוספת של החזרת דמו לגופו יוכלו להחזירו לקדמותו, ועל כן לא משנה בזה גם מה

כתב הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ב, ה"ח): ההורג את הטריפה אף על פי שאוכל ושותה ומהלך בשוק הרי זה פטור מדיני אדם, וכל אדם בחזקת שלם הוא וההורגו נהרג עד שיודע בודאי שזה טריפה ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר.

נמצאנו למדים שדין טריפה באדם תלוי בהבנת הרופאים האם אדם זה ברפואה או לאו.

אך מנגד כתב הרמב"ם (הלכות ביאת המקדש פרק ו, הלכה ז): אין פוסל באדם אלא מומין שבגלוי, אבל מומין שבחלל הגוף כגון שניטל כולייתו של אדם או טחול⁹¹ שלו או שניקבו מעיו אף על פי שנעשה טרפה עבודתו כשירה שנאמר שבר רגל או שבר יד מה אלו בגלוי אף כל בגלוי.

וביאר בכסף משנה (ס"ק ז): אין פוסל באדם אלא מומין שבגלוי וכו' אף על פי שנעשה טריפה עבודתו כשירה. בתוספתא פרק ד' היה בו

שהרופאים עורכים מתחילה הרבה בדיקות כדי להוכיח ע"פ חכמת הרפואה שבידם אם יצילוהו ממות ע"י החזרת דמו לגופו, כי סוף סוף הרי מוציאים כל דמו מתחילה וזאת היא פעולה של סיכון ממש, דהדם הוא הנפש."

היינו שלדעת הגאון בעל הצ"א אף שהרופאים חושבים שיצליחו לסיים את תהליך התרומה בבריאות איתנה של התורם מכל מקום אין בדעתם כדי להתיר מציאות זמנית שבה האדם נמצא בספק סכנה אלמלא יתערבו הרופאים בטיפולו.

על פי דבריו אומר הגאון הרב דוב ליאור (שיעור תרומת כליה, מופיע באתר 'ישיבה') שאף בתרומת כליה ישנה מציאות במהלך הניתוח שבה האדם מוגדר כטריפה ואף שע"י התערבות הרופאים נראה שהניתוח עובר בשלום על פי רוב מוחלט, מכל מקום אין בכך כדי להתיר את עשיית הניתוח.

91. תלמוד בבלי מסכת סנהדרין (דף כא, ע"ב): אמר רב יהודה אמר רב: מלמד שביקש להולמו, ולא הולמתו. ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו, מאי רבותא? – אמר רב יהודה אמר רב: כולן נטולי טחול, וחקוקי כפות רגלים היו.

משמע מן הגמרא שאין איסור בנטילת הטחול ואפילו אם נאמר שנעשה טריפה על ידי כך.

מום מבפנים אינו מום שנאמר עור ופסח מה עור ופסח המיוחדין מום שבגלוי ואינו חוזר וכו'.⁹²

נמצאנו למדים שמום בכהן אינו אלא מום שבגלוי אך מדברי הרמב"ם נראה שיש עליו דין טריפה.

וכדי ליישב דברי הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש, שמהם נראה שאדם המחוסר כליה נחשב לטריפה, ומנגד בהלכות רוצח שכתב שהדבר תלוי בדעת הרופאים – יש לומר שעיקר כדבריו בהלכות רוצח ונטילת הכליה הייתה בזמנו מום שאי אפשר שלא ימות ממנו במהרה.⁹³

ובחזו"א (יו"ד סימן ה, ס"ק ג) כתב שבימינו לא ניתן להגדיר אדם כטריפה כי יכולה להימצא תרופה למחלתו.

בשו"ת 'אחיעזר' (חלק א, אבן העזר סימן יב) ביאר שיש לחלק בין טריפות בבהמה לטריפות באדם, שטריפות בבהמה נשנו פריהם במשנה והם הלכה למשה מסיני ואף אם נמצא בהמה שמוגדרת כטריפה אך יכולים הרופאים לטפל בה ותחיה שנים רבות עדיין דינה כטריפה ואסורה באכילה, מה שאין כן באדם שפרטי דין טריפה בו לא נמנו ולכן כל שהרופאים יכולים להאריך שנותיו על ידי טיפול אין בו גדר של טריפה. והביא דבריו הגאון הרב הגרו"ן (כתב עת 'העמק שאלה', עמוד רל) וכן ביאר באג"מ (יו"ד חלק ג, סימן לו).

92. ובפסקי רבינו יחיאל מפאריש (הוראות מרבני צרפת, סימן יא) כתב לחלק בין ניטלה כליה אחת בשלמותה שכשר לעבודה לבין שנפגעה כלייתו.

93. הרמב"ם לא הזכיר בדיני טריפה באדם גדר י"ב חודש וראיתי שנחלקו בהבנת דבריו באחרונים. בתשובות והנהגות (כרך א סימן תרפב) כתב בעניין ילד שנולד עם מחלת הטיי זקס וודאי לרופאים שימות תוך שנה או שנתיים דינו כטריפה, ומנגד ראיתי שכתב הגאון הגרו"ן שפשט דברי הרמב"ם שטריפה באדם מדובר שלא יהיה י"ב חודש ואף שלא פירט בדבר (הובאו דבריו בכתב עת 'העמק שאלה', עמוד רכח).

לכן למסקנה, כיוון שהרופאים אומרים שאדם בעל כליה אחת יכול להאריך ימים כשאר כל האדם ודאי שאין לומר שהוא טריפה,⁹⁴ וודאי שאין בטעם זה כדי למנוע אדם מתרומת כליה.⁹⁵

טענה ג: ישנם אשר מעוניינים לתרום כליה עקב לחץ חברתי או חסידות יתרה

ישנם רבנים חשובים הנמנעים מתמיכה בתרומת כליה ומעידוד פומבי שלה מחשש שבעקבות דבריהם ימצאו תורמים אשר אינם מתאימים לביצוע המעשה.

ושני חששות בדבר:

ראשית, לשיטתם, תרומת כליה הינה מידת חסידות יתרה ואינה תואמת את המקום הרוחני שבו נמצא האדם הפשוט. לכן ראוי ונכון שאדם יתקדם ממקומו לפי מעמדו בדרך העולה באופן המקובל ולא יחפש לעשות מעשים רבי משמעות פומביים כדי לפצות על חוסר התקדמות במקום הנדרש מכל אדם.

שנית, דחיפה ציבורית בתחום תרומת הכליה עלולה להביא למקום שבו אדם שאינו מן התורמים מרגיש שיש בו פגם ממשי במידת החסד ואינו עושה את המוטל עליו אף באופן בסיסי.

94. והעיר לי מו"ר הגאון הרב אלעד עלי לעיין ברמ"א ביו"ד (סימן נו, סעיף יח) שמשמע מדבריו שכל טריפה שחיה יותר מי"ב חודש לא יצאה מכלל טריפה ורק בספק טריפה יש להכריע על פי אורך חייה. ויש לומר כמובא באחיעזר שיש לחלק בין טריפה באדם לבין טריפה בבהמה, ובאדם הדבר תלוי אך ורק בהבנת הרופאים. ואם הרופאים מסתפקים בדינו, ייחשב כטריפה לפי אורך חייו.

95. ועיין במאמר של ד"ר יעקב אילני (אסיא ז, עמ' 207-208) שביאר ביסודיות את דבריי האחרונים בביאור דעת הרמב"ם.

לדעתי הענייה שני החששות האלו תשובתם אחת היא, ואנסה לבאר את דבריי ובכך נבין יותר לעומק הן את דברי הרבנים והן את מטרת הספר:

אופיים של האנשים שונה זה מזה וישנם אשר רואים בתרומת כליה מעשה מורם מעם של אדם בעל יכולות ורצונות חריגים מהמקובל. ואילו אחרים רואים במעשה התרומה דבר מינורי פשוט אשר תועלתו רבה עשרות מונים על ההקרבה ועל הכאב שבמהלך.

רבים מן התורמים נמצאים בעמדה האחרונה שהוצגה כאן ואינם רואים בתרומה אלא מעשה פשוט אשר מקדם הצלת חיים במינימום מאמץ. שכן רבים הם בעמנו המתנדבים בעמותות למיניהם ומסייעים לזולתם במיני חסד רבים ואין במעשה חז פעמי כתרומת כליה ולו חלק קטן, קל לביצוע, ביחס להתנדבות המתמשכת תקופה ארוכה ודורשת הקרבה יום-יומית.

לעומת התורמים, נראה שרוב הקהילה הכללית רואה את מציאות התרומה כדבר חריג ואצילי ולכן נראה בעיני המתבונן מבחוץ שתורמי הכליה חושבים ומנסים לעמוד במקום אשר אינו תואם את אופיים וכדברי הרב שראוי ונכון לאדם להתקדם במעשיו באופן המקובל ובאותה המסילה העולה בהדרגתיות ולא שינסה "לקפוץ" מקומה לחברתה ללא ההדרגה המתאימה.

לפי הבנתי, העבודה הגדולה של חלק מתורמי הכליה אינה דווקא במקום זה של הרגשת גאווה גדולה עקב מעשיהם. והפוך הוא הדבר. תורמי כליה רבים שעיימם שוחחתי עומדים על כך שאחד מהקשיים בתרומה אינו התרומה עצמה אלא דווקא אותם תודות ותשבחות אשר מקבל התורם מן המושתל ומשפחתו. תודות אלו יסודם בהסתכלות השונה שהבאתי למעלה ובאמת שחלק גדול מהתורמים שעיימם שוחחתי נמצאים במקום שבו אינם מבינים כלל את הסובבים אותם והדבר

אינו נובע מ"מעלתם" של התורמים אלא רק מהבנה שונה של המציאות אשר מתחזקת בתהליך התרומה.

אחרי הקדמה ארוכה זו רק אומר שאני מזדהה ומבין את החששות וחושב שבאמת ראוי ונכון שהתורם יבין שאדם צריך להתקדם לפי מדרגתו ומי אשר רואה במעשה תרומת הכליה דבר המורם מעם ומעשה אצילי שאין למעלה ממנו – באמת ראוי ונכון שינסה להתקדם במישורים אחרים, אך הרואה את הדברים בעיניים אחרות אשר מבינות כרוב התורמים שהמעשה לא מרים על נס את התורם – נראה שאופיו תואם את התרומה.

כמו כן, ודאי שחשש מלחץ חברתי ציבורי המקדם אנשים לבצע תרומה אשר אינה תואמת את אופיים נכון הוא, ואם אכן כך הם פני הדברים אשרינו שזכינו שיש ועדות אשר כל תפקידן הוא למצוא את אשר אינם מתאימים לתרומה ולוודא שאינם מוציאים את רצונם אל הפועל.

בעקבות דברים אלו נכון להדגיש שספרי נועד לתת מענה דווקא לאותם אשר נמצאים מלאי רצון לבצע את המעשה אך נמנעים מהוצאתו לפועל עקב חששות אשר אינם בקנה אחד עם המציאות אך אין בכוונתי להביא לאותה התלבטות ורצון לתרומה את אשר אינם שם.

טענה ד: דברי הרופאים אינם מבוססים מספיק

דעת רוב הרופאים היא שתרומת כליה מן החי הינו דבר פשוט שכמעט ואינו מסכן את התורם, מכל מקום כיוון שישנם רופאים אשר דעתם אינה כך, ואף דעת הרופאים התומכים בתרומה אינה מבוססת אלא על השערות שאינם מוכחות, לכן יש הטוענים שעוד חזון למועד בהבנה מלאה להשפעת התרומה בעתיד ואין לקדם מעשה אשר אינו ודאי אף בקרב הרופאים ואינו מוכח מספיק במישור המדעי.

אחר בקשת המחילה, דעה אחרת עימי, ולעניות דעתי צריך לבחון את ההבנה של הרופאים ואת הידע הרפואי שנאסף לגבי תהליך התרומה בהסתכלות של רווח והפסד, שכן נראה שדעת רוב הרופאים איתנה שאין בניתוח כמעט סכנה הן בשעת הניתוח והן לעתיד ואף שוודאות מוחלטת אין כאן, מכל מקום יישנו רווח עצום של הצלה כמעט ודאית המרימה חולה כליות ממציאות קשת יום אל חיים כאחד האדם ונראה בעיניי שמחקרים הנפרשים על למעלה מחמישים שנה אשר התבצעו בעשרות אלפי אנשים דיים כדי שהמתאים לתרום יוציא את מעשהו אל הפועל ויסמוך במעשהו על דברי הרופאים.

ועוד יש להוסיף על כך שכבר לפני למעלה מחמישים שנה פסק הקהילות יעקב שיש מידת חסידות ונכון הדבר להתנדב לתרום כליה ואף בעל הציץ אליעזר תמך במקרים מסוימים עוד באותה התקופה ונראה שאין במעשה זה כל שוני משאר הלכות שבהם סומכים חכמים על הרופאים ואין שונה בנושא דיוננו אנו.

פרק ח'

תרומת
כליה - מידת
חסידות
ואינה חיוב

פרק ח

תרומת כליה - מידת חסידות ואינה חיוב

רוב פוסקי דורנו לא חייבו את האדם לתרום אחת מכליותיו ורק אמרו על מעשה זה שהוא מידת חסידות. ונעיין בטעמי דבריהם:

טענה א: תורם הכליה אינו מקבל פיצוי כספי מלא

תורם הכליה מקבל מהמדינה החזרים כספיים כדי לכסות את הוצאותיו בגין התרומה, סוף סוף אינו מקבל תשלום על פי ערך הכליה עצמה. לכן לשיטת היד רמ"ה שכתב שאדם לא חייב להציל את חברו הטובע בנהר כאשר נדרש להוצאה כספית, אולי אינו חייב אף בהוצאת איבר.

ויש לעיין בטעם זה בדברי הכלי חמדה שתמה על דבריו וכן בפשט דברי הרא"ש המחייב את הניצול לשלם שלא התנה את ההצלה בכך. וכן יש לעיין בהרחבה בדבר בעלות אדם על גופו. ומ"מ נראה עיקר שלא כטעם זה.

טענה ב: סכנת ניתוח בהרדמה מלאה

בדבר הסכנה הכרוכה בעשיית ניתוח בהרדמה מלאה, נראה שאין לחשוש לכך, וצא וראה מעשים דבר יום ביומו, שמכניס עצמו לניתוח אף לנוי ואינו חושש, ודאי שהיה עושה זאת בשביל עצמו ואף רוב העולם היו תורמים איבר מגופם לקרוב בקרבה ראשונה. וכן הסתפקו הפוסקים אם צריך לברך "הגומל" בשם ומלכות על ניתוח זה, ואף שיש סכנה מועטת מכל מקום נראה שעל כגון זה כתבו הפוסקים "המדקדק בכך סופו בא לידי כך". וצ"ע.⁹⁶

96. ובשו"ת 'אשר חנן' נטה לומר שאינו חיוב משום ההרדמה ועוד כתב שוודאי חייב בברכת הגומל אחר הניתוח.

טענה ג: החולה אינו לפנינו

דין "לא תעמוד על דם רעך" מובא בין בגמרא ובין בראשונים ובפוסקים כאשר אדם רואה את חברו בשעת צרה, ולכן אולי אין חיוב לתרום כליה כאשר אין לפנינו אדם הנדרש לתרומת כליה.

אך נראה תמוה לומר דבר זה, שהרי כולנו שומעים דבר יום ביומו על פלוני ואלמוני הנצרכים לתרומת כליה, וכי אם היו מאה אנשים עומדים על שפת הנהר ונמצא שם אדם הנוטה לטבוע לא היו כולם חייבים להצילו? שמא כל אחד ואחד יאמר תעשה המצווה על ידי אחי? אלא ודאי יהיו חייבים עד שיקום הראשון להציל ויפטור חבריו. והוא הדין אצלנו שכיוון שכל שנה ושנה נפטרים עשרות אנשים בהמתנה לתרומה, נראה שאין לפטור מטעם זה, וכן משמע ממנחת שלמה (תניינא ביג סימן פו, סעיף ד).⁹⁷

וראיתי שכיוונתי לדברי גדולים וכן הובא במאמר העוסק בסדר קדימויות בהצלת נפשות שכתב הגאון הרב שלמה דיכובסקי (כתב עת 'תורה שבעל פה', לא, תש"ן, עמוד מג) וז"ל: יש לציין כאן את דברי החזון איש (אהלות סימן כ"ב, ל"ב) שכתב ביחס לדברי הנודע ביהודה שהובאו לעיל: "...ואין החילוק בין ליתא קמן לאיתא קמן אלא אם מצוי הדבר". ועיין בספר נשמת אברהם (יורה דעה, סימן שמט, עמוד רנז) בשם הגרש"ז אויערבאך שליט"א (זצ"ל) כי כוונת החזון איש היא שאפילו אם אין החולה לפנינו, אבל אם המחלה נפוצה שהחולה ודאי במקום אחר ואפשר לעזור לו מיד על ידי ניתוח המת, מותר

טענה ד: לא כל הרוצה לתרום יכול לבוא ולתרום

אולי אפשר לומר שאדם לא מחויב להציל את חברו רק היכן שוודאי יזכה להצילו, אך בתהליך הסינון והבדיקות לתרומת כליה רבים

97. ודיברתי בדבר עם הגאון הרב שלמה אבינר והסכים לדבריי אלו.

נפסלים⁹⁸ ונמנעים מלהביא את רצונם אל הפועל ולכן יהיה פטור אדם מלהיכנס לתהליך זה.

אך בחידושי הר"ן (סנהדרין עג, עמוד א) כתב שלא כך וז"ל: י"ל דמקרא דניתן להצילו בנפשו לא שמעינן אלא במי שברור לו כשמש שהוא רוצה להרגו ובכה"ג במי שברור לו כשמש שיטבע בנהר אם לא יצילוהו הוא דמחייב להצילו אבל על ספק לא שמעינן מידי משום הכי אתא קרא דלא תעמוד על דם רעך לומר שהוא מצווה לטרוח בו אף על הספק.⁹⁹

ומכל מקום נראה שבספר 'עמודי אור' (סימן צ"ו) לא משמע כדברי הר"ן ולדעתו לא חייבו אדם להיכנס לספק סכנה להצלת חברו אלא במקום שההצלה ודאית.

ומכל מקום לא מצינו שהפוסקים חייבו לתרום כליה כאשר התורם המיועד כבר עבר את תהליך הבדיקות.¹⁰⁰ ולכן נראה שטעם זה אינו עיקר.

טענה ה: אדם אינו חייב לצער את עצמו על מנת לקיים מצווה

כאשר אדם צריך לחוות צער גדול על מנת לקיים מצווה אולי יש לפוטרו מחיוב ולהעמיד את הדבר במידת הסידות, וכעין זה נמצא במשך חכמה (פרשת בראשית פרק ט, פסוק ז) וז"ל: פרו ורבו וכו'. לא רחוק הוא לאמר הא שפטרה התורה נשים מפרייה ורבייה וחיבה רק

98. כשדיברתי עם עמותת "מתנת חיים" נאמר לי שכ-40% מהאנשים נפסלים בתהליך הבדיקות.
99. העיר לי חברי הרב משה מאיר אבינר שהר"ן מדבר על הצלת החבר שנמצא בספק סכנה ואילו אני דן על סכנה ודאית וספק אם ההצלה תצליח ולענ"ד אף שדבריו נכונים נראה בלשון דברי הר"ן בסופם שעל כל ספק אמורים הדברים.

100. אחר כותבי דברים אלו, וכיתי לקבל מכתב ברכה לספרי מהגאון הרב יעקב אריאל (המופיע בראש הספר) ובו נוקט הרב עיקר כדברים אלו וכותב שאדם הנמצא מתאים לתרומה מחויב בדבר.

אנשים, כי משפטי ה' ודרכיו "דרכי נועם, וכל נתיבותיה שלום", ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל. ומכל דבר האסור, לא מנעה התורה בסוגה ההיתר, כמו שאמרו פרק כל הבשר. ומשום זה לא מצאנו מצוה להתענות רק יום אחד בשנה, וקודם הזהירה וחיבה לאכול. וכן הובא במעשה "דהעלה ליבו טינא". ולעניות דעתי אין במעשה תרומת הכליה צער כל כך גדול עד שנאמר משום כך שאינו חיוב, ואף אם תאמר שהדבר נראה בעיני חלק מהאנשים כטרחה מרובה מכל מקום עדיין שאר האנשים יבדקו אם אינם מחויבים בדבר.

טענה ו: תרומת הכליה אינה בגדר הצלת חיים

יש הטוענים שבתרומת כליה אין הצלת חיים ממשית רק נתינת איכות חיים למושתל ולכן לא מדובר פה בחיוב מדין "לא תעמוד על דם רעך". ועל כך כתב באנציקלופדיה הלכתית רפואית (של הגאון הרב פרופ' אברהם שטינברג בערך "השתלת איברים") שע"פ בדיקות רחבות היקף סיכויי של חולה דיאליזה שלא למצוא את מותו בעשר שנותיו הראשונות של הטיפול הינם 8.9% ובמושתלי כליה ישנה הישרדות של כ-78.2%. לכן ודאי שתרומת כליה דינה כהצלת חיים ממשית. וכן כתב לי הגאון הרב יעקב אריאל במכתב ברכה לספר זה.¹⁰¹

טענה ז: לא מצאנו חיוב תרומת איבר

ראיתי בשו"ת 'אשר חנן' (חלק ג, סימן קי) שכתב טעם לכך שדין תרומת כליה עומד במידת חסידות ואינו חיוב גמור, משום שלא מצאנו שחייב אדם לתרום איבר מגופו להצלת חברו.¹⁰² וציטט דברי שו"ת 'חיי

101. המכתב מופיע בראש הספר.

102. ודברתי בדברים אלו עם הגאון, דיין בית הדין הרבני הגדול, הרב ציון לוז, ואמר לי שאף שוודאי שיש בדבר תרומת כליה מידת חסידות מכל מקום נראה מטעם הנ"ל שאינה בגדר חיוב והוסיף שדיבר בטענה זו עם הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג וכן נטו דבריו.

הלוי' (חלק ה, סימן קכ) שכתב כן בשם הגאון הרב שמואל הלוי וואזנר¹⁰³ והגאון הרב יחזקאל ראטה ונראה שמקורם בדברי הרדב"ז (חלק ג תרכז)¹⁰⁴ וכן פסק הגאון הרב משה פיינשטיין (אגרות משה יו"ד חלק ב, סימן קעד, ענף ד) והגאון הרב יצחק שמואל שכטר (בית הלל, יז, תשס"ד, מגינב) וכן ראיתי בדברי הגאון הרב משה שטרנבוך (תשובות והנהגות כרך ה סימן שפ"ז) וכן כתב הגאון הרב שלמה זלמן אויערבאך (מנחת שלמה תנינא ביג, סימן פו, אות ג).

ואף שלעניות דעתי נראים יותר דברי הגאון הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד סנהדרין מד עמוד ב) שכתב שאין לדמות חיסרון כליה לחסרון איבר אחר כגון יד או רגל¹⁰⁵ שהרי בחסרון כליה אין שום פחיתות ואינו מורגש כלל.¹⁰⁶ מכל מקום נראה שעל פי טענה זו יישק דבר והיא הנותנת לומר שתרומת כליה אינה אלא מידת חסידות.¹⁰⁷

103. והתפרסם גם בכתב עת 'מוריה' רפא –רפב, תשס"ב, קטו-קטז. ושם כתב הגאון הרב וואזנר שאין שום יסוד לחייב תרומת כליה ומ"מ העושה זאת חסיד ייקרא ולגבי פרסום ברבים ועידוד הציבור לתרומת כליה סיים הרב שיש לעיין אם לפרסם דבר זה. ועיקר טעמו שאף שתוחלת חייהם של חולי הכליות קצרה משל המושתלים מכל מקום יכולים לחיות זמן ארוך על ידי הדיאליזה. ועיין טענה ו.

104. ותוהני רבי אהרון חניה הפנה אותי לדברי הגאון הרב רצון ערוסי (שרידיים יט, תשס"א מאינו) שנוקט עיקר כדברי שו"ת 'חיי הלוי' ומחלק בתשובות הרדב"ז בין מקום בו אדם תורם איבר שאין גזעו מחליף לבין סכנה או תרומה, כגון תרומת דם ומח עצם. ועוד תמה במאמרו על דברי הגאון הרב עובדיה יוסף שנוקט שהתורם כליה מקיים מצווה שיש בה מידת חסידות ומקורו בדברי הרדב"ז ולכאורה לפי דברי הרדב"ז היה צריך הגאון הרב עובדיה לחייב לתרום כליה אם אינו מחלק בין סכנה הכרוכה במסירת איבר לשאר סכנות.

105. וכן כתב הגאון הרב ליברמן בספרו 'משנת יוסף' חלק ת, סימן קית. וקצת סעד לדבר מהמשנה במסכת אהלות (פרק א, משנה ח) המונה את רמ"ח האיברים ואין בכללם כליה.

106. עוד ראיתי בדברי שו"ת 'חקרי לב' להגר"ח פלאגי' (חוי"מ סימן כו) שדן בחיוב האדם ללכת לערכאות ולמסור עדות לצורך הצלת חברו ושם כתב שבמחלוקת הפוסקים לא יצאנו ואין כוח בדינו לחייב אדם לסכן עצמו לשם כך.

107. ועיין בנספחים בדין תרומת כבד שצריך עיון גדול לפי דברי פוסקים אלו מדוע לא חייבו תרומת כבד ושאלתי בדין זה רבים וטובים וכולם פה אחד יאמרו שלא יעלה על דעת בן אנוש לומר כדבר הזה ואי אפשר לומר שתרומת כליה הינה חיוב גמור וכל שכן שלא שייך לומר כן בדין תרומת כבד.

ויש להוסיף שהגאון הרב משה שטרנבוך (תשובות והנהגות חלק ה, סימן שפח, וכן בחלק ג, סימן שס) כתב שדין כליה חמור מדין איבר כיד ורגל משום שכליה היא איבר שהגוף תלוי בו ולכן לא יעלה על הדעת לחייב בתרומת כליה.¹⁰⁸

ואני הקטן מבין שכן עיקר למעשה שהרי כך פסקו גדולים וטובים אך על צד הלימוד שואל אני מדוע לא חששו הפוסקים לדברי החתם סופר בקושיותיו על הרדב"ז שהבין שדרכי נעם של תורתנו הקדושה הם דווקא לחייב להציל את חברו ואפילו על ידי נתינת אבר מגופו ומדוע לא חשו הפוסקים לדברי ההגהות מיימוניות שחייב אדם להיכנס למקום הסכנה כדי להציל את חברו.

ואף שוודאי שאין חיוב לתרום כליה או כבד, מעלה אני את הדברים על כתב ומקווה לעורר בכך את עמנו אשר גמילות חסדים בנפשם, שיזכו להציל את חולי הכליות ולהוציאם מחושך לאור.

108. ואיני מבין דבריו, שהרי מוכח שהגוף אינו תלוי אלא בכליה אחת ויותר מכך ראיתי בשם הגאון הרב צבי שכטר (ראש ישיבת יוניברסיטי בספרו 'בעקבי הצאן', תשנ"ז, עמוד רמג) שכתב על ג' אברים שעל פי דין הנשמה תלויה בהם והם הלב, המוח והכבד והביא מקור לדבריו בדברי הרמב"ם (בס' אגרות הרמב"ם מהדורת קאפח, מוסד הרב קוק, תשמ"ז, עמוד קס"ד) וז"ל: כבר ידעת השקפתו של גאלינוס שהי' רופא יווני שחי בתקופת התנאים באברים הראשיים שהם שלשה הלב והמוח והכבד. ולא כתב כליה עם אברים אלו ומ"מ נראה יסוד לדברי הגאון הרב משה שטרנבוך בדברי הצ"א (חלק טז, סימן כג) לגבי תרומת דם שכל דבר פנימי שהגוף תלוי בו אין בו על האדם חיוב תרומה.

סיכום הדין ההלכתי

- א. ע"פ הגמרא בסנהדרין כאשר אדם רואה את חברו בצרה ויכול להצילו, חייב להצילו מדין לא תעמוד על דם רעך.
- ב. אם כדי להציל את חברו צריך האדם להיכנס למקום סכנה, נחלקו בדינו הראשונים, ובב"ח ביאר שלדעת הטור יש חיוב בדבר וכדברי הגה"מ, ואילו לרמב"ם אין חיוב, וכן נראה עיקר במאירי ובר' יונה, ונחלקו הפוסקים בטעם השמטת הרי"ף הרא"ש והרמב"ם את דברי הירושלמי בדין זה.
- ג. נראה עיקר בדין הצלת חברו היכן שמכניס את עצמו לסכנה כדברי הרדב"ז ובסכנה מועטת חייב.
- ד. כאשר הצלת חברו תלויה במסירת איבר מגופו אפשר להבין בדברי הרדב"ז שאף לסכנה מועטת אין חיוב להיכנס, ואף שיש המחלקים בין איבר פנימי שחסרונו לא מורגש לבין איבר חיצוני לעניין זה, עיקר דברי הפוסקים שאין חילוק בדבר ואין על האדם חיוב למסור איבר לצורך הצלת חברו ומכל מקום מידת חסידות יש בדבר והעושה כן חסיד ייקרא.
- ה. כאשר אנו באים לדון בדין תרומת כליה יש להתייחס לדברי הפוסקים האחרונים בהתאם לזמן שבו הם נדרשו לדבר ולהשוות את דבריהם למצב הרפואי באותה תקופה. אי לכך בהתאם למצב הרפואה היום ודאי שעיקר ההלכה ולמעשה שדין תרומת כליה מוגדר לכל הפחות כמידת חסידות. וכן הם דברי רוב ככל פוסקי הדורות האחרונים.
- ו. אף שיש טעמים לומר שתרומת כליה בזמננו הינה חיוב גמור, מכל מקום רוב הפוסקים כתבו למעשה שאינה אלא מידת חסידות.

ז. חייב אדם לצער את עצמו כדי להציל את חברו.

ח. נראה מן הראוי, שכל אדם יבדוק ויעיין ברמת ההשקעה והכאב שאותם היה מוכן לסבול על מנת להציל את ממונו, וישקיע באותו אופן כדי להציל את חיי חברו.

ט. חייב אדם להוציא ממון כדי להציל את חברו, אולם אחרי ההצלה צריך הניצול לפרוע הוצאותיו.

פרק ט'

שאלות
נוספות
המטרידות
את התורמים
הפוטנציאליים

פרק ט

שאלות נוספות המטרידות את התורמים הפוטנציאלים

א. מדוע שתורם כליה לא יקבל פיצוי כספי הולם על התרומה?

שאלה זו נשאלת דבר יום ביומו, ומקבלת משנה תוקף כאשר מסתכלים על תרומת הכליה בצורה קצת יותר כוללת. את התרומה סובבים גורמים רבים: רופאים ואחיות, חולה ומשפחתו, והתורם. כל המעורבים בתרומה יוצאים נשכרים למעט אחד. התורם.

הרופאים והאחיות מקיימים מצווה חשובה לעין שיעור אך אין בכך כדי למונעם מלבוא על שכרם אף במובן הכספי. ועולה על כך קבלת משפחת החולה אשר זוכים שכן משפחתם יוצא מייסוריו וחוזר בעזרת ה' לחיים תקינים אשר מחזירים אותו ואת כל הסובבים אותו לחיים אשר אינם כרוכים בשעבוד החולי.

לקראת סיום תהליך התרומה האישי שלי נשאלתי בוועדה של המרכז הארצי להשתלות מה דעתי על מנגנון תגמול התורם הקיים היום במדינה אשר מתגמל את התורם בהחזר הוצאותיו פחות או יותר. עניתי לוועדה שלדעתי מדובר בתהליך שאינו פועל כראוי שכן שיקולים רבים מלווים את האדם לפני קבלת ההחלטה לתרום איבר מגופו ואיני מבין מדוע צריך להכביד עליו בשיקול נוסף.

בחישוב לתגמול התורם מתעלמים מהוצאות נלוות רבות; אדם שתרום כליה אינו יכול להרים את ילדיו הקטנים בחודש הראשון מהתרומה וכן אינו יכול לעזור בניקיון וכדו' דברים קטנים אלו ודומיהם טומנים הוצאות נלוות לא מעטות.

רבים וטובים ניסו לשנות את דעת הקהל בנושא זה, ביניהם פרופ' חווה טבנקין (אסיא ס"גס"ד {כרך ט"ז, גיד}) ובעולם ההלכה כבר נכתבו בדבר חיבורים ומאמרים רבים, ביניהם כתב הגאון הרב ישראל מאיר לאו הרב הראשי לישראל בעבר ורבה הראשי של תל-אביב היום בספרו 'יחל ישראל' (חלק ב, סימנים עד-עה) שיש לתמוך בנושא וכן כתב הגאון הרב יצחק זילברשטיין אך אין ברצוני לדון בדבר אלא לעורר שנכון לעשות מאמץ לתגמל את תורם הכליה לפחות באופן שבו שיקול כספי לא יהיה חלק משיקוליו.

כמו כן יש להוסיף שמדינת ישראל לא מתגמלת כלל ולו בשקל אחד אדם אשר עשה מאמץ ורצה לתרום כליה אך נפסל מבחינה בריאותית ונמנע ממנו מלהביא את רצונו הלכה למעשה.

כל דברי אלו נאמרו כדי להצדיק את הטענה שתורם כליה באמת לא מקבל את התגמול הכספי הראוי אך אין בכך כדי להימנע מן התרומה. ודומה הדבר לאדם אשר לא שפר עליו מזלו באחד הימים וכשחזר לביתו הוציא את תסכולו על בני ביתו והתייחס אל כל הסובבים אותו בחוסר כבוד ובכעס. כל בר דעת מבין שבני המשפחה אינם אשמים בצרותיו ואין שום קשר בין כעסו עליהם לבין צרותיו האישיות.

כן הדין אצלנו, אף שהתורם לא מתוגמל כספית באופן הראוי (לדעת) עדיין אם יש ביכולתו של אדם לשאת בעול ולעזור בהצלת חברו צריך לראות את נושא התגמול כמכשול נוסף אשר יש לדלג מעליו ולהמשיך קדימה.

דבר זה מזכיר לי שיחה שהייתה לי עם חבר תוך כדי תהליך התרומה. חברי שאל האם משפחת החולה שאליו עתיד אני לתרום את כלייתי ניסתה להביא לו מזור ואיני אלא מוצא אחרון אחר שמשפחת התורם נמצאו כלא מתאימים לתרומה בעצמם או שמא משפחתו כלל לא רצו לתרום לו וקיוו שיבוא אדם שאינם מכירים וישא בעול במקומם?

גם כאן עניתי לחברי שלדעתי אין שום קשר בין התנהלות משפחת התורם אליו וכי אם אדם נמצא במשפחה שכולם לא רוצים לתרום לו כליה כל אחד מטעמיו האישיים האם יש בכך כדי למנוע אותי מלעזור לו? מה לי ולשיקוליהם? אני לא עוזר לחולה כדי שהמשפחה שלו תשמח אני עוזר לו כדי שהוא יצא מאפילה לאורה!

ישנם אנשים ששיקוליהם שונים משלי ואכן ישנה אפשרות לבקש לתרום דווקא לאדם אשר משפחתו השתדלה לתרום לו אך נמנעה מתרומה בפועל מבחינה רפואית.

ב. האם מותר לתורם כליה לצום אחר התרומה? האם הוא חוזר לכוחותיו הקודמים?

רעייתי דיברה עם קרובת משפחתנו אשר נאלצת לאחרונה לעבור טיפולים רפואיים מסוימים וזו אמרה לה שבעלה מתעניין אף הוא בתרומת כליה. חברה נוספת ששמעה את שיחתן אמרה שחשוב שיהיה מישהו בריא בבית ולא כדאי להם להתחיל בתהליך. רעייתי ששמעה את דבריה אמרה שיש נקודה שאנשים לא מבינים והיא שאם אישרו למישהו לתרום כליה אז הוא בריא! הוא הכי בריא שיש!

תורם כליה חוזר לכוחותיו כחודש לאחר התרומה והינו אדם בריא לחלוטין.

אלא שיישנם חילוקי דעות בין הרופאים האם נכון שתורם כליה יצום בשנה הראשונה לתרומה.

לאחר התייעצות גדולה בין הרופאים הנפרולוגים, הכריע הגאון הרב זילברשטיין שלא לצום בשנה הראשונה לתרומה ואף ביום כיפור צריך תורם כליה לשנות לשיעורים.

בדיון שנערך בפורום של רבנים נחלקו הדעות בדבריו שכן אין שום מחקר אשר בחן את תפקוד הכליה בתורם כליה לאחר צומות ולכן

כל טענות הרופאים על פיהם התבסס הגאון הרב זילברשטיין אינם אלא השערות בלבד.

מובאת פה ההוראה המרכזית בנושא זה לפי הבנתי הדלה אך מן הראוי שתורם הכליה ישאל את רבותיו לפי מצבו הבריאותי וכן לפי סמיכות הצום לביתו.

ג. האם כהן רשאי לתרום כליה

פתיחה: יש לעיין במספר שאלות העולות בדין תרומת כליה בכהן:

א. יש לבחון בכהן החולה בכליותיו האם הותר בכניסה לבית החולים לצורך הצלת חייו ע"י דיאליזה או ע"י תרומת כליה.

ב. יש לבדוק בדין תרומת איבר לכהן האם איבר מן החי העתיד להעלות ארוכה מטמא או לאו וכן האם כליה מטמאת.

ג. האם רשאי הכהן להיכנס לבית החולים בהיותו אדם בריא וכל זאת לצורך הצלת רעהו ואף שסביר שתוך כדי הצלת הרע ייטמא הכהן טומאת מת בבית החולים.

תשובה: ¹⁰⁹ דין הכהן כדין ישראל לעניין תרומת כליה וקדושתו נדחית מפני פיקוח נפש ואף מפני ספק פיקוח נפש. לכן חולה כליות יכול ללכת למכון דיאליזה ולטפל בעצמו וכן יכול לבוא לבית החולים לצורך ניתוח להשתלת כליה.

כמו כן יכול כהן בריא לבוא לבית חולים כדי לעזור בהצלת חברו ולתרום כליה מגופו.

109. לא באתי להאריך בדין זה והבאתי עקב פניות חוזרות ונשנות בשאלת הכהן בתרומת כליה. לכן הבאתי בעיקר את דברי האחרונים ללא אריכות ביסודות דבריהם בגמרות והרוצה להרחיב יעיין בספרי האחרונים שצוטטו בתשובה.

כהן אשר חיסר איבר פנימי ממנו בחייו. יכולים קרוביו הכוהנים בני משפחתו להיטמא לו במותו כדין שאר קרוביהם.

ביאור הדברים:

מובא בתלמוד הבבלי במסכת נזיר (דף מט, ע"ב): מתני'. על אלו טומאות הנזיר מגלח: על המת, ועל כזית מן המת... ועל אבר מן המת ועל אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי, ועל חצי לוג דם,¹¹⁰ ועל מגען ועל משאן ועל אהילן, ועל עצם כשעורה על מגעו ועל משאו, על אלו הנזיר מגלח ומזה בשלישי ובשביעי, וסותר את הקודמין, ואינו מתחיל למנות אלא עד שיטהר ומביא את קרבנותיו.

ועוד מובא בהמשך הגמרא (דף נו, ע"ב): מתני'. אמר רבי אליעזר משום ר' יהושע: כל טומאה מן המת שנוזר מגלח עליה – חייבין עליה על ביאת מקדש, וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה – אין חייבין עליה על ביאת מקדש; א"ר מאיר: לא תהא זו קלה מן השרץ!

ופסק הרמב"ם (הלכות אבל פרק ג, הלכה א) וז"ל: כל כהן שנטמא למת חוץ מששה מתים המפורשים בתורה או אשתו, בעדים והתראה, הרי זה לוקה שנאמר לנפש לא יטמא בעמיו, ואחד הנוגע במת או המאהיל או הנושא, ואחד המת ואחד שאר הטומאות הפורשות מן המת שנאמר לנפש לא יטמא בעמיו, וכבר פירשנו בהלכות טומאת מת כל דברים המטמאין מן המת מן התורה או מדבריהם.

ועוד פסק ברמב"ם (הלכות טומאת מת פרק ב, הלכה ג) וז"ל: אבר שנחתך מן האדם החי הרי הוא כמת שלם מטמא במגע ובמשא ובאהל אפילו אבר קטן של בן יומו שהאיברים אין להם שיעור שנאמר כל אשר יגע על פני השדה בחלל חרב... במה דברים אמורים כשהיה האבר

110. מדובר בדם הפורש מן המת. דם הפורש מן החי אינו מטמא (שערי רפואה, עמוד שני, מאת הגאון הרב חיים פנחס שיינברג "שו"ת בעניני תרומת דם").

שלם כברייתו בשר וגידים ועצמות שנאמר או בעצם אדם עצם שהוא כאדם מה אדם בשר וגידים ועצמות אף אבר מן החי עד שיהיה כברייתו בשר וגידים ועצמות אבל הכוליא והלשון וכיוצא בהן אף על פי שהן אבר בפני עצמן הואיל ואין בהן עצם הרי הן כשאר הבשר וכו'.

מדברי הרמב"ם עולה שאף שאסור לכהן להיטמא למת או לאיבר הפורש ממנו או מן החי ואיסור טומאה זו אפילו על ידי אהל (היינו שאסור לכהן לשהות תחת קורת גג אחת עם המת) מכל מקום כליה אינה מוגדרת כאיבר לעניין זה ואין איסור לכהן לשהות בחדר אחד עם כליה שהוצאה מן הגוף.

ופסק השולחן ערוך (יורה דעה הלכות אבילות, סימן שע) וז"ל: הכהן מוזהר שלא ליטמא במת, ולא לכל טומאות הפורשות ממנו, ולא לגולל, ולא לדופק, ולא לאבר מן החי שאין בו כדי להעלות ארוכה אם היה מחובר.

ואף שנראה שלכהן אין איסור שהיה באותו חדר עם כליה שהוצאה מגופו או מגוף חברו ואף איבר אינו מטמא את הכהן כאשר יכול עוד להתחבר לגוף ולהעלות ארוכה ולחזור לתפקוד.

מכל מקום יש לכאורה למנוע את הכהנים מכניסה לבית החולים שכן לצערנו המוות מצוי במקום זה ואסור לכהן להיטמא לחינם.

אך כתב בשולחן ערוך (יורה דעה הלכות אבילות, סימן שעג) וכן מטמא בטומאה של דבריהם, לדון עם עובדי כוכבים ולערער עמהם, מפני שהוא כמציל מידם, וכן כל כיוצא בזה.

ועוד כתב (יורה דעה הלכות אבילות, סימן שעה, סעיף א) וז"ל: מצוה להטמאות למת מצוה, אפילו הוא כהן גדול ונוזר והולך לשחוט את פסחו, ולמול את בנו, ומצא מת מצוה, הרי זה מיטמא לו.

אם כך לפי דברי השולחן ערוך יישנם מציאויות שהכהן נטמא טומאת מת ואפילו שאינו קרובו, כגון טומאה למת מצווה שאין לו קוברים וכן טומאה שאינה אלא מדברי חכמים.

ויש לעיין בטומאת הכהן לצורך מצוות נוספות ובשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק ה' רמת רחל, סימן כח) האריך בדבר מחלוקת האחרונים האם רופא כהן יכול לטפל בגוסס המוטל לפניו והביא דברי השבות יעקב שהתיר אפילו כשהמדובר רק לשם הצלת חיי שעה בלבד. ואף שהחתם סופר (חלק י"ד, סימן שלח) השיג עליו וכתב שאם הגוסס כבר הוכר כמת רק רואים בו איזה נדנדוד ויש סוברים שיוכלו להצילו בכל זאת בזה לא ימחר הכהן להצילו מכל מקום הסכים לעיקר הדין. והוסיף על כך בפתחי תשובה (י"ד סימן שע, ס"ק א) והתיר לרופא כהן להיכנס לבית הגוסס לעשות לו איזה רפואה אפילו אם יש רופא אחר שאינו כהן. ובציץ אליעזר כתב דברי הבית יעקב שאסר לרופא כהן לטפל בגוסס הנוטה למות ודחה דבריו וכן הם דברי רבים מן האחרונים.

גם בשו"ת 'שבט הלוי' (חלק ג' סימן קסד, ד"ה ולענין נ"ד) הביא דברי החתם סופר הנ"ל וכתב שפשוט שכל שיש אפילו ספק ספקו של פיקוח נפש יכנס הכהן הרופא ויעשה ככל יכולתו והוא כשאר איסורי תורה הנדחים משום פיקוח נפש ומכל מקום נחלקו אחרונים במקרה שיישנו רופא ישראל היכול להחליפו האם נכון שייטפל הכהן או לאו. ועוד האריך בדין זה בשו"ת 'ביע אומר' (חלק א, יורה דעה סימן י).

והעולה להלכה בענייננו שוודאי שיכול הרופא להיטמא וכל שכן במקום ספק לצורך הצלת נפשות וכן הדין בשאר כהן בריא הפועל לרפואת והצלת חברו שאין חילוק בין כהן לישראל בכך ונדחית קדושתו משום הצלת חברו.

וכל שכן בחולה שיכול להציל עצמו וכן כתב הציץ אליעזר (חלק יז סימן כ, ד"ה ב).

ובשו"ת 'חלקת יעקב' (יורה דעה סימן רטו) האריך בטעם הדבר שסומכים
הכהנים לילך לבית החולים להתרפא ואף במקום שאין במחלתם סכנת
נפשות וגם בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק טז סימן לג, ד"ה ד) התיר בדבר
זה ואף כשהכהן הוא חולה שאין בו סכנה.

ובשו"ת 'אגרות משה' (יורה דעה חלק א, סימן רנא) כתב בכהן שחסר אבר
מבפנים שקרוביו מיטמאים לו וחילק בין בהמה שחסרה איבר פנימי
שנאסרה למזבח משום שאינה תמימה לבין כהן שנראה מבחוץ כאדם
שלם ולכן גם לאוסרים (הובאו דבריהם בשו"ע יו"ד, סימן שעג, סעיף ט) טומאה
לקרובים בכהן שהיה חסר איבר בחייו אין חיסרון פנימי כחיסרון חיצוני
לעניין זה. וכן כתב גם בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק ט, סימן מח).

פרק י"

תהליך
התרומה

פרק י

תהליך התרומה¹¹¹

א. פתיחה

בפרק זה נפרט את תהליך תרומת הכליה: התהליך שאותו חווים התורם ומקורביו מקבלת ההחלטה ועד לשלב ההתאוששות שאחר הניתוח.

לפעמים אנו מוצאים את עצמנו נמנעים מעשיית מעשה בגלל מחשבות ודמיונות אשר אינם עולים בקנה אחד עם המציאות וכבר אמר החסיד הרמח"ל (מסילת ישרים פרק יא) "המחשבה בדבר קשה מן המעשה". לכן המלצתי לקורא לעיין בפרק זה אף אם אינו מרגיש בשלב זה שחוויה זו מתאימה לאופיו. וזאת על מנת להכיר ולהבין את חוויית תורם הכליה מקרוב, לסלק בכך חששות שלעיתים אין להם בסיס במציאות ולהכין עצמו לתרחישים אפשריים.

ב. רמת הסיכון לתורם

יש לחלק את רמת הסיכון של התורם לשני חלקים: הסכנה לטווח הקצר והסכנה לטווח הארוך. לטווח הקצר מדובר בחשש מהסתבכות מהלך הניתוח אשר עלול לגרום לפתיחת הבטן ולמעבר מניתוח לאפרוסקופי לניתוח בטן רגיל, וכן מסיבוכים שונים, כולל הסיכון שבהרדמה מלאה, כמו בכל ניתוח. נראה שאין הבדל מהותי בין ניתוח קצירת הכליה לשאר ניתוחי הבטן וישנם חששות לזיהום או להסתבכויות אחרות, כגון דלקת ריאות וכדו'. מדובר בשיעור נמוך

111. את התהליך האישי שלי עברתי בבית החולים בלינסון ושניידר בשיתוף עמותת "מתנת חיים". לכן כתוב פרק זה מנקודת מבט זו. ברור לי שבתי חולים אחרים וכן עמותות אחרות עושים אף הם עבודת קודש מדהימה אלא שאיני יכול לפרט יותר מאשר את חוויית האישיית.

מאוד של סיבוכים (פרופ' איתן מור, מנהל מחלקות השתלות בבלינסון). משיחה שערכתי עם הרב הבר אמר לי הרב שמתוך 454 אנשים שתרמו כליה דרך עמותת "מתנת חיים" (נכון לזמן שבו דיברנו), כעשרים תורמים נאלצו לשוב ולהתאשפו בבית חולים לאחר הניתוח עקב סיבוכים אך כולם ללא יוצא מן הכלל חזרו לתפקוד מלא ולאורח חיים רגיל לחלוטין לאחר כשלושה חודשים.

לגבי סיכון לטווח הארוך אומר פרופ' איתן מור שקשה מאוד להעריך את רמת הסיכון אצל כל אדם ואדם, אך נראה שמדובר בסיכון נמוך מאוד שכן התורם עובר בדיקות מקיפות מאוד המוודאות שאין לו נטיות לחלות במחלות אשר עלולות לגרום להתדרדרות כליתיו.

באתר של עמותת "מתנת חיים" התייחסו אף לשאלה מה היא רמת הסבירות שתורם כליה ייאלץ בעצמו לקבל כליה בעתיד ואלו דבריהם: "הסיכוי שמי שתורם כליה, יצטרך בעצמו השתלת כליה, הינו ממש אפסי, הסיבות לכך, מפני שמי שאישרו לו לתרום כליה, עובר בדיקות קפדניות מקיפות, שמוודאות כי בריאותו תקינה והוא לא נמצא בקבוצות הסיכון לפתח בעיות כליתיות.¹¹²

בנוסף לכך, ידוע כי כמעט כל מחלות הכליה, שגורמות לבני אדם לאבד את כליותיהם, פוגעות בשתי כליות בשווה, דהיינו, אם יש לאדם כליה אחת, היא תיפגע כמו אילו יש לו שתי כליות, שאז שתיהם יפגעו, אדם שלקה בסוכרת או לחץ דם גבוה או וירוס או

112. יש לציין שאם תורם כליה או קרוב משפחתו מדרגה ראשונה ייאלצו בעתיד לקבל תרומת כליה הם יקודמו בתור באופן משמעותי. (קדימות חולים נעשית בשיטה של נקודות המקנות לכל אחד ואחד את מקומו בתור. נקודות אלו נקבעות באמצעות פרמטרים רבים, כגון דחיפות ההשתלה, זמן הרישום בעמותה, נחיצות החולה בתפקידו ופרמטרים נוספים. לכן אי אפשר לומר שתורם שנאלץ לקבל כליה בעצמו יהיה ראשון בתור אם כי מקומו יקודם משמעותית).

תרופה לקויה וכדומה, העובדה שיש לו שתי כליות, לא תעזור לו להימנע מפגיעה בהן.¹¹³

באתר של עמותת "מתנת חיים" מובא מחקרו של פרופ' ג'פרי בונר, (יועץ נפרולוגי במרכז בלדריצ'י לטיפול ומחקר בסוכרת, מרכז רפואי צאנז, בית החולים לניאדו, נתניה) המסכם את המחקרים ואת המאמרים החשובים והמוסמכים שפורסמו בשנים האחרונות בתחום זה.

מכלל המחקרים הסיק פרופ' בונר כמה מסקנות:

1. שיעור התמותה לתורם עומד על כאחד לשלושת אלפים. ובמקומות מנוסים יותר התמותה אף קטנה מכך. דבר שגרם להגדרת התרומה מבחינה רפואית כניתוח בסיכון נמוך והביא לתמיכה רפואית רחבה בתרומת כליה מן החי.

2. הסיכון להתפתחות של מחלות כליה כרוניות אצל תורמים הוא נמוך מאוד.

113. בתהליך הכתיבה של ספר זה אמרה לי אישה, שהיא אחות במקצועה (לבקשתה שמה אינו מפורסם), שלדעתה יש למנוע מאנשים צעירים לתרום כליה בצורה אלטרואיסטית וזאת משום שנשים רבות נפגעות בכליותיהם ומגיעות עד למצב של אי ספיקת כליות בעקבות פוריות ולידות מרובות ולכן ראוי שאדם נשוי, אב לבנות "ישמור" את הכליה שלו כדי שבמידת הצורך יוכל לתרום לבני משפחתו.

בעקבות טענה זו מצאתי את עצמי מתעסק בתחום רפואי נוסף שהרי אם עד עכשיו הרופאים בהם נועצתי היו כירורגים ונפרולוגים כעת נאלצתי לבדוק את הטענה מול רופאים גניקולוגים. פרופ' שמחה יגל שמע את הדברים ואמר שמדובר בחשש נדיר מאוד ואין להתייחס לטענה זו כלל וכן אמר ד"ר דני רוזנק, לטענתו מדובר בחשש כה נדיר עד כדי שבמהלך שלושים שנותיו בתחום הוא יכול למנות על יד אחת את הנשים שהגיעו לאי ספיקת כליות עקב ילודה. ד"ר חנה קטן אף היא נדהמה מהטענה ואמרה שהדבר נדיר מאוד וחשוב לציין שבמחקרים רבים נראה שנשים שיולדות יותר נמצאו בריאות יותר בחלק מהמדדים. לסיכום נראה שטענת האחות אינה נכונה והבאתי את דבריה רק כדי לבאר שאין בהם ממש מבחינה מחקרית ואינם אלא חששות רחוקים מאוד.

3. המחקרים מראים שתמותת התורמים בטווח הארוך אינה גדולה מתמותת אנשים כדוגמתם באוכלוסייה הכללית.

4. הכליה הנותרת אצל התורם מראה ירידה קלה בתפקוד מייד לאחר התרומה אך אחר כך ישנה עליה והתייצבות של תפקודה.

ג. קבלת ההחלטה

כאשר אדם חושב לעשות מעשה ולהציל את חברו על ידי תרומת כליה, חשוב תחילה שיבדוק את עצמו לפי יכולותיו האישיות ולפי הסביבה שבה הוא מצוי. וכן מה הבסיס להחלטתו ומה הן השלכותיה.

חשוב מאוד שאדם יקבל תמיכה למעשהו זה מבן/בת הזוג ומהסובבים אותו. אמנם ניתן, כמובן, לעבור את התהליך גם ללא תמיכת הסביבה אך מובן שהדבר קשה יותר. אין בכוונתי שאם ישנם מחבריו או מקרוביו אשר מתנגדים למעשה, אז ימנע את עצמו בשל כך, אלא שיברר את טעמי התנגדותם ויבדוק את עצמו האם צודקים דבריו וילך לדרכו בלב שלם.

כמו כן, חשוב לציין שבמהלך הבדיקות וההכנה לתרומה ייאלץ התורם להתמודד עם שאלות של אנשי מקצוע, כגון פסיכולוגים, עובדת סוציאלית ועוד ולכן חשוב מאוד שאדם ילך לדרכו בלב שלם ובטוח.

ד. מי יכול לתרום?

מבחינה חוקית יכול כל אדם אשר מלאו לו שמונה עשרה שנה לתרום כליה אלא שכדי לתרום כליה צריך לעבור ועדה המורכבת מצוות ניכר של מומחים אשר ללא אישורם התרומה לא תוכל לצאת לפועל. לשם כך יש לציין, שהעוסקים במלאכה ממעטים לאשר תרומה של אדם צעיר מדי כאשר ישנו חשש שהמניעים לתרומה אינם מגיעים ממקום בוגר ומושכל.

צעיר היא הגדרה שמשנתנה מאדם לאדם. אנשי הוועדה לא יאשרו אדם בתחילת שנות העשרים¹¹⁴ לחייו ואף בתחילת גיל שלושים הם יבחנו את מניעיו ואת צעדיו היטב וזאת בשל הבנתם שהחלטה כגון זו דורשת מהאדם יכולת הבנה עמוקה לאן פניו מועדות.

עוד יש לציין שמן המחקרים ומן המציאות עולה שאשה אמנם יכולה ללדת עם כליה אחת אך אין זה מן הרצוי. לכן, לאחר התייעצות עם רופאים רבים בתחום זה, נראה שאישה הרוצה לתרום אחת מכליותיה עדיף שתמתין עד שתסיים את תקופת פוריותה. (ד"ר רוטי רחמימוב, נפרולוגית בבית חולים בלינסון, מובא באתר "אדי").

ה. התהליך ושלביו

לאחר שהתקבלה ההחלטה לתרום כליה, המלצתי היא לפנות לעזרת עמותה העוסקת בתחום. אני אישית פניתי לעמותת "מתנת חיים" אך קיימות עמותות נוספות וכל אחד יבחר על פי חפץ נפשו.

בעמותה תינתן עזרה בקבלת הפניות לבדיקות ראשוניות, מדובר בבדיקות דם ושתן ולאחריהן בדיקת אולטרסאונד כליות. בדיקות אלו נעשות דרך מרפאת קופת החולים במקום המגורים. לאחריהן, אם הכול תקין, מתחילים בתהליך מציאת התאמה בין תורם לנתרם.

בשלב זה חשוב לציין שחלק גדול מהאנשים אשר מתחילים בתהליך לא מסיימים אותו בתרומה. זאת לאור הבדיקות הנרחבות והדקדקניות של בתי החולים, בדיקות אשר נועדו לברור את האנשים הבריאים ביותר ובכך להימנע מחששות ומלקיחת סיכונים של התורמים. לעיתים

114. הרוצה לעיין יכול לראות תשובה שנכתבה מהגאון הרב אשר ווייס לרב פרופסור רקובר בעניין זה (שו"ת 'מנחת אשר' חלק א, סימן קיט). שם הרב מסכים לדברי השואל שמבחינה הלכתית אין לתרום כליה אלא אחר גיל עשרים וחולק בדבריו על הגאון הרב אלישיב שהתיר לתרום אף קודם גיל זה.

מתגלות בבדיקות אלה בעיות רפואיות שאמנם מונעות תרומת כליה אך מסייעות לאדם לגילוי מוקדם של מחלות ומעניקות לו אפשרות טובה יותר לטיפול בבעיותיו, שאלמלא הבדיקות לתרומה ייתכן ולא היו מתגלות בזמן.

ו. התאמת תורם לנתרם

כדי להפריך את חששותיהם של אנשים רבים משלב זה, חשוב להדגיש שכל אדם יכול לתרום את כלייתו למי שהוא רוצה! בעמותה ישאלו אתכם האם יש לכם העדפה לאדם מסוים או לאדם בעל רקע מסוים. ישנם אנשים אשר מיון זה אינו לרוחם, אך לדעתי ולדעת רבים אחרים, כיוון שמדובר בתרומה שנותן אדם מגופו אין שום סיבה שהוא לא יוכל להחליט למי תלך התרומה. הדבר דומה לתרומה כספית אשר אדם מחליט לתת לארגון זה או אחר. אדם נותן את תרומתו למי שהוא חפץ לתת.

כמו כן, ישנם המעדיפים לתרום דווקא לאדם שאיבד את כלייתו באונס ולא לזה שאיבד את כלייתו על ידי התנהגות שפגעה בהם, כגון עישון וכדו'.

כדי להתאים בין התורם לנתרם יש לבדוק בתחילה שסוג הדם של התורם מתאים לנתרם. בד בבד עובר הנתרם בדיקת דם בבית החולים המאשרת שאין בגופו נוגדנים אשר יידחו את הכליה המושתלת של התורם.

לאחר התאמה ראשונית בין תורם לנתרם נוסעים לבית החולים ליום היכרות ובדיקת דמים. ביום זה נפגשים עם מתאמת ההשתלות וכן עם הרופאה הנפרולוגית ומקבלים מידע ראשוני על תהליך הניתוח.

אחד הדברים אשר נחרטו בזיכרוני מיום זה היה שכל צוות בית החולים דאג לומר למיועדים לתרומה שהדבר החשוב ביותר לצוות

הוא בריאות התורמים, לכן לא יילקח שום סיכון; כל חשש, ולו הקטן ביותר, יפסול את האדם מתרומה.¹¹⁵

ז. סקר מנהלים

תהליך תרומת הכליה מלווה בקשר אישי וישיר בין התורם למחלקה הנפרולוגית בבית החולים שבו מיועד להתקיים הניתוח, ובפרט למתאמת ההשתלות של ביה"ח. לאחר שמתקבל אישור על התאמה לנתרם,¹¹⁶ נדרש התורם לבצע סדרת בדיקות רפואיות נוספות. בבתי חולים מסוימים, בדיקות אלה מבוצעות באופן מרוכז ביום שמכונה "סקר מנהלים". ביום זה מגיע התורם בצום לבית החולים ומבצע בדיקות דם, שתן, אק"ג, C.T, אקו לב ועוד, כל זאת על מנת לוודא את תקינותן של כל מערכות הגוף. כמו כן, לאחר שתוגש לתורם ארוחה קלה לשבירת צום הבדיקות, יתבצע אבחון באמצעות שיחה עם פסיכולוגית ועם עובדת סוציאלית של בית החולים.

במרבית בתי החולים עושים מאמץ להעניק לתורם יחס מועדף ולמנוע ממנו המתנה ארוכה וכו', זאת על מנת לסייע בידו לעבור את הבדיקות ואת התהליך בצורה המהירה ביותר, ובכך גם להביע הערכה לתרומתו.

יש לציין שבמקרים רבים מתגלים ממצאים מחשידיים בבדיקות מסוימות אשר דורשים העמקה נקודתית, ביצוע בדיקות נוספות, המתנה ועוד.

115. תהליך של תרומת כליה נעשה על ידי שני בני הזוג יחד. אמנם אחד מהם מנותח אך השני צריך לסייע ולטפל. לכן מומלץ לפחות בתחילת התהליך ללכת יחד לבית החולים כדי ששני בני הזוג יבינו לאן פניהם מועדות.

116. אם מדובר בתורם אלטרואיסטי (ללא מטרת רווח) אשר תורם לאדם שאינו בן משפחה, יימשך התהליך גם אם לא תהיה התאמה לנתרם ובמקביל יבדקו התאמה למועמד אחר. כמו כן, גם בתורם הרוצה לתת את כלייתו לאדם מסוים, אם תמצא חוסר התאמה יעשה צוות בית החולים מאמץ לתאם זוג זה לזוג אחר ובכך לשלב בין תורם שהביא חולה אחד לבין חולה אחר, דבר אשר בע"ה יביא להתאמה ולמוזר לשני החולים.

כמו כן, יש שיידרשו בעקבות רקע משפחתי של נטייה למחלות מסוימות, לעשות בדיקות נוספות, כמו העמסת סוכר, בדיקות נשימה לאנשים מעשנים וכן בדיקות נוספות לאנשים מבוגרים יותר.

לאחר סיום הבדיקות, ובמידה וכולן נמצאו תקינות ושישנה התאמה בין התורם למושתל, לא נשאר אלא להמתין כמה ימים לסגירת התיק האישי ולאישורו הסופי ע"י הרופאים הנפרולוגים בבית החולים.

ח. ועדת המרכז הארצי להשתלות

לאחר אישור סופי של הרופאים על מצבו הבריאותי של התורם מגיע שלב הוועדה של המרכז הארצי להשתלות. עם נציגי ועדה זו עתיד התורם להיפגש שתי פגישות. פגישות אלו מתקיימות במרכז הארצי להשתלות ברחוב נוה מוזס בתל אביב.

הפגישה הראשונה היא פגישת אבחון פסיכולוגי של התורם על ידי פסיכולוגית של משרד הבריאות. פגישה זו נמשכת בין שעה וחצי לשעתיים ובה יתבקש התורם הפוטנציאלי לפרוש את מסכת חייו – משפחתו הרחבה, משפחתו הגרעינית, ילדותו ובגרותו, מניעיו לתרומה ועוד. לאחר מכן, יעבור התורם אבחון ע"י ציורים וע"י כתמי דיו (שנקרא 'מבחן רורשאך'). לפגישה זו מומלץ להגיע מצוידים בסבלנות רבה ובפתיחות. רוב הזמן התורם מדבר ומבצע מטלות והפסיכולוגית, מעבר לשאלות הכוונה בודדות, יושבת וכותבת. לאחר הפגישה, תנתח הפסיכולוגית את האבחון ותגיש את ממצאיה לוועדה הסופית.

לאחר קבלת ניתוח האבחונים, יעברו חברי הוועדה על תיקו של התורם, על האבחון הפסיכולוגי, ואז יזמנו אותו לפגישה. פגישה זו אמורה להתקיים כעשרה ימים עד שלושה שבועות לאחר הפגישה הראשונה אך ייתכנו גם שינויים ודחיות.

כאן המקום לציין נקודה חשובה; עקב הבירוקרטיה הארוכה במקומות ציבוריים, עלול התורם למצוא את עצמו לפעמים בסחבת אשר עלולה

לפגוע בחייו האישיים. התהליך דורש המתנה של כשלושה שבועות לאחר הוועדה עד שניתן בע"ה האישור הסופי ובהינתן האות ייקבע הניתוח לכחודש אחרי. מי שאינו יכול להמתין פרק זמן זה, בשל המציאות שבה הוא נמצא, אם זה לימודים או פרויקט בעבודה וכל דבר שהוא ואפילו הקטן ביותר, כמו הרצון לסיים את התהליך – יש לדעת שניתן לעשות מאמצים לזרו את התהליך. ואפ' ע"י קביעת תאריך לניתוח עוד טרם הפגישה בוועדה וזאת בתקווה שהוועדה תאשר את התרומה

ט. הכנה לוועדה

טרם קיום הפגישה עם הוועדה של משרד הבריאות, מומלץ לשוחח בנושא עם מתאמת ההשתלות וכן עם אנשים אשר חוו את התהליך, על מנת להבין את הסיטואציה שבה יעמוד התורם. כיוון שמדובר בשלב סופי ומכריע בתהליך, שיכול להפוך את הקערה על פיה ולמנוע את התרומה, חשוב להבין מה מטרת הוועדה וכיצד היא מתקיימת.

משרד הבריאות רואה לעצמו מטרה להילחם בסחר האיברים בישראל, וזה גם תפקידו. בעבר היו מקרים רבים של ניסיונות לסחור באיברים, והתופעה קיימת גם כיום. המשרד חושש מכך ולכן רואה כל תורם וכל מושתל כחשודים פוטנציאליים למעשה כזה, גם אם הם מגיעים דרך עמותת "מתנת חיים" וגם אם לא נפגשו וכלל אינם מכירים זה את זה. משרד הבריאות אינו מסתיר זאת ורואה זאת כחלק משליחותו.

לכן, הוועדה יכולה לשאול את התורם לגבי מניעיו באופן שמשמע כי מניעיו נגועים בשחיתות או במעשה פלילי, ולעיתים, כך לתחושתם של תורמים רבים, עלול התורם לחוש ב'חקירה' והתחושה הלא נעימה תאפוף את הפגישה. גם שאלות שנוגעות לאורח חיים ולסוגיה האם אדם תורם ממניעים דתיים או אידיאולוגיים – מטרתן אחת, לוודא שהתורם לא ניגש לביצוע התרומה מתוך לחץ מצד אחרים או ללא הבנה עמוקה של המעשה. להלן דוגמאות, משיחה שהייתה, לתשובות

היכולות להעיד על אדם שהוא מבקש לתרום מטעם עצמו ולא מלחץ החברה; סיפר לי חבר שכשנשאל שאלה זו הוא ענה שלדעתו המניע המרכזי למעשהו הוא הרצון לעשות טוב לזולת אלא שלדעתו את הרצון הטוב נטע הקב"ה בקרבו. אני לעומתו רציתי לענות באופן אחר ולומר שלדעתי ישנן מצוות אשר חויבנו בקיומן אך ישנם מקומות שבהם ניתנת הבחירה האישית לאדם האם לקיים מצווה מסוימת או לא. לדעתי מצווה זו של תרומת כליה נמצאת בין אותן מצוות אשר יש בהן מידת חסידות ואין בעשייתן חובה אלא רצון אישי לעשיית חסד.

במקרים רבים שואלים חברי הוועדה את התורם האם הוא יודע שעל פי חלק מהמחקרים התרומה יכולה לקצר את חייו בשנתיים? יש הטוענים שהוועדה מדגישה את המחקרים הקיצוניים ביותר וזאת על מנת לבדוק את נחישות התורם, על מנת לראות שבדק ושחקר על השלכות התרומה עליו גם לטווח הארוך, וכן האם הוא מסוגל לתכנן לטווח ארוך ולא פועל מתוך גחמה וללא תכנון לעתיד. לדעתי, אפשרות לתשובה לשאלה זו היא בחירה ברורה של התורם בחיים שמחים ומלאים סיפוק ונתינה ואפילו קצרים במעט, על פני חיים אשר יסודם יום ביום בחששות לשמירה על הגוף וללא הסיפוק שבנתינה.

לחברי הוועדה חשוב להתרשם שהתורם נחוש ורצונו עז לביצוע התרומה וכי הוא זוכה לתמיכת בני משפחתו ובעיקר בן/בת הזוג. כמו כן, לחברי הוועדה חשוב להתרשם מעקביות באישיותו, שכן אם יש חשש שהתורם אינו אדם עקבי יש חשש שלאחר התרומה הוא יתחרט על מעשיו.

יש לציין שגם החולה עובר ועדה לבדיקת התאמתו לתרומה. אחריות הוועדה כאן היא לוודא שהחולה יקפיד בקביעות על נטילת התרופות המשמרות את הכליה המושתלת ושבאופן כללי ישמור על בריאותו.

חולה שיימצא כאדם שאינו עקבי עלול להיפסל ולא תינתן לו האפשרות לאבד ולזלול בכליה המושתלת.

י. הרכב הוועדה והפגישה עימה

הוועדה מורכבת מאנשים בכירים, כל אחד בתחומו, שפועלים מטעם משרד הבריאות. התורם מתיישב ליד שולחן גדול שסביבו כבר ישובים חברי הוועדה וכן קלדנית אשר מתעדת את הנאמר.

בשלב הראשון יציגו את עצמם חברי הוועדה: רופא, עורכת דין, עובדת סוציאלית, פסיכולוגית, נציגת ציבור, קלדנית ומנהלת הוועדה. במהלך הפגישה ישאל כל אחד ואחד מהם את התורם שאלות הנוגעות לתחום עיסוקו: הרופא ינסה לעמוד על הבנת התורם את הפרוצדורה שאליה הוא נכנס, הסיכונים בניתוח ובהתאוששות והסיכונים העתידיים. עורכת הדין תבדוק האם ישנו חשד לפעולות פליליות לתרומה, כגון סחר באברים המוסווה כתרומה, או מניעים נוספים אשר אינם טהורים. העובדת הסוציאלית והפסיכולוגית יבדקו את ההבנה הנפשית והרגשית של התורם לצעד זה, את המניעים האישיים שלו, את יכולת ההתמודדות בשעת לחץ, את תמיכת המשפחה ועוד. מטרת כולם היא לוודא שהתורם החליט לתרום והוא עקבי ושלם בדעתו תוך ידיעת כל הסיכונים הכרוכים בכך ולא מתוך לחץ כלשהו, וכן שלא ייפגע רפואית ונפשית כתוצאה מהתרומה, בעתיד הקרוב או הרחוק. את הפגישה תסכם מנהלת הוועדה. פגישה זו יכולה לארוך שעה-שעתיים ואף יותר.

יא. פגישה וקשר עם הנתרם

פרק זה מופיע כאן, לאחר הוועדה במשרד הבריאות, אך שאלת הפגישה עם המושתל מלווה את התורם החל משלב ההתאמה ועד אחרי הניתוח. נחלקים התורמים למגוון דעות בנושא זה, ולכן בשאלה זו התייעצתי עם כמה אנשים שעברו את התהליך לפניי. אחד מהם

אמר שלדעתו הליכה לניתוח ללא הכרת התורם משחררת את התורם ממחויבות, כיוון שאין לחץ חיצוני מההיכרות עם המושתל, אחרת, עלול האדם לעשות את המעשה מתוך רחמים כלפי המושתל ולא בלב שלם. כמובן, לפי החוק, התורם יכול להתחרט בכל שלב, עד שהוא נמצא בניתוח עצמו וכבר מורדם, אך יש הטוענים שהיכרות עם המושתל יוצרת תחושת מחויבות אחרת. גם הוועדה מקפידה ליידע את התורם כי זכותו וחובתו לעצור את התהליך במידה ואינו שלם עימו וכי החוק עומד לציידו בכך. נוסף על כך, אמר חבר אחר, מביך לזכות בהכרת התודה של המושתל ושל משפחתו עוד טרם ביצוע ההשתלה – עוד לא עשית כלום והם אסירי תודה על הכלום הזה. לי היה חשוב מאוד לא להיפגש עם המושתל. פחדתי שהוא לא ימצא חן בעיניי ואני אלך לניתוח בתחושת החמצה. גם חששתי שאני עלול לחשוב שמכיוון שבורא עולם נתן לי בריאות, והכניס אותי לעמדת כוח, אז אולי ח"ו אני ארגיש שאני מחליט מי יחיה ומי ימות. פחדתי מאוד שיכנסו בי שיגעונות מעין אלו. מצד שני, ישנם רבים שבוחרים לפגוש את המושתל בשלבים מוקדמים של התהליך ושומחים בכך. כאמור, ישנן דעות שונות לכאן ולכאן וכל איש ילך לפי ליבו ודעתו.

עם זאת, מרבית המתנגדים למפגש טרם הניתוח, מתייחסים אחרת לתקופה שאחריו. לאחר התרומה, אם התורם יכול, נראה נכון ורצוי להכיר את הנתרם וזאת משום שלמקבל הכליה יש צורך אמיתי להודות למי שהיה שותף משמעותי בתהליך רפואתו וחשוב לתת ביטוי לאותו צורך. לכן, מי שיכול לעמוד בכך, נראה בעיניי שהדבר חשוב ביותר בעבור שני הצדדים. פגישה עם הנתרם ומשפחתו אינה מן הקלות גם לאחר הניתוח. פגישה זו מלווה בדרך כלל ברגש רב ובהכרת הטוב גדולה שעלולה להביך את התורם, אך למרות זאת, לדעתי, אין במבוכה זו כדי למנוע את המפגש שמרגש ומשמח מאוד את התורם, את המושתל ואת משפחותיהם. יש אשר נקשרים קשרי אהבה בין

התורם לנתרם ובין משפחותיהם ויש אשר אינם שומרים על קשר לאורך זמן או אינם מכירים כלל.

ישנם תורמים אשר אינם מעוניינים בפגישה עם המושתל גם אחרי הניתוח, לרוב ממניעים של צניעות או של רצון להימנע מתחושת אסירות תודה מצד המושתל ומשפחתו, כמובן שכל דעה הינה לגיטימית וזכותו של כל תורם להחליט לפי מה שהוא רואה לנכון. כל תורם ישים לב מה נכון לו ולמשפחתו ויפעל לפי הבנתו.

יב. ההכנה לניתוח

סמוך למועד הניתוח, בדרך כלל באותו יום, יתבקש התורם להתאשפז לביצוע בדיקות אחרונות ולהכנה לניתוח. במקרה שבו הניתוח יבוצע בבוקר יתבקש התורם להגיע לבדיקות אלו ולאשפוז ערב קודם לניתוח, בחלק מהמקרים ישנה אפשרות לסיים את הבדיקות, לחזור לישון בבית ולהגיע למחרת לניתוח בבית החולים. האשפוז מלווה בהחדרת עירוי, בלקיחת בדיקות אחרונות ובחתימה על מסמכים המאשרים את ההסכמה לניתוח. כמו כן מסמנים את מקום החיתוך (בדרך כלל כליה שמאלית) ובמידת הצורך מגלחים את מקום הניתוח. באופן כללי מדובר באשפוז לאדם בריא לחלוטין, דבר חריג בנוף בית החולים.

יג. דחיות ואכזבות

הכול בידי שמיים. לפעמים נראה שהמסע הגיע לסופו, שהגענו לרגע האמת, לניתוח עצמו. אני מאחל לכולם שכך אכן זה יהיה. ועם זאת, תמיד ייתכן שגם ברגע האחרון יהיה שיבוש והניתוח יתעכב או יתבטל. צריך להבין שכדי להעביר כליה מאדם בריא לאדם חולה צריך לעשות מהלכים שונים להצלחת הניתוח. למשל, החולה מקבל תרופות חזקות מאוד אשר מדכאות את המערכת החיסונית שלו בצורה מקסימלית כיוון שבמצבו נעשה כל מאמץ למנוע סיבוכים מיותרים. כמו כן, לעיתים יכול להתגלות דבר מה מחשיד אצל התורם, וללא אישור

רפואי סופי הניתוח עלול, כאמור, להידחות או להתבטל. לדוגמה, אצל אחת התורמות התגלתה הפרעה בקצב הלב, כאשר כבר הייתה על שולחן הניתוחים. רק לאחר בדיקת אקו לב נוספת ואבחון קרדיולוגי אשר נמשכו כשעה, התקבל אישור לבצע את הניתוח. כאשר אני הגעתי לחדר ההמתנה לפני הכניסה לניתוח כבר הגיעו הרופאים והחתימו אותי על טפסים אחרונים, והיה נראה שעוד דקות ספורות נכנסים לניתוח. אך משמיים חשבו אחרת והילד אשר ציפה לקבל אחת מכליותיי לא חש בטוב ולכן, לאחר התייעצות נרחבת של הרופאים, הוחלט לדחות את הניתוח בשבועיים. על אף שמקרה זה הינו חריג, חשוב לדעת שיכולות להתרחש דחיות או תקלות גם ברגע האחרון, ולכן חשוב להיות מוכנים נפשית לכך ולהיערך בהתאם כי אם לא כן, האכזבה עלולה להיות צורבת וקשה.

יד. הניתוח

הניתוח עצמו מתבצע בדרך כלל בצורה לפרוסקופית, פירוש הדבר שניתוק הכליה מן הגוף נעשה ע"י פתיחה של שלושה- חתכים קטנים של כשניים עד שלושה ס"מ ברחבי הבטן, ניתוק הכליה מכלי הדם שלה באמצעות מכשירים המוחדרים לחלל הבטן דרך אותם חתכים, ורק לאחר שהכליה מוכנה להוצאה, היא נמשכת החוצה דרך חתך נוסף של כשמונה ס"מ בתחתית הבטן. דרך זו של ניתוח דורשת תקופת התאוששות והחלמה קצרה יחסית, עם פגיעה מינימלית בכלי דם ובחלקים אחרים בבטן.

לעומת זאת, דרך נוספת לניתוח הוצאת הכליה היא ע"י פתיחת הבטן בחתך גדול מחלקה הקדמי ועד לגב באופן שבו גם ניתוק הכליה וגם הוצאתה מתבצעים דרך אותו חתך. דרך זו הייתה נפוצה יותר בעבר, והייתה כרוכה בהתאוששות ארוכה יותר לתורם, שכן נדרשה החלמה של כלי דם רבים יותר ושל חלקים נוספים. כיום, כיוון שהשיטה הלפרוסקופית מוכרת ונפוצה לשימוש, משתדלים שלא להשתמש בשיטה הישנה אך יש

לציין שבמקרה שבו הרופא המנתח יראה צורך בכך, ישנה אפשרות שייאלץ לעשות ניתוח הכולל פתיחת בטן מלאה.

הניתוח עצמו מתקיים באותו זמן בשני חדרי ניתוח, כך שהתורם נכנס לניתוח כשעתיים לפני המושתל. לאחר שמסיימים את הוצאת הכליה בחדר התורם כבר מתחיל תהליך ההרדמה של המושתל. המטרה היא שהכליה תהיה מחוץ לגוף זמן מועט ככל האפשר ותועבר ישירות למושתל ללא בעיות.¹¹⁷

טו. הצלחת הניתוח

הרופאים רואים את הצלחת הניתוח ואת חזרת הכליה לתפקוד בגופו של המושתל עוד בעודו על שולחן הניתוחים וכאשר הוא עדיין מורדם. כבר אז ניתן לראות שהכליה מצליחה להפיק שתן מהגוף. עם זאת, חשוב לציין שלא כל הניתוחים מצליחים וכי קיימת אפשרות שגוף המושתל ידחה את הכליה ואז הוא יזדקק להשתלה נוספת, ואף היו מקרים שבהם המושתל נפטר תקופה קצרה של חודשים או שנה לאחר ההשתלה (לרוב לא בגלל בעיה בכליות אלא מסיבות אחרות או מסיבוכים). אמנם אחוזי הכישלון קטנים מאוד¹¹⁸ אך חשוב לדעת שהם קיימים ולהתכונן נפשית גם לאפשרות זו. אמנם כשהתורם ניגש לתרומה הוא מקווה בכל ליבו שיוכל להציל את חברו אך הצלחת הניתוח תלויה אך ורק בבורא עולם ע"י שליחיו הנאמנים.

על פי הידע הקיים והמחקרים שנעשו, בהנחה שהתרומה ניתנה מאדם חי: בקרב 9 מתוך 10 מושתלים, הכליה תמשיך לתפקד בשנה הראשונה ובקרב 8 מתוך 10 היא תתפקד גם בחמש השנים הבאות. בקרב כמחצית מהמושתלים, תמשיך הכליה לתפקד גם לאחר 25 שנים. אם מדובר בכליה מנפטר, היא תחדל לתפקד לרוב כעבור כעשר שנים. (הנתונים מובאים באתר של עמותת "מתנת חיים").

117. במקרה האישי שלי התחילו את הניתוח של הנתרם רק כשיצאתי לחדר התאוששות.

118. הרב הבר אמר לי שב"מתנת חיים", מתוך 454 תרומות רק שתיים לא צלחו.

טז. ההתאוששות

עם סיום הניתוח יצא התורם לחדר התאוששות ומשם למחלקה להמשך האשפוז. בחדר ההתאוששות ניתנות תרופות משככות כאבים אשר מרגיעות את כאב הניתוח. לרוב, זהו השלב שבו יחווה התורם תחושת סיפוק רבה, תחושה שרבים אומרים שאין שנייה לה. תהליך ההתאוששות מתחיל בימי האשפוז בבית החולים, בדרך כלל מדובר ביומיים-שלושה במידה ואין סיבוכים כלשהם (זיהום באחד החתכים, דלקת בדרכי השתן וסיבוכים נוספים נפוצים). בימים אלה יש לנוח רוב הזמן אך חשוב גם להתחיל ללכת, לאט ובהדרגה, כיוון שהליכה מזרזת את ההחלמה. לאחר הניתוח נשאר התורם מחובר לקטטר למשך יממה נוספת. בתחילה אף נאסר עליו לשתות, בהדרגה הוא מתחיל לאכול מזון נוזלי ובהמשך מזון מוצק רך. אחרי שמוציאים את הקטטר אפשר להתחיל לתפקד באופן רגיל יחסית.

בתהליך של נסייה וטעייה ניתן לרדת מהמיטה, להתחיל ללכת, להתקלח ולהתלבש – הכול לאט ובוהירות, כיוון שאזור הניתוח והבטן בכלל עדיין כואבים, בעיקר בתנועה.

ישנם אשר מתקשים לנשום עמוק אחר הניתוח (עקב השפעת ההרדמה על הריאות).

בתהליך הניתוח מוחדר לגוף התורם גז המאפשר לצוות המנתח עבודה נוחה יותר בחלל הבטן. גז זה מתנדף מהגוף לאחר הניתוח ועלול לגרום לכאבים מסוימים באזור הכתפיים, הבטן ולעיתים אף באשכים. כאבים אלו באים והולכים ולרוב מספיק ליטול אקמול על מנת להרגיעם.

ככלל בימים הראשונים שלאחר הניתוח הכאבים סבילים ומספיק לקחת תרופות הרגעה כאקמול על מנת לשככם. בלילות הראשונים ניתן להיעזר באקמול לילה ובכך לחוות שינה רגועה יחסית.

כמו כן רצוי להיעזר בחגורת בטן אשר ניתן לרכוש בעלות נמוכה דרך קופת החולים. חגורה זו מחזיקה את אזור החתך בצורה טובה המקלה מאוד על ההליכה בימים, ואף בשבועות, הראשונים שאחר הניתוח.

חשוב לציין שכל תורם מחלים מהניתוח בצורה שונה ובקצב שונה, כל גוף וכוחותיו. לרוב, קשוב צוות בית החולים לתורם והיחס אליו מלווה בהערכה אישית וברצון יוצא דופן להקל עליו ככל האפשר. רצוי שיהיה עם התורם בן משפחה אשר יוכל לסייע בקימה מהמיטה, בסידור החדר ובדברים נוספים, אך כמובן שניתן להסתייע גם בצוות המחלקה.

החזרה לשגרה גם היא נעשית בהדרגה, לאחר האשפוז בבית החולים, משתחרר התורם לביתו ומאפשר לעצמו לנוח, להחלים ולחזור לתפקוד בהדרגה. תקופת ההחלמה יכולה להימשך עשרה ימים אך גם יכולה להימשך חודש וחצי או יותר, וזה כאמור, אינדיבידואלי. חשוב להיות ערניים לגופנו ולא להעמיס עליו יותר מדי. בתקופת ההחלמה בבית רואה התורם התקדמות יום יומית ושיפור ניכר במצבו, ממש מדי יום, עד לחזרה לשגרה מלאה.

יז. חזרה לשגרה

כמה שבועות לאחר הניתוח יוזמן התורם למעקב בבית החולים אשר מטרתו לבדוק שהתורם חוזר לאט לאט לכוחותיו ולשגרתו. בתקופה זו, מקום הניתוח עדיין עלול לכאוב, וחל איסור על התורם להרים משאות כבדים מחמישה קילו. כמו כן, עוד בשהותו בבית החולים, מדגיש הצוות בפני התורם את חשיבות שתיית המים בחודשים שלאחר הניתוח מהרגע שבו מפסיקים לקבל עירוי נוזלים, ולמשך החודשים הבאים, יש להקפיד על שתייה מרובה וחל איסור על צום ללא שתייה, למשך כמה חודשים לפחות (הדעה המחמירה גורסת שבמשך כל השנה הראשונה חל איסור על התורם לצום צום מלא ללא שתייה, לאחר שנה, במידה ואין דבר חריג, ניתן לצום רגיל).

יח. לאחר כחודש

בעזרת ה', לאחר כחודש, חוזרים כמעט כל התורמים לשגרה רגילה לחלוטין. עם זאת חשוב לציין שבכל טיפול רפואי אשר יידרש בעתיד, על התורם לציין את היותו בעל כליה אחת. ישנן תרופות אשר עלולות לפגוע בתפקוד הכליה וצריך להישמר מהשימוש בהן, וכן ישנן השלכות נוספות להיותו של אדם בעל כליה אחת, במקרה שקיימות בעיות רפואיות אחרות.

מומלץ כי התורם יעבור ביקורת רפואית כשלושה חודשים לאחר התרומה וכן ביקורת אחת לשנה למשך כל חייו. ביקורות אלה יכולות לשמש זרז ואמצעי כדי להיות מודעים יותר לגופנו וכדי שנוכל לשמור עליו בדרך הטובה ביותר.¹¹⁹

יט. שיתוף המשפחה והחברים בדבר התרומה

תורם או תורמת כליה יעברו את רוב התהליך בליווי בת/בן זוגם. שיתוף ההורים נעשה בשלב מתקדם יותר בתרומה. גם שיתוף הילדים נעשה בקרבה לתרומה באופן יחסי לגילם.

התורם צריך לחשוב יחד עם בת זוגו (או התורמת עם בן זוגה), למי נכון להודיע על התרומה בטרם נעשתה ולמי נכון להודיע רק אחריה. לי אישית היה חשוב מאוד להודיע להוריי ולהורי רעייתי וכן לאחינו ולאחיותינו. ישנם אשר ירצו להודיע לסבים או לסבתות, לחבר קרוב או לשכן.

אין כלל בדברים אלו וכל אדם צריך לבחון היטב את מעשיו באופן שבו נכון לו להתמודד עם התרומה.

כ. "מתנת חיים"

"מתנת חיים" הינה עמותה ללא כוונות רווח, אשר בראשה עומד הגאון הרב ישעיהו הבר, מושתל כליה בעצמו, אשר החליט למסור

את נפשו על מנת להביא לידיעת הציבור את נושא תרומות הכליה ולתמוך ולעודד אנשים בריאים לעשות מעשה ולתרום איבר מגופם להצלת האחר. בתהליך התרומה, עוזרת העמותה בהתאמה בין הנתרם לתורם וכן בסיוע ככל שניתן לתמיכה בתהליך כולו. הרב הבר זמין לשיחות עם התורמים, למתן עצות, לתיווך מול בתי חולים ומרפאות לפי הצורך ולהכוונה אישית לכל תורם ותורם. הרב ואשתו עושים מאמץ לבקר כל תורם לאחר הניתוח, לסייע בעצות ובהכוונה, בעידוד ובתמיכה.

לאחר התרומה זכאי התורם להחזר הוצאות על ימי המחלה ועל הנסיעות לבדיקות השונות, וכן זכויות נוספות. לרוב, מביאים בתי החולים לידיעת התורמים את זכויותיהם, אך המידע זמין גם באתר עמותת "מתנת חיים" ובאתר של משרד הבריאות. במידת הצורך, מסייעת העמותה לתורם במילוי הטפסים ובהגשתם.

כמו כן, ספר בשם "עוברים דירה" בנושא תרומת כליה אשר נראה חזותית כספר ילדים אך מועיל למבוגרים לא פחות נכתב ע"י רותי פרינץ ויצא לאור בהשתתפות עמותת "מתנת חיים". ספר זה נותן מידע טכני ורגשי רב לתורם המתחיל הספר נכתב ממבט עיניה של הכליה על מנת לשמש כלי לתורם בעיקר בהעברת המסר לילדיו

לבד מכך, מומלץ לכל תורם, בכל שלבי התהליך ובמיוחד כשמתקרב מועד הניתוח, להתייעץ עם תורמים ותיקים ולבקש הכוונה להיערכות לתהליך ולניתוח עצמו.

כא. התמודדות וספקות

בדומה לתהליכים מורכבים אחרים בחיינו, מלווה גם תהליך התרומה בלא מעט ספקות ואתגרים אשר נובעים מהרצון העז להיות מהנותנים, לפעמים ללא הבנה מספקת של התהליך.

ברצוני לפרט כמה נקודות שלדעתי חשוב לפתוח אותן;

להבנתי, ישנם שני מניעים מרכזיים הגורמים לעשיית מעשה כעין זה. הראשון הוא הרצון לנתינה ולהצלת האחר והשני הינו הרצון לרוממות ולהתקדמות אישית. נראה כי מי שייחווה את התהליך מהזווית האחרונה עלול למצוא את עצמו במשבר לא קטן לאחר התרומה שכן אם באמת נראה בעיניו מעשה התרומה כמעשה המורם מעם, עלולים שאר עסקי היום-יום להיראות זניחים ומיותרים.

נוסף על כך, אם רצונו של התורם נובע מהכמיהה להתקדמות אישית אולי עדיף שימצא דרך אחרת להתקדמות זו. דרך הדרגתית יותר אשר אינה כתפיסת התורה כולה על רגל אחת אלא יסודית ומעמיקה יותר.

ישנן דוגמאות לא מעטות של התמודדות בתהליך התרומה, כגון אכזבה מהקשר בין התורם למקבל או התמודדות משפחתית אשר אינה תואמת את צפי התורם.

ישנם אנשים אשר משפחתם מצפה מהם לקום ולעשות מעשה להצלת קרוב משפחה אחר, דבר אשר עלול לגרום לעשיית המעשה כדי לענות על צורך החברה ולא עשייה הנובעת מהבנה פנימית של התורם אשר עלול שלא להתאים לאופי המעשה.

ישנן דוגמאות רבות להתמודדויות שונות בתהליך וישנם רבים אשר יכולים ללוות ולייעץ את התורם המיועד בדרכו זו.

רבים מהאנשים המיועדים לתרום נמנעים מליווי "תורם בוגר" בשל מחשבה שאינם צריכים את הייעוץ או את הליווי שהרי מי שצריך ליווי מעין זה כביכול אינו מתאים לתרומה. חשוב בעיניי לציין שמחשבה זו אינה נכונה כלל וכלל ופעמים רבות בליווי ובייעוץ נקודתי בהתמודדות בתהליך יכול התורם הפוטנציאלי לזכות לחוויה שלמה ונכונה הרבה יותר.

כב. לסיכום...

תהליך התרומה הינו תהליך מרגש אשר בסופו זוכה התורם לתת איבר מאיבריו ולהחיות בו את רעהו. חולה כליות אשר זוכה לקבל את התרומה חוזר, לאחר תקופת החלמה, לחיים רגילים לחלוטין למעט לקיחת כדורים שנועדו למנוע מהגוף לדחות את הכליה המושתלת. חזרתו לשגרה של המושתל מאפשרת לכל סביבתו לחזור לשגרה ולשנות לטובה את חייהם. כחודש וחצי לאחר שתרמתי אחת מכליותיי לילד, נסעתי יחד עם משפחתי לבקרו. קשה לתאר את ההתרגשות ואת תחושת הרווחה של משפחה שלמה שחוזרת לחיי שגרה ואת השמחה על כך שהאיום על חייו של בן משפחתם – הוסר. ילדים זוכים לראות את הוריהם כל יום ויום (כשהורים אינם נאלצים ללוות את הילד החולה לבתי חולים ולדיאליזות), סבתא מתרגשת מנכד שחוזר לעצמו ואחים יכולים לחזור לשחק יחד. לאחר הפגישה עם המשפחה, הלכתי לדבר עם חבריו לכיתה של המושתל. הם התרגשו מאוד שהוא סוף סוף חוזר לספסל הלימודים. כך, המעגלים הקטנים מתרחבים להם וההקלה על חייו של המושתל גורמת להקלה במעגלים רחבים נוספים.

איני רוצה אלא להודות לבורא עולם אשר זיכה אותנו להיות מהנותנים ולהתפלל שיהיה בספר זה כדי לתמוך בהרחבת מעגל התורמים ובהענקת החיים לזולת.

119. לטווח הארוך אין פגיעה בתפקוד התורם כלל, והוא רשאי לעשות כל שעשה קודם הניתוח. יש לציין שתורם אשר מעוניין לעשות פעילות ספורטיבית חריגה, כגון ספורט אקסטרים וכדו' ייועץ תחילה ברופא.

כמו כן, בשל חשש מתאונות, נקבע כי למשרת בצבא ירד הפרופיל ל-64. דבר המצריך חתימה של התורם אם ירצה להמשיך להתנדב בשירות קרבי. לגבי קצינים או משרתים בקבע יש להתייעץ עם הגורמים הצבאיים הרלוונטיים כדי להבין אם יוכלו להישאר בתפקידם אחר התרומה.

פנינים מפיהם של תורמים

פנינים מפיהם של תורמים

אופיר בן אילון: "התחושה האמיתית שלי היא שאני ממש לא רק נתתי, אלא גם קיבלתי והמון..."

הרב אפרים אורשלימי: "תרומה כזו גורמת לך לסיפוק רוחני עצום שאי אפשר לתאר אותו במילים..."

שמוליק גובנר: "אני חושב שכל אדם חייב לעבור את החוויה הזו ולו רק בשביל ליצוק תוכן של ממש לחיים שלו..."

אלישיב דנציגר: "אין מילים בפי כדי לתאר את הסיפוק העצום שנותנת כזו תרומה..."

אביבה ק': "כשנכנסתי לחדר הניתוח, חשתי רחשי התרוממות וטוהר כמו ביום הכיפורים..."

משה מוטרפרל: "מה זה ניתוח פשוט מול 45 שנים של סבל שעברה המושתלת שלי..."

יאיר א': "זה כמו לראות ילד שנופל ממרפסת גבוהה ואני תופס אותו בידיים ומציל אותו..."

רפאל אברמוביץ: "זו הזדמנות לעבור סוג של לידה ולהעניק חיים..."

הרב יעקב רובין: "כליה אחת בשביל שתסנן לנו את הדם וכליה אחת בשביל לתת למי שאין לו אפילו אחת..."

הרב אלישע פיקסלר: "אנחנו חיים בדור הגאולה, יכולת הניתנה של היום מתבטאת בהמון תחומים שאנחנו יכולים ואבותינו לא יכלו..."

הרבנית אחינועם ברקו: "אינני יודעת האם חשתי ככלה הנכנסת לחופתה או ככהן הנכנס לבית המקדש וקורבנו בידו..."

דוד ג': "אני מרגיש שותף למעשה בראשית..."

יצחק ניר: "עם ישראל זה כמו גוף אחד, אם יד ימין פגועה, יד שמאל מסייעת, ומי שחי כך, תרומת כליה הופכת להיות דבר טבעי ופשוט מאין כמוהו..."

אירית ב': "אחותי צריכה, ולי יש לתת, לא אתן לה?..."

פרק י"א

הסיפור
האישי שלי

פרק יא

הסיפור האישי שלי

היום זה היה אמור לקרות. היה אמור, כי משמיים החליטו שעוד לא הגיע הזמן, עוד לא זכיתי. כן, היום כ"ה באייר ה'תשע"ז (16/05/2017 לטעותם), חשבתי שאכנס לניתוח לתרומת כליה, את הכליה השמאלית שלי. אבל איך אומרים? "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום". משמיים חשבו אחרת, וכל מאן דעביד רחמנא לטב עביד, הכול לטובה, אין לי ספק שהסבלנות משתלמת, אז נחכה עוד קצת.

הכול התחיל לפני קצת יותר משנה. היינו בשבת חול המועד פסח אצל ההורים של אשתי. אחרי מנחה נשארתי בבית הכנסת ללמוד. כשחזרתי מהלימוד והגעתי חזרה הביתה, ישבה אשתי על הספה ובידיה עלון. היא קראה על כמה אנשים שזכו לתרום כליה והייתה נרגשת מאוד. מייד כשפתחתי את הדלת, הפנתה את מבטה אליי, לא אמרה 'שלום' או 'איך היה הלימוד'. לא. היא שאלה משהו אחר לגמרי: "תגיד, ישי, למה לא תרמת כליה עדיין?" כן, במילים אלו ממש! אולי אתם חושבים שזה מוזר, אבל אצלנו מדברים ישיר בלי סיבוכים. כשיש שאלה שואלים, לא מדברים מסביב. הסתכלתי עליה ואמרתי: "תראי, האמת שאני תמיד מתרחק מדברים כאלה, כי יש לי חששות לעשות מעשים שכרוכים בניתוחים או במורכבויות אחרות בלי שיש יהודי תלמיד חכם שמלווה את התהליך". אשתי אמרה לי: "תראה, יש פה כתבה על ארגון שנקרא 'מתנת חיים'. מאות אנשים כבר תרמו כליות דרכם ובראש הארגון עומד יהודי תלמיד חכם, הרב הבר

שמו". הופתעתי. הסתכלתי על הכתבה וראיתי מעט מהחוויות האישיות של תורמים שהלכו עם הרב הבר יד ביד.

אז התחלתי לברר, לקחתי לעצמי כמה ימים, אם אני זוכר נכון בערך שבועיים. למדתי את הנושא, בין במישור התורני-הלכתי ובין במישור הרפואי, וראיתי שמדובר בסיכון נמוך מאוד ביחס לרווח עצום שאין כדוגמתו. רווח של תמיכה והצלה ממשית. אמרתי לאשתי: "מתחילים לרוץ!" היא שמחה מאוד, אך הייתה נחרצת מאוד שחשוב מאוד שהתהליך יהיה שלי. היא תעזור ותתמוך, אך היא לא רוצה להיות זאת שמושכת, היא רוצה שאני אהיה שלם עם התהליך שאותו אני עומד לחוות.

אולי חשוב לציין דבר נוסף לפני שנחזור לחוויה האישית שלי. הרופאים ממליצים שאישה בשלבי הפוריות שלה תימנע מתרומה, דבר שמנע מאשתי להתחיל תהליך יחד איתי.

נחזור אלינו. הרמתי טלפון ל"מתנת חיים" וביקשתי מהם להתחיל את תהליך התרומה. הם כמובן שמחו ושלחו לי מייד הפניות שאיתן הלכתי לרופא המשפחה שלי לקבל הפניות לבדיקות הנדרשות. השלב הבא הוא כמה בדיקות דם ושתן ובדיקת אולטרסאונד. קבעתי תור, וכעבור כשבועיים הייתי אחרי אולטרסאונד כליות שהיה תקין ב"ה.

בשלב הבא פניתי ל"מתנת חיים" להתאמת נתרם. בשלב הראשוני הנתרם ואני צריכים להיות מתאימים בסוג הדם שלנו. שאלו אותי אם יש לי העדפות מסוימות למי אני רוצה לתרום. "תראו", אמרתי, "חשוב להציל כל יהודי, אך אם יש לכם יהודי תלמיד חכם הוא קודם, לכן תבדקו אצלכם לפי סדר הדחיפות מי צריך, ותעדכנו אותי".

האמת, שעניין סדר הקדימויות קשה לי מאוד. כתוב במשנה, בסוף מסכת הוריות, שבמצב של פיקוח נפש יש עדיפות להציל

דווקא את מי שגדול במעלתו, ובמשנה מוסבר שתלמיד חכם קודם לכולם, ואחריו כהן לוי וישראל, ולבסוף אישה. והאמת, שגם כשראיתי תשובות של פוסקים בנושא לא הצלחתי להבין את זה.

לפני כמה חודשים פגשתי חבר במילואים, והוא אמר לי שהוא בתחילת תהליך של תרומת כליה. הפתעתי אותו כשאמרתי לו שגם אני בתהליך. התחלנו לדבר על המשנה בהוריות. אני אמרתי שהמשנה לא ברורה בעיניי, שהרי אף שוודאי שיש עדיפות לאדם מסוים על פני חברו, מכל מקום ההיררכיה חסרה מאוד. אם יש לנו, למשל, אפשרות להציל אדם שעובד כרופא ומציל חיי אדם כל יום, שעה שעה, וכנגדו יש אדם מובטל שלא מועיל כלל לזולת במעשהו, אך מצד שני הרופא הינו ישראל והשני כהן, וכי יעלה על הדעת שנקדים את הכהן?? הדבר היה נראה בעיניי תמוה מאוד, ובאמת בבירור הנושא לעומק, הדבר מורכב יותר, החבר ענה מה שענה, אך לא כאן המקום לפרט. בכל מקרה, בעיניי, אם הפוסקים החליטו שכך הדין אז כך הדין, אף על פי שאיני מבין אותו לעומק. אני מקווה שבעזרת ה' יום יבוא ואבין.

דבר נוסף ביקשתי מ"מתנת חיים", והוא שהניתוח שלי יהיה בירושלים. הסיבה היא שאני גר בבית אל, ולירושלים הכי קרוב והכי קל להגיע.

הזמן עובר ולא מתאמים לי נתרם. התקשרתי ושאלתי: "מה קורה?" ובתגובה אמרו לי שקשה למצוא מישהו לירושלים, כי המקום המרכזי להשתלות בארץ זה בלינסון בפתח תקווה, ולכן אני אאלץ להמתין. "סליחה", אמרתי, "אני לא הבנתי שזה משמעותי כל כך. אני אבוא לפתח תקווה!" לא עברו ימים בודדים ותיאמו לי ילד יקר בן אחת עשרה. הילד מבית דתי, זה כל מה שידעתי.

המשכנו בתהליך. השלב הבא היה ללכת לבלניסון. הגענו, אשתי ואני, ליום היכרות לבדיקות דם להתאמה סופית לנתרם ולבדיקות כלליות. משם הדרך לא ארוכה: יש עוד קצת בדיקות שתן ודם במרפאה הפרטית, ויום אשפוז אחד שנקרא סקר מנהלים, שם בודקים את כל מערכות הגוף. "זהו", חשבתי שסיימנו, אני כבר שלושה חודשים אחרי תחילת התהליך ומגיעים לסוף, ברוך ה'.

רבות מחשבות! בדיקת ה-CT שלי לא מצאה חן בעיני הרופאים ולבסוף נאלצתי להתבשר שלא אזכה לתרום כליה, לפחות לא כרגע.

"תשמע, ישי", אמרה ענת, מתאמת ההשתלות, "אנחנו עוצרים את התהליך לחצי שנה. עוד חצי שנה נהיה לרשותך בכל מקרה, בין אם תרצה לתרום כליה למרות הכול, ובין אם רק תרצה לוודא שהכול בסדר איתך. אבל כרגע הרופאים ראו ב-CT כמה ציסטות בבטן. בלי מעקב אין מה לדבר".

"תגידי, ענת", שאלתי, "אם נלחץ, זה יזוז יותר מהר?"

התשובה הייתה חדה וברורה: "אין על מה לדבר! חצי שנה!"

כל זה היה ביום ההולדת של אשתי, ד' באב. המתנה ליום הולדתה, שחל יום אחרי יום הולדתי, הייתה הסירוב לקבלת הכליה שלי. "נו, מה יש לעשות?" חשבתי לעצמי, "אם בורא עולם לא נותן לי לתרום כליה, אני צריך להתפלל על זה. ואולי אם אחזור בתשובה אזכה להגיע לרגע המיוחל".

חצי שנה עברה והיום המיוחל הגיע. התקשרתי למתאמת ההשתלות לראות איך מתקדמים. תשובתה הייתה שונה ממה שציפיתי. "מה נשמע, ישי? תשמע, יש בעיה. בית החולים לא מוכן לממן לך בדיקת CT חוזרת. יש לי עוד תורמים במצב שלך

בדיוק, ובבית החולים אומרים שהבדיקה יקרה מדי, והסיכוי שתתרום בסוף קטן מכדי להצדיק בדיקה נוספת אצלנו. "אבל הבטחתם", אמרתי, "אני לא מבין מה השתנה... טוב, מה את מציעה לי לעשות?"

ענת אמרה שהיא תשלח לי הפניה ואם ארצה אפנה איתה לקופת החולים שלי, ואעשה את ה-CT באופן עצמאי. ניסיתי להיעזר ברב הבר שהבטיח לקצר תהליכים אם אזדקק לו, וכעבור כשבועיים מצאתי את עצמי במכון מאר בירושלים שותה במשך שעתיים תרופה בטעם נורא, ואחריה עושה את הבדיקה המיוחלת. עוברים עוד כמה ימים והפיענוח מגיע. אך אם נראה לכם שזה מספיק, אתם טועים. בבלינסון רוצים את הדיסק של הבדיקה ואת הפיענוח והם יבדקו הכול בעצמם.

היה זה יום חמישי, ערב פורים ה'תשע"ז, בצוהריים קיבלתי טלפון מענת שאומרת שיש אישור, "אפשר להתקדם!" אמרתי לענת שזו בשורה שאין משמחת ממנה, אך צריך לדבר עם הרב הבר ולתאם לי נתרם חדש. אך אז ציפתה לי הפתעה: "תראה, ישי", היא אמרה, "האמת, שלא צריך לדבר עם אף אחד, אתה לא תאמין אבל אחרי שנפסלת לפני חצי שנה, תיאמנו ל"ילד שלך" תורם פוטנציאלי חדש והוא עבר את כל התהליך. הניתוח היה אמור להיות עוד שבועיים, אך הניתוח בוטל מסיבות שונות. אז זהו, אתה חוזר לילד שלך". וואו! לזה לא ציפיתי!

שוב יום של סקר מנהלים להשלמת בדיקות אחרונות, ואז צץ מכשול חדש. במשפחתי גילו לאחד האנשים תסמינים המעידים על סכרת, ואף שכבר התברר למפרע שהכול בסדר, בבית החולים זה לא הספיק. הלכתי לעשות בדיקת סוכר. על אף שניסיתי לגשת למו"מ על כך, לא היה עם מי לדבר. "תעשה את הבדיקה ונראה", אמרו. האמת שאני אוהב מתוק, אז לשותות סוכר עם

מים לא היה נורא בכלל, וכך אחרי יום נוסף אישרו אותי. עברו כמה ימים עד שקיבלתי טלפון מהרופאה שסיפרה לי, שלפי הנתונים שלי, אם אתרום כליה אני מעלה את הסיכון שלי לקבל מחלת כליות בגיל תשעים משני אחוז לשישה. "נו, עד גיל תשעים, ה' ירחם, יהיה בסדר, הסטטיסטיקה לא נשמעת נורא". רצים קדימה. יש חתימה מהרופאה.

השלב הבא זה ועדה. המדינה חוששת מאוד מתורמים כמוני. אלטרואיסטים. זאת המילה החכמה שמלמדים אותך בשלב הזה. אתה אלטרואיסט, ופירוש הדבר שאתה עושה מעשה טוב ללא תמורה. אז כדי לבדוק שבאמת אינך מקבל תמורה מאף אחד על המעשה, ואין פה סחר באיברים תחת מסווה של חסד, צריך לוודא את זה על ידי ועדה חיצונית השייכת למשרד הבריאות.

התהליך בוועדה מחולק לשתי פגישות: קודם כול יש פגישה עם פסיכולוגית, ולאחריה פגישה עם כמה אנשים אשר נותנים את האישור הסופי.

גברת בשם נטע מבית החולים בלינסון שלחה לי מייל עם תאריך לפגישה הראשונה. היה זה כעשרה ימים לפני פסח. כל הזמן הזה ניסיתי לדבר עם מערך ההשתלות בבלינסון שיעשו הכול כדי לזרז תהליכים. "תראו", אמרתי, "אשתי בהריון, ואם לא נעשה מאמץ להזדרז אני עלול למצוא את עצמי עם אישור לניתוח אך ללא יכולת לעשותו".

הגעתי לפגישה עם הפסיכולוגית בתקווה גדולה שלאחריה, עוד לפני פסח, אצליח לפגוש את הוועדה הסופית. היה זה במרכז הארצי להשתלות בתל אביב. נפגשתי עם פסיכולוגית אדיבה מאוד. בתחילה סיפרתי על עצמי, ילדות ובגרות, וכמובן אח"כ שלב הנישואין והמשפחה הגרעינית יותר, התמודדויות אישיות, מצבי לחץ ועוד. הפגישה הייתה עמוסה ואפילו קשה מבחינתי.

לדבר אין לי בעיה, אך שם היה זה שונה. אני מדבר ומולי יושבת הפסיכולוגית וכותבת ללא שום תגובה או סימפטיה מצידה. לאחר מכן נדרשתי להסתכל על כל מיני ציורים ולהעתיקם וכן לראות כל מיני כתמי דיו ולנסות להבין מה הם אומרים. יצאתי משם בהרגשה קשה, שהרי כשמדברים עם אדם נוסף תמיד אפשר להבין מה הצד שלו, מה עמדותיו לגביך ואיך הוא התרשם, אך פה הרגשתי שונה, היא הרי לא דיברה רק כתבה וכתבה. יצאתי מבולבל.

אמרתי לאשתי שמבחינתי כל משימה שצריך לבצע קטנה עליי. עברתי כבר את הגרוע והקשה מכול.

חיכיתי בכיליון עיניים לוועדה הסופית, אך זו איחרה לבוא. לאחר כמה ימים הודיעו לי שהוועדה תהיה אחרי פסח. מאכזב, אבל לא סוף העולם. חשבתי לעצמי, שמיד אחרי פסח זה אומר ניתוח בתחילת ספירת העומר. נו, אין זמן טוב יותר מזה לאהבת חנם, נפלא.

בשלב הזה הוריי והוריי אשתי כבר ידעו על המהלך, אך היה נראה שהגיע הזמן לספר לאחים. מבחינתנו, בליל הסדר נספר לאחים של אשתי כשנחוגג איתם את החג, ובע"ה בחול המועד תוכנן מפגש למשפחתי בצפון, שם בע"ה נספר לאחים שלי ולגיסים על המתוכנן.

האחים של אשתי תמכו ופרגנו. לא עשו יותר מדי עניין, שמחו בשבילי ובשביל הילד, ואיחלו בהצלחה. עם אחיי היה קצת יותר מורכב. הם שאלו שאלות והקשו קושיות, חקרו ובדקו למי אני תורם ולמה דווקא לו. מהם הסיכונים, ומהן ההשלכות לעתיד. כמובן שגם מהם יצאתי עם ברכת הדרך. ראיתי איך כל אחד שואל מזווית שונה, כל אחד מדגיש דברים אחרים.

אין תאריך לוועדה. אני מתקשר ולוחץ, ולבסוף מבין שקובעים לי תאריך לאמצע יוני. מדובר על עוד חודש וחצי. מבחינתי אין לזה שום סיכוי להצליח. מאוחר מדי.

התקשרתי לבלינסון, ניסיתי להפעיל קשרים אצל אחד מחברי הכנסת, ואף שלחתי מכתב לשר הבריאות. ענת הסבירה לי, שאם לא ידעתי, אז פסח הוא חג ארוך מאוד, זה לא שבעה ימים וגם לא שמונה, מדובר בעשרים וחמישה ימי חופש שהוועדה לקחה, ולאחר מכן יש תור בכל הארץ לוועדה. רק בבלינסון מחכים כשבעה עשר אנשים, ולוועדה מתקבלים סך הכול שלושה אנשים בשבוע.

אני לא יודע איך ולמה, אבל לבסוף הודיעו לי בבלינסון שהם קיבלו עוד הקצאה לכמה ועדות, והוועדה שלי בשש עשרה בחודש מאי. מבחינתי זה מאוחר, אבל לא נורא. דיברתי עם הרב הבר. שאלתי אותו האם לדעתו יש אפשרות לקבוע תאריך לניתוח שיהיה מייד אחרי הוועדה. הרב אמר שזה מקובל ולבקש שיקבעו תאריך.

בבלינסון קצת נרתעו, אך הסכימו. ענת אמרה שבוועדה מקשים לאחרונה על התורמים, והיא מפחדת לקבוע תאריך לפני תשובה סופית. מבחינתה הילד וההורים שלו כבר התאכזבו כל כך הרבה פעמים, כך שלקבוע תאריך ללא ודאות זה מורכב מאוד. אך אני הייתי בשלי. אמרתי לענת שצריך להבין שאנחנו דחוקים בזמן. ולדעתי ולדעתה רוב הסיכויים שאעבור את הוועדה, לכן עדיף לקבוע תאריך מייד אחרי הוועדה ולהתפלל שיהיה בסדר, מאשר לחכות לוועדה ורק אחרי כן לקבוע תאריך שלא אוכל לעמוד בו, כי אז הכול עלול לרדת לטמיון.

ההצעה התקבלה. פתאום התברר שביום ראשון שאחר הוועדה, הרופאה המנתחת צריכה לטוס, ולכן החששות שלי הצדיקו את

עצמם. וכך נקבע לו תאריך. בשישה עשר בחודש מאי ועדה, ובע"ה בעשרים ואחד, ביום שבו הרופאה צריכה לטוס יהיה ניתוח. היא תטוס אחריו בע"ה.

שאלתי כמה חברים שתרמו כליה על הוועדה. אחד מהם אמר לי שהשפילו אותו שם, והיה לו קשה מאוד, השני אמר שלא היה נורא כל כך, ואילו השלישי שיתף אותי בשאלות שנשאל. ניסיתי להתכונן בצורה נכונה לוועדה.

איך הייתם עונים אם היו אומרים לכם שהתרומה תקצר את חייכם בשנתיים? אל תגידו שלא צריך לחשוב על זה. מדובר בסקר חריג וקיצוני, אך אי אפשר להתעלם ממנו! בוועדה לא יביאו את המחקרים שאומרים שתורמי כליה מאריכים חיים יותר משאר האוכלוסייה, כי מבחינתם הסיבה לכך נעוצה דווקא בכך שהם אנשים בריאים יותר, ולכן אישרו להם לתרום כליה. גם לא יגידו לכם שאין הרגשה טובה מזו שלאחר התרומה. בוועדה צריך להקצין ולבחון מה התורם יודע ואיך הוא מתמודד. גם פה, חשוב לומר, שברור לי שאדם שעושה חסד כצדקה שעליה נאמר שתציל ממוות, לא ייתכן שזה יקצר את חייו. אך שוב, לוועדה תשובה מעין זו לא תספיק. חשבתי שאומר להם שאני מעדיף חיים שמחים יותר ומספקים יותר, ואפילו אם הם יהיו קצרים בשנתיים.

כשהייתי בתחילת התהליך, הלכנו אשתי ואני לכנס תורמים של "מתנת חיים", שם הרב הבר אמר שתורמי כליה מאריכים חיים יותר משאר האוכלוסייה, וארבע שיטות בדבר: יש אומרים שזה כי כדי לתרום כליה צריך להיות בריא יותר מרוב האוכלוסייה. יש אומרים שזה כי הם יותר שמחים ומסופקים. יש אומרים שתורמי כליה פשוט מודעים יותר לבריאותם והם נבדקים יותר ושומרים יותר על עצמם, ויש אומרים שבורא עולם נותן להם

כגמולם ולכן הם מאריכים שנים יותר מהשאר. הרב הבר סיים במילים אלו: "ואני אומר: כל התשובות נכונות!!" הכנס היה מעניין ומעודד ביותר, אך נחזור לוועדה.

יום לפני הוועדה דיברתי עם הרב הבר ועם ענת, שניהם עודדו אותי להיות ישיר ואמיתי, וחזרו על הנתונים הקיצוניים שאותם צריך לשנן. ידעתם שאחד משלושת אלפים תורמי כליה מת תוך כדי ניתוח? גם אני לא ידעתי, גם הרופאים לא, וגם בית הקברות לא יודע את זה. אבל בוועדה זה נתון שחשוב לדעת.

הגעתי למרכז הארצי להשתלות כמה דקות לפני הזמן. האמת שקצת חששתי, כי יום לפני כן התחלתי להשתעל, כנראה מלחץ. אבל זה לא היה נשמע שאני בשיא הבריאות.

לפניי היה מועמד שגרם לוועדה לעיכוב רב עקב נתון רפואי שהיו צריכים לדון בו. ואז הגיע תורי. בשעה עשר ועשרים ניגשה אליי מנהלת הוועדה. היא שאלה למה לא התכבדתי בעוגיות ובשתייה בחוץ, אך אני בדיוק החלטתי להקפיד יותר לאכול בריא כדי להגיע כשיר לניתוח. לבסוף היא הציעה להכין לי תה. כשנכנסתי הוא חיכה לי ללא סוכר, כבקשתי.

נכנסתי לחדר ובו שולחן גדול, סביבו ישבו כל חברי הוועדה. מימיני ישבה מנהלת מחליפה של הוועדה.

התחלנו ראשית היה עליי להביא לעורכת הדין, אורלי שמה אם זכרוני אינו מטעה אותי, את תעודת הזהות. "נא לרשום שלא קיבלתי ספח", היא אמרה, אך מיד חזרה בה כשהגשתי לה את הספח הכחול. "שמך, ישי שריג? האם נוכל לקרוא לך ישי?" שאל הפרופסור שישב לשמאלי, "כן, בשמחה!" עניתי. "אתה נראה צעיר מאוד", פסקה עורכת הדין. "אני נראה צעיר יותר ממה שאני באמת", עניתי ושברתי קצת את הקרח.

אז מתחילים, הרופא הציג את עצמו כפרופסור לרפואת ילדים, ולאחריו בזה אחר זה עורכת הדין, הפסיכולוגית, העובדת הסוציאלית, ועוד נציגת ציבור. לבסוף בקצה השולחן, גברת צעירה יותר בשם מעיין שהקלידה את כל השיחה על המחשב שמולה. ולבסוף, לצידי, כמו שאמרת, מנהלת הוועדה.

צריך להבין שמדובר בקבוצה מכובדת של אנשים שכבר מכירים אותי, לפחות על הנייר. הם עברו ולמדו את כל הריאיון וחוות הדעת של הפסיכולוגית שאיתה נפגשתי כחודשיים קודם.

הפרופסור התחיל לתחקר: "ישי, מה אתה עושה בחיים? במה אתה עובד?"

- "רוב מוחלט מהיום אני לומד, שמונה, תשע שעות."

עורכת הדין העירה שזו משרה מלאה, אך אני עניתי שכל אחד בוחר כמה שעות יש לו לנצל במשך יממה.

- "מה אתה לומד? מסגרת מסודרת?"

- "כן, אני מוסמך לרבנות, וכרגע באמצע תהליך סמיכה לדיינות. חוץ מהלימודים, אני עובד כסופר סת"ם בערך עשר שעות שבועיות, וכן מנהל את העניינים הפיננסיים של העסק שלי."

- "במה היא עובדת?"

- "אשתי מנהלת חנות לאופנה בבית אל, וכן בעלת סטודיו לתכשיטי כסף וגולדפילד המשווקים בכמה חנויות ברחבי הארץ."

- "איך הגעת להחלטה הזו? מה הוביל אותך?"

- "האמת..." וכאן סיפרתי להם כמו שסיפרתי לכם שמדובר בכתבה שאשתי קראה ובעקבותיה התחלתי בתהליך.

- "ולא שאלת את אשתך למה היא לא תורמת? מה, היא נדיבה על חשבונך?"

- "לא! היא רצתה מאוד לתרום, אך מהבירורים שעשינו לא נכון לעשות זאת כל עוד היא בתקופת הפוריות".

- "טוב, אני מבין שאתם שותפים בתהליך. אתה לא מרגיש שאשתך קצת כופה עליך לעשות את המעשה הזה?"

- "ממש לא! ברגע שאשתי ראתה שלקחתי את הנושא ברצינות, היא ביקשה להבהיר לי שמבחינתה מי שאמור להוביל זה אני. היא תמיד תהיה לצידי, אך מכיוון שבסופו של דבר אני צריך לעבור ניתוח ולא היא, חשוב לה מאוד שהקצב יכתב על פי כוחותיי".

- "ישי, האם אתה מבין את הסיכונים הכרוכים במעשה זה של התרומה?"

- "כן, ישנם מקרים חריגים של מוות, שלפי המחקרים עומדים על אחד לשלושת אלפים".

- "ומה ההשלכות לעתיד?"

- "צריך לשמור על עצמך. לשים לב שלא עולים במשקל, שנבדקים אחת לשנה. להיות ערניים".

- "זה לא מרתיע אותך?"

- "להפך, אני ממש שמח שלא תהיה לי ברירה אלא לשמור על עצמי".

- "אתה מבין שתצטרך לשמור על עצמך גם בגיל שישים? זה אולי נראה לך רחוק אבל זה עובר צ'יק צ'ק. אתה צעיר כל כך, תבוא מאוחר יותר, בגיל ארבעים וחמש פלוס מינוס, ונהיה יותר רגועים איתך. מה הלחץ?"

- "תראה, היום אני לומד רוב היום ועובד כעצמאי. כשאני תורם מי מפסיד מזה? אני מפסיד, זמן של לימוד וזמן של עבודה.

בע"ה בגיל ארבעים וחמש אני מקווה להיות דיין, ואז כדי לתרום אצטרך להפסיד זמן בבית הדין. מי יפסיד אז? הציבור! לדעתי, כשתורמים, צריך לשים לב שלא תורמים על חשבון אחרים."

עכשיו התחילה עורכת הדין לשאול. ביקשתי שתזכיר לי את שמה, והיא התחילה.

- "ישי, האם אתה תורם דרך עמותת 'מתנת חיים'?"

- "כן."

- "הם משלמים לך או מעבירים לך כסף מהנתרם?"

- "לא."

- "אף אחד לא משלם לך? לא הרב הבר ולא מישהו אחר?"

- "לא, אף אחד."

- "האם דיברת עם הרב הבר?"

- "כן, בוודאי, כמה פעמים."

- "על מה?"

- "טוב, אני לא יודע אם זה יעניין אתכם, אבל בעיקר סוגיות הלכתיות."

- "מה למשל?"

- "יש דיון בפוסקים לגבי כהן שתורם כליה, האם חבריו יכולים להיטמא לו? דיברנו גם על סדר העדיפות למי כדאי לתרום. האמת, שזה די מעניין. שאלתי את הרב הבר, שלפי הבנתי יש סדר קדימויות לתרומה, האם גם הרב פועל לפי סדר זה? אם כן, יוצא שאדם שאינו תלמיד חכם ואינו כהן ידחה תמיד מפני האחרים! הרב ענה לי, שהוא התייעץ על דין זה עם הרב אלישיב

ז"ל, והרב ענה לו שסדר הקדימויות נוגע לתורם, אך לגבי הרב עצמו יש דין נוסף שנקרא: "אין דוחים נפש מפני נפש", היינו שאם התחלת להתעסק בחולה ולאחריו הגיע חולה שלכאורה קודם לו, כיוון שכבר התחלת, אין לעזוב את הראשון מפני השני. והתוצאה היא שאצלי, כך אמר הרב, אני עובד לפי סדר האנשים ברשימה."

- "ראית את דף התגמול לתורם? מה אתה אומר עליו?"

- "מה אני אומר? זו שערורייה! אני לא מצליח להבין למה לא משלמים במדינה הזאת לתורמים?"

- "אתה סותר את עצמך. אמרת שאתה תתרום ללא תמורה כספית, ועכשיו אתה אומר שמגיע לך כסף?"

- "אני לא סותר את עצמי בכלל. תקשיבי למה שאני אומר, אני מוכן ורוצה מאוד לתרום כליה, ואין שום משמעות לתגמול שהמדינה תיתן לי. מבחינתי, עם תגמול ובלעדיו - אני תורם. אבל יש שמונה מאות אנשים שמחכים לכליה ולי יש רק אחת לתת. אין שמונה מאות אנשים כמוני, לצערי. אנשים מתים בתור להשתלה. אם המדינה תתגמל את התורמים ויעשו להם סינון משמעותי בועדות, נוכל לראות הרבה אנשים בתור לתרומה ונזכה להציל חיים".

- "טוב, זה עניין אחר, אני מבינה. רציתי לשאול אותך לגבי עניין אחר, נשמח אם תוכל להסביר לנו. אני רואה שכתוב פה שהיית מעשן שש שנים שלוש קופסאות ביום. איך הפסקת?"

- "אני לא מבין כל כך את השאלה. זרקתי את הסיגריות!"

- "קצת יותר בפירוט".

- "לא זוכר. תמיד היה לי ברור שלא אקים בית כשאני מעשן, וכשהגיע הזמן להקים בית, אני והסיגריות נפרדנו. האמת שעד היום יש לי משיכה לעישון".

האמת, שאשתי דחפה אותי מאוד להפסיק לעשן, אך פרט זה לא הזכרתי. חששתי שבועדה לא יבינו את הדברים לאשורם, ויסתכלו על זה בחשש שמא כל דבר שאשתי אומרת אני מייד עושה. חששתי שהם מייד ישליכו את זה על תרומת הכליה ויראו את הדברים בעין עקומה.

- "ואתה לא חושש שלא תעמוד בפיתוי? בסופו של דבר עישון עם כליה אחת זה ממש מסוכן".

- "אני לא כל כך מבין את השאלה. אני אדם אחראי. מי שחוזר לעשן עם כליה אחת עושה מעשה לא הגיוני. האמת שאני מכיר משהו שתרם כליה ואמרו לי שהוא מעשן המון. לדעתי הוא פשוט עושה טעות. אל תתרום ותהרוג את עצמך".

בשלב זה התערבה העובדת הסוציאלית ואמרה שמניסיון אישי שלה אפשר להפסיק. השיחה הייתה קלילה ונעימה. בשלב זה כבר הרגשתי חופשי. היה לי ברור שעשיתי רושם חיובי ואפשר לדבר פתוח יותר.

- "תגיד, ישי, איך נדע שאתה עקבי בהחלטות שלך? מה יקרה אם מחר תתחרט?"

- "תראי, אני לומד כרגע לימודי דיינות שאורכם כעשר שנים אחרי לימודי הרבנות. אי אפשר לגשת לכזה מסלול ולא להיות אדם עקבי".

הרופא פנה אליי שוב: "ישי, האם אתה מבין? תראה, במשפחה שלך יש סכרת".

- "אין סכרת. נכון, היו תסמינים של סכרת, אך אחרי שינוי הרגלי תזונה לבריאים יותר התוצאות הראו שאין כלום".

- "טוב, אז יש אצלכם נטייה לסוכרת, ומבחינתנו זה אומר שיש עשרים, שלושים אחוז שתהיה לך סכרת בגיל מבוגר. ולכן, אולי כדאי לשקול שוב את התרומה. אחרי הכול סכרת בגיל הזה גורמת לכשני אחוז מהאנשים לאי ספיקת כליות שנים רבות אחר כך, ואם תתרום כליה אחוזים אלה יעלו לשישה".

האמת שזה היה הסבר של הרופא אחרי שאני קצת ערבבתי את הנתונים.

- "מה הכוונה אחרי הרבה שנים?" שאלתי.

- "עשרים וחמש, שלושים שנה. זה לא מפחיד אותך?"

- "מה צריך להפחיד אותי? בוא ננסה להבין מה אמרת. יש עשרים עד שלושים אחוז שבגיל שישים תהיה לי סכרת, ומתוך אחוזים אלו, אם אתרום כליה יש שישה אחוזים שאמות בגיל תשעים מאי ספיקת כליות. זה נשמע לך מפחיד?"

הגיע תור הפסיכולוגית. היא אמרה שמבחינתה יש להבין רק נקודה אחת.

- "האם היו לך מצבים של התמודדות קשה בחיים שלך? איך אתה מתמודד במצבי לחץ?"

הופתעתי מהשאלה. "יש לכם את התיק שלי. אני חושב שיש לי רזומה מכובד מספיק בהתמודדויות מורכבות".

- "נכון. אשמח אם תפרט לכולם".

- "טוב, אז ככה. בלידה הראשונה של אשתי הייתה שלישייה. אחד מהם נפטר והתאומים נולדו בשלב מוקדם מאוד. מדובר על

שבוע עשרים ושבע פלוס שלוש. 920 ו-930 גרם. אשתי הייתה מאושפזת כשלושה שבועות קודם הלידה. במקום שבו למדתי אז הודיעו לי שמבחינתם לא אקבל מלגה, כי אני לא מגיע. עד היום קשה לי עם זה. אמרתי להם: "אני לא מבין, כל מקום עבודה היה מבין את זה. יש לי אישה ושני ילדים בבית חולים, מה אני אמור לעשות?" דבריי נפלו על אוזניים אטומות. וככה מצאתי את עצמי עם רכב גדול של הורי אשתי ועזרה מהורי, ישן בחניית בית החולים, ומתפלל שהלידה תידחה כמה שיותר.

אחרי הלידה הילדים היו מאושפזים תקופה ארוכה בבית החולים. הבת שלי השתחררה הביתה בגיל שלושה חודשים, אך הבן היה במצב יותר מורכב מבחינה רפואית. הרופאים אמרו שאת כל מחלות הפגים שאפשר הוא לקח על עצמו. הכול, חוץ מבעיות בראש.

סך הכול עד גיל שנתיים בילינו איתו יותר משנה בבית החולים שבמהלכם עברנו שמונה ניתוחים".

- "ואיך הוא היום?" הם שאלו.

- "היום הוא מדהים, ברוך ה', לומדים יחד גמרא. מרתק ללמוד איתו, כי יש בו מורכבות של שכל חריף מאוד יחד עם ילדותיות".

אפשר היה עוד להאריך רבות על אותה תקופה. אך בשלב זה עברתי לספר על אירוע אחר שבו נבחנתי בהתמודדות בשעת לחץ.

- "כשהבן הגדול שלי היה בן חמש או שש, הוא מצא ברחבת בית הכנסת של היישוב שבו התגוררנו אז, סודה קאוסטית. מדובר בחומר מסוכן וחריף מאוד, שברגע שהוא נוגע במים זה ממש בוער".

- "אז הוא שיחק עם האבקה שהייתה במקום ציבורי? ממש עבריינות, להשאיר חומר כזה מסוכן במקום נגיש כל כך".

- "זה היה באמצע תפילת שחרית של שבת, הוא נכנס צורח לבית הכנסת, הייתי צריך לחלק הוראות. לקחתי אותו שיראה לי מה הוא הכניס לפה, אחד החברים הלך להודיע לאשתי, אחר התקשר לרופא הילדים ביישוב הסמוך. כשצריך, אני יודע לתפעל את האירוע".

הרופא שוב התערב, לדעתי, תפקידו היה לבדוק את קור הרוח שלי. הוא אמר לי ממש במילים אלו: "תראה, אתה מרשים אותנו מאוד ולדעתי לא נעביר אותך".

- "זו החלטה שלך", אמרתי.

- "מה זאת אומרת, אתה לא רוצה לקבל את האישור שלנו? בשביל זה באת. לא?".

- "לא! אני רוצה לתרום כליה, ובאתי לפה כחלק מהתהליך הזה. אני מקווה שתסייעו ותיקחו חלק בתרומה שלי".

הפרופסור שוב הקשה: "הפחד שלי זה שאתה יודע לדבר ולשכנע, אך באמת מבחינה רגשית לא תוכל לעמוד בזה".

- "אני לא מבין, יש פה פסיכולוגית, בדקו אותי מבחינה רגשית, תשאל אותה את השאלה הזאת, לא אותי".

הפסיכולוגית סימנה לרופא שהנתונים שלי מספיק טובים, והחששות שלו אינן עומדות בקנה אחד עם המציאות.

- "אתה ממש מקשה על אשתך. למה אתה עושה לה את זה?"

אמרתי לרופא: "אני כלל לא מקשה עליה, אלא שבראייה שלך אם אתה היית אשתי אז זה היה קשה לך, אך אשתי אישה

חזקה הרבה יותר ממני, ומבחינתה תרומת הכליה היא צעד ששווה לעשות כל מאמץ בשבילו. אז האמת שזה ידרוש ממנה השקעה, אך היא כאין וכאפס ליד הרווח שהיא תרוויח כחלק ממהלך זה של הצלת חיים".

- "אשתך פה במקרה? הייתי שמח לדבר איתה".

- "לצערי לא, היא דווקא הייתה שמחה לבוא".

- "אני הייתי יותר שמח", אמר הרופא. "תראה", הוא לא הרפה, "הסטטיסטיקה אומרת שאתה לוקח סיכונים. אולי כדאי לרדת מזה?"

- "האמת שלא חשבתי שאומר לך את זה, אך נראה שתצטרך לשמוע ממני את מה ששמעתי לפני תשע שנים מרופאה בשם ד"ר אופק. כשהבן שלי הראה תסמינים של חור במעי, ניגשתי אל הרופאה וביקשתי לדבר איתה. אמרתי לה שאני אוהב מספרים, ומכיוון והיא כבר נמצאת בבית החולים הרבה שנים, ועברו תחת עיניה ילדים רבים עם תסמינים כמו של בני, אשמח לדעת מה הסיכויים שיש לו חור במעי. התשובה הייתה חדה וברורה: "תראה, אם לבן שלך יש חור במעי אז מאה אחוז שיש לו חור, ואם אין לו אז מאה אחוז שאין לו!"

פניתי אל הפרופסור ואמרתי לו: "סטטיסטיקה זה דבר חשוב, אך לא כדאי להתייחס אליה בצורה כל כך חדה וקיצונית".

העובדת הסוציאלית שאלה: "האם המשפחה תומכת?"

- "כן", השבתי, "אימא שלי חששה יותר בהתחלה. היא אמרה לי: 'אתה לא התקשרת לשאול אם לתרום כליה, אתה פשוט אמרת שאתה תורם. לדעתי, זה דבר גדול אז בהצלחה'. אבא הוא איש הלכה, אז דיברנו במישור ההלכתי והוא נתן את ברכתו".

- "אז המשפחה תומכת, אני מבינה."

- "כן, ממש".

בשלב הבא פנתה אליי עורכת הדין ושאלה: "נו, אז איך היה לך?"

- "אתם פחות גרועים ממה שאומרים עליכם", ענית. "חששתי מהפגישה, אך היה לי ממש נחמד".

- "שיהיה בהצלחה".

- "תודה רבה לכולכם", אמרתי ויצאתי.

מנהלת הוועדה ניגשה אליי בחוץ ואמרה שבית החולים יקבל תשובה ביום שישי בע"ה. בפועל, כבר בצוהריים הודיעו לי שעברתי את הוועדה.

ביום חמישי הלכתי לקבל ברכה ממורי ורבי, הרה"ג הרב יעקב ורהפטיג, ולאחר מכן הלכתי לבית מדרש אריאל לקבל ברכה מרבני המוסד ובראשם את ברכת הרה"ג הרב זלמן נחמיה גולדברג.

הרה"ג גולדברג המכונה הגרז"ן התרגש מאוד. הרב בירך אותי ואת הילד הנתרם לפני השיעור, ואף טרח אחר כך לברך בשנית.

הוריי התקשרו לקבל גם את ברכת הרה"ג הרב יצחק זילברשטיין אשר התרגש מאוד ונתן את ברכתו החמה.

אשתי תיאמה עם המשפחה מי יהיה עם הילדים בימי האשפוז, ומי יהיה איתי בלילות. בשבת הסתובבתי מלא מחשבות. התרגשות גדולה. הרב הראשי לישראל הגיע לשבת אלינו ליישוב, וזכיתי לקבל גם ממנו ברכה לפני הניתוח.

ראש הישיבה, הרה"ג זלמן ברוך מלמד, גם נתן את ברכתו.

יוצאים לדרך. אחרי שבת מלאת מחשבות ושיחות שלי עם רעייתי, נסענו לבית החולים. בדרך נפגשנו עם הוריי שעשו את דרכם לשמור על ילדינו. קיבלתי ברכת אב והמשכנו לבית החולים.

השעה הייתה כבר שתים עשרה בלילה. לצערי, בית החולים לא היה מאורגן לשתי מיטות, לי ולאשתי, אך כעבור כמה שיחות טלפון הדבר הסתדר. קיבלו אותי לאשפוז, ערכו לי מספר בדיקות גופניות, בדיקות דם והחדרת עירוי, והלכתי לישון לארבע שעות שנשארו לי.

בבוקר, התרגשות גדולה. חתימות אחרונות על הסכמה לניתוח. סימון של חץ באזור הכליה השמאלית ומורידים אותי לניתוח.

ההמתנה בחדר שליד חדר הניתוחים התארכה מהמצופה. בשלב זה הגיע מתאמת ההשתלות מבית החולים "שניידר" שאיתה היינו בקשר. היא אמרה שהילד שלו אני עתיד לתרום מאושפז כבר מיום שישי. בשבת הוא התחיל להשתעל. עשו בדיקות דם שהיו תקינות, אך עכשיו לקחו אותו לצילום חזה לאשר סופית את הניתוח.

לקח עוד כשעה עד שהגיעה משלחת רופאים. אני הלכתי לרגע, וכשחזרתי למיטה שלי ראיתי את אשתי מוקפת רופאים. הסתכלתי על הרופאה שעמדה במרכז. "לפי המבט שלך, אני מבין שאין ניתוח", אמרתי. הרופאה הנהנה לאישור דבריי. "טוב", אמרתי, "בע"ה שירגיש טוב". משמיים עזרו לי להתמודד עם הבשורה על דחיית הניתוח בשמחה.

הרופאה שאלה האם אני רוצה לפגוש את הילד? הייתי מבולבל מאוד.

'מה אכפת לוי?' אתם בטוח שואלים. לפני שהלכתי לבית החולים, התייעצתי עם אנשים שכבר עברו את התהליך. אחד מהם אמר שלדעתו הליכה לניתוח ללא הכרת התורם משחררת אותך ממחויבות. אתה הולך בידיעה שמותר להתחרט. זה לא אומר שאני רוצה להתחרט, אך זה חשוב לדעת שאין לחץ חיצוני למעשה. גם בוועדה זה היה חשוב להם. נוסף על כך, אמר חבר אחר שזה מביך מאוד. עוד לא עשית כלום והם אסירי תודה על הכלום הזה. תוך כדי שאני מתלבט אם להיפגש או לא, נכנסו לחדר הילד מלווה בהוריו.

הרופאה כעסה שלא חיכו לאישור שלי, אך זה כבר לא היה משנה. הפגישה המביכה החלה. התחבקנו ודיברנו קצת. דבר ראשון ביקשנו כמה דקות להודיע להורינו שאין ניתוח. אחר כך קבענו תאריך חדש לעוד שלושה שבועות. דיברנו קצת עם הורי הילד, והבאנו לו סידור עם שמו וברכה קטנה ממני.

האמת שהוא לא כל כך דיבר, אולי הוא היה מטושטש, אולי מרוגש מאוד, אין לי מושג. בכל מקרה החששות שלי היו לשווא, ברגע שראינו אחד את השני שמחתי עד השמיים שאני זוכה לעזור לו ולמשפחתו. אך ללא ספק, חבריי צדקו, הפגישה הייתה קשה מאוד. הילד והוריו היו מאוכזבים כל כך על שהטריחו אותנו סתם, כאילו הם אשמים, ואתה מוצף תודות על זה שלא עשית כלום. היום, אם שואלים אותי: במה כרוכה התרומה? מה התורם צריך להקריב? לדעתי, כל הסטטיסטיקות וכל ההקרבה של הכאב ושל הנסיעות, הזמן והכסף אינם כלום, ממש כלום, בהשוואה לאותם מילות תודה. זה כל כך קשה ומביך שאין לי מילים איך לתאר את זה. לדעתי, מי שתורם בעילום שם אמנם לוקח לנתרם את הזכות להודות לו, אך מצד שני מוריד מעצמו קושי משמעותי. שלא תחשבו שהייתי יכול שלא להכיר את הילד שאליו הולכת הכליה שכרגע נמצאת בגופי, אני ממש התרגשתי

לפגוש אותו ואת הוריו וממש שמחתי בפגישה, אבל היא הייתה מורכבת ולא פשוטה.

חזרנו אחורה. בכל תהליך יש ירידות ועליות, ירידה לצורך עליה. לפני כמה שבועות החלטתי לכתוב ספר תורני על תרומת כליה. אני עמל קשה על הסוגיות ההלכתיות ושילובם עם עולם המעשה והתהליך הביורוקרטי. ביום שהתבטל הניתוח החלטתי שלספר יהיה פרק נוסף, סיפורי האישי. אני שמח שהחלטתי לכתוב, זה משחרר מאוד ומקל על ההתמודדות.

כשיצאתי מבית החולים אחרי שהתבטל הניתוח, פגשתי בבחור שתרם כבוד לאבא שלו. הוא ישב שם עם משפחה שבאה לבקר. הסבא שלו אמר לי, שאני צריך לשמור על הכליה של הילד כל עוד היא אצלי בגוף.

ביום שאחרי הגעתי לבית המדרש. רבים שאלו אותי: "מה אתה עושה פה? אתמול התפללנו עליך שתרגיש טוב, אמרנו אחרי מנחה תהילים לרפואתך". גם ראש הישיבה לא הבין מה קרה. סיפרתי להם על הדחיה, ושעכשיו יש שלושה שבועות נוספים להתפלל. נקוה שתפילותינו תיענינה, ונזכה להגיע לרגע המיוחל בבריאות שלמה.

עכשיו כשאני כותב שורות אלו, אני ממתין לתרומה שתתקרב. מדובר על עוד שבועיים וחצי. כולי תפילה שהכול ילך כשורה, שהילד היקר יהיה בריא, ונזכה שהכליה שבורא עולם הפקיד אצלי שלושים ושתים שנה תזכה סוף סוף להגיע ליעדה, ותעזור לגוף לשמו היא הגיעה לעולם.

הזמן עבר, אמנם לא שבועיים וחצי כי בסוף הקדימו את הניתוח בשבוע. עכשיו אני כבר שבוע אחרי. הגענו לבית החולים בלינסון

ביום ראשון, י' בסיוון אחרי הצוהריים, לקחו בדיקות, שמו עירוני, והלכנו לבקר את הילד הנתרם ואת ההורים היקרים שלו. הבאנו לו ספר במתנה עם הקדשות מהילדים שלנו. כל אחד כתב ברכה. הוא התרגש מאוד ואז ישבנו ודיברנו קצת.

היום הגדול הגיע. ירדנו לניתוח ברבע לשמונה בערך, שם פגשנו את נעמי, מתאמת ההשתלות של ביה"ח "שניידר". היא אמרה שהילד ביקש לראות אותי לפני הניתוח ולמסור לי משהו, אך צריך את הסכמתי. חיכיתי כמה דקות והוא הגיע יחד עם אימו. קראתי את המכתב, שבו ילד כבן שתיים עשרה כותב לי כאילו הוא אדם מבוגר. התרגשתי כל כך. נפרדתי מאשתי ונכנסתי לניתוח ובעיניי דמעות של התרגשות.

אמרתי לרופאים שאני מאחל להם בהצלחה ושהקב"ה יהיה איתם בכל מעשה ידיהם. הם אמרו לי שאני צדיק, ותוך כדי ויכוח מי יותר צדיק הם דאגו שאני אישן...

הניתוח עבר בהצלחה ב"ה. גם אני וגם הילד הנתרם מתאוששים בצורה הרבה יותר טובה ממה שאנחנו והרופאים ציפינו.

האחיות שנכנסו לטפל בי בחדר התאוששות התבקשו לחיד, אחרת אני לא מוכן שהן יתקרבו אליי. "בסופו של דבר חיוך עוזר להחלמה!" טענתי. (הייתי עדיין תחת השפעת חומרי ההרדמה).

היו אלו שלושה ימים של כאב מלאים התרגשות וחיבור בין המטופלים והצוות. במחלקה היו תורם כליה ונתרם שעברו ניתוח יום לפני, וכן תורמת ונתרמת שהגיעו יום אחרי. גם יומיים אח"כ, ביום רביעי, פגשתי אישה שבאה לתרום כליה ולהציל חיים של אישה שלא הכירה עד כה. במחלקה אתה מסתובב בין הצוות והמטופלים לבין המבקרים. הגיע בחור אחד שרצה לתרום כליה לאבא שלו, ועוד אחד שרצה לתרום לאדם שאינו מכיר אך אשתו

חוששת. מצאתי את עצמי מייעץ ומעודד. המחלקה הזו מדהימה שאין כמוה. דומה ממש למחלקת יולדות.

באחד הימים כשביקרתי את הילד הנתרם בטיפול נמרץ, ביקשה ממני אישה צדיקה שישבה שם עם נכדה שאברך אותו. אני ברכתי כהדיוט, והיא בכתה והתפללה יחד איתי.

ביום רביעי השתחררתי הביתה, ומאז אני נח רוב הזמן. קשה לי ללמוד ולהתרכז. אני מקווה שתוך יום יומיים ההשפעה של ההרדמה תיגמר, ואוכל לחזור לעצמי ולכוחות שלי.

אין איך לסכם את זה חוץ מלומר שזה ללא ספק אחד הדברים המשמעותיים והמשמחים בחיי. אירוע שאני מאחל לכל אהוב שלי לזכות בו. כאב בשביל עם ישראל, כאב בשביל אהבת חינוס.

היום י"ז בתמוז תשע"ז, אני כבר קצת יותר מחודש אחרי. אם אתם רוצים לדעת, הייתי מאושפז יומיים וחצי אחרי הניתוח, ולאחר מכן כשבועיים שכבתי רוב היום במיטה. היום חזרתי כבר לתפקוד מלא בלימוד ובעבודה.

אני רוצה לסיים בברכה לכל אחינו בית ישראל בכל מקום שהם, שיזכו כולם תמיד לתת לאחר מכל הלב, לתת וליהנות מהמתנה הגדולה שבורא עולם נתן לנו - בריאות, ולתת ממנה לאחינו בעם ישראל.

פרק י"ב

נספחים

פרק יב

נספחים

א. תרומת כבד

רקע רפואי (אנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך ג, השתלת אברים)

תרומת הכבד הראשונה בארץ התבצעה ע"י פרופסור איתן מור בביה"ח בלינסון בשנת 1996, ממחקרים עולה שההצלחה בניתוח והצלת המושתל מגיעים עד כ-90%.

בצורה מפורטת יותר אומר ד"ר אורן שיבולת שהצלחות הניתוח בהשתלת כבד הינם כ-93% באופן מיידי, כ-85% לאורך חמש שנים וכ-75% לאורך עשר שנים (ד"ר אורן שיבולת, מנהל יחידת הכבד מרכז רפואי תל אביב. ראיון בתוכנית 'העולם הבוקר' 18 באוקטובר 2012).

במהלך הניתוח קוצרים אונה אחת מהכבד או את חלקה. כאשר תורמים לאדם מבוגר כורתים בדרך כלל את האונה הימנית של הכבד המהווה כ-60%-70% מהכבד כולו. מחקרים רבים ניסו לאמוד את רמת הסכנה בניתוח זה לתורם הבריא ומסקנותיהם: אחד למאתיים עד אחד לחמש מאות עלול להיפגע ואף למות מהתרומה.

כאשר תורמים כבד לילד אפשר להסתפק בתרומת האונה השמאלית המהווה כשליש מגודל הכבד. ניתוח זה מוגדר כפחות מסוכן ועל כן סכנת התורם נאמדת באחד ל-900 ניתוחים.

יש לציין שלפי החוק רק אדם בעל קירבה משפחתית לחולה יכול לתרום כבד, דבר אשר גורם לכך שהרופאים נאלצים "להתפשר" ולאשר לתרומת כבד אף אנשים שאינם בריאים לחלוטין. דבר זה מעלה שאלה לא פשוטה שהרי המחקרים מבוססים דווקא על אותם

אנשים אשר תרמו כבד בעבר ולכן עלינו לבדוק אם ישנם מחקרים אשר בדקו רק את שרידותם של תורמים בריאים לחלוטין. בניגוד לתרומת כליה, כבד הינו איבר שגזעו מחליף ומשמעות הדבר שאחר הניתוח, גדל הכבד בחזרה ומשלים את עצמו וכך כאשר תורמים חלק מהכבד המושטל והתורם זוכים כעבור כחודש להיות בעלי כבד שלם.

הדין ההלכתי

עיקר הדין ההלכתי בתרומת כבד כבר הובא לעיל בנדון המרכזי בחיבור זה ויסודו בדברינו בדין תרומת כליה. כאמור לעיל, ישנם שלושה מרכיבים אשר נמדדים בעיני הפוסקים בתרומת איבר. והם: הסכנה לתורם, סיכויי ההצלחה בניתוח, רמת הכאב וההתאוששות. בתרומת כבד, שלושת מדדים אלו חמורים יותר מתרומת כליה.

מנגד, כיוון שגזעו מחליף וכעבור זמן מה ישלים בע"ה הכבד את עצמו, נראה שאין בתרומה זו גדר של "נתינת איבר", כתרומת כליה. חלק ניכר מן הפוסקים למדו שתרומת כליה אינה חיוב אלא מידת חסידות משום שאדם אינו חייב לוותר על איבר מגופו לצורך הצלת חברו, אם כך, נראה שבתרומת כבד לא יהיה אפשרי להיתלות בדחייה זו ואף שהסכנה בעיני הרפואה נחשבת לגדולה ולחמורה יותר, מכל מקום בעיני הפוסקים נראה שאין הבדל משמעותי בין סכנה לתורם כליה לבין סכנה לתורם כבד לילד אשר עומדת על עשירית האחוז בקירוב.¹²⁰

במציאות, עקב החשש מסכנה לתורם וההתאוששות הארוכה אשר עומדת על כשלושה חודשים עד חזרה לשגרה, חוששים להכניס תורם חי למציאות זו אם לא מדובר בקרוב משפחה מקרבה ראשונה. ונדירים המקרים שבהם נמצא תורם אלטרואיסטי אשר זכה לקיים מצווה זו (אני אישית לא מכיר מקרה מעין זה ובבית חולים בלינסון נמנעים מלעודד את התופעה).

120. בשו"ת 'יבי"א' (חלק ט, חו"מ סימן יב) דן לגבי תרומת כליה והתייחס לסכנה של חמישה אחוזים וכתב שאין בסכנה כזו כדי לדחות את התרומה ושומר מצווה לא ידע דבר רע וכו' ע"ש.

העולה מדברינו בדין תרומת כבד

א. תרומת כבד נחשבת כמסוכנת יותר וקשה יותר לתורם וכן בעלת הצלחה הנמוכה מזו של תרומת כליה לכן נמנעים מלעודד תופעה זו במדינה בכלל ובבתי החולים בפרט כל זמן שאין מדובר בקרוב משפחה.

ב. יש לבחון את המצב הרפואי בתרומת כבד יותר לעומק ולבדוק מה הם סיכויי ההצלחה וההישרדות לתורם בריא בתהליך זה ורק לאחר מכן נוכל לבדוק מה הם דברי הפוסקים בתהליך ועוד חזון למועד.

ב. הרחבת היריעה בסוגיית הסתכנות לצורך

א. בדבר סכנת אדם בעבודתו

הגמרא בבבא מציעא

שנינו בגמרא בבבא מציעא (דף קיב, ע"א): ואליו הוא נושא את נפשו, מפני מה עלה זה בכבש ונתלה באילן ומסר את עצמו למיתה – לא על שכרו?

תשובת הצי"א

ומשמע שאדם רשאי לסכן עצמו לצורך פרנסתו, וכן פסק בשו"ת 'ציץ אליעזר' (חלק ט, סימן יז), והביא דברי שו"ת 'אמרי אש' (חיו"ד סימן נב) בדיונו אם מותר למצוא גבר אשר בעד רצי כסף יחפוץ ללכת אל הצבא וכו', שמבאר שהיוצא למלחמה מדעת עצמו לא נקרא בגדר של מאבד עצמו לדעת, ומוכיח זאת ממעשה דוד המלך עליו השלום שהיה מוציא למלחמת הרשות (כמובא בברכות ג, ע"ב ובסנהדרין טז, ע"א).

דברי הנוב"י

וכן הביא דברי הנודע ביהודה (מהדו"ת חיו"ד, סימן י) שהתיר להכניס את עצמו למקום גדודי חיות רעות אם עני הוא ועושה זאת לפרנסתו, ונימוקו עימו, שלזה התורה התירה כמו כל סוחרי ימים מעבר לים, שכל מה שהוא לצורך מחייתו ופרנסתו אין ברירה והתורה אמרה ואליו הוא נושא את נפשו, ואמרו רבותינו ז"ל מפני מה זה עלה בכבש וכו', עכ"ל.

תשובת האג"מ

גם בשו"ת 'אג"מ' (חו"מ חלק א, תשובה קד) התיר לשחק פוטבול לצורך פרנסה אף שהדבר כרוך בסכנה, והביא דבריו הגאון הרב בן ציון נשר (במאמרו האם מותר להסתכן לצורך פרנסה) והאריך במשא ומתן בתוך דברי הגמרא בסנהדרין ולא כאן המקום להאריך.

דברי הגאון הרב יצחק זילברשטיין

וכן נשאל הגאון הרב יצחק זילברשטיין (אסותא, אלול תשס"ו) והביא דברי האמרי אש וכתב על פי דברי המעיל צדקה (תשובה כו והביאו הפת"ש באבן העזר, סימן עה, ס"ק ו) שאם רוב בני האדם היו נכנסים לסכנה מעין זו כדי להציל ממונם הדבר מותר.

דברי הראי"ה קוק

הראי"ה קוק (משפט כהן, קמג) כתב שכח היתר כניסה לסכנה לצורך פרנסה אינו אלא בסכנה רחוקה, ולא כדברי האמרי אש לעיל.

לסיום

אפשר להאריך רבות בדין זה אך אינו עניין ישיר לכאן, רק הובא כדרך אגב לעיקר הסוגיה וביארנו את הדברים בעקבות דברי הגאון הרב אונטרמן שתולה את רמת הסכנה שאליה צריך אדם להיכנס

לצורך הצלת חברו ברמת הסכנה אליה נכנס אדם כדי להציל את ממונו.

ב. בדבר ספק סכנה שלו ודאי סכנת חברו בשעת מלחמה

בסעיפים הקודמים דיברנו בכניסת האדם לסכנה לצורך הצלת חברו. כל זאת בשעה שחברו בצרה. אך כאשר אדם יוצא למלחמה דינו שונה, שהרי כל מהות המלחמה היא מסירות נפש של הלוחם כדי להציל את האזרח היושב בביתו וכן מסירות נפש של חייל אחד לרעהו. אין ברצוני להאריך בדין זה משום שאינו עניין ישיר לענייננו אך חשוב להזכירו כדי שלא ילמד אדם חס וחלילה מן המתבאר בסעיפים הקודמים כלל הנמצא במחלוקת גדולה בפוסקים ללא הבנת היוצא מן הכלל. מטעם הנ"ל מובא גם הסעיף הבא העוסק בסכנת אדם בשעת עבודתו.

הגמרא בברכות – פשטו ידיכם בגדוד

מובא במסכת ברכות (דף ג, ע"ב): כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו [אצל דוד המלך], אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פרנסה. אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו. אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים.

ומשמע שיוצאים למלחמת הרשות ומכניסים עצמם לסכנה לצורך פרנסה. שהרי בוודאי שדרך המלחמה להרוג ולהיהרג כמובא במסכת שבועות (דף לה עמוד ב): מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מייענשא. ובתוספות (ד"ה דקטלא) מבארים שמדובר ביציאה למלחמת הרשות.

דברי הצ"א

והאריך רבות בדין זה בשו"ת 'צ"א' (חלק יב, סימן נז), ונביא מקצת מדבריו וז"ל: כמו כן יעוין בשו"ת אמרי אש (חיד"ד סימן נ"ב) שנשאל אם מותר למצוא גבר אשר בעד רצי כסף יחפוץ ללכת אל הצבא וכו'. ובדברי תשובתו מבאר דהיוצא למלחמה מדעת עצמו אין דינו כמאבד עצמו לדעת ח"ו דאם כן היית מלחמת רשות כמוסר עצמו לסכנה ועובר על ונשמרתם, ולא היה אדונינו דוד המלך ע"ה מרבה במלחמת הרשות וכו' הרי דמותר ללחום מלחמת הרשות ומשמע מן הסתם אף על פי שאין אורים ותומים כמו בבית שני שחסרו או"ת, ואף גם בזמן שהיו או"ת לא יצאו מספק סכנה דהרי כל היוצא למלחמת וכו' וכן בזמן בית שני נראה דלא נמנעו מלכי בית חשמונאי הכשרים לצאת למלחמה לרוחה וכו', עיין שם.

עוד כתב בצ"א בדין זה וז"ל: למדנו מזה ב' הגדרות הא דמלחמה שאני, הא', מפני שכך נוסד העולם, והב' מפני דהלכות צבור והנהגת המדינה שאני, ובאמת מצינו שעוד ב' גאונים כבר כתבו להגדיר בכזאת, בשו"ת חתם סופר (ח"מ סימן מ"ד) מסביר דברי הגמרא בשבועות הנ"ל מפני שיש בזה משום תיקון המדינה וצורך הנהגתה ע"ש, ובשו"ת שם אריה (יו"ד סימן כ"ז) מסביר זאת מפני שהוא מנהגו של דבר וכותב בתוך דבריו בלשון וכן בכל דבר שהוא צורך העולם כמו לרדת במלחמה דהוי ודאי סכנה שרי ואף במלחמת הרשות עיין שם.

דברי הנצי"ב בהעמק דבר

והנצי"ב ז"ל בפירושו עה"ת (בראשית ט, ה) מסביר עניין זה בפיו הכתוב מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם וז"ל: פירש הקדוש ברוך הוא אימתי האדם נענש בשעה שראוי לנהוג באחווה, מה שאין כן בשעת מלחמה ועת לשנוא אז עת להרוג ואין עונש כלל כי כך נוסד העולם וכדאיתא בשבועות מלכותא דקטלא חד משיתא לא מיענש, ואפי' מלך

ישראל מותר לעשות מלחמת הרשות אף על גב שכמה מישראל יהרגו עי"ז, עכ"ל.

דברי הראי"ה קוק במשפט כהן

ועוד יעויין בשו"ת 'משפט כהן' (סימן קמג) שמגדיר בדומה לזה, והוא, שעניני הכלל דמלחמות יוצאים הם מהכלל ד'וחי בהם', שהרי גם מלחמת רשות מותרת היא ואיך מצינו היתר להכניס נפשות רבות בסכנה בשביל הרוחה, אלא דמלחמה והלכות צבור שאני וכו' ואי אפשר ללמוד מזה למקום אחר, עיין שם.

דעת אחרונים נוספים

רבים האריכו בדין זה ומהם הרב זוין בספרו 'לאור ההלכה', ובמאמר הנושא את הכותרת 'מלחמה לאור ההלכה' שם הביא את דברי הרמב"ן לגבי מצות כיבוש הארץ, וכתב שהיום אין לנו מלחמות האסורות או מלחמות רשות רק מלחמות מצווה וחובה, וכן האריך הגאון הרב נבון (במאמר 'הצלת יחיד ורבים בכלל ובמלחמה בפרט').

וכן מבואר במאמר שכתב הגאון הרב שמחה הכהן קוק (הצלת הזולת תוך סיכון עצמו בעת שלום ובעת מלחמה) שכל מהות המלחמה היא סכנה, ולצערנו, כידוע, במלחמה אין מנצחים ומפסידים אלא מפסידים יותר ומפסידים פחות ולכל צד אבדות וקורבנות לא מעטים ואין שיקול כלל בסכנת הפרט בשעת מלחמה רק בניצחון הקרב כולו.

לסיכום

דין המלחמה שונה מדינו של האדם הפרטי. שכל מהות המלחמה היא כניסת החייל למקום סכנה כדי להציל את האחר, ועוד שזהו מנהגו של עולם וכעולה מדברי דוד המלך שאף למלחמת הרשות יש להיכנס למצב סכנה וכדברי הגמרא בשבועות ועוד.

ג. בדבר סכנת היחיד כדי להציל את הרבים

המשנה במכות – רוצח בשגגה שהרבים צריכים לו

עוד יש ללמוד מהמשנה במכות (דף יא, ע"ב) שם מדובר בהורג בשוגג ואפילו הוא שר צבא ישראל כיוצא בן צרויה שאינו יוצא מעיר מקלט לא לעדות מצווה או ממון ואף לא לעדות נפשות.

ביאור הדברי יציב

ותמה הדברי יציב: מדוע לא נדחית מצוות ישיבתו בעיר המקלט משום פיקוח נפש של כל ישראל? ונימק דבריו שבא זה ללמדך שה' איש מלחמה והוא ההולך לפניך וכו', אך סיים שכיוון שאם ייצא מעיר המקלט מותר לגואל הדם להורגו אינו מחויב להכניס את עצמו בספק סכנה ואפילו בשביל הצלת כלל ישראל.

דברי האור שמח

וכן כתב באור שמח (מהלכות רוצח, פרק ז, ה"ח) ורצה להוכיח ממשנה זו שאין הלכה כהגה"מ והיינו שאדם לא חייב להסתכן כדי להציל את חברו. והביא דבריו הגאון הרב פרופ' אברהם סופר (מאמר בשם 'הצלת נפש') והוסיף שלבעל השרידי אש (ח"א, עמוד שד"שו וח"ב, סימן לד) האיסור כאן הוא משום גזרת הכתוב ואין ללמוד מכך לדחות דברי הגה"מ.

ביאור החשק שלמה

והגאון בעל החשק שלמה (מכות דף יא, ע"ב) כתב שאינו אסור לצאת מעיר מקלט רק שחייב לשוב לשם אחר המלחמה, ומה שכתוב שאינו יוצא משם עולמית היינו שאינו יוצא לעולם רק לשעה שצריכים לו.

ביאור ערוה"ש

וכתב בערוה"ש (חו"מ סימן תכה, סעי' נז) שכיון שנעשה רוצח בשוגג שוב לא תבוא תשועה על ידו כיון שמגלגלין זכות על ידי זכאי וכו' (וב"כ הגר"ע יוסף במאמר תורה שבעל פה, כרך יט, תשלז).

ביאור הציץ אליעזר

וראיתי בצ"א (חלק טז, סימן כג) שביאר על פי האור שמה יסוד אחר במשנה זו ולדבריו יש לדייק בפסוק "כי ייחם לבבו" שביד הטבע לא יכול גואל הדם להשקיט נפשו עד שלא ימות הרוצח ולכן לא נצטווה הרוצח לצאת מעיר המקלט אף להצלת כלל ישראל משום שביציאתו הוא נכנס לסכנה וודאית גדולה. ומדבריו נראה ראייה שלא כירושלמי

תשובת היכל יצחק

ובשו"ת 'היכל יצחק' (אורח חיים, סימן לט) כתב וז"ל: היינו אפילו אם הוא היחידי שיודע לשוט בנהר ואין לו סכנה וברור שיציל, ורואים מרחוק אדם מישראל טובע בנהר אסור לו לצאת להציל. ועל כרחנו לאמר, שזוהי גזירת מלך, ששם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו, ואין חכמה ואין עצה.

אם כן אין ללמוד מכאן שאסור לאדם להכניס עצמו בסכנה כדי להציל חברו, מפני שמצד הסברא היה צריך במקרה של הצלת נפשות לצאת ולהציל, ומה שאסור לו לצאת זהו מחמת גזירת הכתוב. ומה שהוכיח האור שמה ממה שהוסיף הרמב"ם ואם יצא התיר עצמו למיתה, אין זה טעם וסיבה לאיסור יציאתו, אלא תולדה, כלומר, שמכיון שאינו רשאי לצאת, אם יצא, יצא שלא ברשות התורה, והתיר עצמו למיתה. תדע שאילו היתה כוונת הרמב"ם כפירושו של הגאון האור שמה, היה אומר הרמב"ם אינו יוצא משם לעולם עד מות הכהן הגדול, שאם יצא יתיר עצמו למיתה. עכ"ל.

תשובת דברי יציב – סיום דבריו

ועוד כתב בדברי יציב וז"ל: על כל פנים יש לומר המקרא יתירא נפקא לן, וגזירת הכתוב שאף בכהאי גוונא אינו יוצא. ולפי זה יש לומר דאדרבה מדאצטריך קרא לגלויי שמא מינא דלולי כן היה חייב להכניס עצמו בספק סכנה לצורך רבים על כל פנים ודו"ק.

עוד כתב שם שאולי יש לומר שמדובר ביודע תכסיסי מלחמה ויש ביד שרי הצבא לבוא אליו ולשמוע את דברו וכן בדיני נפשות יכולים בית הדין לבוא אל העד לקבל עדותו, ולכן אין ראיה ממשנה זו לדנינו שהרי אפשר בדרך אחרת ללא שיכניס עצמו לספק סכנה.

וכן הוסיף שעוון מיתה חמור משאר עוונות והרי ההורג נפש בשוגג חייב מיתה אלא שהגלות מכפרת (כך מובא ברש"י לסנהדרין דף נו, ע"א ד"ה כיוצא בו וכן משמע בחינוך מצוה תי וברמב"ם פ"ה מרוצח ה"ד).

דעת בעל משך חכמה

וכתב במשך חכמה (שמות ד, יט) וז"ל: לך שוב מצרימה, כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. מוכח דאם היו חיים המבקשים את נפשו לא היה צריך לילך להוציא בני ישראל ממצרים, אף על פי שכל ישראל צריכים אליו, אינו צריך להכניס עצמו בסכנה.

המובא באנציקלופדיה תלמודית

וראיתי באנציקלופדיה תלמודית (כרך כב, יהרג ואל יעבור המתחיל בטור נג) וז"ל שם: להציל רבים ממיתה, כתבו ראשונים שמותר לעבור על גילוי עריות, שכן מצינו ביעל אשת חבר הקני ששידלה את סיסרא שיבא עליה, כדי להתיש את כוחו ולהציל את כל ישראל, אף על פי שלא היה לה היתר של קרקע עולם, וכן אסתר המציאה עצמה לאחשורוש בשעה שלא היה תובעה, כדי שיעשה את בקשתה להציל את כלל ישראל. וכתבו אחרונים שדוקא להציל את כל ישראל מותר,

כדוגמת אסתר שהיתה ההצלה לכלל ישראל מהודו ועד כוש, אבל לעבור על גילוי עריות להציל יחידים ממיתה, הרי אלו יהרגו ואל תעבור עכ"ל.

דעת הגאון הראי"ה קוק

וכתב הגאון הראי"ה קוק בשו"ת 'משפט כהן' (ענייני ארץ ישראל, סימן קמד) שלהצלת כלל ישראל ודאי יש לגדור הדבר ונביא מקצת מן המקצת מדבריו, כמובא בתנא דבי אליהו רבה (פרק יד): שני דברים יש בעולם ואני אוהבם בלבבי אהבה גמורה, ואלו הן תורה וישראל, אבל איני יודע איזה מהם קודם, אמרתי לו בני דרכם של בני אדם אומרים התורה קדמה שנאמר ה' קנני ראשית דרכו וגו', אבל אני אומר ישראל קדמו שנאמר קודש ישראל לה' ראשית תבואתו עד כאן. ובבראשית רבה (פרק א) רב הונא ור' ירמיה בשם ר' שמואל ב"ר יצחק מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר. ומשה רבינו עליו השלום התחנן מחני נא מספרך, ומסר נפשו בעולם הזה ובעולם הבא, על פי דברי חז"ל והמפרשים, בשביל הצלת כלל ישראל.

דין הצלת סיעת יחידים

ודין זה של הצלת סיעת יחידים נראה שנחלקו בו הנודע ביהודה (תניינא יו"ד, סימן קסא) והשבות יעקב (ח"ב, סימן קיז). הנוב"י מעמיד את מעשה אסתר על פי הבנת רש"י שאבדה מבית מרדכי שאינו רשאי להחזירה כיוון שהלכה לאחשורוש ברצון, ועוד האריך בדחיית הבנת הרשב"א שם בסוגיה ואינו עניין לכאן. אולם בשבו"י דן להתיר אף בסיעת יחידים וכן הוא במהרי"ק (בשו"ת סימן קסז) שהאריך בדבר מעשה יעל אשת חבר הקיני וכן במעשה אסתר המלכה.

מצנחים שהסתבכו זה בזה – תשובת החשוקי חמד

ובספר חשוקי חמד (ע"ז דף עא, ע"א) נשאל במעשה שתוך כדי צניחה הסתבכו שני מצנחים זה בזה והתיר לכל אחד מהצנחנים לנתק מצנח

חברו כדי להציל את עצמו, והביא ראיות רבות לדבריו מדין רודף, וצייד שאם אחד מהם קצין שחיי מועילים לכלל יותר מחיי חברו, יכול החייל לחתוך את החוטים של עצמו כדי להציל את חברו, וכל שכן שאם הדבר היה נשאל על ידי אדם שלישי היכול להציל רק אחד מהם שנכון הדבר להעדיף את חיי הקצין.

לסיכום

ודאי שחייב אדם לסכן את עצמו ואף לעבור על דברי תורה, כדי להציל את הרבים וכל שכן את כלל ישראל. בדבר איסור גילוי עריות נחלקו האחרונים אם נדחה לצורך הצלת רבים שאינם כלל ישראל ומכל מקום אינו עניין לכאן ולכן לא מצאתי לנכון להאריך בדבר.

מכתבים

א. מכתב ממו"ר הגאון הרב ברוך פז שליט"א ותשובתו בצידו.

כו באלול תשסז

לכבוד הרב ישי שליט"א

הנדון: הערות על ספרך החשוב.

כבודו שליט"א הביא דברי הרב הפרופסור אברהם שטינברג שליט"א שכ-67% של המטופלים בדיאליזה מוצאים את מותם בחמש שנים הראשונים לטיפול, ועל סמך זה קובע כבודו בפרק ב', שמי שזקוק להשתלה הוא בסיכון ברמה כזו שחלים עליו הגדרים של "הצלת חברו" וממילא עניינו נכלל במחלוקת הפוסקים "האם חייב אדם לסכן את עצמו כדי להציל את חברו?"

ויש לעיין אם אכן הזקוק להשתלה הוא ברמת סיכון שאפשר להחיל עליו הגדר של "הצלת חברו"?

האם "לא תעמוד על דם רעך" מחייב הארכת חיי שעה של חבירו לחיי עולם או כלול בפסוק רק הצלת חיים מחשש מיתה מידיית?

ראשית, הנתון של הרב שטינברג שליט"א אינו ברור דיו שהרי הוא לא גילה אם הגרף הוא ישר, זאת אומרת כל שנה מתים אותו מספר מטופלים או שלדוגמא בארבע שנים הראשונים נפטרים 30% של המטופלים ובשנה החמישית 37%

וכיוצא בזה, ולכן אין לפנינו כל הנתונים אבל בכל זאת נעלה כמה נקודות עיון.

הדוגמאות בגמרא סנהדרין עג. שציטטת, טובע בים, חיה גוררתו, ליסטים באים אליו, הן דוגמאות של סכנת חיים מידיית. ונשאלת השאלה מה הדין

כאשר הסכנה היא לאחר שנים כגון 4 או 5 שנים? האם גם אז יש צווי של "לא תעמוד על דם רעך" ואם חלים כל הכללים הנ"ל?

באותו משקל יש לעיין אם מחללים שבת להאריך חיים מארבע שנים ליותר מכך? ואם אדם חייב ליהרג ולא לצמצם חיי חבירו מחיי עולם לחיי שעה של 4 או 5 שנים?

גדרי חיי שעה לומדים מהמצורעים במצור של סנחריב שסיכנו חיי שעה שלהם בשביל ספק חיי עולם. הרי שם הם עמדו לפני מוות מרעב בתוך כמה ימים. אם כן חיים של כמה ימים נחשבים כחיי שעה ולא כסכנה מיידית. לפי זה מה נאמר על חיים של 4 או 5 שנים? אולי הם כבר נחשבים חיי עולם! אם כן בנידון דידן הבחינה ההלכתית הנכונה איננו "הצלת חיי חבירו" ואפילו לא הארכת חיי שעה לחיי עולם אלא הארכת חיי עולם לחיי עולם יותר ארוכים! שנדמה שדינו עוד יותר קל מלהאריך חיי שעה לחיי עולם.

לפי הנ"ל כל הדיון של פרק ב כמעט ואינו נוגע לשאלה שלפנינו.

בנוסף לכל הנ"ל יש לעיין במשמעות הרוב שבנתונים של רב שטינברג שליט"א. כאמור, הרב שטינברג שליט"א הציג נתון שכ-67% של מטופלי דיאליזה נפטרים בתוך חמש שנים הראשונים של הטיפול. האם זה נחשב רוב על פי ההלכה או לא?

האם הנתון של כ-67% נפטרים בחמש שנים הראשונות של דיאליזה הוא רוב הלכתי או לא?

נדמה לי שבשאלה שלנו אין רוב אלא "כל קבוע כמחצה על מחצה דמי" שהרי בודקים במאגר של הצריכים השתלה את הנתונים שהכי

מתאימים לתורם וכך משדכים ביניהם. אין כאן מצב של פורש אלא של קבוע. וכך הסברא נותנת שהרי יכול להיות, לפי הנתונים של התורם, שבין המתאימים לו, יש רוב גדול לאלו שאינם בסכנה כלל או ההיפך שרובם הם בסכנה מידית! אם כן אין משמעות לרוב והמצב הוא קבוע.

לפי זה השאלה בנידונינו הוא אם מותר או חייב לסכן עצמו בסכנה מידית כדי להציל חברו מספק סכנה.

והייתי מוסיף שלא נכון להכניס אלו שהם בסכנה מידית לשקלול בגלל שנראה שמישהו שחייו בסכנה מידית אינו בר השתלה. אם כן השאלה בנידונינו היא אם מותר או חייב לסכן עצמו בסכנת חיים מידית כדי להאריך חיי חברו מחיי שעה לחיי עולם כאשר יש סיכוי שהנכון הוא שהשתלה תאריך חייו מחיי עולם לחיי עולם יותר ארוכים "בלבד!"

ויש להוסיף שבאופן פרודוקסלי אולי התורם מכניס את המקבל לספק סכנה מידית על ידי זה שתורם ואולי אסור לעשות כן?

מאידך אולי הסיכון לתורם ונתרם הוא מזערי שאינו כלל נחשב סכנה לענין הנ"ל.

אם כן נראה שכל הדיון בפרק ב' כמעט אינו רלוונטי לנידונינו אלא צריכים להקדים לו הכרעות בשאלות הנ"ל!

מיהו יש לעיין בשאלה נוספת אם חסר כליה עושה לחולה דין טריפה? אם הוא טריפה שאינה חיה, אז מן הסתם לרפות אותו נחשב הצלת נפשות מידי שהרי מביאים אותו ממצב של אינה חיה למצב של חיה.

האם חסר כליה נחשב טריפה באדם?

עיין חולין נה. שלקתה הכוליא בבהמה עושה אותה טריפה ועיין חולין מג. שגם באדם "יפלה כליותי" היינו טריפה. משמע בפשטות שכליות שהפסיקו לעבוד באדם עושה אותו טריפה ובפרט כאשר הרופאים

אומרים שאין לזה תרופה. ואם אכן אדם שהכליות שלו הפסיקו לעבוד כנ"ל דינו כטריפה, בפשטות להצילו ממצב שדינו "אינה חיה" וההורגו פטור ולעשותו ל"חיה" וההורגו חייב הוא הצלת נפשות של ממש היינו להחזירו כוחות החיים שנאבדו לו. ואם אבחנוה זו נכונה אז אכן הדיון בפרק ב הוא מדויק שזה הצלת חברו ממוות מידי היינו מהטריפות שלו.

למסקנה.

לפני שנדון בגדרים של חיוב לסכן עצמו להציל חברו, יש לבחון ולקבוע מה המעמד של החולה באי ספיגת כליות, מה סיכויי חייו ומה הסיכון לתורם ולחולה בהשתלה? רק אחר כך אפשר למצוא התבנית ההלכתית המתאימה לפסיקה. והבחינה הזאת נעה בין ראית השתלה כסיכון עצמי מידי של התורם כדי להאריך חיי חברו מחיי עולם לחיי עולם לבין אבחנוה שחולה כליות הוא טריפה ואם כן הצלתו היינו הצלת נפשות של ממש.

חיילך לאורייתא!

בכבוד רב

ברוך פז

תגובה לדברי מו"ר הרב פז שליט"א יום שישי ערב שבת קודש פרשת תולדות ה'תשע"ח

לכבוד מו"ר הרב ברוך פז שליט"א

אנסה לסכם את דברי מו"ר שליט"א, והבנתי בהם.

הרב הביא לדיון ארבע שאלות.

א. חולה כליה יכול לחיות מספר שנים ע"י דיאליזה. אם כן אולי דינו כאדם שחי חיי עולם קצרים והתורם מצילו מחיי עולם קצרים לחיי עולם ארוכים יותר. ולא מחיי שעה לחיי עולם. והרב הסתפק האם נחלל שבת על אדם שיכול לחיות עוד ארבע-חמש שנים.

והאמת, שמאז שלמדתי דבי הפוסקים בדבר פיקו"נ לא הייתה שאלה בעיני בדין זה. וחשבתי שאין שאלה בדבר אך עכשיו כשראיתי דברי מו"ר שמסתפק בדבר הבנתי שצריך אני לעיין בסוגיה שוב ואודה דבאמת לא מצאתי ראייה מפורשת בפוסקים להוכיח כהבנתי וצריך אני לעיין ולבחון שוב דין זה. ומ"מ ראיתי שהרש"ש (יומא פד) דן בדבר הצלת חיי שעה וכותב שודאי ששנה או שנתיים מקרי חיי שעה. ובח"ס (חלק ו סימן כג) התיר לאשה בריאה לאכול ביום הכיפורים כדי שלא יסתכן ולדה וכתב דאין צריך ראייה לכך שאדם בריא מותר בחילול שבת כדי שלא ייכנס לספק פיקוח נפש. ואולי יש בדבריו סעד להבנתי שלעולם בפיקו"נ אזלינן לקולא והספק הרי הוא כוודאי וכדברי הר"ר יונה (או"ה שער נ"ט בימן ל"ח).

והראה לי ידידי הרב משה מאיר אבינר את דברי הגאון הרב שאול ישראלי (תחומין י, עמ' 60) שכתב שכל ספק פיקוח נפש נידון על פי דבר המצוי או אינו מצוי ונראה לי דבריו שבנידון דידן שרי לחלל עליו שבת ועוד הראה לי דברי הגאון הרב יוסף שלום אלישיב (ישורון יב, תשס"ג עמ' תעד) שכתב דבספק סכנה דעתיד שרי לחלל עליו את השבת ועוד שנראה כך מדין דיוצאים להציל וחוזרים למקומם דהתירו

לרופא לשוב למקומו מחשש שמא בעתיד יצטרכו רופא לצורך הצלת נפשות בעירו.

ורצייתי לשאול בדברי הרב שלפי דבריו אם יבוא חולה לב היכול לחיות במצבו עוד כמס' שנים ובזמן זה הוא ממתין להשתלת לב. האם יהיה מותר לו לחלל שבת לצורך ההשתלה?

ומ"מ בנידון דידן ראיתי שהרב ד"ר מרדכי הלפרין כתב (הכינוס הבין לאומי לרפואה אתיקה והלכה {פרק ג עמוד 95}) וז"ל: אין ספק שחולה במחלת כליות סופנית מוגדר כחולה מסוכן שמותר לחלל שבת כדי לרפאו. עד הדור האחרון גורלו היה נגזר למיתה תוך זמן קצר עתה ניתן להאריך את חייו בעזרת דיאליזה הדיאליזה איננה מהווה ריפוי למחלה היסודית אלא טיפול בחלק מתוצאות המחלה המאפשר הארכת חיים עצם הגדרתו כחולה מסוכן מחייבת את מתן הטיפול הטוב ביותר למחלתו גם אם טיפול זה כרוך בעבירה לכן אם הטיפול הנבחר הוא השתלת כליה עליו לדחות איסורים גם אם האלטרנטיבה הפחות טובה יכולה להתבצע ללא אותם איסורים דוגמה לכלל זה חתך עמוק בעור מותר לתפור בשבת עקב היותו מוגדר כפיקוח נפשי למרות שניתן להתגבר על סכנת הזיהום והדימום גם בשיטות אחרות למשל תרופתיות שאינן דורשות את האיסורים הכרוכים בתפירה. עכ"ל.

ולפי דברי הרב הלפרין אף שהדיאליזה יכולה להאריך את ימיו של חולה הכליות מ"מ אינה בגדר רפואה ודינו כחולה שיש בו סכנה ומחללים עליו את השבת לצורך דיאליזה וכל שכן לצורך הצלתו ע"י השתלת כליה.

והגאון הרב שמואל הלוי וואזנר נשאל בדין זה (שבט הלוי חלק יא, תשובה רצה) ונראה עיקר מדבריו כדברי מו"ר והתייחס לתרומת כליה כנתינת איכות חיים ולא כהצלת חיים ממש ועוד הסתפק בפרסום ותמיכה בתרומת כליה באופן ציבורי ומ"מ למסקנה כתב וז"ל: סו"ד, א. לחייב נדבת כוליא בנ"ד, לא יעלה על הדעת. ב. לעורר בדרך

צבורי לנדבת לב, על נתינת כוליא עדין צל"ע. ג. אם אדם בריא לגמרי או קרוב משפחה בריא הכניס עצמו לזה ועלתה בידו, ולחולה בשלמות, ודאי חסד עשה ויקח שכר מן השמים. ד. דבר פשוט דלהלכה אין להפקיר איברי אדם גם להציל אחרים. ה. איברא פשוט דבחיוב הצלה בפקו"נ אין להסתכל אם יוגרם להמציל חולי שאין בה סכנה (סתם) כמבואר בשבט הלוי ח"ה סוס"י רי"ט.

ב. הרב הוסיף שאדם שזקוק לתרומת כליה יוצא ממאגר החולים להתאמה לתורם ואולי יש לדון אותו כיוצא מן הקבוע וכמחצה על מחצה דמי ואין לפנינו רוב הלכתי שימות ואף שיש כאן רוב מציאותי. ואיני מבין והרי הכא מיירי ברובא דליתא כמאן ונראה לדון את החולה בפני עצמו כאדם שבמצבו הרפואי 67% שלא יחיה יותר מחמש שנים ועוד שאף אם נאמר כדברי הרב מ"מ קבוע כמחצה על מחצה ולפי דברי הרדב"ז הוזה מידת חסידות להצילו. ועיין בגוף הספר דלרוב פוסקים כיוון דאין לחייב נתינת איבר מ"מ הוזה מידת חסידות. ולפי הנ"ל אין נפק"מ אמרינן כל דפריש או קבוע.

ג. ועוד כתב הרב דאולי הוזה סכנה לחולה להיכנס לניתוח ואסור. ולענ"ד אינה שאלה כלל וכדאיתא בגמרא בע"ז (דף כז. עב) שלחיי שעה לא חוששים וכתב הריטב"א (שם ד"ה ודאי מת) שיישנם שני סוגים של חיי שעה. הראשון – אדם שימות תוך יום או יומיים אא"כ יטפלו בו שבזה לא חוששים לחיי שעה של החולה ומסכנים חיי שעה שלו כדי שתהיה לו אפשרות לחיות חיי עולם. (כן פסק גם הנ"י שם ד"ה ספק חיים וראשונים נוספים עיין שם) השני – מציאות בה חילול שבת שלנו יציל אדם ממתה מיידית לחיות של חיי שעה (ברש"י שם כתב יום או יומיים) וכגון שנפל עליו הגל ומפקחין ממנו הגל בשבת להצילו מחיי שעה קצרים מאוד לחיי שעה של יום או יומיים.

וכתב בבית הבחירה לרבינו המאירי (שם) וז"ל: דברים אלו דוקא בחולה שאין אומד שלו ברור לכל אלא יש אומרים למיתה ויש אומרים לחיים

אבל כל שאומדנת הכל עליו למיתה מתרפא מהם ואף על פי שחיי שעה ראוי לחוש להם הרי אפשר גם כן שאין הגוי ממיתו:

ורואים מדבריו שהותר לעבור על איסור רפואה מן הגוי לצורך הצלת חיי שעה של החולה כשמוסכם לפי כל האומדנות שהחולה ימות ללא הטיפול המדובר.

ע"פ הנ"ל, בדין החולה עצמו ודאי דשרי ליה ללכת לניתוח וכן פסק השבו"י (ח"ג, סימן עה) שלחולה מותר לסכן חיי שעה לצורך ספק חיי עולם והביא דבריו בשו"ת מלמד להועיל (ח"ב יו"ד, סימן קד) והאריך בדין זה הגאון בעל שבט הלוי (חלק ו, סימן רמב) וביאר דודאי לא חיישינן לחיי שעה של המטופל היכא דאפשר שיזכה לחיי עולם ע"י הטיפול ובסוף דבריו כתב שבמקום שיש חיי שעה לפנינו ואם נטפל בחולה זה לא נוכל לטפל בחולה שיש בו יכולת הצלה לחיי עולם אין לחוש אלא לחולה היושב לפנינו.

ד. כתב מו"ר שאדם שחולה בכליותיו דינו כטריפה ואם כך כאשר תורמים לו כליה מוציאים אותו מדין טריפה ולכן ודאי שהוצאתו ממציאות של חולה כליות יש בה גדר של הצלת חיים. ויש להוסיף על דברים אלו שאולי נאמר שחולה כליות דינו כאדם הנוטה למות אא"כ יטופל מידי יומיים בדיאליזה וכל טיפול מקנה לו עוד מספר ימים עד הטיפול הבא ואין דינו כחולה אחר הזקוק לכדור דבר יום ביומו כי הדיאליזה אינה פיתרון לחולה אלא יכולת רפואית להאריך את חייו באופן זמני. היינו חיי שעה ולא חיי עולם.

ועוד יש להוסיף על דבר מו"ר שהגאון בעל צ"א (חלק טז, סימן כג) כתב בדין תרומת כדוריות דם שהדבר אסור כיון שתוך כדי הוצאת חלק ניכר מדמו נכנס האדם לגדר של מסוכן ואף שלדעת הרופאים דינו כבריא ממש שהרי יש ביידם להצילו מיד מ"מ אסר זאת הגאון הרב וולדינברג. ולפי יסוד זה שמעתי מהגאון הרב דוב ליאור (שיעור באתר ישיבה בדין תרומת כליה) שיש להתנגד לתרומת כליה. ומ"מ צ"ע

בדברי גאונים אלו שהרי הגאון בעל צ"א בשתי תשובותיו לגבי תרומת כליה (חלק ט סימן מ"ה וחלק י סימן כ"ה) לא הביא דברים אלו והתיר במקרים מסויימים לתרום ועוד שבדין דכדוריות דם חלק על דבריו הגאון בעל שבט הלוי (חלק ה, סימן ריט).

בתודה על זמנו היקר של הרב שליט"א.

ישי שריג.

ב. מכתב למו"ר הגאון הרב דוב ליאור שליט"א

בס"ד יום רביעי בשבת קודש ח' באלול ה'תשע"ז

לכבוד מו"ר הגאון הגדול הרב דב ליאור שליט"א ה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים. ימים על ימי מלך תוסיף.

רציתי לשאול את כבוד תורתו בדין תרומת כליה. אדגיש שאין בשאלתי לדעת דין תורה הלכה למעשה וזאת משום שאני שואל את הרב אחר מעשה שכבר ניטלה אחת מכליותיי וניתנה לזקוק לה. (אציין שביקשתי מהרב את ברכתו כאשר שהה בבית אל בשבת, כשבועיים לפני שעשיתי את הניתוח).

מכל מקום אין בשאלתי ללימוד בלבד וזאת משני טעמים. הראשון, משום שנמצא אני תוך כדי כתיבת ספר בנושא זה וברצוני לעודד אנשים לתרומה זו. ושנית משום שאחר לימוד הסוגיות העוסקים בדין זה נראה בעיני שיש לעשות השתדלות לא רק בתרומת כליה מחיים אלא אף בתרומת חלק מהכבוד.

עיקרי הדברים: צפיתי בשיעור של כבוד הרב העוסק בדין תרומת כליה (שיעור הנמצא באתר ישיבה של ישיבת בית אל) וראיתי שהרב מתנגד למעשה הנ"ל. הרב נתן טעם לדבריו מדברי הצ"א האומר שאין לאדם להכניס את עצמו למציאות בה הוא מוגדר כטריפה. ואני הקטן איני מבין דברי מו"ר ואפרט דברי. ראשית הרב צ"א התיר במציאות מסוימת כבר בזמנו לתרום כליה וכמופיע בתשובתו (ח"ט, סימן מה) שהתיר לאשה לתרום לילד שלה כליה וכן כתב בשנית בחלק י (סימן כה, פרק ז).

כמו כן ראיתי שהרב ביאר דברי הגמרא בסנהדרין (עג) שהצלה מליסטים אינה מדברת כלל במציאות של סכנה וכדברי המאירי והאגודת איזוב והצ"א. אך מכל מקום גם פוסקים אלו האחרונים לא אמרו דבריהם אלא במקום שהסכנה יש בה ממש וכדברי הרדב"ז עצמו בתשובה

(חלק ה סימן רי"ח) והביא דבריו בצ"א (חלק י, סימן כה, פרק ז) וכן כתב המשנ"ב למעשה (סימן שכח) והאגודת איזוב. וראיתי שהרב הביא דברי ערוה"ש שאמר שלא אמרה הגמרא בב"מ (לג) אלא במקום שאדם מסתפק אם מכניס עצמו לספק סכנה או לאו. לצערי לא מצאתי את דברי ערוה"ש ואשמח עם כבודו יראני מקומו אך האם יש בכך כדי לסתור דברי שאר פוסקים או שמא אין זה אלא לימוד זכות על מי שמדקדק יותר על המידה כשלפניו סכנה מועטת? כמו כן מו"ר הרצי"ה זצ"ל ביאר באופן אחר בסיפרו לנתיבות ישראל (א, קיח) וכתב להדיא שאין סתירה בין הבבלי לירושלמי בדין זה. וכן עולה מהרדב"ז עצמו בתשובתו בחלק ה וכן הבין הצ"א בדבריו בחלק י (סימן כה פרק כח) ושלא כמו שביאר בחלק ט שהבבלי חולק על הירושלמי.

עוד אמר הרב שברדב"ז לא מיירי בנתינת מום שעושה את האדם לטריפה רק בחיתוך אצבע קטנה ואני כעבד לפני רבו אשאל מניין לרב דבר זה והרי ברדב"ז לא כתב לחלק באופן זה ועוד כתב שהוא מידת חסידות ובמרדכי (סנהדרין רמז, תשי"ח) דיבר בחיתוך יד ולא הביא דין טריפה כלל וגם ברקאנטי (סימן ת"ע) לא חילק בדין זה רק השווה דינו לנטילת איבר המובא בגמרא ע"ז כח ונפסק בשו"ע או"ח שכח ושם לא חילקו בין יד או רגל לאצבע קטנה ונראה שמדבר בכל האופנים ועל דבריו השיב הרדב"ז.

עוד אשאל את מו"ר על פי מה שאמר שטריפה מוגדרת ע"פ המציאות בה האדם נמצא ואף שהרופאים יכולים לעלות ארוכה למכתו. ומדברי הרמב"ם בהלכות רוצח ושמירת הנפש (פרק ב, ה"ח) שכתב וז"ל: ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות אם לא ימיתנו דבר אחר. משמע שכל שיש לו תעלה לא נקרא האדם טריפה. וכן ביאר באחיעזר ובאג"מ ועוד.

כמו כן אשאל את כבודו דבר אשר לא הבנתי מלשונו בשיעור. האם הרב מתנגד לתרומת כליה למעשה וחושב שהדבר אסור או שמא הרב

נמנע מלעודד זאת אך רואה את הדבר כמצווה? האם בנידון שבא לפני הגאון בעל הצ"א באותה אישה שרוצה לתרום לבנה או באב זקן הרוצה לתרום לבנו הרב אוסר הלכה למעשה?

כל שברצוני הוא לעלות את תמיהותי מלימוד הסוגיות מהם נלמד דין זה לפני שולחן מלכים מאן מלכי רבנן ובפרט לפני מו"ר אשר זכיתי לשאולו מספר לא מועט של פעמים בדבר הלכה. אשמח אם מו"ר הרב יזכני בתשובתו ואזכה להבין דעת תורתנו הקדושה.

המצפה לתשובתו הצב"י ישי שריג.

מפתח מקורות

מפתח מקורות

- תורה**
- שמות א, כא (112)
 שמות ב, יב (112)
 שמות יח, ד (112)
 דברים כ, ח (164)
- תלמוד בבלי**
- ברכות ג ע"ב (259; 261)
 ברכות לב ע"ב (70)
 ברכות לג ע"א (110)
 ברכות ס ע"א (166)
 ברכות סא ע"ב (92)
 (משנה) שבת ו, א (78)
 (משנה) שבת ו, ו (79)
 שבת לא ע"א (160)
 שבת לג ע"ב (150)
 שבת סה ע"א (77)
 שבת קכט (86)
 יומא נג ע"א (74)
 יומא פה ע"ב (109)
 סוכה כו, ע"א (83)
 תענית כג ע"ב (74)
 מועד קטן ט ע"ב (163)
 מועד קטן כד ע"א (70)
 כתובות לה ע"א (76)
 כתובות נט ע"ב (77)
 כתובות סא (111)
 נדרים כב ע"א (104)
 נדרים פ ע"ב (149)
 נדרים פ ע"ב – פא ע"א (107)
 נזיר מט ע"ב (195)
 נזיר נו ע"ב (195)
 (משנה) סוטה ח, ה (165)
 סוטה כא ע"ב (158)
 גיטין מה ע"א (125)
 בבא קמא טו ע"ב (70)
 בבא קמא ס (129)*
- בבא קמא צ ע"ב (69)
 בבא קמא קיד (129)*
 בבא מציעא ל ע"ב (125)*; (152)
 בבא מציעא לג ע"א (106; 153)
 בבא מציעא סב ע"א (109; 160)
 בבא מציעא פג ע"ב (79)
 בבא מציעא קיב ע"א (78; 259)
 סנהדרין טז ע"א (259)
 סנהדרין כא ע"ב (173)*
 סנהדרין מד ע"ב (127)
 סנהדרין סח ע"א (82)
 סנהדרין עג ע"א (91)
 סנהדרין עד ע"א (157)
 סנהדרין עה ע"א (151)
 מכות יא ע"ב (264)
 שבועות כז ע"א (73)
 שבועות לה ע"ב (261)
 עבודה זרה כז ע"ב (111)
 עבודה זרה כח ע"ב (117)
 הוריות יג (167)
 הוריות יג ע"א (103)
 חולין נד (172)*
 גדה סא ע"א (96)
- תלמוד ירושלמי**
- ברכות פ"ה, ה"א (110)*
 ברכות פ"ט, ה"א (112)
 פסחים פ"ג, ה"ז (163)
 שקלים פ"ג, ה"ב (85)*
- רמב"ם**
- הלכות אבל פ"ג, ה"א (195)
 הלכות אבל פי"ד, ה"א (160)
 הלכות ביאת המקדש פ"ו, ה"ז (173)
 הלכות גזילה ואבידה פ"ו, ה"ד (129)*
 הלכות גזילה ואבידה פי"א, ה"ג (125)*
 הלכות דעות פ"ו, ה"ג (160)

רשב"א, חלק א, סימן תרטז (73)
 שאילתות, שאילתא קכט, אות ד (97)
 שאילתות, שאילתא קמז (109)
 תוספות, שבת נ ע"ב (79)
 תוספות, נזיר נט ע"א, ד"ה והא (79)

שולחן ערוך

אורח חיים, סימן לה, סעיף א (85)
 אורח חיים, סימן שכח, סעיף יז (*117)
 אורח חיים, סימן שכט, סעיף ח (128)
 אורח חיים, סימן תעב, סעיף י (85)
 יורה דעה, סימן קנז, סעיף א (126)
 יורה דעה, סימן קפ, סעיפים ו, ז (82)
 יורה דעה, סימן רמו, סעיף יח (163)
 יורה דעה, סימן רנא, סעיף ג (166)
 יורה דעה, סימן רנב, סעיף ט (106)
 יורה דעה, סימן שע (196)
 יורה דעה, סימן שעג (196)
 יורה דעה, סימן שעג, סעיף ט (198)
 יורה דעה, סימן שעה, סעיף א (196)
 חושן משפט, סימן רסג, סעיף א (*125)
 חושן משפט, סימן רסד, סעיף א (155)
 חושן משפט, סימן תכ, סעיף לא (76)
 אבן העזר, סימן עא, סעיף א (167)
 אבן העזר, סימן פ, סעיף יב (149)

אחרונים

אגודת איזוב, דבריו בדבר סוגיה דבא
 במחתרת סנהדרין עב, פסקה יא (95)
 אגודת איזוב, דרושים דף ג, עמוד ב (96)
 אגרות ורשימות קהילות יעקב, חלק ה (140)
 אגרות משה, יו"ד חלק א, סימן רנא (198)
 אגרות משה, יו"ד חלק ב, סימן קעד (126);
 127; 143; 152)
 אגרות משה, יו"ד חלק ב, סימן קעד, ענף ד
 (185)
 אגרות משה, יו"ד חלק ג, סימן לו (174)
 אגרות משה, חו"מ חלק א, סימן קג (86)
 אגרות משה, חו"מ חלק א, תשובה קד (260)
 אגרות משה, חו"מ חלק ב, סימן עד, אות א
 (*167)

הלכות חובל ומזיק פ"ה, ה"א (73; 75)
 הלכות טומאת מת פ"ב, ה"ג (195)
 הלכות יסודי התורה פ"ה, ה"ט (*151)
 הלכות סנהדרין פ"ד, ה"ח (127)
 הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"א, הי"ד (91);
 100)
 הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"ב, ה"ח (173);
 (*172)
 הלכות רוצח ושמירת הנפש פ"א, ה"ד-ה"ה
 (70)
 הלכות שבת פ"ב, הכ"ד (100)
 הלכות תלמוד תורה פ"ג, ה"ד (163)
 ספר המצוות, לא תעשה נח (165)
 ספר המצוות, לא תעשה רצו (101)

ראשונים ומקורות קדומים

הטור, יורה דעה, סימן קפ (82)
 המאירי, בבא קמא צ ע"ב (74)
 המאירי, סנהדרין עג ע"א (99)
 המאירי, שבועות כא ע"ב, ד"ה זה (*73)
 המאירי, עבודה זרה יח ע"ב (99)
 מדרש תנחומא (ורשא), פרשת וירא, סימן
 יב (167)
 סמ"ג, עשין ע (75)
 ספר העיקרים, מאמר ד, פרק מה (161)
 ספר חסידים, סימן תרעו (71)
 פסקי רבינו יחיאל מפאריש, הוראות מרבני
 צרפת, סימן יא (*174)
 רבנו יונה, איסור והיתר הארוך, שער נט
 סימן לה (100)
 רא"ש, בבא קמא פ"ח הי"ג (73)
 רא"ש, סנהדרין פ"ה, ה"א (157)
 רא"ש, שבועות, סוף פרק רביעי (73)
 רמב"ן, ויקרא יט (160)
 רמב"ן, תורת האדם, שער המיחוש, עניין
 הסכנה (77)
 ר"ן, חידושים, שבועות כג ע"ב, ד"ה ונ"ל
 (*73)
 ר"ן, חידושים, סנהדרין עג, ע"א (183)
 ר"ן, שבועות יא ע"א (73)
 רקאנטי, סימן תע (117)

אהבת חסד, ח"ב פרק כ (158)
 אור שמה, הלכות רוצח פרק ז (126)
 אור שמה, הלכות רוצח, פרק ז, ה"ח (264)
 אחיעזר, חלק א, אבן העזר סימן יב (174)
 אמרי אש, יו"ד סימן נב (259; 262)
 אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ערך
 "השתלת איברים" (184)
 אנציקלופדיה תלמודית, כרך כב, 'יהרג ואל
 יעבור' המתחיל בטור נג (266)
 אשר חנו, חלק ג, סימן קי (144; *181)
 בדי הארון, הלכות פיקוח נפש, עמוד 189
 ואילך (*102)
 ביאור ספר המצוות לרס"ג, פערלא לאוין,
 ל"ת מז, מה (73)
 בית חדש, חו"מ סימן תכו (93)
 בית יוסף, יו"ד סימן רנב (157)
 בית יוסף, חו"מ סימן תכו (93; 110)
 בית יוסף, אבן העזר סימן פ (149)
 בית שמואל, ס"ק טו (149)
 דברי יציב, חו"מ סימן עט (*96; 98; 105;
 107; 151)
 דברי יציב, חו"מ סימן עט, ס"ק לא (113;
 151)
 דרך שיחה, עמוד יט (143; 172)
 הגהות מרדכי, רמז תשיח (128)
 היכל יצחק, אורח חיים, סימן לט (265)
 הנצי"ב, בראשית ט, ה (262)
 העמק שאלה, שאילתא קמו ד"ה וכן הלכתא
 (108)
 הפלאה, קונטרס אחרון סימן פ, סעיף יב
 (149)
 הצלה כהלכה, סימן יב (*167)
 התורה והמדינה, ד (125)
 ויען דוד, חלק ד, סימן קא, נתיב טו (*136)
 חוות יאיר, סימן קלט (158)
 חוות יאיר, סימן קמו (110)
 חזון איש, יו"ד סימן ה, ס"ק ג (174)
 חזון איש, אהלות סימן כב, לב (182)
 חזון עובדיה, טו בשבט וברכות הלכות
 ברכת ההודאה סע' כא, עמוד שעח (*143)
 חיי הלוי, חלק ה סימן קכ (98; *144; 185)

חלקת יעקב, יו"ד סימן רטו (198)
 חלקת מחוקק, אבן העזר סימן פ, ס"ק כב
 (149)
 חכם צבי, נוספות סימן ט, אות יא (*83)
 חכמת שלמה, חו"מ סימן תכו (151)
 חקרי לב, הגר"ח פלאג"י, חו"מ סימן כו
 (*185; 113)
 חשוקי חמד, סנהדרין מד (144)
 חשוקי חמד, סנהדרין מד ע"ב (*144; 185)
 חשוקי חמד, עבודה זרה עא ע"א (267)
 חשק שלמה, מכות יא ע"ב (264)
 חתם סופר, חלק יו"ד, סימן מה (78)
 חתם סופר, חלק יו"ד, סימן שלח (197)
 חתם סופר, חו"מ סימן מד (262)
 חתם סופר, אבן העזר חלק א, סימן ל (*120)
 חתם סופר, חידושי על מסכת כתובות דף
 סא עמוד ב (118)
 טורי אבן, הלכות תלמוד תורה פרק ג, הלכה
 ד (164)
 טורי זהב, יו"ד סימן צז, ס"ק ד (78)
 יביע אומר, חלק א, יו"ד סימן י (197)
 יביע אומר, חלק א, יו"ד סימן ח (74)
 יביע אומר, חלק ז, או"ח, סימן כב, סעיף ו
 (*135)
 יביע אומר, חלק ח, חו"מ סימן יב (77)
 יביע אומר, חלק ט, חו"מ סימן יב (*92;
 111; 144)
 יביע אומר, חלק י, חו"מ סימן ו (124)
 יד אליהו, סימן מג (103)
 יד פשוטה, ביאור על הרמב"ם שבת פ"ב,
 הלכה כד (101)
 יחוו דעת, חלק ג, סימן פד (144)
 יחל ישראל, סימן סו (98)
 יחל ישראל, חלק ב, סימנים עד-עה (144;
 192)
 ילקוט יוסף, כיבוד אב ואם פרק ט, סעיף ז
 (144)
 ים של שלמה, ב"ק פרק ח, סימן נט (72)
 ישיב יצחק, חלק ט, סימנים פב-פז (143)
 כלי חמדה, פרשת כי תצא, אות ד (157)
 כלי חמדה, פרשת כי תצא, אות ה (*151)

אהבת חסד, ח"ב פרק כ (158)
 אור שמה, הלכות רוצח פרק ז (126)
 אור שמה, הלכות רוצח, פרק ז, ה"ח (264)
 אחיעזר, חלק א, אבן העזר סימן יב (174)
 אמרי אש, יו"ד סימן נב (259; 262)
 אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ערך
 "השתלת איברים" (184)
 אנציקלופדיה תלמודית, כרך כב, 'יהרג ואל
 יעבור' המתחיל בטור נג (266)
 אשר חנו, חלק ג, סימן קי (144; *181)
 בדי הארון, הלכות פיקוח נפש, עמוד 189
 ואילך (*102)
 ביאור ספר המצוות לרס"ג, פערלא לאוין,
 ל"ת מז, מה (73)
 בית חדש, חו"מ סימן תכו (93)
 בית יוסף, יו"ד סימן רנב (157)
 בית יוסף, חו"מ סימן תכו (93; 110)
 בית יוסף, אבן העזר סימן פ (149)
 בית שמואל, ס"ק טו (149)
 דברי יציב, חו"מ סימן עט (*96; 98; 105;
 107; 151)
 דברי יציב, חו"מ סימן עט, ס"ק לא (113;
 151)
 דרך שיחה, עמוד יט (143; 172)
 הגהות מרדכי, רמז תשיח (128)
 היכל יצחק, אורח חיים, סימן לט (265)
 הנצי"ב, בראשית ט, ה (262)
 העמק שאלה, שאילתא קמו ד"ה וכן הלכתא
 (108)
 הפלאה, קונטרס אחרון סימן פ, סעיף יב
 (149)
 הצלה כהלכה, סימן יב (*167)
 התורה והמדינה, ד (125)
 ויען דוד, חלק ד, סימן קא, נתיב טו (*136)
 חוות יאיר, סימן קלט (158)
 חוות יאיר, סימן קמו (110)
 חזון איש, יו"ד סימן ה, ס"ק ג (174)
 חזון איש, אהלות סימן כב, לב (182)
 חזון עובדיה, טו בשבט וברכות הלכות
 ברכת ההודאה סע' כא, עמוד שעח (*143)
 חיי הלוי, חלק ה סימן קכ (98; *144; 185)

משפט כהן, סימן קמד, סעיף יז (92)
 משפט כהן, סימן קמג (113); *125; 260;
 (263)
 משפט כהן, סימן קמד (267)
 נאות דשא, מאמר בסוף הספר (*125)
 נודע ביהודה, מהדורת חלק יו"ד, סימן י
 (260; 78)
 נודע ביהודה, תניינא יו"ד, סימן קסא (267)
 נפש הרב, עמוד קסו-קסז (102)
 נשמת אברהם, כרך ד, חו"מ סימן תכ, ס"ק
 ג (79)
 נשמת אברהם, יו"ד סימן קנז (143)
 נשמת אברהם, או"ח סימן שכט, הערה ו 5
 (*158)
 נשמת אברהם, חלק ד, יורה דעה, סימן רנא,
 ס"ק א (*167)
 נשמת אברהם, יורה דעה, סימן שמט, עמוד
 רנו (182)
 סמ"ע, חו"מ סימן תכו, ס"ק ב (95)
 סמ"ע, סימן תכו, ס"ק יא (161)
 ספר חסידיים, סימן תרצח (105)
 עטרת פז, ח"א, כרך ג, חו"מ סימן ז (78; 79)
 עמודי אור, סימן צו (183)
 ערוך השולחן, או"ח סימן קנו, סעיף ז (161)
 ערוך השולחן, חו"מ סימן תכה, סעיף נו
 (265)
 ערוך לנר, יבמות יג, ע"ב ד"ה דאמר (82)
 עשה לך רב, חלק ת, סימן פז (*157)
 פני משה, ירושלמי סנהדרין פ"ו, ה"ג (127)
 פסקי דין רבניים, חלק ה, עמוד 149 (156)
 פרישה, יו"ד סימן רסד, ס"ק א (154)
 פתחי חושן, נזיקין פרק ב, סעיף ב (*76)
 פתחי תשובה, חו"מ סימן תכו, ס"ק ב (95)
 פתחי תשובה, יו"ד סימן קנו, ס"ק ג (140)
 פתחי תשובה, יו"ד סימן שע, ס"ק א (197)
 ציץ אליעזר, חלק ה רמת רחל, סימן כח
 (197)
 ציץ אליעזר, חלק ח סימן טו (155)
 ציץ אליעזר, חלק ט, סימן יז (259)
 ציץ אליעזר, חלק ט, סימן מה (92); *95;
 (139; 97)

כנסת הגדולה, יו"ד סימן רלו, הגהות ב"י
 אות ג; ובחו"מ סימן תכ, הגהות ב"י אות י
 (74)
 כנסת הגדולה, חו"מ סימן תכה (125)
 כנסת הגדולה, חו"מ סימן תכו (124)
 כסף משנה, סוף פרק א בהלכות רוצח (110)
 לבוש, יו"ד סימן קפ, סעיף ו (83)
 לבוש, יו"ד סימן רמא, סעיף ג (161)
 להורות נתן, חלק יב סימן עח (156)
 לנתיבות ישראל, חלק א, קיח (92)
 מגן אברהם, סימן קנו, ס"ק ב (150)
 מהרי"ק, שו"ת סימן קסז (267)
 מהר"ל, נתיב אהבת ה' א (162)
 מהר"ם שיק, יו"ד סימן קנה (*92); *98;
 (149)
 מהר"ם שיק, על המצוות, מצווה רלח
 (*117)
 מנחת אשר, חלק ג, סימן ככג (123; 143)
 מנחת חינוך, מצווה רלו, ס"ק ב (*93)
 מנחת חינוך, מצוות רצה-רצו, אות א (93)
 מנחת חינוך, מצווה תקמו-תקמוז (70)
 מנחת יצחק, חלק ה, תשובה ז, סעיף יח
 (153)
 מנחת יצחק, חלק ו, סימן קג (139)
 מנחת שלמה, תניינא ב-ג, סימן פו, אות ג
 (185)
 מנחת שלמה, תניינא ב-ג, סימן פו, סעיף ד
 (182)
 מסילת ישרים, פרק ט (165)
 מעיל צדקה, תשובה כו (260)
 מעשה חושב, חלק ד, עמוד סד (*113)
 מעשה חושב, חלק ד, עמוד סח (144)
 משך חכמה, בראשית ט, ז (183)
 משך חכמה, שמות ד, יט (266)
 משך חכמה, סוף פרשת שמות (112)
 משנה ברורה, סימן שכט, ס"ק יט (128)
 משנה הלכות, חלק ד, סימן רמו, רמז (77)
 משנה הלכות, חלק ו סימן שכד (140)
 משנה הלכות, חלק יב, סימן תנו (79)
 משנת יוסף, חלק ח, סימן קיח (*120)
 משפט כהן, סימן קמד (81)

- שבט הלוי, חלק ג, סימן קסד, ד"ה ולענין
נ"ד (197)
- שבט הלוי, חלק ה, סימן ריט (84; 86)
- שבט הלוי, חלק יא, סימן קצה (144)
- שבט הלוי, חלק יא, סימן רצה (*119)
- שיעורי ר' דוד, כתובות ג ע"ב, סעיף רלח
(129)
- שיעורי רבנו שמואל, סנהדרין עב ע"ב,
סעיף קנט (129)
- ש"ך, יו"ד סימן קנז, ס"ק ג (127)
- ש"ך, יו"ד סימן רלו, ס"ק ג (*73)
- שם אריה, יו"ד סימן כז (262)
- שמע שלמה, חלק ה, חו"מ סימן ז (144)
- שערי תשובה, סימן תרמ, ס"ק ז (85)
- שערים המצויינים בהלכה, חלק ד, סימן קד,
ס"ק ד (79)
- שרידי אש, ח"א, עמוד שד-שו וח"ב, סימן
לד (264)
- תומים, סימן כז, ס"ק א (*73)
- תשובות והנהגות, כרך א, סימן שב (85)
- תשובות והנהגות, כרך א סימן תרפב (*174)
- תשובות והנהגות חלק ב, סימן תשלג (143)
- תשובות והנהגות חלק ג, סימן קס (143)
- תשובות והנהגות חלק ג, סימן שס (186)
- תשובות והנהגות, כרך ה, סימן שפז (87; 185)
- תשובות והנהגות חלק ה, סימן שפח (143);
(186)
- ציץ אליעזר, חלק ט, סימן מה, ס"ק ו (110)
- ציץ אליעזר, חלק ט, סימן מח (198)
- ציץ אליעזר, חלק י, סימן כה (105)
- ציץ אליעזר, חלק י, סימן כה, פרק כח
(122)
- ציץ אליעזר, חלק י, סימן כה, פרק ז ופרק
כח (*133)
- ציץ אליעזר, חלק יא, סוף סימן מא (77)
- ציץ אליעזר, חלק יב, סימן נז (262)
- ציץ אליעזר, חלק טו, סימן לח (164)
- ציץ אליעזר, חלק טז, סימן כג (86; 87;
*129; 265)
- ציץ אליעזר, חלק טז, סימן לג, ד"ה ד (198)
- ציץ אליעזר, חלק יז, סימן כ, ד"ה ב (197)
- ציץ אליעזר, חלק יח, סימן סט, אות א
(*167)
- רדב"ז, חלק ה סימן ריח (121)
- רדב"ז שו"ת, ח"ג, תרכז (125)
- רדב"ז, הלכות ממרים פ"ה, ה"ז (160)
- ריב"ש, סימן שפ"ז (158)
- רלב"ח, קונטרס הסמיכה, קונטרס ראשון.
דף ס ע"ג, דפוס לבוב (75)
- רמ"א, יו"ד סימן נז, סעיף יח (*175)
- רמ"א, יו"ד סימן רלו, סעיף ב (*73)
- רע"א, יו"ד סימן קנז, ס"ק א (158)
- רשד"ם, יו"ד סימן רד (123)
- שבות יעקב, ח"ב, סימן קיז (267)

